

**SZEMELVÉNYEK
A DEBRECENI
EGYETEMI KÖNYVTÁR
TÖRTÉNETÉBŐL
(1912-1980)**

DEBRECEN
2009

SZEMELVÉNYEK A DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR TÖRTÉNETÉBŐL (1912-1980)

EGYETEMTÖRTÉNETI KIADVÁNYOK 1.

**SZEMELVÉNYEK
A DEBRECENI
EGYETEMI KÖNYVTÁR
TÖRTÉNETÉBŐL
(1912–1980)**

DEBRECEN
2009

DEBRECENI EGYETEM
EGYETEMI ÉS NEMZETI KÖNYVTÁR

Egyetemtörténeti kiadványok 1.

Szerkesztők:

JUHA ENIKŐ
SZESZÁK FERENCNÉ

Szakmai lektor:

VIRÁGOS MÁRTA

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alapprogram
Könyvtári Szakmai Kollégiuma támogatta

HU ISSN 2061–2915

Kiadta: a Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen University Press

Felelős kiadó: Dr. Virágos Márta főigazgató

Készült 100 példányban a Debreceni Egyetem

Készült: a DEENK nyomdájában, 2009-ben, 100 példányban

Felelős vezető: Korcsinszky Györgyné

Borítóterv: Fejér Annamária

Terjedelem: 17 ív

09-400

TARTALOM

Beköszöntő.....	5
TAKÁCS Ibolya: Az Egyetemi Könyvtár alapításának háttere.....	7
SZÉKELY Katalin: A Debreceni Egyetemi Könyvtár története 1925-től–1929-ig.....	19
KOROMPAI Gáborné: Nyíreő István (1893–1977), a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója, 1929–1945.....	47
CZEGLÉDI László: A Radvánszky család sajkakazai duplumkönyvtára a Debreceni Egyetem Könyvtárában	75
MAKÓ Marianna: A Debreceni Egyetemi Könyvtár építési munkálatai 1929–1932.....	107
VARRÓ Tiborné: A Debreceni Egyetemi Könyvtár története 1949-től 1953-ig.....	131
PAPP Józsefné: Kovács Máté a Debreceni Egyetemi Könyvtár élén (1954–1956).....	155
KALLA Ildikó: Módis László pályaképe (1903–1972).....	165
JUHA Enikő: Csúry István életútja (1921–1980) és könyvtárosi pályaképe.....	181
A kötet szerzői.....	193

BEKÖSZÖNTŐ

A Debreceni Egyetem már megkezdte az előkészületeket a 2012-es centenáriumi ünnepségekre. Bologna 900 éves egyeteméhez, Európa több régi intézményéhez képest fiatal egyetem vagyunk, még ha a több mint 450 éves debreceni Református Kollégiumban gyökerezik is a létünk. Ennek az ünnepségsorozatnak lesz kiemelkedő része azoknak a tudósoknak a köszöntése, akik napjainkban tehetségük és kiváló eredményeik révén járulnak hozzá egyetemünk hírnevének emeléséhez.

Könyvtárunk a Debreceni Egyetem alapításának 100 éves évfordulójára készülve kiemelt feladatának tekinti az egyetem történetéhez kapcsolódó írott források, a múlt jeles személyiségeit megőrkítő emlékek gyűjtését és feldolgozását.

Az egyetem karainak, intézeteinek történetét feldolgozó írások megjelentetéséhez szeretne az Egyetemi és Nemzeti Könyvtár lehetőséget teremteni egy új sorozat elindításával Egyetemtörténeti Kiadványok címmel.

Reméljük, hogy az egyetem szellemi örökségének új formában történő bemutatása sok olvasóra talál.

Debrecen, 2009. október

Dr. Virágos Márta
Debreceni Egyetem
Egyetemi és Nemzeti Könyvtár
főigazgató

TAKÁCS IBOLYA

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁR ALAPÍTÁSÁNAK HÁTTERE**1. Egyetem és könyvtár alapítása Debrecenben a századforduló gazdasága tükrében**

A Kiegyezés után kezdődő, s még a századelőn is tartó gazdasági fellendülés kedvezően hatott a művelődésre. Leglátványosabban a pénzügy fejlődött, de a mezőgazdasági, ipari termelés mutatói is felfelé íveltek. A kapitalizálódás előrehaladtával megteremtődtek a feltételei egy modern polgári oktatási rendszer kiépítésének. Az 1868-as népoktatási törvény kötelezővé tette az elemi iskola elvégzését. Több pedagógusra lett szükség. A gazdasági struktúraváltással megnövekedett az igény a képzett szakemberekre. A továbbtanulási kedv növekedését jól tükrözi a két egyetem hallgatói létszámának alakulása:

Tanév	Budapesti Kölozsvári Tudományegyetem	
1891–1892	3464	621
1913–1914	8185	2302

Magyarország története 1980–1918. Bp., 1978. 887.

A kultúra iránti igény növekedését újabb felsőoktatási intézmények alapításával, megfelelően felszerelt könyvtárakkal is támogatni igyekeztek. Nagy építkezések kezdődtek; 1873-ban a budapesti Egyetemi Könyvtár költözött új palotába, melyet Magyarországon az első könyvtári célra készült önálló épületként tartanak számon. (Tóth András – Vértesy Miklós: *A Budapesti Egyetemi Könyvtár története (1561–1944)*. Bp. 1982. 253.) Az 1909. év elején a Kölozsvári Tudományegyetem könyvtára nyitotta meg kapuit a Korb Flóris tervei alapján készült, Európa legkorszerűbb könyvtári épületében. Hat olvasóteremmel és 350.000 kötetel várta olvasóit. 1907–1909 között emelték a budapesti Műszaki Egyetem könyvtárának épületét, 4000 m² alapterületű olvasóterme 230 látogató befogadására volt alkalmas. (Csapodi Csaba – Tóth András – Vértesy Miklós: *Magyar könyvtártörténet*. Bp. 1987. 325–329.)

Debrecen sem szeretett volna kimaradni az országban megindult kulturális pezsgésből. Amikor a század elején felmerült annak a gondolata, hogy a budapesti és kölozsvári tudományegyetemek mellett egy harmadik egyetemre is szükség lenne, Debrecen város is sorba állt az egyetemi város cím elnyeréséért. A vidéki vá-

rosok versenyeztek, anyagi felajánlásokat tettek a létesítendő intézmények számára. (Bertényi Iván – Gyapay Gábor: *Magyarország rövid története*. Bp. 1997. 477.)

A rivalizációnak az 1912. évi XXXVI. törvénycikk vetett véget, melynek 1. §-a kimondta, hogy „Debrecenben és Pozsonyban, fokozatos fejlesztés mellett, tan-szabadsággal felruházott királyi tudományegyetem állíttatik fel.” (Évkönyv 1922–23. 103.)

A törvényjavaslat a Debrecenre esett választást azzal indokolta, hogy „a debreceni református főiskola évszázados fényes múltja, Debrecen város közművelődési hagyományai annak elismerésére kényszerítenek, hogy az Alföld városai közül Debrecen formálhat jogot elsősorban az egyetemre.” (Szentpéteri Kun Béla: *Az egyetem alakulás története*. A Tiszántúli Református Egyházkerület kiadása. 1941. 46.)

A kinevezett tanárok eskütételére 1914. augusztus 31-én, pár héttel az első világháború kitörése után került sor. A zavaros viszonyok között kétséges volt, hogy megkezdődhet-e időben a tanév. A Református Kollégiumban az egyetem céljaira korábban felajánlott helyiségeket a katonaság tartalék-kórháznak foglalta le. A nehézségeket fokozta, hogy hét tanár, s a hallgatók túlnyomó része hadi szolgálatot teljesített. Az itthon maradtak pedig, az íráses körülmények között, tanulmányaik rovására voltak kénytelenek munkát vállalni. A városban dúló kolerajárvány miatt Debrecen közegészségügyi bizottsága a város területén lévő összes iskolában – az egyetemet is beleértve – betiltotta az előadásokat. (Évkönyv 1914–15. 11–33.)

Az első tanévben az egyetem három karán indulhatott meg az oktatás: a Református Hittudományi, a Jog- és Államtudományi, valamint a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történelemtudományi Fakultáson. Az egyetem szervezeti szabályzata eredetileg öt kart tervezett; a hiányzók közül az Orvostudományi csak 1918 októberében nyílt meg, a Mennyiség- és Természettudományi Kar pedig még 1929-ben is csak a Bölcsészeti Karon belül természettudományi jellegű kollégiumok formájában képviselte magát. (Varga Zoltán: *A Debreceni Tudományegyetem története I. 1914–1944*. Db. 1964. 36–37.)

A Monarchia gazdasága nem volt felkészülve az elhúzódó háborúra, mely hatalmas pénzügyi terhet rótt az országra. A deficiten a kormány részben inflációt gerjesztő papírpénz-kibocsátással, részben államkölcsonokkal próbált enyhíteni.

Az elvesztett háború, a Monarchia felbomlása, az ország feldarabolása és az ennek következtében örökölt csonka gazdaság kritikus helyzetet teremtett. Magyarország nem tudta megállni helyét a világpiacon versenyben, még a háború alatt beindult infláció felgyorsult, melynek csak 1924 júniusában sikerült véget vetni.

A gazdasági hanyatlás súlyos nehézségeket teremtett az egyetem és a hozzá kapcsolódó könyvtár kiépítésében. Az oktatás a Református Kollégiumtól kapott és a város különböző pontjain bérelt helyiségekben folyt. Négy tanév telt el úgy, hogy az egyetem még saját könyvtárral sem rendelkezett. Az egyetemi könyvtár a világháború befejezésének évében, pontosabban 1918. május elsején nyílt meg a Simonffy

u. 2/b – 2/c. számú bérház 2. emeletén. A néhány évre tervezett ideiglenes elhelyezésből pedig majd 15 éves Simonffy utcai bérlet lett.

Debrecen Város tulajdonát képező Simonffy u. 2. számú bérház második emeletén volt az Egyetemi Könyvtár első otthona, 1916-tól 1932-ig

A Debreceni Egyetemmel egyidős Pozsonyi Egyetem abban a szerencsés helyzetben volt, hogy egyetemi könyvtárának alapját a volt jogakadémiai könyvtár és a volt pozsonyi városi könyvtár képezte, így 1914 őszén több mint 50 ezer kötettel megnyílhatott. A könyvtárpalota felépítéséről azonban nekik is le kellett mondaniuk (Szabó Pál: *A M. kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága*. Pécs, 1940. 184–186.)

A Debreceni Egyetemi Könyvtár megnyitása azért késlekedett, mert mind a kultuszminiszter, mind az egyetem vezetése abban bízott, hogy a létesítendő új intézmény letétként megkapja a Református Kollégiumi Könyvtár állományát. Amikor 1915 őszen szertefoszlottak a remények, csak akkor kezdődött el az önálló könyvtár szervezése.

Debrecenben, a tízes években az olvasóköri és kisebb szakszervezeti könyvtárakon kívül csak a már egyre inkább múzeumi gyűjteménnyé váló, gyarapodást alig mutató Református Kollégiumi Könyvtár működött. A városi közművelődési könyvtár csak 1919 nyarán kezdett kölcsönözni. (Sz. Szabó László: *A debreceni „közművelődési közkönyvtár” története alakulástól a felszabadulásig: 1917–1944.* = Csúry István: *A vidék szakkönyvtári ellátásának néhány kérdéséről.* Bp. 1963. 119–120.) Még 1924-ben is így jellemezte a helyzetet Szabó György: „a ca. 100.000 lakosú Debrecenben az egyetemi könyvtáron kívül más, a tudományok összes ágait felölelő nyilvános könyvtár nincsen...” Az egyetemi könyvtár feladatát a következőképpen határozta meg: „Az egyetemi könyvtáraknak általában, Debrecenben pedig kiváltképpen két cél elérésére kell törekedniük: az egyetemi oktatás eredményes támogatására és a tudományos ismeretek minél szélesebb körben való terjesztésére.” (Évkönyv 1923–24. 101–102.)

2. A Debreceni Egyetemi Könyvtár és a Református Kollégiumi Könyvtár egységesítésére irányuló törekvések

A Debreceni Egyetemi Könyvtár tervezésénél kézenfekvő volt az a gondolat, hogy a gazdag gyűjteménnyel és nagy hagyománnyal rendelkező Kollégiumi Könyvtár állományára építenek. Hisz a Debreceni Tudományegyetem is a Debreceni Református Kollégiumból nőtt ki. Már 1870-ben felmerült az az igény, hogy a debreceni Kollégiumot teljes négykarú egyetemmé fejlesszék, de mivel a Tiszántúli Református Egyházkerület anyagi lehetőségeit meghaladta ez a vállalkozás, ezért hajlandó volt támogatni az állami egyetem eszméjét. (Varga Zoltán: *A Debreceni Tudományegyetem története I. 1914–1944.* Db., 1967. 11–12.)

Az egyházkerületi elnökség 1914. június 3-i közgyűlése kimondta, hogy a Kollégium akadémiai tanszakait a tudományegyetem három fakultásának 1914. szeptemberi megnyitásával egy időben megszünteti. (Szentpéteri Kun Béla: *Az egyetemmé alakulás története.* [Db.], 1941. 54.) Ezen túlmenően az egyetem működésének megkezdéséhez közel negyven berendezett helyiséget biztosított a Kollégium épületében. (Szentpéteri Kun Béla: *i. m.* 56.) Az egyetemre kinevezett 28 tanár közül 17 a debreceni Kollégium akadémiai tanárai közül került ki. Közülük neveztek ki a három kar dékánját és jogi kar prodékánját is. (Szentpéteri Kun Béla: *i. m.* 60–61.)

Az egyetemi könyvtár és a Református Kollégiumi Könyvtár 1913–1933. közötti egyesítési kísérleteire vonatkozó dokumentációt Módis László gyűjtötte össze és tette közzé a KLTE Könyvtárának Évkönyvében (Módis László: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár történeti adatai.* (Első közlemény, lásd az Irodalomjegyzéket.) Mivel

levéltári kutatásaim során az általa publikált iratoknak csak töredékét találtam meg, ezért e téma ismertetésénél én is az ő munkáját veszem alapul.

Módis László az egységesítési kísérleteket három szakaszra osztja:

- „Az első szakasz az 1911-től 1915-ig terjedő időre tehető, az első egyházkerületi döntésig. Ezt legtalálóbban a kedvező kilátások korának nevezhetjük. Minden jel arra mutatott ugyanis, hogy az egyházkerület döntése kedvező lesz.
- A második szakasz 1916-tól 1927-ig terjed. Ez idő alatt semmi érdemlegebb esemény nem történik. Fel-felvetődik a kérdés, de annak lanyha kezelése mit sem eredményez. Ezt az időt a kérdés napirenden tartása idejének nevezhetjük.
- A harmadik szakasz 1928-tól 1933-ig terjed. Az egyetemi könyvtár új épületének befejezéséhez közeledése és a könyvtár átköltöztetése újra időszervé teszi a kérdést. Most már nemcsak az érdekelt hivatalos szerveket foglalkoztatja a kérdés, hanem a református közvéleményt is. Egyházi lapok és napilapok is bőven foglalkoznak ezzel. Röpiratok is jelennek meg. Az egyházkerületi közgyűlések mintegy három éven át heves és szenvedélyes harcok színhelyei. Végül is a 1933-ban döntés nélkül le kellett venni a kérdést a napirendről. Ezt a szakaszt nevezhetjük a harcok idejének.” (Módis László: *i. m.* 260–261.)

A dolgozatomban tárgyalt időszak szempontjából az első két szakaszt érdemes részletesebben is áttekinteni.

Első szakasz (1911–1915)

Az egyetemi könyvtárat először dr. Kenézy Gyula bábaképző-intézeti igazgató említi 1908-ban a debreceni egyetem felállítására vonatkozó tervezetében. Ennek alapján indultak meg a tárgyalások a Vallás- és Közoktatási miniszter és az egyházkerületi elnök között. A miniszteri leirat könyvtárügyet érintő alábbi kitételét a Tiszántúli Református Egyházkerület közgyűlése 387–1911. sz. alatt, a Református Egyetemes Konvent 105–1912. sz. alatt tárgyalta és hagyta jóvá.

„A debreceni kollégium könyvtárát, gyűjteményeit és múzeumát a debreceni egyetem összes tanárait és hallgatóit a Tiszántúli Református Egyházkerület tulajdonjogának fenntartása mellett, szabadon használhatják.”

„Ennek fejében a Tiszántúli Református Egyházkerület az államtól a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa útján legalábbis az eddigi évi segélyt továbbra is meg fogja kapni.” (Módis László: *i. m.* 262.)

Az 1913-as miniszteri leirat már tovább lép, de az egyházkerületi közgyűlés még ezt is elfogadta.

„A debreceni tudományegyetemmel kapcsolatosan felállítandó egyetemi könyvtár és kollégium könyvtára között könnyen létesíthető lesz oly szolgálati viszony, amely a kollégiumi könyvtár könyveinek használatát az egyetemi könyvtár helységeiben is lehetővé teszi.” (Egyházkerületi jkv. 134–1913. sz. A leirat teljes szövegét közli a Debreceni Protestáns Lap 1913, 354–355. Idézi Módis László: *i. m.* 263.)

A minisztérium azt az álláspontot képviselte, hogy nem lenne szerencsés az újonnan alapított debreceni egyetem könyvtárának kiépítését a nulláról újrakezdeni, hanem a Kollégiumi Könyvtár értékes gyűjteményét kellene továbbfejleszteni. Jó példa volt erre a Kolozsvári Egyetem Könyvtára, amely alapításakor az Erdélyi Múzeum Egyesülettől több mint 34 ezer könyvet vehetett át. (Faragó József: *A kolozsvári Ferenc József Tudomány egyetem sorsa*. Lásd az Irodalomjegyzéket.)

A Kollégiumi Könyvtár állományát és helységét az egyházkerület kézséggel bocsátotta az egyetemi hallgatók és oktatók rendelkezésére. A könyvtár nyilvános olvasóterme 1915. szeptember 20-án nyílt meg. (HBML VIII. 1/a. 1. 1915. szept. 30. rendes ülés)

A miniszter felhívására a könyvtári bizottság részletes javaslatot készített a felállítandó egyetemi könyvtár és Református Kollégium Könyvtára között létesítendő szolgálati viszony tisztázására. Idézzünk ebből néhány részletet:

„I. Egyetemünk mellett a tudományos búvárkodás és az egyetemi oktatás igényeit kielégítő könyvtár hiányzik.

A Kollégium nagy értékű könyvtára a XIX. század első feléig a legtökéletesebb magyar könyvtárak közé tartozott, úgy anyaga, mint elrendezése tekintetében.

...A tudományos irodalom hatalmas lendületével azonban nem állott megfelelő arányban a könyvtár fejlesztésére használható vagyoni erő, ami végeredményben odavezetett, hogy egyes – az egyetemen képviselt – tudományágak modern irodalma a könyvtár állományában még az alapvető művekkel sem szerepel; az aránylag leggazdagabb theologiai, régi magyar irodalmi és nyelvtudományi, továbbá a történelmi anyagon kívül pedig nincs egyetlen tudomány sem, amelynek tudományos művelését a mai követelményeknek megfelelően ez a könyvtár lehetővé teszi.

Az utóbbi években mindinkább csökkent a könyvbeszerzés...

E fogyatkozások mellett is nyomatékosan hangsúlyoznunk kell azonban a Kollégiumi Könyvtárnak szerfelett nagy értékét. E könyvtár gazdag anyagával az egyetemi könyvtárnak nemcsak méltó alapjául szolgálhat, de különösen becses történelmi és theologiai anyagánál fogva kivételesen nagy értékű gyűjtemény, amelyhez hasonlót az egyetemi könyvtár részére vagy egy-

általán nem, vagy csak olyan vagyoni áldozat árán lehetne biztosítani, amelyet az állam mai súlyos helyzetében kívánni nem lehet.”

„II. Közelfekvőnek látszik tehát az a gondolat, amelyet Nagyméltóságod nagybecsű leirata felvet, hogy addig is, amíg az állam pénzügyi helyzete a tökéletesen kiépített egyetemi könyvtár létesítését megengedi, a kollégiumi könyvtár rendezésével és égető hiányainak pótlásával biztosítsuk a tudományos búvárkodás és az egyetemi oktatás lehetőségeit. ...

A rendezést tehát meg kell előznie oly megállapodásnak, amely minden félreértést kizárva biztosítja az egyetemnek azt a jogot, hogy a könyvválománnyt az egyetemi könyvtárban helyeztesse el. ...

A mi szilárd meggyőződésünk azonban az, hogy a kollégiumi könyvtárnak is eklatáns érdeke az egyetemi könyvtárba való beilleszkedés, mert különben rövid idő alatt elavul; ...”

„VI. ...Ha azonban a két könyvtár egységesítése nem sikerülne, sajnálattal azt kellene Nagyméltóságodnak ajánlanunk, hogy az egyetemi könyvtárt a kollégiumi könyvtártól teljesen függetlenül méltóztassék berendeztetni és minden rendelkezésre álló vagyoni erőt elsősorban ennek a könyvtárnak a szükségleteire fordítani. ...”

„VII. ... Kérnünk kell továbbá Nagyméltóságodat, hogy a szükséges személyzetet egyidejűleg kinevezni méltóztassék.

Ezen feladata volna az új szerzemények kezelése, az egyetemi könyvtár rendszerének előkészítése, továbbá – ha az elrendeltetik – a kollégiumi könyvtár rendezése is.

Méltóztassék a Tiszántúli Református Egyházkerülettel oly megállapodást kezdeményezni, hogy a Református Kollégium könyvtárát, vagy annak egyetemi célokra szolgáló pontosan meghatározott részét a tulajdonjog fenntartása mellett letétképpen az egyetemi könyvtár (esetleg külön e célra kijelölhető) helységeiben helyezték el.

A könyvtár kezelését az egyetemi könyvtár tisztviselőire bízni, önként érthetően a most alkalmazott személyzet lehető átvételével.

1. Méltóztassék az oly nélkülözhetetlen munkák beszerzésére, amelyek sem a kollégiumi könyvtárban fel nem találhatók, sem az egyes szemináriumok részére meg nem szerezhetők, egyelőre 20.000 korona összeget utalványozni.
2. Méltóztassék végül az egyetemi könyvtár tervét e célból megbízott szakférfiakkal és az egyetemi tanács képviselőinek és a könyvtári bizottságnak bevonásával már most elkészíttetni és intézkedni az iránt,

hogy az építést a Nagyerdőn e célra kijelölt helyen mielőbb megkezdjék és lehetőleg sürgősen befejezzék” (A Debreceni Tudományegyetem Tanácsának 1915. évi június hó 7-én és 8-án tartott VII. rendes üléséből. Idézi Módis László: *i. m.* 278.)

Az egyetemi tanács ilyen értelmű felterjesztését a Vallás és Közoktatási Miniszter is elfogadta. Már csak az egyházkerület döntésén múlott az ügy sikere. A könyvtári albizottság és a közös tanári kar kedvező javaslata ellenére az igazgatótanács ülésén mégis megbukott a dolog. Módis szerint a kollégium és az egyetem szoros kapcsolatát ellenző, elfogult egyetemi tanárok befolyásának köszönhető, hogy az egyetemi könyvtár ügye még most sem oldódhatott meg. (Módis László: *i. m.* 283–284.) Dr. Baltazár Dezső püspök elfogadott indítványa alapján az igazgatótanács a következő határozati javaslatot tette:

„Egyházkerületi közgyűlésünk a kollégium anyakönyvtárát továbbra is a Kollégiumban, saját kezelésében tartja meg. Emellett azonban 1911. évi 387. sz. határozatában tett ígéretéhez híven, szívesen bocsátja a debreceni királyi tudományegyetem használatára és kijelenti készségét aziránt, hogy a kollégiumi könyvtár és az egyetemi könyvtár között ... kölcsönös használati viszony állapíttassék meg.” (Módis László: *i. m.* 286.)

Ekkor világossá vált, hogy az egyetemi könyvtárat a Kollégiumi Könyvtártól függetlenül kell megszervezni, és hogy az ezzel kapcsolatos teendőket nincs értelme tovább halogatni.

Második szakasz (1916–1927)

Az egyetemi tanács 1915. december 20-i felterjesztésében a következő kérésekkel fordult a Vallás és Közoktatási Miniszterhez:

„... Az egyházkerületi közgyűlés ezen határozata folytán még égetőbbé vált egyetemi könyvtárunk sürgős szervezése, amelynek nézetünk szerint minden más egyetemi munkálatot meg kell előznie. ...

... tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat:

1. Méltóztassék a Nagyerdőn, lehetőleg az egyetem központi épületével kapcsolatban felépítendő könyvtárnak sürgős megtervezése és minden más építkezést megelőző építtetése iránt kegyelmesen rendelkezni.
2. Méltóztassék egyetemünk rendelkezésére bocsátani nagyobb beruházási hitelt, hogy abból az egyetemi könyvtár alap-beszerzéseit eszközölhessük. ...
3. Méltóztassék már most megszervezni az egyetemi könyvtár egy vezetői, egy kezelői és egy szolgálai állását. ...

4. Méltóztassék felhatalmazni, hogy a beszerzendő könyveket ideiglenesen az egyetemi szemináriumok részére kijelölt helyiségben helyezzük el; ugyanitt nyerne ideiglenesen hivatalos helyiséget a könyvtár személyzete.” (Módis László: *i. m.* 288–291.)

Az egyházkerület 1915-ös döntése azonban nem tett pontot az ügy végére, az egyházkerület elnöksége a 707–1915. sz. közgyűlési határozatban felhatalmazást kapott arra, hogy folytassa a tárgyalásokat a két könyvtár közti viszony rendezésére.

1916-ban Csige Varga Antal, igazgatói teendőkkal megbízott könyvtárőr tett javaslatot a két könyvtár 50 évre szóló egyesítésére. A Kollégiumi Könyvtár anyagát meghagyta volna korábbi helyén, külön kezelésben, csak a gyakrabban használt anyagok esetében engedte meg a tervezet, hogy ideiglenesen átvihetők legyenek az egyetemi könyvtárba. A Kollégiumi Könyvtár egész könyvanyagát és teljes felszerelését az egyetemi könyvtár igazgatása alá rendelte volna.

Az egyetemi tanács 1917 márciusában a Vallás és Közoktatási Miniszterhez benyújtott felterjesztésében a következő ajánlatot teszi:

„II. A könyvtári bizottság ugyanezen az ülésen azt a javaslatot terjesztette az egyetemi tanács elé, hogy az egyetemi tanács közölje a Tiszántúli Református Egyházkerület elnökségével, hogy a kollégiumi könyvtárat az egyetemi könyvtár rendszerében és a tudományos munkálkodás követelményeinek megfelelően az egyetemi könyvtár személyzetével elrendeztetni kész, ha az egyházkerület ehhez beleegyezését megadja, – és a rendezés dologi kiadásait, valamint a szolgák díjazását viseli.” (MÓDIS László: *i. m.* 294–300.)

Az egyházkerületi közgyűlés azonban a javaslat felett napirendre tért. Négy év múlva fordult újra az egyházkerületi tanácshoz az egyetem rektora a Kollégiumi és az egyetemi könyvtár közös igazgatása tárgyában, de dokumentálható eredménnyel nem járt. Ekkorra már a helyzet is megváltozott. A Kollégiumi Könyvtár jelentősebb anyagi forrásokhoz jutott, az egyetemi könyvtár állománya pedig szépen gyarapodott.

Harmadik szakasz (1927–1933)

Az egyetemi építkezések előrehaladtával ismét napirendre került a két könyvtár egységesítésének ügye. Dr. Verzár Frigyes rektor a Református Kollégiumi Könyvtár és az Egyetemi Könyvtár egységesítéséről szóló szerződéstervezetében (1927) többek között azt javasolja, hogy:

„3. a Református Egyházkerület a kollégiumi könyvtárt letétként átadja a magyar államnak, Tisza István Tudományegyetem könyvtárával együttes elhelyeztetés és kezeltetés végett.

4. ...

- a. a kollégiumi könyvtár értékes anyaga a múlt század közepén megszakadván most kiegészítetik, és így értéke rendkívül megnövekednék,
- b. a kollégiumi könyvtár anyaga az egyetem aránylag nagy személyzete által célszerűbben kezeltetik és ez által is hozzáférhetőbbé lesz.

...14. Az új könyvtár részére a Vallás és Közoktatási Miniszter az egyetemi központi épület mellett, egy minden modern követelménynek megfelelő könyvtár épületet épít, legalább 400.000 kötet befogadó képességgel” (Módis László: *i. m.* 315–317.)

Dr. Varga Zsigmond kollégiumi könyvigazgató bizonyára túlzottnak tartotta ezeket az elképzeléseket, mert ellenjavaslatot készített. Annak érdekében, hogy a megállapodás kútba ne essen Verzár Frigyes hajlandó volt engedni eredeti terveiből. Az egyházkerületi közgyűlés 1928. június 26–27-i ülésén a két tervezetet megtárgyalta és a következő határozati javaslatot hozta:

„1. Egyházkerületi közgyűlésünk a legnagyobb kézséggel kész a kollégiumi könyvtárnak az egyetemi könyvtárral létesítendő minden olyan kooperációját elősegíteni, amely a tudománynak és a magyar kultúrának hasznára van, s a kollégiumi könyvtár függetlenségét, önálló alanyiságát s az egyházkerületnek a fölötti korlátlan rendelkezési jogát nem sérti” (Módis László: *i. m.* 325.)

Ez a döntés ismét nem oldotta meg a kérdést. Ezt bizonyítja, hogy az egyetem később újra felvetette a témát. Az egyházkerületi közgyűlések heves harcok színhelyeivé váltak, melyeken összecsapott a könyvtár átadását helyeslő és ellenző tábor. A református sajtó is széles teret engedett a vélemények kinyilvánításának. Végül 1933-ban, amikor az egyházkerület levette napirendjéről a kérdést, Kun Béla megállapította, hogy „a kérdés aktualitását veszítette egyszer s mindenkorra.”

Módis László tanulmánya végén mérlegeli a Tiszántúli Református Egyházkerület felemás döntését, miszerint kész volt lemondani fakultásairól, a teológiai képzést is beleértve, de nem volt hajlandó átengedni letétként, még tulajdonjoga fenntartása mellett sem értékes könyvtári gyűjteményét. Végül megállapítja, hogy az elhúzódó tárgyalások, még ha kudarccal végződtek is, az egyetemi könyvtár számára pozitívumot is hoztak, mivel az egyesítésére tekintettel tervezték a könyvtár épületét mintegy kétszer nagyobbra. (Módis László: *i. m.* 368–373.)

JEGYZETEK

Hajdú-Bihar megyei Levéltár Tanácsának VIII. 1/a. 1–8. k. jelzetű iratai
A Debreceni Tudományegyetem 1914–1929. közötti jegyzőkönyvei

BEREND T. Iván – RÁNKI György: *A magyar gazdaság száz éve* – Bp.: Kossuth és Közgazd. és Jogi Kvk., 1972. 328.

BERTÉNYI Iván – GYAPAY Gábor: *Magyarország rövid története*. – Bp.: Maecenas, [1997]

CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESI Miklós: *Magyar könyvtártörténet* – Bp.: Gondolat, 1987.

A Debreceni Egyetemi Könyvtár története számokban: 1916–1952. Összefoglaló statisztikai kimutatások – [s. l.]: [s.n.], 1953.

A debreceni Magyar Állami Tudományegyetem Almanachja a ... tanévről – Debrecen: Debrecen sz. kir. Város és a Tiszántúli ref. Egyházkerület könyvnyomda-vállalata, [1918–] 1918–19. [5 fasc.]

A debreceni Magyar Állami Tudományegyetem Évkönyve a ... tanévről. – Debrecen: Debrecen sz. kir. Város és a Tiszántúli ref. Egyházkerület könyvnyomda-vállalata, [1916–] 1915/1916. (2. fasc.)

A debreceni Magyar Állami Tudományegyetem évkönyve és almanachja az ... tanévről – Debrecen: Debrecen sz. kir. Város és a Tiszántúli ref. Egyházkerület könyvnyomda-vállalata, [1921–] 1921–22 (8 fasc.), 1922–23 (9. fasc.), 1923–24 (10. fasc.), 1924–25 (11. fasc.)

FARAGÓ József: *A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem sorsa*

<http://epa.oszk.hu/00300/00381/00009/pdf/farago.pdf> (2009. május 15.)

FERENCZY Zoltán: *A könyvtártan alapvonalai*. – Bp.: Athenaeum, 1903.

GOTTESMANN Dóra: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár gyűjtőpolitikája az alapítástól 1919-ig* = Könyv és könyvtár: Könyvtártudományi és bibliográfiai tanulmányok és közlemények. IV. – Bp.: Tankönyvkiadó, 1964.

Magyar írók élete és munkái. Új sorozat. Írja és szerk. Gulyás Pál. IV. köt. – Bp., 1942.

Magyarország története 1890–1918. Főszerk.: Hanák Péter. – Bp.: Akadémiai K., 1978.

MÓDIS László: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár történeti adatai* (Első közlemény) = A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve 1953. Kézirat. – Debrecen, [KLTE], 1954. 257–373.

MÓDIS László: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár történeti adatai* (Második közlemény) = A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve 1954. Kézirat. – Debrecen, [KLTE], 1955. 239–300.

SZABÓ Pál: *A M. Kir. Erzsébet tudományegyetem és irodalmi munkássága* – Pécs, 1940. 140.

SZABÓ László, Sz.: *A debreceni „közelművelődési közkönyvtár” története alakulásától a felszabadulásig (1917–1944)* = Csúry István: A vidék szakkönyvtári ellátásának néhány kérdéséről. Bp., 1963. 119–138.

SZENTPÉTERI KUN Béla: *Az egyetem alakulás története: A Kollégiummal való kapcsolatok továbbélése az egyetemnek mint egységnek életében* – Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület, [1941]. 98.

TÓTH András – VÉRTESY Miklós: *A Budapesti Egyetemi Könyvtár története (1561–1944)* – Bp.: Egyetemi Könyvtár, 1982. 585.

A Debreceni Egyetemi Könyvtár története

VARGA Zoltán: *A Debreceni Tudományegyetem története I. 1914–1944* – [Debrecen] : [KLTE]. 385.

VÉRTESY Miklós: *Terveiből kevés valósult meg, de így is sokat tett. Beszélgetés Nyíreő Istvánnal* = A Könyvtáros 27. évf. 7. szám 1977. július 393–396.

Az Egyetemi Könyvtár első Olvasóterme a Simonffy u. 2. szám alatt.

SZÉKELY KATALIN

A DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR TÖRTÉNETE 1925-TŐL 1929-IG

Történelmi háttér

Az 1920-as évek első felének a forradalmi mozgalmak és gazdasági válságok következtében ingató helyzetét az évtized közepe táján a tőkés világ átmeneti stabilizációja váltotta fel.

A húszas évek második felében a magyar politikai élet középpontjába a külpolitikai problémák kerültek. Az ellenforradalmi rendszer döntő külpolitikai célkitűzése „Nagy-Magyarország” visszaállítása, a területrevízió lehetőségének megteremtése volt. Belpolitikailag pedig a rendszer tömegbázisának szélesítésére, a rendszer stabilizálásának biztosítására törekedtek.

Az 1920-as évek kultúrpolitikai törekvései elválaszthatatlanok gróf Klebelsberg Kunó személyétől, aki 1922-től 1931-ig állt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium élén. Klebelsberg kultúrpolitikája koncepcionálisan lényegében már 1922-re kialakult. Gyakorlattá azonban viszonylag későn, csak a szanálás után, 1924–1925-től kezdődően válhatott. Az 1920-as évek első felének szűkös anyagi lehetőségei ugyanis inkább csak szervezeti reformokat tettek lehetővé.

A szóban forgó időszak tudománypolitikájának fontos részét képezte a külföldi tudományos ösztöndíjak rendszere. Ez a leendő magyar értelmiség nyelvi kultúrája emelésének, általános látóköre szélesítésének és szakmai felkészültsége korszerűsítésének célját szolgálta. A közoktatással foglalkozó reformok közül az 1926-os népiskolai törvény emelkedik ki, mely 1930-ig 3400–3500 új tanterem és mintegy félmillió tanítói lakás építését irányozta elő. Az 1927:XII. tc. előírta, hogy a következő évek folyamán minden 5000 lakoson felüli település köteles polgári iskolát építeni. 1928-ban módosították az 1920-as numerus clausust, melynek értelmében az eredeti törvényből kiiktatták a „népfajhoz”, illetőleg nemzetiséghez tartozást mint felvételi szempontot, s helyette – egyéb szempontok mellett – a szülők foglalkozása lett mérvadó.

Új főiskolák és egyetemek létrehozásával Klebelsberg a kultúrfölény politikai igényeit kívánta teljesíteni. Jelentős összegeket fordítottak az új államhatárokon kívül került egyetemek hazatelepítésére. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Szegedre, a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem Pécsre került. Nagymértékben bővítették a debreceni egyetemet: felépítették az orvoskarhoz csatlakozó klinikákat, valamint a bölcsészkar s az egyetem központi épületét.

A húszas évek elején a három említett tudományegyetem részére kellett könyvtárat szervezni. Mindhárom könyvtár gyűjtőköre az egyetemen oktatott tudomány-

szakoknak felelt meg, ezekből igyekeztek az oktatás és tanulás céljából legszükségesebb műveket beszerezni. A gyarapodás számszerűen nagymérvű volt, de az alacsony dotáció miatt elég tervszerűtlen.

Medveczky Károly, a könyvtár igazgatója

A Debreceni Tudományegyetem a világháború első évében nyitotta meg kapuit. 1916. március 16-án a Vallás és Közoktatásügyi Miniszter a Debreceni Egyetemi Könyvtár megszervezésére könyvtárórt nevezett ki, Dr. Cs. Varga Antal személyében. Az ő feladata volt a könyvtár szervezeti, működési feltételeinek megteremtése. 1918 júliusában került a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárból Debrecenbe a később igazgatói tisztséget is többször betöltő Szabó György.

A könyvtári bizottság 1922. januári ülésén azzal a javaslattal állt elő, hogy a könyvtár vezetésével egy egyetemi tanárt kellene megbízni. A könyvtár élére Dr. Tankó Béla került, majd őt Dr. Szentpétery Imre követte.

A Dr. Cs. Varga Antal nyugdíjazásával megüresedett könyvtárőri állás betöltésére 1924 márciusában pályázatot tettek közzé könyvtárőri és egyben könyvtárigazgatói állás betöltésére. „Az állás elnyeréséért folyamodók tartoznak igazolni a./ hogy a főiskolai tanfolyamot elvégezték, b./ hogy valamely külföldi v. hazai köz- vagy könyvtárnál hosszabb időn át szolgálatot teljesítve kellő könyvtári gyakorlatra tettek szert, vagy pedig magasabb tudományos képesítéssel/ egyetemi magántanárság/ bírnak, c./ hogy egy vagy több modern nyelven elegendő jártasságuk van.” (DEK ad 33–1924)

Az igazgatói állás betöltéséig ideiglenesen Szabó György könyvtár-tisztet bízták meg a könyvtár vezetésével az egyetem tanácsának 1924. május 23-án tartott XI. rendes ülésén hozott határozata értelmében.

Az 1924. november 27-én tartott könyvtári bizottsági ülésen szavazást tartottak a könyvtárőri állás betöltése tárgyában. Az első helyen Dr. Zivuska Jenőt, a második helyen Dr. Zsigmond Ferencet, a harmadik helyen Szabó Györgyöt ajánlották. Az egyetemi tanács a könyvtári bizottság előterjesztése ellenére harmadik helyen Szabó György helyett Dr. Medveczky Károly főreáliskolai rendes tanárt jelölte. (HBML VIII. 1/a. 1924. december 5. ET ülés)

Nem várt fordulatként „a VKMiniszter Úr önmagyméltósága 234/1925. IV. sz. a. kelt rendeletével dr. Medveczky Károly főreáliskolai r. tanárt a m. kir. Tiszta István tudományegyetem könyvtárához a VII. f. o.-ba könyvtárórré kinevezte és egyben a könyvtár vezetésével is megbízta.” (1925. június 10. KB ülés)

A miniszter ezen döntése nagy felháborodást keltett. Az általános zúgolódás ellenére 1925. február 14-én Dr. Medveczky Károly igazgatással is megbízott könyvtárőr átvette a könyvtár igazgatását Szabó György ideiglenesen megbízott könyvtár-tisztától.

Az igazgatói állás betöltését követően Medveczky komoly szakmai hiányosságokat tapasztalt a katalogizálás területén, mely nehezítette a könyvtári munka me-

netét. Továbbá a könyvtár elhelyezése, javadalmának mértéke és a személyzet alacsony száma is gátolta a könyvtár megfelelő mértékű fejlődését.

Medveczky Károly ideiglenes megbízott igazgatóvá kinevezést követően a könyvtári bizottság néhány tagja a könyvtári bizottság ülésein rendszeresen felszóltak az igazgató leváltása tárgyában.

Dr. Huss Richárd e. ny. r. tanár a könyvtári bizottság 1925. június 10-i 2. rendes ülésén indítványozta, hogy a bizottság határozza el, hogy Dr. Medveczky Károly kinevezésével az egyetemi könyvtár igazgatói állásának betöltését nem tekinti véglegesen elintézettnek. Elsősorban azért, mert „*Medveczky Károly nem felel meg a VKM Úr pályázati hirdetés II. és III. feltételének, t. i. magasabb kvalifikáció /magántanárság, könyvtár szolgálati gyakorlat/ ... annál kevésbé sem, mint hogy a VKM. 76, 892/1924. IV. ü. ö. szám alatt kelt leirat szerint egy V. f. o. könyvtári igazgatói állás van rendszeresítve egyetemünkénél, mely betöltve nincsen.*” (1925. június 10. KB ülés) Így a könyvtári bizottság kimondta, hogy az igazgatói állás betöltését ezzel a kinevezéssel nem tartja véglegesen elintézettnek.

Dr. Iványi Béla bizottsági tag a bizottság 1926. június 21. ülésén kijelentette, hogy az Egyetemi Könyvtár helyes vezetését és fejlesztését az igazgatásul ideiglenesen mb. Dr. Medveczky Károly könyvtárőr kezében nem látja biztosítva. Javasolta, hogy addig amíg a VK Miniszter Úr a könyvtár végleges igazgatóját kinevezi, az Egyetemi Tanács egy energikus egyetemi ny. r. tanárt állítson a könyvtár élére.

Az igazgatói munkával elégedetlen bizottsági tagok javaslatára ugyanezen ülésen a könyvtári bizottság a könyvtár szervezeti szabályzatának 18. §-a alapján Dr. Huss Richárd bizottsági tagot a könyvtár igazgatási ügymenetelének megvizsgálására kiküldte.

A vizsgálat során a következőket állapította meg:

- „1., *A könyvtárőr úr az 1926/27. könyvtári illeték terbére 16.816853 kor. túlköltséget csinált, amire nem volt feljogosítva.*
- 2., *A könyvtár vezetésében bizonyos rendszertelenséget állapított meg. Több ezer kötet feldolgozatlanul állt. A személyzet arról panaszkodott, hogy néha betente más-más rendszer szerint kell dolgozniuk, így nagy erőpazarlás megy végbe. Ezek következtében a centrális katalógus elkészítése sokig nem valósulhatott meg.*
- 3., *A könyvtárőr és a könyvtári személyzet között nem volt meg az a viszony, amely egy eredményes munkát a könyvtárban biztosíthatott volna.*
- 4., *A könyvtárőr úr nem vezetett főkönyvet, tehát itt is nagy rendszertelenség mutatkozott.*
- 5., *Ugyanígy rendszertelenség mutatkozott a folyóiratok kezelésénél is.*”
(DEK jelzet nélküli)

A fenti okokra hivatkozva Dr. Huss Richárd indítványozta, hogy a könyvtári bizottság küldjön ki egy háromtagú bizottságot, mely a könyvtárat minden tekintetben alapos megvizsgálás alá veszi és a személyzetet is kihallgatja. Továbbá ez a bizottság tegyen véleményes javaslatot a be nem töltött könyvtárigazgatói állás betöltésére, esetleg a tanári kar egy tagjának az igazgatói teendőkkel leendő megbí-

zására nézve is. A könyvtári bizottság Dr. Huss Richárd javaslatát elfogadta és a bizottság tagjaiul kiküldte Dr. Iványi Béla, Dr. Huss Richárd és Dr. Orsós Ferenc bizottsági tagokat.

A kiküldött albizottság a könyvtár tisztikarának kikérdezése alapján azt javasolta, hogy Medveczky a könyvtárigazgatói teendők alól azonnal mentsék fel és a vezetéssel vagy egy szakképzett és hosszabb gyakorlattal bíró könyvtári tisztviselőt, vagy egy egyetemi tanárt bízzanak meg.

Dr. Medveczky Károly egyetemi könyvtári mb. igazgató működése ellen a könyvtári bizottság, illetőleg annak kiküldött albizottságai által emelt kifogásokat röviden a következőkben összegezhetjük:

- a könyvtárban rendszeres munkaterv nem volt,
 - a könyvtár vezetésében általában, különösen pedig a könyvvitel, a katalógizálás, az elhelyezés és a felhasználhatóvá tétel körül több hiány és hiba áll fenn,
 - a könyvtár vezetésében a szakértelem hiányzik,
 - a könyvtárigazgató a bibliográfiai központ révén 1925 óta rendelkezésre álló 50 millióról két éven át jelentést nem tett, a 30 millió koronára becsülhető és még el nem költött összeget látszólag titokban, tartalékként kezelte,
 - a folyóiratok áttekinthető kimutatása hiányzott.
- (1927. február 23. KB ülés)

A vizsgálatok eredményeit figyelembe véve a jogkari prodékán javaslatot nyújtott be az Egyetemi Tanács elé Dr. Medveczky Károly leváltására:

Rátermett és kellő szaktudással rendelkező könyvtárigazgatónak a haladéktalan kinevezését különösen az teszi elkerülhetetlenné, hogy az egyetemi könyvtárigazgatónak most egy újabb nehéz feladatot is el kell látnia. Nevezetesen szakszerűen el kell bírálnia az új központi egyetemi épületben elhelyezendő egyetemi könyvtár tervezeteit, valamint elő kell készítenie a könyvtár megfelelő berendezését. ...” (DEK jelzet nélküli)

A kérésnek megfelelően rátermett, kellő szaktudással rendelkező könyvtárigazgató került a könyvtár élére, aki az újabb, nehéz feladatokat is szakértelemmel el tudta látni. A VK Miniszter Úr „*dr. Nyíreő István pécsi egyetemi könyvtárórt hivatalból, a szolgálat érdekében egyetemünk könyvtárához áthelyezte s az egyetemi könyvtár igazgatásával megbízta. Ugyanakkor dr. Medveczky Károly könyvtárórt a könyvtár igazgatása alól felmentette.*” (HBML VIII. 1/a. 1929. február 1. ET ülés)

Az egyetemi könyvtár igazgatását a bizottsági elnök jelenlétében 1929. április 4-én Dr. Medveczky Károly könyvtárórtól jegyzőkönyv mellett Dr. Nyíreő István átvette.

Dr. Nyíreő István személyében a könyvtár szakmai tapasztalatokkal és tudással rendelkező igazgatót kapott. Ezt bizonyítja a 16 éves igazgatói irányítása alatt a könyvtár fejlődése is.

A Medveczkyt ért vádak ellenére elmondhatjuk, hogy lehetőségeihez és képességeihez mérten küzdött a könyvtár fejlődéséért, azonban az anyagi- és személyi

feltételek, a hatalmi hierarchia és a korabeli gazdasági helyzet gyakran állta útját ennek a fejlődésnek.

Dr. Medveczky Károly 1935-ig a könyvtárnál dolgozott, mint könyvtártiszt, majd 1935. július 1-jén a Debreceni Fazekas Mihály Reálkollégiumba helyezték át. (DEK jelzet nélkül)

A könyvtár szervezetét és működését meghatározó tényezők

Magyarország egyetemi könyvtárainak a tárgyalt időszakban nem volt egységes, azonos szervezete és nem volt szabvány-szabályzata sem, így mindegyik egyetem maga állapította meg könyvtárának szervezetét. Ennek következtében egyetemeink könyvtári bizottságainak különböző feladatokat kellett ellátni.

A budapesti egyetemen a könyvtári bizottság kizárólag ellenőrző és véleményező szerv volt. A bizottságnak a könyvtárigazgató is rendes tagja volt. Ugyanez volt a helyzet a kolozsvári egyetemi könyvtárnál is, majd annak átköltözése után a szegedi egyetemi könyvtárnál. A pécsi egyetemi könyvtárnál pedig az egyetemi könyvtári bizottságon túl még a rektor és az egyetemi tanács is részt vett a hatósági jogok gyakorlásában, az igazgató pedig mint szakértő vett részt a bizottság munkájában, szavazati jog nélkül.

A külföldi egyetemi könyvtárak általában önálló tudományos intézmények voltak már abban az időben is, közvetlenül a minisztériumok fennhatósága alá tartoztak, felettük a könyvtári bizottság semmiféle fennhatóságot nem gyakorolt. (Módis László: ... (Második közlemény). 274.)

A debreczeni m. kir. Tisza István tudományegyetemi könyvtár ideiglenes Szervezeti szabályzatát 1918. július 24-én hagyták jóvá. Ezen szabályzat rögzíti az egyetemi könyvtár felettes szerveinek hierarchiáját:

„Az egyetem élén az igazgató áll kit a könyvtári bizottság meghallgatása után és az egyetemi tanács javaslata alapján a vallás és közoktatásügyi m. miniszter előterjesztésére Ó Felsőge nevez ki.”

Az egyetemen belüli hierarchia pedig a következőképpen alakult:

A könyvtári bizottság állandóan irányította és ellenőrizte a könyvtár igazgatását és működését. Miközben a felügyeletet a könyvtár összes tisztviselői, így az igazgató fölött is az egyetem tanács nevében a rektor gyakorolta.

Szembetűnő a rendszer többlépcsős hierarchiája, mely megnehezítette és lassította a könyvtár ügymenetét. Ugyanis a legapróbb dolgok – mint pl. a könyvtár működéséhez szükséges használati tárgyak – vásárlásához is miniszteri engedélyre volt szükség. Szintén miniszteri engedélyt kellett kérni a betegszabadságok, nyári szabadságok ügyében, nagyobb könyvbeszerzések esetén és újabb státuszok létesítése esetén is.

A gyakorlatban ez úgy működött, hogy a könyvtári bizottság vagy saját kezdeményezésből, vagy a könyvtár megbízott igazgatójának javaslatára, megtárgyalta az elvégzendő feladatokat és ha szükségesnek találta, előterjesztést fogalmazott meg

az egyetemi tanács számára. Ez utóbbi testület újra mérlegelte a javaslatot és jóváhagyás esetén felkérte a rektort, ritkábban a könyvtár vezetőjét, forduljon ilyen értelmű előterjesztéssel a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez.

Az egyetemi tanács és a VKM az egyetemi könyvtárat az egyetemi munka segédszervének, adminisztrációs apparátusának tekintette, s ebből a szempontból építette ki annak szervezetét és állapította meg ügymenetét.

A könyvtár szervezeti és ügyviteli szabályzatának elkészítésére a rektor 1916-ban felkérte az akkori könyvtárigazgatót, Cs. Varga Antalt. Az egyetemi tanács 1917. május 29. ülésén úgy határozott, hogy a könyvtári szabályzatot kettéválasztja Szervezeti és Ügyviteli Szabályzatra.

A Szervezeti Szabályzat három fő területről rendelkezik: az első „A könyvtár igazgatása”, a második „A könyvtári bizottság”, míg az utolsó „A könyvtár gyarapítása”. A Használati szabályzat írásban rögzítette, hogy kik jogosultak a könyvtár szolgáltatásait igénybe venni, továbbá kitért az olvasóterem használatára és a könyvkölcsönzés előírásaira.

A könyvtár szervezeti és ügyviteli szabályzatát 1923-ban a kultuszminiszter azzal a kiegészítéssel hagyta jóvá, hogy a „*Tisztviselők kinevezésénél és a könyvtárt illető bármely ügyben [az igazgató] véleménye meghallgatandó.*”

Ezzel jó időre eldőlt a szervezeti és használati szabályzat ügye, hosszú időre meghatározta a könyvtár vezetőjének mozgásterét, még ha nem is a legoptimálisabb szabályozókkal.

A könyvtár személyzete

Amikor 1925. február 14-én Dr. Medveczky Károly a könyvtár élére került, a személyzet a következő személyekből állt: Szabó György könyvtártiszt, Szabó Pál könyvtártiszt, Kölönte Gézáne kezelőtiszt, Agárdy Dezső szakdíjnok, Szele György gyakornok, Várady Gizella kezelőnő, Krajcsi Mihály altiszt és Szombati Sándorné napibéres szolgáló. (Szolgálati napló alapján.)

A személyzet számának alakulása sajnálatos módon nem követte megfelelő mértékben a könyvtár gyarapodását. A hazai egyetemi könyvtárak között a debreceni volt személyzeti vonatkozásban a legmostohábban kezelt könyvtár. A szervezeti hierarchiának megfelelően miniszteri engedélyre volt szükség egy-egy státusz létesítése esetén, mely nagymértékben lassította a könyvtár működését. Ezt bizonyítja az is, hogy Medveczky igazgatói munkásságát megelőzően már három éve húzódott egy könyvtárőri és egy könyvtártiszt állás betöltésének ügye, azonban erre még 1926 végéig várni kellett.

Az 1926/27 évi gyarapodás feldolgozását megelőzően az igazgató idejét látta, hogy a tisztviselők munkakörét véglegesen megállapítsa. Ezt a leírást 1926. november 22-én állította össze, melyet Szabó Györgynek, vitéz Dr. Szabó Pálnak, Szele Györgynek, Kölönte Gézáneknak, Agárdy Dezsőnek és Várady Gizellának kikézbécsítették. Ebből a levélből jól nyomon követhető a könyvtári munka folyamata:

A.) Szerzeményezés

1.) A törzsanyagot kitévő befejezett műveket Szele György stísz szerzeményezi az I. sz. naplóban, mely egyúttal helyrajzi katalógus is, minthogy a gyarapodást a formátumra való tekintet nélkül számozzuk meg ezentúl is csak annyiban térünk el az eddigi rendtől, hogy a folió és kvart köteteket kivesszük az egységes számsorból s a részükre fenntartott polcokra állítjuk be. A köteteket mind a három formátumban a beérkezés sorrendjében kerülnek a polcokra.

2.) A folyóiratokat és a folytatásokat a főröbely képzelhető leggazdaságosabb kihasználása végett befejezésükig vagy megszüntetésükig nem visszük be a törzsanyagba. Erről az anyagról egy II. számú szerzeménynaplót kell vezetni. Ide iktatjuk be a külön felállított (az igazgatói szoba, bibliográfiai gyűjtemény, kézikönyvtár, egyetemi nyomtatványok, értesítők, antikvár katalógusok stb.) anyagot is. A mechanikus felállításnál különösebben mind a három formátumon átfuttatott számsornál nehézséget okoznak amúgy is a magas számok, kívánatos tehát, hogy a törzsanyag számsorát szükség nélkül ne gazdagítsuk. Ezt a II. számú szerzeményi naplót Várady Gizella kezelőnő vezeti.

3.) A folyóiratokról, a füzetekben és részletekben megjelenő művekről szóló ideiglenes gyarapodási címjegyzéket Kőlonthe Gézáné könyvtártsízt vezeti. A folyóiratok, a füzetekben és részletekben megjelenő művek először tehát itt jegyeztetnek fel.

Minden szerzeményező anyagát naplózása előtt teljességére nézve gondosan megvizsgálják.

B.) Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központtal való érintkezés

A I. napló folió és kvartáns anyagát Szabó György könyvtárőr, az oktáv anyagot Agárdy Dezső gyakornok jelentik be. Az igazgatói szoba anyagát magam, a bibliográfiai gyűjteményét Szabó György, a kézi könyvtárát Agárdy Dezső jelenti be. Valamennyi bejelentést Szabó György revideál és a két szerzeménynapló folyó száma szerint hozzám juttatja. Ugyancsak Szabó György végzi a központ nyomtatott katalógusainak felhasználására vonatkozó műveleteket és az elkészített cédulákat elhelyezi a betűrendes címtárban. A be nem fejezett művek először megjelent vagy először megszerzett részéről ideiglenes felvételt magam készítek.

C.) Szakcímár

A tízeses szakcímár átdolgozását és a beérkező szerzemények szakozását vitéz dr. Szabó Pál végzi, amellet elhelyezi a cédulákat a szakcímárban. A bibliográfiai bejelentésekhez rövid indexet készít.

D.) Egyéb munkálatok

A könyvkötést Szabó György könyvtárőr végezteti, az olvasótermi felügyeletet Kőlonthe Gézáné könyvtártsízt (d. e.), Agárdy Dezső (d. u.), a kölcsönzést és a vele járó munkálatokat Kőlonthe Gézáné és Szele György (oklevelek, régiségek és ritkaságok), az anyag raktározását és a

*helyrajzi számot viselő paizskák felragasztását Szele György, az irodai ügykezelést és A szám-
adásokat Várady Gizella végzik.*

E.) Külön leltári naplók

*A folyóiratok és folytatások helycímterét Különte Gézáné készíti, az igazgatói szobában el-
helyezett anyagról magam, a bibliográfiai gyűjteményről Szabó György, a kézi könyvtárról
Agárdy Dezső a legrövidebb alakban külön leltári naplót vezetnek 1-∞ menő futó számsorban,
úgy hogy a külön könyvtárak kötetszáma bármikor megállapítható legyen.*

F.) Revízió

*A raktárban elhelyezett anyagot Szele György, a bibliográfiai gyűjteményt Szabó György re-
videálja évente egyszer, a kézi könyvtárat Agárdy Dezső minden félév végén revideálja.*

*A folyóiratokat és folytatások anyagát minden negyedév első betében Különte Gézáné ellenőrzi
és az akkor megállapított hiányokat jelenti.*

*Egyéb munkálatokra nézve külön intézkedés lesz, valamint az egyes munkálatok részletei-
nek kivételére nézve minden egyes tisztviselővel külön megbeszélést folytatok.*

Minden részortba tartozó munkálat pontos kivitelezéséért a vele megbízottat teszem felelőssé.

*A könyveket a könyvtár egyes szakaszai szerint (Törzsanyag stb.) magam osztom be és ér-
kezési dátumát a könyvre rávezetem. (DEK 352–1926)*

Medveczky igazgatóvá kinevezése után azonnal rájött, hogy a könyvtárőri, illetve könyvtártisztai állás ügye nem tűr halasztást, így 1925. április 6-án Klebelsberg Kunó Vallás- és Közoktatásügyi Miniszterhez fordult ebben az ügyben: „*kegyesked-
jék könyvtárunknál már 1922 évi január óta húzódozó, VIII. f. osztályú őri és ezzel kapcsolato-
san egy IX.f.o. könyvtártisztai állás betöltése ügyében minél előbb kinevező intézkedést foganatosí-
tani.*” (DEK 9–1925)

Az igazgató ugyancsak 1925. április 6-án a Rectornak írt leveléből (DEK 80–1925) kitűnik, hogy a könyvtárőri állásra Szabó György könyvtártisztet javasolja, aki az egyetemi könyvtárnál 1918 júliusa óta dolgozott, és néhány hónapig az igazgatói teendőket is ellátta. A könyvtártisztai állásra pedig Szele György könyvtári segéd tisztet javasolja, aki 1919 óta a könyvtár szolgálatában állt. Az igazgató kérése majdnem egy év múlva talált meghallgatásra. A VK Miniszter 12.106/1926. IV. ü. ö. szla. kelt leiratban értesíti az Egyetemi Tanácsot, hogy „*Szabó György egyetemi könyvtártisztet a VI. fiz. oszt. könyvtárigazgatói állás javadalmá terhére, könyvtárórré a VIII. fizetési osztályba, Szele György könyvtári gyakornokot pedig könyvtári segéd tiszté a X. fizetési osztályba kinevezte.*”

Az egyetemi könyvtárban a személyzet csekély száma és szakértelmének hiánya is gátolta a könyvtári munka szakszerű, pontos, igényes elvégzését. Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ a Központi Címjegyzék szerkesztése so-

rán egy éves munkálat után rájött, hogy a könyvtárak együttműködése, egységessé tétele érdekében könyvtáros-képző tanfolyamokat kellene indítani. Céljuk volt, hogy a kezdő könyvtárosok végleges beosztásukat csak ezen könyvtáros-képző tanfolyam elvégzése után foglalhassák el. A miniszter felkérte az Egyetemi Tanácsot, hogy a könyvtártani előadásokon való részvételre egy tisztviselőt javasoljon. A Tanács Szabó Györgyöt javasolta, akit a miniszter két hónapra az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központhoz osztott be szolgálattételre. (DEK 173–1927)

A könyvtár helyisége és berendezése

Az egyetemi könyvtár elhelyezését kezdettől fogva a központi épülethez kapcsolódóan képzelték el. A Tiszántúli Református Egyházkerület 1915 évi őszi döntése után az egyetemi tanács felkérte a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztert, hogy az egyetemi könyvtár felépítése, illetőleg megtervezése iránt mielőbb intézkedjék.

A központi épület elkészültéig ideiglenesen a Simonffy u. 2/b–2/c. sz. alatti bérház II. emeletén működött a könyvtár, mely 1918. május elsején nyitotta meg kapuit. Azonban a nem megfelelő fűtés és a világítás komoly gondot okozott és a kézikönyvtárra is 1922-ig várni kellett. A gyűjtemények állandó felügyeletét Krajcsi Mihály – a lakásgondokkal küszködő altiszt – könyvtárba költöztetésével oldották meg. A könyvtár rendelkezésére állóhely nagyon szűkös volt, így már 1922-ben jelentkeztek a raktározási gondok, melyre megoldás csak a könyvtár épületének felépítése lett volna, azonban arra még éveket kellett várni.

Sajnálatos módon az épület felszerelésére, a helyiségek jó karbantartására vonatkozó kiadások mind a könyvtár költségvetésének terhére mentek és így a könyvvásárlásra szánt amúgy is csekély összeget lényegesen apasztották.

Dr. Medveczky Károly igazgatói tevékenysége idején a könyvtár elhelyezkedéséből adódó gondok tovább nőttek. Már mb. igazgatóvá való kinevezését követő első hónapokban szembe kellett néznie a könyvtár helyiségének hiányaival, gondjaival. Tűzveszély esetén védtelennek látta a könyvtárat, valamint komoly gondot okozott a helyiségek fűtése is. Az egyetemi könyvtárban minden ablak és ajtó rossz volt, a termek huzatosak voltak, az egyetemi tanárok olvasóterme nem volt fűthető. Az egyik helyiségben – melyben a könyvtári adminisztráció legfontosabb része folyt – füst volt, így az hasznavehetetlennek bizonyult.

A könyvtárban uralkodó állapotokat tükrözik a következő sorok: „...*az olvasóterem melletti mellékhelyiségben a víztartály rossz, belőle a víz csepog és a falat átnedvesíti, az olvasóterem melletti szoba, amelyre mulhatlanul szükségünk van, használhatatlan, mintbogy a kéményből a füst és korom lecsapódik s a szoba levegőjét egészségtelemné teszi.*” (DEK 110–1925)

A könyvtárnak az egyetemi karokkal, intézetekkel való gyors és pontos érintkezése megkívánta, hogy a könyvtárnak távbeszélő állomása legyen. Azonban ez csakis a könyvtár dologi kiadásainak terhére lett volna lehetséges. (DEK 162–1925)

Rövid időn belül a raktározási gondokkal is szembe kellett néznie a könyvtár személyzetének, az olvasóterem is szűkösnek bizonyult, valamint tovább nehezítette a helyzetet, hogy a könyvtár működése zavarta a lakóház egyes lakóinak nyugalomát.

Amikor a Simonffy utcai lakást a könyvtár számára kibérelték, úgy látták, hogy a könyvtár ideiglenes – 2–3 évre számított – elhelyezésére alkalmas. Azt azonban senki sem gondolta, hogy a könyvtár megnyitása után 9 évvel még csak a könyvtár tervéről fog tárgyalni a könyvtári bizottság. Dr. Márton Géza egyetemi ny. r. tanár a bizottság 1927. január 11-i ülésén bemutatta a felépítendő könyvtár tervét: „*A könyvtár véglegesen az egyetem főépületében lesz elhelyezve. A könyvtár helyiségei méretei szempontjából elegendők lesznek, ha egy-egy rendes emeletből, amilyenek az igazgatási helyiségek kellene /ca. 4.6 m. magas./ két könyvtári emeletet alkotnak. Ha így a könyvtárat rendes két emeletű épületnek tervezik, ez a raktárban 5–6 könyvtár emeletnek felel meg, amelyben a könyv-emeletek a könyvszekrények magasságában, tehát ca. 2.3 m. magasságban helyezhetők el és az emeletek padlóit ca. 2.3 m. magasságban elhelyezett betonpadlók alkotják. A terv elkészítőjét a központi elhelyezés gondolata vezette, mikor az olvasótermet közbül helyezte el, s ettől jobbra és balra állanak könnyen elzárható módon a raktárak. Minthogy az olvasóterem mögé is állítható be raktár, a könyvtár épülete bővíthető. A részletkérdésnél kifogásolja azonban, hogy az olvasóterem előtt nincs ruhatár, a katalógusterem és a kölcsönző el van választva az egyik olvasóteremtől, az egyik lépcső helyébe továbbá egy WC elhelyezését kívánja.*” (1927. január 11. KB ülés)

„... a központi épület ügyében tartott karközi bizottságban az a vélemény alakult ki, hogy a könyvtár részére nagy helyiségek vannak igénybe véve. Minthogy az orvoskari dékáni hivatal is a központi épületben lesz és a többi fakultás részére is szükségesek még helyiségek, a könyvtári helyiségek egyik oldalát is lefoglalják.” (1927. január 14. KB ülés)

A könyvtárat Korb Flóris műépítész, tiszteletbeli műegyetemi ny. r. tanár tervezte. Terve szerint a könyvtár az épület hátsó részében, mint külön test foglal helyet. Csak az alagsorban, az alsó földszinten és a felépítményben – hol a 320–330 ülőhellyel rendelkező nagy hallgatóterem nyert elhelyezést – vannak ebben az épületrészben a központi épület üzemével, vagy az egyes karokkal összefüggő helyiségek. (DEK 77–1928)

A központi épület terve szerint a könyvtár a következő helyiségekből áll:

Alagsor:	lomtárak, raktárak
Alsó földszint:	hírlapi repozitórium I., könyvkötészet, sokszorosító műhely, kézikönyvtár
Magas földszint:	előcsarnokok ruhatárakkal és mellék helyiségekkel, kiállítási terem, előadóterem, igazgató szobája, bibliográfia, naplóterem, katalógusterem, díszművek szobája, ösnyomtatványok szobája, repozitórium II.
I. emelet:	olvasóterem, katalógusterem és kézikönyvtár, tanári olvasó, folyóiratolvasó, repozitórium III. és IV.

II. emelet:	kézirattár és dolgozó, levéltár, kéziratok és metszetek terme, repozitórium V. és VI.
Felépítmény:	repozitórium VII. és VIII. (DEK 77–1928)

Az egyetem könyvtár-repozitóriumainak végleges elrendezéséről folyt tárgyalás 1929. július 26-án a Miniszteri Bizottság irodájában. A tárgyaláson részt vett Dr. Mueller Félix miniszteri biztos, Dr. Nyireő István egyetemi könyvtárigazgató és a Ganz- és Társa Danubius Rt. képviselője Vajda László főmérnök. A megbeszélés alkalmával Nyireő a könyvtár építésére vonatkozó módosításokat kezdeményezett, melyeket a tárgyaló felek elfogadtak és az építkezések folyamán megvalósítottak. (DEK ad 123/1929)

A könyvtár építése 1932-ben befejeződött. A nagy eseményről Nyireő az 1932–33-as jelentésében a következőképpen ír: „Az Egyetemi Könyvtár életében az 1932/33. tanév lényeges sorsfordulatot jelent. A tizenhét évi célszerűtlen, félreeső, sőt a fejlődést is szinte megbénító elhelyezés után a Simonffy u. 2. sz. II. emeleti lakásból 1932 októberében és 1933 januárjában költözött át Könyvtárunk hatalmas új épületébe. Bár a kedvezőtlen pénzügyi viszonyok következtében az épület belső befejezése és főképpen a megfelelő új bebútorozása még igen sok feladatot ró a következő évekre, örömmel állíthatjuk, hogy az egyetemi telep középpontjában álló új intézet tágas repozitóriumával a jövő fejlődésnek legfontosabb lehetőségeit biztosíthatja.” (Korompai Gáborné: A Debreceni Egyetemi Könyvtár története évi jelentések tükrében. Debrecen, 1998. 72.)

Javadalom

A könyvtár állandó bevételeit képezte a rendes állami javadalom, könyvtári illeték a hallgatók után, illetve a külföldi folyóiratok pótlására a minisztériumtól kiutalt átalány.

A szervezeti és ügyviteli szabályzat 22. §-a értelmében a könyvtári díjakra vonatkozólag a könyvtár igazgatóságának feladata volt évenként tervezetet terjeszteni a bizottság elé. A könyvtári bizottság 1925. június 10-i ülésén kimondja, hogy „az igazgatóság a könyvtári díjakra nézve csak olyan programot terjeszthet a bizottság elé, amely tervezet tekintettel van a hallgatók tudományos szükségleteinek és karonkénti arányszámára.”

Szintén az igazgatóság feladata volt a költségvetésre vonatkozó tervezetet is benyújtani a bizottsághoz. A könyvtár javadalmát, amelynek felosztása felől a Tanácsnak a Bizottság javaslata alapján dönteni kellett, két tétel alkotta u. m.

- 1., Egyetemi könyvtárra, intézeti és szemináriumi könyvtárakra felvett összeg,
- 2., Az egyetemi könyvtárnak külföldi folyóiratok pótlására felvett összeg. (1925. november 18. KB ülés)

A könyvtár gyarapítására szolgáló javadalom a szerv. és ügyv. szabályzat 19. §-a értelmében két részből áll: a/ az általános érdekű művek, b/ az egyes tudomány-

ágak művelésére szükséges könyvek és egyéb tudományos segédeszközök beszerzésére fordítandó összegből. A javadalom két részének arányát a könyvtári bizottság javaslatára az Egyetemi Tanács évről-évre állapította meg (1925. november 18. KB ülés).

A könyvtár 1925/26 évi javadalmának felosztását az Egyetemi Tanács 1925. november 28-án tárgyalta:

„Az egyetemi Tanács a könyvtári bizottság javaslatát egyhangulag magáévá téve elhatározta, hogy az intézetek és szemináriumok tudományos működésének biztosítása céljából az 1925/26. évi költségvetési előirányzatban, a 2.-ik rovat I. alrovat alatt „Egyetemi könyvtárak intézeti és szemináriumi könyvtárakra” felvett 73.000.000 korona 1/2 része azaz 36.500.000 korona osztassék meg 41 egyenlő részre, mint ahány intézet és szeminárium egyetemünkön ezidőszereint működik. Egy-egy intézet, illetve szemináriumra tehát esik: 890.000 korona.

A könyvtárnak megmaradó 36 millió korona felerésze általános érdekű művek beszerzését szolgálja, – (18.25 millió K.) tekintettel arra, hogy a könyvtárban éppen az alapvető általános jellegű művekben mutatkoznak rendkívüli hiányok. Másik felének terbére pedig megrendeléseket eszközölhet minden egyetemi ny. r. és ny. rk. tanár az egyes tanszékek arányában. Egyetemünkön ezidőszereint 50 tanszék van és pedig 8 tbeológiai, 12 bölcsészeti, 13 jogi és 17 orvosi tanszék. Az egyes tanszégeket megillető atalányösszeg tehát 370.000 koronát tesz ki. (Kerek számot véve)

A külföldi folyóiratok pótlására előirányzott 73.000.000 koronából az ide vonatkozó 52.815/925 IV. ü. o. szám alatt VKM. rendelet értelmében 20.000.000 korona a Petz könyvtár megvételére esik, a többi 53.000.000 korona pedig egyenlő arányban a négy kar által kívánt külföldi folyóiratok beszerzését szolgálja.” (DEK ad 243–1925)

A javadalomnak ilyen irányú felosztása a további évekre nézve is irányadó volt.

A hallgatók után járó könyvtári illeték mértékéről az Egyetemi Tanács döntött minden félév előtt. Az 1925. szeptember 10-i ülés határozata értelmében az új hallgatóknak beiratkozáskor 140.000 K iktatási díjat és könyvtári illetéket kellett befizetni. Ebből 75.000 K illette meg a könyvtárat. (HBML VIII. 1/a. 1925. szeptember 10. ET ülés) Az Egyetemi Tanács a beiratkozáskor fizetendő összeget 1925. december 22-én 159.000 K-ra emelte, melyből a könyvtár 87.000 K-t kapott. (HBML VIII. 1/a. 1925. december 22. ET ülés) Az 1926/27-es tanév 2. félévében már 13 pengőt kellett az új hallgatóknak befizetni, melyből 7 P-t kapott a könyvtár. (HBML VIII. 1/a. 1927. január 7. ET ülés) Az Egyetemi Tanács 1927. június 9-i ülésén a következő döntést hozták: az 1927/28. tanév 1. felétől kezdődően állandó hatállyal az iktatási díj és könyvtári illeték: 12 P. – melyből a könyvtár részesedése 6 P.-, a régi hallgatók számára pedig a könyvtári illeték: 1 P. (HBML VIII. 1/a. 1927. június 9. ET ülés)

A könyvtári javadalom felemeléséért az igazgató folyamatosan küzdött, sajnos nem sok sikerrel. Kéréseit legtöbbször elutasították megfelelő fedezet hiányára hivatkozva. Pedig a javadalom alapvető kérdése volt a könyvtárnak. Hivatali eljárásokkal persze ilyen ügyeket kedvezően elintézni alig lehetett. Az igazgató csupán végrehajtója volt a bizottsági határozatoknak, személyesen nem is járhatott a dolog

után, a bizottság viszont, ha szívügyének is tekintette a könyvtár fejlődését és virágzását, mint az egyetemi tanács egyik szerve, megelégedett azzal, hogy a tanács felé továbbította a kéréseket, további lépéseket nem is tehetett. A Tanács viszont ha érezte is a könyvtári ügyek fontosságát, csak más egyetemi és kari ügyek után helyezte és sohasem történt meg, hogy könyvtári érdekekért személyesen szállt volna síkra a miniszternél az egyetem rektora és tanácsa. Legfeljebb egyéb ügyek után ejtettek egy-egy pártoló szót emellett is.

1928 elején a könyvtár dotációjában némi változás következett be. Addig „egyetemi könyvtárra, intézeti és szemináriumi könyvtárra” címen 5840 P.-t, illetve külföldi folyóiratok pótlására 1720 P.-t kapott a könyvtár. Azonban 1928-tól ezek önálló tételként nem szerepeltek, hanem az előbbi az elméleti és gyakorlati oktatás cím alatt felvett 88.540 pengőben, az utóbbi tétel pedig a 62.000 pengőnyi felszerelések című tételben szerepelt, ahol az egyetemi könyvtárnak külföldi folyóiratok pótlása c. tétel külön is fel volt tüntetve. (1928. június 22. KB ülés) Az így összevont tételeket az Egyetemi Tanács osztotta szét, és a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium hagyta jóvá. (DEK ad 40–1928)

Az állomány alakítása

A minden bizonnyal Szabó Györgytől származó alábbi levélrészlet képet ad a könyvtár gyarapításáról, a beszerzés nehézségeiről és a gyűjtőköréről. Cseréről nem tesz említést, hisz 1921-ben még csak a félévi tanrendek kicserélésére korlátozódtak a kapcsolatok.

„Egy egyetemi könyvtár anyagát többféle módon gyarapíthatja, melyek közül könyvtárunkat illetőleg ez idő szerint csak az ajándékozás és a vásárlás jöhetnek tekintetbe.... A vásárlás lehet tervszerű vagy alkalmi. A tervszerű vásárlás fedezésére az egyes karok között megoszoló állami javadalom szolgál, míg alkalmi vásárlásokra az igazgatónak jelentékenyebb összeg rendelkezésére nem áll. ...

Könyvtárunk gyarapodási terve adva van, módja könnyen megállapítható. Kedvezőtlen valutáris viszonyaink és a külfölddel való érintkezés nehézségei miatt idegen nyelvű művek nagyobb tömegének beszerzése ma még nem gondolható, be kell érniünk néhány nélkülözhetetlen folyóirat állandó járatásával és a legfontosabb önálló művek bevásárlásával. De bizonyos az, hogy magyar tudományos egyetemi könyvtár a magyar tudományos könyveket nem nélkülözheti; ezek összegyűjtése tudományos és hazafias kötelességünk is egyben. Beszerzésük kevés költséggel és könnyen eszközözölhető.

Legközelebbi gyűjtésünk köre tehát Csonkamagyarország irodalma. A megszerzés módja pedig: megkérésük ingyen, megvásárlásuk lehetőleg kedvezményes áron.” (DEK 143–1921)

A könyv- és folyóirat rendeléseket elsősorban a tanszékek napi igénye határozta meg. Tervszerű állományalakításról csak jóindulattal lehet beszélni a rendelésre álló csekély anyagi forrás és a könyvrendelési előírások miatt. A jelentősebb döntésekhez szükség volt az egyetemi tanács, majd ezt követően a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium véleményére, engedélyére.

A könyvtári bizottság kezdettől fogva egyik legfontosabb feladatának tekintette a könyvtárnak az egyes tudományágak szerinti arányos gyarapítását. A könyvtár vezetőjének egyik kötelessége volt ülésről-ülésre tudományágak szerint csoportosítva előterjeszteni a megrendelésre kiszemelt művek jegyzékét. A bizottság a jegyzéket gondosan áttanulmányozta és kijelölte a beszerzendő műveket. Ez többnyire nehéz feladatot jelentett, mert a könyvtárnak a beszerzésekre fordítható összege egészen minimális volt. A tervszerű gyarapítás helyett inkább azt az utat kellett választani, hogy a jelentősebb könyvtárak duplumanyagának átengedését kérte a bizottság, vagy egyes tudósok eladásra kerülő szakkönyvtárát vásároltatta meg a minisztériummal. Ez utóbbi megoldás azért is kedvező volt, mert a vételárat a minisztérium fizette ki és nem terhelte a könyvtár amúgy is csekély dotációját.

Vásárlás

A szűkös anyagi helyzeten magánkönyvtárak, hagyatékok alkalmi vásárlásával próbálták segíteni, melyhez pénzt a VK. Miniszter biztosított. Az ilyen jellegű kiadások igaz nem terheltek a könyvtár költségvetését, de az értékes könyveken kívül sok duplum is bekerült így az állományba.

1918-ban került az egyetemi könyvtárba Dr. Pecz Vilmos budapesti egyetemi tanár klasszika-filológiai könyvtárának I. része vétel útján 2052 kötetben. A könyvtár 682 kötetes II. részét 1925-ben vásárolta meg a könyvtár. (ad 67–1928) A tárgyalt – 1925–29-es – időszakban ez a vásárlás volt a legjelentősebb a könyvtár szempontjából. Az ezekben az években zajló nagyobb beruházásokat igénylő vásárlásokra jellemzőek a hosszú évekig húzódó levelezések, felterjesztések, visszautasítások, lassú, vontatott ügymenet. Ennek a huzavonának természetesen a szűkös anyagi forrás volt az oka.

1925-ös év második jelentős vásárlása: „*A kézi könyvtár részére az egyes orvosprofesszor urak véleménye alapján megvettünk 35 olyan modern orvosi művet, amely nélkülözhetetlenül szükséges volt a könyvtárat látogató hallgatóknak. Tekintettel arra, hogy Debrecenben nyilvános orvostudományi szakkönyvtár egyáltalán nincs, a ref. kollégium könyvtárában sem igen vannak orvosi művek, e lépés mindenesetre fontos volt a könyvtár fejlődésében.*” (DEK 236–1925)

1926-ban Dr. Décsi Bartha Béla miskolci jogakadémiai tanár könyvtárából 802 kötetet vásárolt meg az egyetemi könyvtár. (DEK ad 67–1928) A könyvtárat részben az egyetem jogi fakultásának professzorai, részben az egyetemi könyvtár részére vásárolták meg. (DEK 83–1926)

Ugyanebben az évben 5 millió korona érték ellenében került az egyetemi könyvtárba néhai Zivuska Jenő egyetemi prof. 227 kötetes filozófiai szakkönyvtára. (DEK 174–1926) Az 1926. június 21-i könyvtárbizottsági ülés értelmében a vételár 1/2 része az általános művek beszerzésére engedélyezett, 1/2 része pedig – miután Dr. Huss Richárd bizottsági tag ehhez a kar hozzájárulását garantálta – a bölcsészeti karra eső átalány terhére fizették ki.

A könyvtári bizottság 1926. június 4-i ülésén Dr. Huss Richárd e. ny. r. tanár, bizottsági tag indítványozta Meltzl Hugó kb. 3000 kötetes könyvtárának megvételét, mely 30.000.000 magyar koronába került. A Meltz Hugó germán filológiai könyvtárának megvétele azonban fedezet hiányában teljesíthető nem volt. (DEK 40–1927) 1927. január 11-én a könyvtári bizottság ülésének jegyzőkönyve szerint a minisztérium többszöri kérések hatására mégis kiutalt a megvásárlandó könyvtár fedezésére 6.5 millió koronát. Később lehetőséget adott a miniszter arra, hogy a fennmaradó összeget a rendes javadalomból fizessék ki.

A Meltz könyvtár megvásárlásának ügyével egyidőben merült fel az igény K. Eberth pathológiai könyvtárának megvételére. Azonban a minisztérium többszöri – fedezet hiányra hivatkozó – elutasítása és több éves küzdelem után az igen értékes könyvtár megvásárlása lehetetlenné vált.

A tárgyalat időszakban több személy is felajánlotta megvételre könyvtárát, azonban ezeket többnyire fedezet hiányára hivatkozva elutasították. Ilyen felajánlást tett többek között Zimmermann rendőrkapitány (DEK 195–1925), Pály Sándor (DEK 232–1925), Dr. báró Barkóczy Sándorné (DEK 104–1928), özv. Tolvaly Gézané (DEK 46–1927) és Máday Andor (DEK 175–1927).

Ajándék

Még mielőtt vezetővel és illetményel rendelkezett volna a könyvtár, a miniszter már akkor intézkedett, hogy duplumok ingyenes megküldésével elkezdődjön az állományépítés.

A tárgyalat időszak előtt sikerült elérni, hogy több nagy intézmény, illetve hivatal elküldje a könyvtárnak kiadványait. Így kapta meg az egyetemi könyvtár többek között a budapesti és a kolozsvári egyetem többes példányait, a Magyar Tudományos Akadémia és az Országos Statisztikai Hivatal kiadványait is. (Takács Ibolya: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár története, 1916–1925.* 60–61.)

Az idő folyamán egyre több kiadványt sikerült ajándékképpen megszerezni. Erőlről tanúskodik az igazgató 1924–25 tanévi jelentése is:

„...sikerült majdnem valamennyi minisztérium hivatalos lapját ajándékképpen megszerezni ...megkaptuk ajándékképpen a Nemzetgyűlés nyomtatványait 1922-től és a magyar béketárgyalásokra vonatkozó valamennyi nyomtatványt és térképét a Külügyminisztériumtól. Ajándékozónk közül ki kell emelnünk az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai központot és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot, dr. Kiss Zsigmond egyetemi tisztviselőt, aki 19 értékes kötetet ajándékozott a könyvtárnak. ... megkaptuk a legértékesebb magyar filológiai folyóiratnak, az Egyetemes Philológiai Közlönynek teljes és a Berliner Philologische Wochenschriftnek majdnem teljes példányát.” (Korompai Gáborné: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár története évi jelentések tükrében, I. (1916–1948).* Debrecen, 1998. 42.)

1925–26. tanévben a Smithsonian Institut ajándékként 112 kötet került a könyvtár birtokába. (Gyarapodási napló alapján)

Az ezt követő tanévben özv. Dr. Vályi Gáborné férje könyvtárának tekintélyes részét a könyvtárnak adományozta 1595 kötetben. (DEK 354–1926) 1926 szeptemberében pedig Dr. Wodetzky József egyetemi prof. úr 624 db értékes könyvet ajándékozott a könyvtárnak. (DEK 259–1926) Ebben a tanévben még a könyvtárba került ajándék útján a Luther-Társaság (22 mű), illetve a Berni egyetem (60 mű) kötetei. (Gyarapítási napló) 1926 végétől évente az állami költségvetést is megkapta a könyvtár. (DEK 326–1926)

Az 1927–28 tanévi jelentés a következő ide vonatkozó adatokat tartalmazza: „Nagyobb ajándék: *A Bibliográfiai Központ 36 művet 50 kötetben, a M. Tud. Akadémia 14 művet 15 kötetben, Paál Árpád örökösei 350 művet 460 kötetben, Dr. Tamássy Géza 10 művet 12 kötetben, Tuszkai Ödön 25 művet 25 kötetben, Vályi Gábor előző évben beérkezett hagyatékának kiegészítéseképpen 55 mű 50 kötetét kaptuk meg ez évben.*

Vikár Béla könyvtárát a debreceni egyetemi könyvtárnak hagyományozta, mely később fog beérkezni.” (Korompai Gáborné: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár története évi jelentések tükrében*, I. (1916–1948). Debrecen, 1998. 52.)

Az 1928–29-es tanévben az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ rendszeres adományai mellett nagyobb ajándékokkal – összesen 958 mű 1013 kötetével – a Magyar Tudományos Akadémia, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem és bölcsészeti kara, a Carnegie Endowment for Internationale Peace (Washington) (98 mű), Dr. Csíkó Sándor (93 mű), a nagyenyedi Bethlen-kollégium, Dr. Láng Nándor és Dr. Matolay Gábor (35 mű) gazdagították a könyvtárat.

Így az Egyetemi Könyvtár könyvállománya az 1928–29. tanév végén 43.053 kötetre emelkedett. (Gyarapodási napló és Korompai Gáborné: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár története évi jelentések tükrében*, I. (1916–1948). Debrecen, 1998. 55.)

A levéltári iratok alapján Dávid István m. kir. ítélőtáblai bíró könyvtárának bizonyos köteteit, illetve Bolyai István több mint 300 db-ból álló, nagyrészt jogi műveket tartalmazó könyvtárát a könyvtárnak adományozta. (DEK 44–1926) Azonban valószínűleg ezek a művek nem érkeztek meg, mert a gyarapodási napló ezeket nem tartalmazza.

A könyvtár célja volt a helyi nyomdatermékek rendszeres gyűjtése. 1925-re 5 helyi napilap és 3 hetilap küldte ingyenes példányát a könyvtárnak. (DEK 236–1925)

Csere

Az 1921. november 29-i egyetemi tanácsülésen Dr. Erdős József hittudománykari dékán bemutatta azoknak a külföldi és hazai egyetemeknek és főiskoláknak a jegyzékét, melyekkel a Tisza István tudományegyetem csereviszonyba léphet. Az egyetem tanácsa utasította a könyvtár igazgatóságát, hogy minden tanév végén küldje meg az egyetemnek abban a tanévben megjelent összes füzetes kiadványait a jegyzékben felsorolt hazai és külföldi egyetemeknek.

1922-ben a csereküldemények sorába már a duplumokat is be kívánták vonni.

A könyvtár csere útján az 1924–25-ös tanévben már 270 db. főiskolai (külföldi és hazai) és középiskolai értesítővel és kiadvánnyal gyarapodott.

Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ szerepe a külföldi könyv- és folyóiratrendelések lebonyolításában

A m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter 1923 évi rendelete az egyetemi könyvtárak, külföldi könyv- és folyóiratcseréjét, vásárlásait a Bibliográfiai Központ feladatává tette. Ugyanakkor lehetőséget biztosított arra, hogy az egyes könyvtárak saját hatáskörükben is lebonyolíthassanak ilyen ügyleteket. Kötelezte viszont őket az állományukba 1923. január 1. után bármely módon beérkező külföldi dokumentumok bejelentésére. Ezzel megteremtette a feltételeit a Magyarországra beérkező külföldi kiadványok központi címjegyzéke összeállításának. (DEK ad 16–1924)

1925-ben a magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete Könyvkereskedői szakosztályának kérésére és a Központ javaslatára a miniszter megengedte, hogy a vezetése alatt álló egyetemi könyvtár külföldi könyvvásárlásait a Központ közvetítése nélkül, tehát közvetlenül könyvkereskedői úton is eszközölhesse. (DEK 55–1925)

Az 1924. július 11-én kelt 5651/1924. M. E. számú kormányrendelet szerint az 1920. január 1-től történt külföldi könyv- és folyóiratgyarapodás címanyagát be kellett jelenteni, és az ilyen jellegű gyarapodásról havonként értesíteni kellett az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központot. (DEK 97–1925) Ugyanezen rendelet alapján az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ volt hivatva a nemzetközi kiadványcsere lebonyolítására.

A Központ 1926. januári levele szerint „a magyar nyelvű beszerzések címeit is kiadni szándékozom, tisztelettel kérem, hogy a bejelentésbe ezeket is belefoglalni szíveskedjék.” (DEK 4–1926)

A közkönyvtárak anyagának központi nyilvántartása, mely az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ feladata volt, szükségessé tette, hogy a nyilvántartása alá tartozó könyvtáraknál a katalogizálás egységesen történjen. Különösen fontosá vált ez 1926-ra, mivel eleinte havonta, majd később hetente nyomtatott és a könyvtári katalógusok számára felhasználható címjegyzék kiadását tervezték. (DEK 14–1926)

Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ 1927 áprilisában megkezdte a központi folyóirat katalógus szerkesztését.

A tárgyalt időszakban tehát nagy előrelépés történt a központi címjegyzék készítését, illetve a katalogizálás egységesítését illetően.

Az állomány feldolgozása

„Minden egyetemi vagy országos könyvtár munkája összefoglalható e néhány mondatban: 1., A könyvek tökéletességükre nézve megvizsgálatnak, 2., lebélyegeztetnek, 3., Szerzeményeztetnek a

forrás, az ár megjelölésével folyó minden tanév végén lezáruló számozással. A szerzeményszámot a hivatalnok reírja a címlapra. 4., A legpontosabb utasítások alapján a könyvek kötetése következik és 5., gondos felvételezése a betűrendes és a szak-katalógusba. 6., Minden nyomtatvány megkapja a belsőlapján a maga szignaturáját, kap továbbá egy megfelelő, többnyire színes etikettet, amely legtöbb helyütt a könyv kérgének alján helyeztetik el. 7., Erre a könyvet beállítják a termekbe. Ez a beállítás a könyvek formátuma szerint történik és pedig ma már nem igazodik mint korábban a bibliográfiai formátumhoz, hanem a helykímélés szempontjából egészen egyszerűen a bekötési tábla nagysága szerint állapítatik meg.” (DEK 34–1927) – avat be Medveczky Károly a feldolgozás menetébe.

Az igazgató 1924–25-ös tanévi jelentése szerint a feldolgozási munkákat megosztása a következő volt: Szabó György végezte a szerzeményezést, Dr. vitéz Szabó Pál a szakbeosztást, Szele György és Agárdy Dezső a felvételezést; Várady Gizella a helycímtárat, Kölönte Gézáne pedig a folyóiratok helycímtárat készítette.

Leltározás

A leltározás mikéntjéről és az állomány alakulásáról a Debreceni Egyetemi Könyvtár Gyarapítási Osztályán őrzött, gondosan vezetett leltárkönyvek tanúskodnak. Az 1925–29-es időszakból kétfajta könyv maradt fenn. Az egyik a mai értelemben vett címleltárkönyv, a másik csoportos leltárkönyv.

A Gyarapodási napló a következő rovatokat tartalmazza: Bejegyzés ideje, Leltári szám, A könyv szerzője, A könyv címe, A kiadás helye ideje, Kötetek v. füzetek száma, Lapszám, Kötés, A könyv értéke, Könyvtári jegy és szám, valamint Jegyzet. A Jegyzet címszó alatt a beérkezett dokumentum származási helyét tüntették fel, vagyis a könyvkereskedő vagy ajándékozó nevét. A gyarapodási napló a folyóiratokat is tartalmazza.

Dr. Medveczky Károly igazgatói kinevezése után azt kifogásolta, hogy a Szerzeménykönyvbe nem vették bele a megfelelő helyrajzi számot, hiszen ennek feltüntetésével könnyebben lehetett volna ellenőrizni, hogy minden beletárolt könyv bekerül-e a katalógusba. (DEK ad 236–1925)

A könyvtár Főnaplójában az alábbi rovatok találhatóak: Főnaplósám, Év, hó, nap, A szállító, ajándékozó, cserélő vagy letéteményező neve és lakhelye, A beszerzés módja, A művek, Kötetek száma, A vonatkozó ügyirat száma, pénztári naplózás, köszönőlevél, Beszerzési ár – megkülönböztetve a forrást – a rendes javadalomból, a rendkívüli javadalomból, a könyvtári illetékből, továbbá Gyarapodási naplósám és Megjegyzések. A Főnapló a naptári évek végén összesíti az éves gyarapodást.

Katalogizálás

„Minden könyvtárnak szüksége van a Szerzeménykönyvön vagy Járuléki naplón kívül még legalább három fő címűtárra (katalógus): a/ Betűrendes címűtárra, ... b/

Szak-czímtárra, ... c/ Hely-czímtárra, ...” (Ferenzcy Zoltán: *A könyvtáran alapvonalai*. Bp. 1903. 116.)

Az egyetemi könyvtár rendelkezett is mindhárom említett katalógussal. A szakképzett munkaerő hiányának ellenére a könyvtár vezetősége ragaszkodott a teljes leíráshoz, a bibliográfiai pontossághoz.

Medveczky Károly 1924/25 tanévi jelentéséből kitűnik, hogy ismerte a korabeli szakirodalmat, és ennek hatására a katalogizálás területén is vezetett be újításokat:

„Ha a könyveknek, a teljesebb és betűrendes címtárba szánt céduláit azonnal elhelyezzük a betűrendes címtárba, amit ezt Graesel is ajánlja a Handbuchban, s csak a szakcímtár céduláit vándoroltatjuk a szakozás és behajzolás állomásain, az az intervallum, amikor egy könyv cédulája az ideiglenes helyen már nem, a véglegesen még nem található, lényegesen kisebb lesz.” (DEK ad 236–1925)

Betűrendes katalógus

Dr. Medveczky Károly mb. igazgató – posztjának elfoglalását követően – kifogásolta, hogy a címleírás nem rögzített szabályok alapján készült, bár elismerte, hogy még nincs is forgalomban hazai szabály. Az igazgató a könyvtár bizottsághoz benyújtott 1926. decemberi jelentésében hangsúlyozza, hogy halaszthatatlanul sürgősnek tartja, hogy a betűrendes katalógus címfelvételeit egyenként megvizsgálják.

Az egységes katalogizálási szabályok kialakításához nagyban hozzájárult az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ, melynek 1924-től kezdődően be kellett jelenteni a közvetítésével beérkezett dokumentumokat. A központi címjegyzék vezetése megkövetelte a szabályok normalizálását. „A központi címjegyzék katalogizálási szabályai” 1928-ban jelentek meg nyomtatásban.

A Bibliográfiai Központ nyomtatott céduláinak megjelenése után a könyvtárban a kézzel írt alfabetikus címtár céduláit kicserélték a nyomtatott katalóguscédulákra. Ezt indokolta, hogy a régi cédulák nem voltak rögzíthetőek, valamint alaki és tartalmi szempontok is a csere mellett szóltak. (DEK 33–1929)

Az olvasóközönség és a hallgatóság szükséglete arra ösztönözte a könyvtár vezetőségét, hogy a katalógusokat kiegészítsék tárgyi utalókkal.

Szakkatalógus

Dr. Medveczky Károly mb. könyvtárigazgató az 1924/25 évi jelentésében említi az 1922 évi szakrendszerváltást, melyet úgy valósítottak meg, hogy egy ideig párhuzamosan építették mindkét szakkatalógust. *„Az eredeti „tizedes rendszer” helyett, ... 1922. óta egy másik, nagyrészt az egyetemi karok által képviselt tudományok sorrendje alapján egy olyan szakrendszerünk van, amely minden tudományos és gyakorlati igényt kielégít. Szerencsés dolog volt, hogy a szakrendszer megváltoztatása akkor történt, amikor a könyvtár anyaga csekély keretek között mozgott ... Sajnos azonban a mostani, a réginél kétségtelen jobb rendszer mai napig nincs érvényben, az olvasóteremben még mindig a réginek „Procrustes ágyai” vannak*

megvetve. A szakbeosztó tisztviselő tehát kénytelen a mai napig minden cédulát két szakba osztani. Ezzel kétségelem, hogy fölös munkát is végez. Minél tovább halogatjuk a szakcímtár megcserélését, az annál nagyobb munka lesz. A szakcímtárat kénytelenek leszünk egy időre a használatból kivonni, hogy a cédulákat szignáljuk, de akkor az új szerzeményeket már csak egy szak szerint kell szignálni. Ha ez korábban kisebb anyaggal történik, természetesen kevesebb munkával járt volna. Különbösen is az új szakkatalogus céduláinak külső elhelyezésének másképp kell megtörténni, a tízedes rendszernek bült helye erre nem használható fel. Itt is áttérünk az Amerikából ideszármazott fiókos cédulaszerekények használatára. A szakbeosztást egy tisztviselő végzi, ami az eljárás egységét biztosítja. Kívánatos azonban, hogy a cédulák revidálásakor egyes kétes és problematikus esetekre nézve az egyetem illetékes professzorainak nb. véleményét is kikérjük.” (DEK 236–1925)

Annak ellenére, hogy mint láttuk, 1922 óta a szakbeosztás két rendszer szerint készült, nyilvános használatra csak a régit tették ki. Dr. Medveczky joggal kifogásolta, hogy a szakkatalogus tárgyi vagy szerzői regiszter nélkül nem teljes és azt is felrótta, hogy betűrendes katalogusra sem támaszkodhattak az olvasók.

Az egyetemi könyvtárban a tízedes szakcímtár átdolgozását és a beérkező szerzemények szakozását vitéz Dr. Szabó Pál végezte, és ő helyezte el a cédulákat a szakcímtárban. (DEK 34–1927)

Helycímtár

Medveczky Károly 1924/25 tanévi jelentésében ír a könyvtárban lévő helycímtárról: „Az egységes helycímtárnak nálunk különös fontossága van éppen a könyvek mechanikus felállításá miatti. Kár volt, hogy nem vetették koronként egybe a szerzeménykönyvvel, a szerzeménykönyvbe a megfelelő helyrajzi számot nem jegyezték be. Pedig csak így lehet számon tartani, hogy minden beérkezett könyv valójában katalogizáltatott-e és raktározatott-e?” (DEK ad 236–1925)

Szemináriumi könyvtárak egyesített katalogusa

A könyvtári bizottság 1925. december 15-i ülésén felvetésre került, hogy elkészítsék a szemináriumi könyvtárak központi címjegyzékét. A bizottság javaslata alapján az egyetemi tanács elrendelte a szemináriumok, intézetek és klinikák tudományos könyvanyag címtárának megszerkesztését. A centrális katalogus elkészítésére és másolására 1926. június 20-tól Édes Karola egyetemi irodasegéd-tisztet osztották be az egyetemi könyvtárhoz. (DEK 162–1926)

1928-ban megjelent a folyóiratok centrális katalogusa. Ez a folyóirat katalogus a debreceni egyetem könyvtárának, szemináriumainak, intézeteinek, klinikáinak, a debreceni református kollégiumi nagykönyvtárnak, a református és az állami tanárképzőnek kurrens folyóiratait tartalmazta. A jegyzékben 569 folyóirat címe szerepelt, mely 54 könyvtárra vonatkozott. A folyóiratokat egytől való folyószámmal ellátva, betűrendben sorakoztatták fel, míg az egyes könyvtárakat a cím utáni szá-

mok jelezték. A címjegyzékben rögzítették a címek összegyűjtésénél követett elveket, és a katalogizálásban követett elveket is. (DEK jelzet nélküli: A Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem könyvtárának, szemináriumainak, intézetiinek, klinikáinak és a kollégiumi nagy könyvtár kurrens folyóiratainak címjegyzéke)

Duplumkatalógus

„Mínt hogy az akadémiai kiadványokkal könyvtárunk duplumainak száma jelentékenyen szaporodott, remélhető, hogy ezt a duplumanyagot más testvér-intézetek duplumaival való kicserélésre használhatjuk fel. Ezen célból készül duplum-könyveink jegyzéke. Több nyilvános könyvtár részéről, melyekkel eziránt érintkezésbe léptem (Erzsébet Tudományegyetem könyvtára, a Pannonhalmi Főiskolai könyvtár stb.) már ígéretet is nyertem a duplumcserének annak idején való megtétele iránt.” számolt be Dr. Szentpétery Imre mb. könyvtárigazgató a célszerű kezdeményezésről az 1921–22-es tanévről szóló jelentésében. (HBML VIII. 1/a. 1921. november 29. ET ülés)

Az 1922/23 tanévi jelentésében Dr. Szentpétery Imre már a duplumkatalógus elkészültét említi, amelynek összeállítását még Szabó György indította el. (Évkönyv és almanach 1922/23. 135.) A későbbi évek iratai között a duplumkatalógusra vonatkozó információ nem található.

Raktározás

Az 1917. június 26-i egyetemi tanácsülés, mely a könyvtár szakrendszerének kiválasztásáról döntött, a könyvek elhelyezése tekintetében a raktárrendszert fogadta el. A helyszükére tekintettel numerus currens rendszerben, egyetlen végtelen számsort alkalmazva kezdték meg a könyvek beállítását, melynek hátránya az újabb gyarapodás besorozásánál jelentkezett, különösen zárt sorozatok és folytatásos művek esetében.

Miután Dr. Medveczky Károly vette át a könyvtár vezetését, az egyetemi könyvtárban addig alkalmazott raktárrendszert is tanulmányozás alá vette. Elismerte annak előnyeit: optimális helykihasználás, csinos elrendezés, állagmegőrzés. Azonban szükségét érezte annak, hogy néhány nagyobb hazai könyvtár raktározási módszerét személyesen is megtekintse. Így tanulmányútjai során megismerte a Budapesti Egyetemi Könyvtárnak, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának és a Budapesti Városi Könyvtárnak a raktározási rendszerét. (DEK ad 237–1926, DEK ad 14–1927)

A sorozatok beállítása komoly fejtörést okozott. Több módszert is kipróbáltak: vagy a sorozatok köteteit érkezésük sorrendjében külön-külön beszámozva, a raktárban egymástól elszakítva helyezték el, vagy a sorozat indulásakor a megjelent első kötet után a továbbiak számára üres helyet hagyva folytatták a többi könyv beállítását, vagy pedig a teljes sorozat beérkezéig gyűjtötték a köteteket külön helyen. Mindhárom módszernek megvoltak a hátrányai. Az első estben csak a kataló-

gus tükrözte a kötetek egymáshoz tartozását. A második esetben az jelentett gondot, hogy vajon hány kötetre lehet még számítani, azaz mennyi szabad helyet kell fenntartani. Míg a harmadik esetben, amíg a sorozat teljes nem lett, nem került be a katalógusba.

Az állomány ellenőrzése

A könyvtár teljes állományára kiterjedő revíziót 1923 nyarán végeztek. Az ellenőrzés azt a célt szolgálta, hogy a könyvtár alapítása óta beszerzett művek esetleges hiányait megállapítsák és a további kezelés tehermentesítése céljából leírják. A hiányjegyzék a műveket három csoportba sorolta:

„Az A/ csoportban vannak azok a csonka művek, illetőleg a csonka művek egyes kötetei, melyek eredetileg nem voltak meg a könyvtárban, csak téves felvételezés folytán kerültek a leltárba; B/ csoportban vannak az 1920 évi ideiglenes revízió alkalmával már hiányzóknak talált művek, a C/ csoportban pedig az 1923 évi végleges revízió által hiányzóknak megállapítottak.” (DEK ad 109–1923)

Az 1926 novemberében Medveczky által készített munkaköri leírás a következőket tartalmazza a revízióra vonatkozólag:

„A raktárban elhelyezett anyagot Szele György, a bibliográfiai gyűjteményt Szabó György revideálja évente egyszer, a kézi könyvtárat Agárdy Dezső minden félév végén revideálja. A folyóiratokat és folytatások anyagát minden negyedév első betében Kölonthe Gézáné ellenőrzi és az akkor megállapított hiányokat jelenti.” (DEK 352–1926)

Állományvédelem

A könyvtár 1918 áprilisában elfogadott Használati szabályzata (DEK 169–1917/18) jó néhány paragrafust szentelt állományvédelemnek. Ezek túlnyomó többsége a könyvtári anyag eltulajdonítását, rongálását próbálta megelőzni.

Medveczky Károly 1925. március 3-án a rektorhoz írt levelében a könyvtár tűzveszélyességére hívja fel a rektor úr figyelmét és kéri, hogy tegye meg a szükséges lépéseket a városi tanács felé. (DEK 47–1925) A tűzoltóparancsnok 1926 októberében a könyvtárban tartott szemle alapján a következő intézkedéseket javasolja a helyzet javítására:

„A könyvtár összes helyiségében tilos a dohányzás, kivéve a folyosót, ahová egy vízzel telt hamutartó teendő.

A kályhából a tűz a könyvtár bezárása előtt teljesen kioltandó, a hamu eltávolítandó, de nem a padlás feljárata alá, ahonnan könnyen padlás és tetőtűz származhatik, hanem megfelelő szeméttartóba.

A kályhák körül egy méteres körzetben gyúlékony anyag, még tűzifa sem tartható.

A villamos vezetékek szabályszerűen szerelendők, hogy rövidzárlat folytán tűz ne keletkezhessek.

*A lomtár helyiségben és a csomagolóokban a füstcsőnyílás elzárandó tűzmentesen, hogy a kéményből kieshető szikra vagy égő korom tüzet ne okozzon.
A könyvtár igazgatói irodája felől az előszobából jövő kémény csövei szételés ellen védendőek és lefele a deszkamenyezet irányában szigetelendőek.
A raktárbelyiség nem fűthető, mert a legnagyobb elővigyázat mellett is annak túlsúlyfóltsága miatt könnyen történhetik szerencsétlenség.
Kívánatos volna az is, hogy a raktárbelyiség vasajtóval látassék el.”*
(DEK 34–1927)

A könyvtár használata

A könyvtár Használati Szabályzatát a VK. miniszter 1923. szeptember 30-án helyezte hatályba. (1923. november 6. ET ülés) A szabályzatban rögzítették, hogy kik, milyen feltételek mellett vehetik igénybe a könyvtár szolgáltatásait, milyen előírások vonatkoznak az olvasóterem használatára, a könyvek kikölcsönzésére. A könyvtár használóinak körét a szabályzat a következőképpen fogalmazza meg:

- „1. § *A debreceni m. kir. tudományegyetemi könyvtár az egyetem tanárainak és hallgatóinak, továbbá mindazon felnőtteknek /L. 2. § g./ rendelkezésére áll, akik magukat a könyvtár szabályainak alávetik.*
2. § *A könyvtárt használhatják:*
 - a/ *az egyetem tanári testületének tagjai;*
 - b/ *az egyetem kinevezett hivatalnokai;*
 - c/ *az egyetem rendes és rendkívüli hallgatói;*
 - d/ *volt egyetemi hallgatók, akik vizsgálatra készülnek;*
 - e/ *más főiskolák hallgatói;*
 - f/ *nyilvános tanintézetek tanárai és tanítói;*
 - g/ *továbbá minden más felnőtt, aki komoly tanulmányok végzésére kellő biztosítékot nyújt.”*

Magánszemélyek mellett hazai és külföldi nyilvános könyvtárak, múzeumok, tudományos intézetek és tanintézetek számára is lehetővé tette a kölcsönzést.

Az olvasótermet az egyetemi tanárokon kívül mindenki más csak belépő-igazolvánnyal látogathatta. Az igazolványt tilos volt másra átruházni.

Az olvasóterem egyik asztalán elhelyezett szakkatalógust a látogatók szabadon használhatták, nem úgy a betűrendes „nagy” katalógust, melyhez csak a könyvtári alkalmazott felügyelete mellett nyúlhattak. Ez utóbbi nem is volt kitéve nyilvános helyre. A kézikönyvtár könyveit külön engedély nélkül bárki leemelhette a polcra, de használat után tartozott azokat helyrerakni. A szabályzat mind a könyvtárosok, mind a látogatók számára előírta az olvasóteremben a csend betartását. A folyóirat-teremben a hallgatók és külső tagok csak igazgatói engedéllyel léphettek be. A kikölcsönözhető könyvek maximális számát 6 kötetben állapították meg. Könyvtár-

közi kölcsönzésre is lehetőség nyílt az egyetemi könyvtár közvetítésével, de a levelezéssel, szállítással járó költségek a megrendelőt terhelték.

Az olvasóterem az első néhány évben gyéren látogatott volt, amelynek oka az volt, hogy távol esett az előadások helyétől, télen pedig a fűtési nehézségek egyenesen lehetetlenné tették az olvasóterem folyamatos nyitva tartását. Dr. Medveczky Károly mb. igazgató az 1927/28-as jelentésében szintén az olvasóterem forgalmának növekedéséről számolt be: „*az olvasótermet főképpen orvostanhallgatók és joghallgatók látogatják. A f. tanévben 960 látogatóval többen keresték fel a könyvtárat, mint tavaly. A szaporodás főképpen az orvostanhallgatókra vonatkozik, akik számában 429 a szaporulat a múlt évhez képest. A szaporodás számbavehető azonban a bölcsészethallgatóknál is, akiknek száma a tavalyi évhez képest 402-vel emelkedett.*” (DEK 33–1929)

1925-ben a könyvtár használatát könnyítő újításokat vezettek be az olvasóteremben: „*Az olvasóteremben bevezetjük a kérvénylapokat, hogy a könyvtár használatáról az eddigieknél pontosabb és részletesebb statisztikai adatokat adhassunk, a kölcsönzésnél pedig külön Journalt készítünk az idegen könyvtárból kölcsönzött művekre nézve, mert ezeknek időben való visszaszármaztatására épen a könyvtár jól felfogott érdeke és – mondjuk úgy – hitelképessége érdekében nagy súlyt fektetnénk. Az egyetemi tanárok olvasótermében elhelyezett legújabb folyóiratokról betűrendes karthotékrendszerű katalógust készítünk, hogy a folyóiratok egyes számai az olvasóterem látogatói számára is hozzáférhetőek legyenek.*” (DEK ad 236–1925)

1926. június 4-én a könyvtári bizottság egyhangúlag elfogadta Dr. Huss Richárd azon javaslatát, mely szerint állítson fel a könyvtár a kollégium bejárati folyosójában levélszekrényt. „*Innen a bizonyos óráig kibordott térítvényekre a könyv másnap megkapható legyen, vagy esetleg a bedobott lapokat kapja vissza az illető ezzel a jelzéssel „nincs meg” vagy „ki van kölcsönözve” vagy „megrendeltük” vagy „kölcsönkértük más könyvtárból”. A térítvények a könyvtárban vagy a kari pedellusoknál bizonyos csekély árért árusíthatók.*” Ez az elképzelés hasznosnak bizonyult, így 1929-ben a rektori hivatal elé is állítottak könyvtári levélszekrényt. (DEK 7–1929)

Együttműködés más könyvtárakkal

A debreceni egyetemi könyvtárakban meg nem található könyveket legtöbbször a budapesti egyetemi könyvtártól kérték meg. De igen sok dokumentumot kértek a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárától, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárától és az Országos Levéltárból. A külföldi könyvtárak közül leggyakrabban a Bécsi Egyetemi Könyvtárral és a Müncheni Hof und Staatsbibliothek-vel vette fel az egyetemi könyvtár a kapcsolatot.

A szemináriumi könyvtárak

Az egyetemi könyvtár használati szabályzatának 37. §-a értelmében az egyetemi intézetek a kölcsönvett könyveket mielőbb, okvetlenül azonban minden félév végén kötelesek voltak a könyvtárnak visszaszolgáltatni. Azonban az egyes intézetek-

nek és szemináriumoknak ezzel szemben szüksége lett volna olyan kézikönyvtárra, mely állandóan és minden megszorítás nélkül az egyes intézetekben dolgozóknak rendelkezésükre állhatott volna. Így 1925 júniusában a könyvtárbizottság elnöke levélben a miniszter úrhoz fordult, melyben kérte, hogy külön az intézeti házi könyvtárak részére megfelelő mértékű átalányösszegeket utaljon ki. (DEK ad 164–1925) A miniszter 1925. június 16-i levelében értesítette az egyetemi könyvtárat, hogy az 1925/26 évi költségvetési előirányzatban a 2 rovat 1 alrovaton „Egyetemi könyvtárra, intézeti és szemináriumi könyvtárakra” 73.000.000 K vétetett fel. (DEK ad 164–1925)

Az egyetemi könyvtár célja volt a szemináriumi könyvtárak egyesített katalógusának elkészítése. (lásd a „Szemináriumi könyvtárak egyesített katalógusa” című rész)

A Református Kollégiumi Könyvtár

A Debreceni Egyetemi Könyvtár megalapítását követő mintegy 20 évben többször is felmerült az egyetemi könyvtár és a Református Kollégium Könyvtár egyesítésének gondolata. Az egyesítés kísérleteire vonatkozó dokumentációt Módis László gyűjtötte össze és tette közzé a KLTE Könyvtárának Évkönyvében.

Módis László az egyesítési kísérleteket három szakaszra osztja:

- a) „Az első szakasz az 1911-től 1915-ig terjedő időre tehető, az első egyházkerületi döntésig. Ezt legtalálóbban a kedvező kilátások korának nevezhetjük. Minden jel arra mutat ugyanis, hogy az egyházkerület döntése kedvező lesz.
- b) A második szakasz 1916-tól 1927-ig terjed. Ez idő alatt semmi érdemleges eredmény nem történik. Fel-felvetődik a kérdés, de annak lanyha kezelése mit sem eredményez. Ezt az időt a kérdés napirendtartása idejének nevezhetjük.
- c) Végül a harmadik szakasz 1928-tól 1933-ig terjed. Az egyetemi könyvtár új épületének befejezéshez közeledése és a könyvtár átköltöztetése újra időszerűvé teszi a kérdést. Most már nemcsak az érdekelt hivatalos szerveket foglalkoztatja a kérdés, hanem a református közvéleményt is. Egyházi lapok és napilapok is bőven foglalkoznak azzal. Röpiratok is jelennek meg. Az egyházkerületi közgyűlések mintegy három éven át heves és szenvedélyes harcok színhelyei. Végül is 1933-ban döntés nélkül le kellett venni a kérdést a napirendről. Ezt a szakaszt nevezhetjük a harcok idejének.”

(Módis: ... (Első közlemény) 260–261.)

Az egyházkerületi közgyűlések heves harcok színhelyeivé váltak, melyeken összecsapott a könyvtár átadását helyeslő és ellenző tábor. Végül 1933-ban, amikor az egyházkerület levette napirendjéről a kérdést, Kun Béla megállapította, hogy „a

kérdés aktualitását veszítette egyszer s mindenkorra.” Az elhúzódó tárgyalások, még ha kudarcra végződtek is, az egyetemi könyvtár számára pozitívumot is hoztak, mivel az egyesítésre tekintettel tervezték a könyvtár épületét mintegy kétszer nagyobbra.

Az egyetem szoros kapcsolatban állt a Debreceni Református Kollégiummal. Annak ellenére, hogy a Tiszántúli Református Egyházkerület a Kollégiumi Könyvtárat nem adta át letétbe az egyetemi könyvtárnak, szerződés biztosította az egyetem oktatói és hallgatói számára a református kollégium könyvtárának használatát.

Az egyetemi könyvtár könyv- és folyóirat-rendeléseknél figyelembe vette a kollégiumi könyvtárban már meglévő műveket. Ezt a Szervezeti Szabályzat is rögzítette.

Összegzés

A Debreceni Tudományegyetem a világháború első éveiben nyitotta meg kapuit. 1916 márciusában a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter a Debreceni Egyetemi Könyvtár megszervezésére könyvtárórt nevezett ki, Dr. Cs. Varga Antal személyében. 1918 májusában több mint tízezer kötetes, feldolgozott állománnyal nyílt meg a könyvtár az olvasók előtt egy Simonffy utca bérház II. emeletén.

Az egyetemi könyvtár működésének első kilenc évében egymást sűrűn követve több – szám szerint öt – személy állt a könyvtár élén. Ezek a vezetők többnyire egyetemi tanárok voltak, akik sem könyvtáros szakismerettel, sem szakmai múlttal nem rendelkeztek.

A Dr. Cs. Varga Antal nyugdíjazásával megüresedett könyvtáróri állás betöltésére 1924 tavaszán pályázatot írtak ki. A miniszter a tanács legnagyobb meglepetésére a 3. helyen jelölt Dr. Medveczky Károlyt nevezte ki 1925 februárjában a könyvtár mb. vezetője tisztséggel is együtt járó könyvtáróri státuszra.

Medveczky Károly kinevezését követően a könyvtári bizottság egyes tagjai leváltását követelték szakmai gyakorlat hiányára hivatkozva. A Medveczky személye ellen tiltakozó tagok a mb. igazgató 4 éves működése alatt folyamatosan, megállás nélkül harcoltak az igazgatóváltás ügyéért. Ennek érdekében többször is különböző bizottságokat küldtek a könyvtárba, mely bizottságok feladata az ott folyó munkálatok ellenőrzése, illetve a dolgozók véleményének kikérdezése volt.

A hazai egyetemi könyvtárak között a debreceni volt személyzeti szempontból a legmostohábban kezelt könyvtár. A személyzet száma a folyamatosan bővülő állomány ellenére évekig csak 8, illetve 9 fő volt. Medveczky igazgatói állásának elfoglalását követően gondot fordított a könyvtári munkálatok rögzítésére.

A Simonffy utcai lakás – a könyvtár átköltöztetése előtti felmérések szerint – úgy 5–7 évig lett volna alkalmas a könyvtár elhelyezésére. Ezzel szemben 15 évig működött a könyvtár a gyarapodó állomány számára egyre szűkebb bérház lakásában, ahol a raktározási gondok már az első években jelentkeztek.

A személyzeti és a raktározási gondok mellett talán a legkomolyabb nehézséget a javadalom mértéke jelentette. A javadalom csekély volta miatt sokszor kényszerült a könyvtár állományát a minisztérium által támogatott vétel, illetve ajándékok segítségével gyarapítani. Ezek ellenére a könyvtár igazgatójának célja volt az ésszerű és tervszerű állománygyarapítás.

A tárgyalt időszakban az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ elkezdte a központi címjegyzék készítését, és nagy előrelépés történt a katalogizálás egységesítését illetően is.

A Debreceni Egyetemi Könyvtárban is, mint minden jelentősebb könyvtárban, megtalálhatóak voltak a könyvtár működéséhez elengedhetetlen katalógusok; így a betűsoros katalógus, szakkatalógus, helycím-tár, a szemináriumok egyesített katalógusa és a duplumkatalógus. Medveczky Károly igazgatói munkássága alatt nagy gondot fordított ezen katalógusok folyamatos építésére.

Az évek folyamán a könyvtár olvasóinak forgalma nagymértékben nőtt, és a kikölcsönzött, illetve átkölcsönzött művek száma is szépen gyarapodott.

A Medveczkyt ért vádak ellenére biztosak lehetünk abban, hogy minden tőle telhetőt megtett a könyvtár fejlődése érdekében. A könyvtárügyben bekövetkezett változásokat figyelembe vette, és próbált azoknak megfelelően intézkedni. Több hazai és külföldi könyvtárral tartott fenn kapcsolatot, szakmai kérdésekben többször is kikérte a véleményüket. Ezt bizonyítják a raktározási módszerek megismerésére irányuló külföldi és hazai útjai; a szemináriumi könyvtárak egyesített katalógusára és a leírás mértékére vonatkozó, a hazai könyvtárakhoz címzett érdeklődő levelei. Azonban sokszor a fejlődés útját állta a rendszer többlépcsős hierarchiája, a csekély mértékű javadalom, a helyszűke és a személyzet csekély száma.

Ha mindezeket a nehézségeket figyelembe vesszük, akkor értjük meg igazán, mennyi akadály ellenére sikerült az 1928–29. tanév végére 43.053 kötetes, a karok igényei szerint kialakított, katalogizált gyűjteményt bocsátani az egyetemi polgárok rendelkezésére.

JEGYZETEK

Debreceni Egyetemi Könyvtár Kézirattára:

1924–1931 közötti időszak iratai (DEK jelzettel kezdődnek)

Könyvtár bizottsági jegyzőkönyvek

(1916–1925, illetve 1925–1929)

Szolgálati napló

Debreceni Egyetemi Könyvtár Gyarapítási Osztály:

Gyarapítási napló

Könyvtár Főnapló

A Debreceni Egyetemi Könyvtár története

- Hajdú-Bihar megyei Levéltár: Debreceni Tudományegyetem Tanácsának jegyzőkönyvei 1924–1931 (HBML VIII. 1/a.)
- BALOGH Sándor – GERGELY Jenő – IZSÁK Lajos (szerk): *Magyarország a XX. században* – Bp.: Kossuth Könyvkiadó, 1985. 534.
- BEREND T. Iván – HANÁK Péter – LACZKÓ Miklós: *Magyarország története* – Bp.: Gondolat Könyvkiadó, 1967. 388.
- CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: *Magyar könyvtártörténet* – Bp.: Gondolat, 1987. 541.
- A Debreceni Egyetemi könyvtár története számokban: 1916–1952 összefoglaló statisztikai kimutatások.– [s.l.] : [s.n.], 1953.
- A debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem évkönyve és almanachja a ... tanévről – Debrecen: Debrecen szabad királyi város és a Tiszántúli református egyházkerület könyvnyomda-vállalata [1924–]
- ERDEY-GRÚZ Tibor (főszerk): *Hazánk, Magyarország* – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1975. 49.
- FERENCZI Zoltán: *A könyvtártan alapvonalai.* – Bp.: Athenaeum, 1903. 240.
- KOROMPAI Gáborné: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár története évi jelentések tükrében, I.: 1916–1948.* – Debrecen, 1998. 132.
- L. NAGY Zsuzsa: *Magyarország története* – Debrecen, 1995. 266.
- MÓDIS László: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár történeti adatai* (Első közlemény) = A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve 1953. – Debrecen, [KLTE], 1954. 257–373.
- MÓDIS László: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár történeti adatai* (Második közlemény) = A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve 1954. – Debrecen, [KLTE], 1955. 239–300.
- RÁNKI György: *Magyarország története* – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1978. 867.
- TAKÁCS Ibolya: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár története (1916–1925)* – Debrecen, 1998. szakdolgozat – 112.
- TÓTH András – VÉRTESY Miklós: *A Budapesti Egyetemi Könyvtár története (1561–1944)* – Bp.: Egyetemi Könyvtár, 1982. 585.
- VARGA Zoltán: *A Debreceni Tudományegyetem története I. 1914–1944* – [Debrecen], [KLTE], [1967] 385.

KOROMPAI GÁBORNÉ DR.

**NYIREŐ ISTVÁN (1893–1977),
a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója, 1929–1945**

Régi székely família leszármazottja, erre utal predikátuma: székelyudvarhelyi – amit a polgári életben nem használt. Édesapja Nyireő Sándor ügyvéd, majd Nagybánya tiszti főügyésze. Édesanyja Ember Gizella. A családban két gyermek nevelkedett, az 1885-ben született Éva, aki tanári diplomát szerzett, majd könyvtárosként működött és az 1893. március 20-i születésű István, aki tanulmányait Nagybányán, szülővárosában kezdte, érettségi vizsgát az ottani Állami Főgimnáziumban tett, majd Kolozsvárott a Ferenc József Tudományegyetemen szerzett jogi doktorátust.

Már egyetemi hallgatóként, 1913-ban gyakornokként alkalmazta a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár igazgatója, Erdélyi Pál, akinek a tanácsára a Bölcsészettudományi Karon könyvtártudományi, irodalmi, művelődés- és művészettörténeti előadásokat hallgatott. Erdélyi irányította figyelmét a könyvtárépítészetre és a könyvtárszerzés kérdései felé is.

Az I. világháborúban katonai szolgálatot teljesített, 1918 januárjában súlyos sebesülése miatt szabadságolták, ősszel mint könyvtártiszt folytathatta pályáját a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárban. Időközben a Pozsonyi Egyetem felterjesztésére az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárához kapott kinevezést. 1919 januárjában a Bölcsészettudományi Karon a könyvtárterület előadójává választották.

Pozsony cseh megszállása idején titkos futárszolgálatot vállalt a budapesti minisztérium és az egyetem bizalmas iratainak közvetítésére, e miatt 1919 augusztusában a cseh-szlovák hatóságok állásától megfosztották és kiutasították.

1919. október 1-jén megnősült, felesége Orbók Piroska a kolozsvári, illetve szegedi egyetem questorának leánya. Budapesten telepedtek le, ahová a Vallás és Közoktatásügyi miniszter a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségéhez rendelte szolgálattételre. Munkakörébe tartozott a Trianon után szétzilált könyvtárügy helyzetének felmérése, a vidéki könyvtárak és múzeumok működésének ellenőrzése, az iskolán kívüli népművelés megszervezésében, valamint a népkönyvtári reformok és a tervezett vidéki (Kecskemét, Debrecen) múzeumi építkezések előkészítésében való részvétel. 1921-ben önálló munkaként egy budapesti kollégium korszerű tankönyvtárát tervezte és rendezte be.

Többirányú érdeklődése munkája során sok tapasztalattal gazdagodott. Korai publikációi erről tanúskodnak és arról, hogy mit tartott fontosnak a Trianon utáni időben „művelődésünk legfőbb támaszának, a könyvbe fektetett irodalomnak a megmentésére.” (1) Könyvtári és múzeumi veszteségeink elemzése utóbb használható statisztikai adatokkal szolgált a Jótételi Bizottság számára. (2) Az állam és a társadalom céltudatos együttműködését hangsúlyozta a megszervezendő szociális

munkában és népművelésben, különös tekintettel a hazai könyvkultúra és könyvtárhálózat korszerűsítésére. (3)

1923-ban a Nemzeti Múzeum és a szervezetileg hozzá tartozó, óriási helyhiánnyal küszködő Széchényi Könyvtár igazgatója Hóman Bálint lett, aki egyik legsürgetőbb teendőjeként a könyvtári helyhiány megszüntetésére keresett megoldást. Ő javasolta a fiatal és könyvtáráépítészetben már tapasztalatokkal rendelkező Nyíreő áthelyezését a Széchényi Könyvtárba. Klebelsberg kultuszminiszter is szívügyének tekintette a nemzeti könyvtár sorsát, támogatásáról biztosította az épületrész bővítésére, sőt új épületszárny tervezésére vonatkozó elképzeléseket. Nyíreőt több alkalommal küldte külföldre, hogy a modern könyvtáráépítészetet tanulmányozza: 1923-ban Bécs és Berlin, 1924-ben Konstantinápoly, 1925-ben Genf, Párizs, London, 1926-ban ausztriai könyvtárak, 1927-ben Velence, Milano, Genf, Párizs és London, 1928-ban Németország könyvtáraiban tett látogatást. Tanulmányúttjai alkalmával nem csak az új könyvtárak építészeti megoldásairól, hanem a korszerű könyvtári munkaszervezésről is ismereteket, tapasztalatokat gyűjtött. Úti beszámolóinak többsége kéziratban maradt, építészeti tervei sem valósultak meg, pedig nagyarányú tervet készített nem csak a Pollak Mihály tervezte múzeumi épületben lévő könyvtári szárny bővítésére, hanem új, milliós nagyságrendű könyvtárral befogadására alkalmas könyvtár létrehozására is.

A nagy tervek realizálása helyett munkájának nem jelentéktelen eredménye, hogy a Széchényi Könyvtár átszervezésére, helyiségeinek bővítésére vonatkozó terveiből sikerült megvalósítani a legfontosabbakat, erről a Magyar Könyvszemleiben 1927-ben megjelent tanulmánya ad tájékoztatást. (4) Tervező munkája mellett, mint „beosztott egyetemi könyvtárőr” végezte a kötelempéldányok szakbeosztását, vezette a nyomtatványi osztály átrendezését és részleges átszámozását, az olvasóterem kézikönyvtárának átszervezését, szakkatalógusának elkészítését, valamint részt vett a bélyeggyűjtemény létrehozásában. (5) Tudomásunk van arról, hogy már az 1920-as években rendszeresen előadásokat tartott könyvtári szakembereknek.

1928-ra a tervezett belső átalakításokat és a Széchényi Könyvtár működését hosszabb időre biztosító átrendezést sikerült befejezni, s noha további elgondolásai is voltak, azok megvalósítására már nem került sor, mert újabb nagy feladatot kapott 1929-ben.

Egy kései nyilatkozatában így emlékezett erre: „...ideiglenesnek mondtam, ám a valóságban tartósan bizonyult megbízással Debrecenbe mentem az ottani egyetemi könyvtár igazgatójának. Klebelsbergtől a Debreceni Egyetemi Könyvtár megtervezésére és berendezésére kaptam megbízást, de – sajnos – kissé megkésve. ... A tervező, a kiváló Korb Flóris építész, ugyanaz, aki a két évtizeddel korábban a kolozsvári könyvtár épületét tervezte, jól ismerte a korszerű igényeket. A könyvtárat eredetileg olyan külön épületben akarta elhelyezni, amit a főépülettel – a műegyetemi könyvtárhoz hasonlóan – hídfolyosó köt össze. A minisztérium azonban túlzott takarékoságból úgy döntött, hogy a könyvtárat be kell szorítani a főépületbe. A velem egyetértő Korb támogatásával mégis tudtam valamit módosítani a

már elfogadott terven. Sikerült a fűtőházat a főépületből kitelepíteni, a könyvtári részt másfél emelettel magasítani és a raktárakat célszerűbbé tenni. Ily módon a raktár padlófelülete csaknem megduplázódott, 4500m² lett, mintegy félmillió kötetnyi férőhellyel.” (6)

Klebelsberg Kunó aláírásával a M. kir. Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium 93982/1928. IV. ü. o. számán 1929. január 4-i dátumozással érkezett a debreceni egyetem tanácsához Nyíreő István Debrecenbe való áthelyezéséről szóló értesítés: „Dr. Nyíreő István a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárához beosztott ... könyvtárórt hivatalból, a szolgálat érdekében a Tisza István Tudományegyetem Könyvtárához áthelyezem, egyúttal a könyvtár igazgatásával megbízom. Ugyanakkor Dr. Medveczky Károly egyetemi könyvtárórt a könyvtár igazgatása alól felmentem. ... Felhívom Dr. Nyíreő István egyetemi könyvtárórt, hogy a tekintetes Tanácsnál haladéktalanul jelentkezzék.” (7)

Nyíreő István Debrecenbe kerülésekor az 1928/29-es könyvtári jelentés szerint az intézmény működésének tizenkettedik esztendejében mindössze hét alkalmazottat foglalkoztatott egy városi bérház két lakásából könyvtári célra kialakított helyiségekben. Állománya 43.053 kötet volt, évi javadalma 11.630 pengő, naponta tíz órán át tartott nyitva, 8.072 olvasót fogadott, a kölcsönadott könyvek száma 853 kötet volt, hazai és külföldi könyvtáraktól 232 kötetet kért kölcsön olvasói számára. Az évi gyarapodás nagyobb része ajándékozás és könyvtárközi csere útján került az állományba.

Nyíreő a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárból már jól ismert Szabó György, valamint Medveczky Károly segítségével hamar megismerte a könyvtár helyzetét, felmérte a legsürgetőbb feladatokat. A gyűjtemény gyarapítására számos intézkedést tett, olyan eredménnyel, hogy az egyetemi építkezések éve alatt szerzeményezett állomány egy részének tárolására a Református Gimnázium egy alagsori helyiségét kellett igénybe venni. Hiányzó könyvtári segédeszközöket, könyvszállító kocsit, két írógépet sikerült vásárolnia.

A kultuszminiszter utasítására és az egyetem rektorának jóváhagyásával a folyamatban lévő építkezés aktív részesévé vált. Korb Flóris haláláig az együttműködés zavartalan volt, a kiváló műépítésszel egyetértésben sikerült a könyvtári épületszárny megnagyobbítása és könyvtári funkcióktól idegen létesítményektől való mentesítése. Korb Flórisal időről-időre egyezettette a könyvtári igényeket, amelyeket az építkezés irányítója a lehetőségekhez mérten igyekezett figyelembe venni.

1929 októberében, valószínűleg a sajtó számára készült ismertetésében röviden összefoglalta a könyvtár történetét és a jövőbe vetett bizalommal szolt a könyvtár épülőben lévő új otthonáról: „Az Egyetemi Könyvtár alapját a Vallás és Közoktatásügyi M. kir. Minisztérium 1916-ban vetette meg és az új intézet 1918. május 1-jén nyílt meg ünnepélyesen. Célja és feladata, hogy az Egyetem tudományos munkáját céltudatosan összeválogatott könyvanyagával elősegítse, a tudományok művelésére kellő alkalmat adjon, a tanszékekkel nem képviselt tudományágak közötti

hézagokat áthidalja és az Egyetem műveltségterjesztő törekvéseit a könyvek útján minél távolabbi körben népszerűsítse az Egyetemen kívül is.

Mivel a világszerte rendkívül megnövekedett könyvtermelés a leggondosabb munkamegosztásra kényszeríti a tudományos könyvtárakat, az Egyetemi Könyvtár elsősorban a mai tudományos irodalom legbecsesebbnek ítélt összefoglaló és sorozatos műveit, időszaki kiadványait gyűjti. A részletkérdések irodalmának gyűjtését inkább az Egyetem szemináriumi és intézeti könyvtárainak, a muzeális jellegű, vagy inkább tudománytörténeti jelentőségű művek megszerzését pedig a Református Kollégium Nagykönyvtárának engedi át. Az Egyetem tudományos munkássága érdekében állandó kölcsönző kapcsolatban áll az összes hazai és a legfontosabb közép-európai nagykönyvtárakkal.

Bár az Egyetemi Könyvtár alapjául a rendes szokástól eltérőleg nem szolgált valamely nagyobb magángyűjtemény, vagy korábbi könyvtár és fennállásának első tizenkét éve éppen a legtöbb gonddal küzdő időszakára esik állami életünknek, végül mai célszerűtlen helyisége inkább csak akadályozta, mégis 50.000 kötetre gyarapodott. Forgalma igen számottevő, mert a Könyvtár két olvasóterme reggel 9 órától este 7-ig egyfolytában nyitva van. Az olvasóteremben jól összeválogatott kézikönyvtár, a könyvanyagot áttekintő névsoros és szakkatalógus, továbbá 360 magyar és külföldi folyóirat áll az olvasók rendelkezésére.

A mai nem eléggé kedvező elhelyezéssel szemben azonban az Egyetemi Könyvtárnak az új egyetemi telep központjában épülő hatalmas épülete a legkorszerűbb könyvtártechnikai szempontok figyelembevételével készül, hogy intézetünk 1931 ősztől itt fokozott erővel folytathassa működését. Így minden feltétele megvan, hogy a tágas olvasótermek, a legmodernebb berendezés a Könyvtár használatát előreláthatólag a legerősebben növelni fogják, a nagy befogadóképességű, tíz szinten egymás fölé emelkedő raktárhelyiségek pedig a rohamos és sokáig zavartalan fejlődést fogják eredményezni.” (8)

Klebelsberg Kunó 1929. december 12-én kelt átirata 12 pontban rögzítette az új könyvtár helyiségeinek Nyíreő által javasolt változtatásairól szóló határozatát, amely többek között a Könyvtár oldalsó bejáratainak kiiktatását, az olvasóterem dohányzó-erkélyeinek és a raktári szárnyak poroló erkélyeinek kialakítását, a földszinti ablakok vasráccsal való védelmét, az olvasóterem galériájának kérdését érintette, s a felmerülő költségek fedezéséről biztosította az egyetemi tanácsot. (9)

Nyíreő már 1929-ben bekapcsolódott Debrecen kulturális életébe: a Magyar Könyvhét helyi programját ő állította össze. (10) Debrecen város vezetése örömmel fogadta az Egyetemi Könyvtár új igazgatóját, erre utal az a gesztus, hogy ideiglenes lakást a múzeumi vendégszobában biztosított számára. (11) 1929 ősztől, amikor felesége is Debrecenbe költözött, a Széchenyi utca 26. számú házban béreltek lakást.

Egyetemi szolgálata első évében felismerte, hogy mind a Könyvtári Bizottság, mind a professzori kar körében a könyvtár érdekeit úgy tudja eredményesen képviselni, ha elismert partnerként tudományos minősítéssel rendelkezik, ezért már 1929

késő őszen benyújtotta magántanári habilitációs kérelmét az Egyetem Bölcsészettudományi Karához. Noha a könyvtártudomány szakterületén Debrecenben korábban nem képesítettek magántanárt, a professzorok többsége támogatta és korábbi tudományos munkáit, kollokviumát, „A könyvnyomtatás kezdetei Kínában” című próbaelőadását elismeréssel elfogadva, 1930. május 30-án a Kar döntését, Nyíreő István magántanárrá történt képesítését jóváhagyásra felterjesztette a miniszterhez. (12) Magántanári képesítése jogosította arra, hogy könyvtártudományi előadásokat hirdessen az egyetemen. A könyvtárosképzést a szakma egyik legfontosabb kérdésének tartotta. A Debreceni Szemle c. folyóiratban 1930-ban megjelent tanulmányában felhívta a figyelmet arra, hogy a könyvtárosképzés hiánya miatt nem lehet gondoskodni a könyvtárak szakmailag felkészült személyzetéről. Hivatkozott az 1929-ben Rómában tartott könyvtártudományi világtalálkozásra, amely sok egyéb megoldásra váró probléma mellett a könyvtárosképzés egységes, kötelező megszervezése érdekében is határozatot hozott.

Magántanári előadásait az 1930/31-es tanévben kezdte: „Bevezetés a könyvtártudományba” és „Könyvtártörténet” címen heti egy-egy órában, valamint háromórás könyvtártani gyakorlat szerepelt programjában. Utóbb írás-, könyv- és nyomdatörténeti, könyvművészeti előadásokat tartott. Az óráit látogató bölcsészhallgatók közül többet később gyakornokként alkalmazott.

Tudományos ambícióit lassan háttérbe szorította az a gyakorlati munka, amelyet a könyvtári építkezéssel és a könyvtár szakmai tevékenységének átszervezésével kapcsolatban végzett. Kiterjedt levelezést és rendszeres konzultációt folytatott az épület belső technikai berendezéseiről a tervezőkkel és kivitelezőkkel. (A raktári vas-szerkezetekről a Ganz és Danubius RT szakembereivel, a Schlick-Vajda féle vasállványzat tervezőivel, precizitására jellemző, hogy még a polcozat szín-mintáit is kérte!) Szinte napi munkakapcsolatban volt az Egyetem Építető Bizottságával és az építésvezetőséggel.

Felvette a kapcsolatot a hazai és külföldi könyves szakma szervezeteivel: 1930 januárjától csatlakozott a Könyvbarátok Szövetségéhez, az Associate of the National Book Council tagkönyvtáraihoz, majd az Erdélyi Szépművészek és a Városok Kulturális Szövetsége tagintézményeihez. Az Országos Könyvtári és Bibliográfiai Központtal rendszeres kontaktusban volt.

A debreceni nyelvészeti iskola jó hírének és Nyíreő személyes közreműködésének is része volt abban, hogy 1930 áprilisában személyesen vehette át Vikár Béla Debrecennek szánt értékes könyvtárát. (13)

1930. november 21-én kelt, Milleker Rezső dékánhoz intézett levelében a Bölcsészeti Karhoz benyújtott pályaművek eredeti kéziratait kérte megőrzésre a közeljövőben létesítendő kézírattár számára. (14)

A könyvtár élén töltött első év eredményeit és az építkezés jó ütemét látván a Könyvtári Bizottság kezdeményezte Nyíreő Nyugat-európai tanulmányútját, hogy Ausztria, Németország és Svájc újabban épült könyvtárainak berendezését és technikai felszereltségét megismerve javaslatot tehesen a Debreceni Egyetemi Könyv-

tárban megvalósítható megoldásokra. A kultuszminisztérium anyagi támogatásával 1930 augusztusában és szeptemberében lezajlott tanulmányút alkalmával nem csak a könyvtáráépítészet új lehetőségeit, hanem a munkaszervezés módját is figyelemmel kísérte, valamint kollegiális kapcsolatok felvételét kezdeményezte. A tapasztalatok alapján javasolta, hogy a korábban tervezett pater-noster rendszerű könyvfelvonók helyett zártkabinos személyliftek beállításával oldják meg a raktári könyvek le- és felszállítását, továbbá a különgyűjtemények elhelyezésének állományvédelmi és használati szempontból egyaránt előnyös megoldását, valamint a fényképezési laboratórium elhelyezését és felszerelését is a legkorszerűbb minták láttán javasolta. Útjának hozadéka volt a berlini állami múzeumok igazgatósága által ajándékozott három ókori szobor gipszmásolata, amelyek évekig az igazgatói szoba díszéül szolgáltak. (A közismert ülő írnok, írnok papirusz tekerccsel és az írás istenének szobra.) Utóbbi könyv- és írástörténeti szemléltetéshez használható dokumentumok is érkeztek. (15)

Személyes látogatása után élénk levelezést kezdett a bécsi Manchse, valamint a berlini Ullstein és Oscar Schloss kiadóval, a lipcsei Koehlers, Hiersmann és Harrasowitz céggel. A Debreceni Egyetemi Könyvtár felvételét kezdeményezte a Deutscher Verein für Buchwesen und Schrifttum – Deutsches Buchmuseum-ba, amely tagjait értékes kiadványokban részesítette tagilletményként. Külföldi irodaszereket gyártó vállalatoktól kért gyártmányismertetőket és árajánlatokat különféle „könyvtárüzemi” felszerelésekről: ORMIG sokszorosítóról, Adler írógépről, biztonsági iratfűző mappákról, rugós bélyegzőről.

Nyíreőt nem csak a külföldi tapasztalatai segítették abban, hogy korán felismerte a könyvtárban alkalmazható reprográfia jelentőségét, hanem műszaki érdeklődése és az általa igen fontosnak tartott állományvédelmi szempontok is.

Aprólékos gonddal készítette elő a befejezéshez közeledő könyvtári épületrész nyílászáróinak és zárszerkezeteinek beszerelését. Korb Flóris halála után gyakran összeütközésbe került az építkezés későbbi vezetőjével, Patzó Mártonnal, aki maga is rigorózus gonddal irányította a befejező munkálatokat, de a könyvtár speciális igényeit nem kezelte olyan empátiával, mint elődje, tapasztalható volt ez az áram- és vízvezetékek, a telefonhálózat, a felvonó körüli huzavona, az ajtószámozások és feliratok, a raktári polcrendszerrel kapcsolatos problémák esetében. Az is előfordult, hogy az építésvezetőség merev magatartása miatt egyes munkákat az igazgatónak a Könyvtár csekély ellátmányából kellett megelőlegeznie. Olykor az építkezés felügyeletével megbízott miniszteri biztosnak kellett beavatkoznia a vitás kérdések rendezésébe.

Közben a könyvtári munka megszokott rendjének átszervezése és a szolgáltatások zavartalan fenntartása mellett egyre nagyobb hangsúlyt kapott az új épületbe történő átköltözés előkészítése. A könyvtári alkalmazottak száma nem változott: Dr. Medveczky Károly és Szabó György könyvtárőrök mellett három szakalkalmazott: Kőlonthe Gézané, Szele György és Agárdy Dezső munkájára számíthatott az igazgató. A felsoroltak mellett csak egy irodai munkaerő, egy altiszt (raktáros) és

egy napidíjas szolga volt alkalmazásban. E csekély létszámmal került revízióra a könyvtár teljes állománya és katalógusa, oly módon, hogy a könyvek rendjét az új épület polcrendszerének megfelelően alakították ki, ezzel biztosítva, hogy áttelepítéskor minden a véglegesnek szánt helyére kerülhessen. Különválasztották a kézi-könyvtárak állományát és megtörtént a különgyűjteményi egységek (hírlaptár, díszműtár) megalapozása.

A Simonffy utcai bérházban működő Egyetemi Könyvtárban olyan mértékű volt a helyhiány, hogy nagyobb könyv-adományok befogadására nem volt mód, a gyarapodás jó része szükségraktárba került. A könyvtári állomány nem csak intézmények és magánosok ajándékozása, könyvtárközi csere és vásárlás révén, hanem 1930-tól a Debreceni Ítéltábla területén megjelent nyomdatermékek kötelepéldányainak beszolgáltatásával is gyarapodott. (16)

Az a remény, hogy 1931 őszére elkezdődhet az átköltöztetés, szertefoszlott. Az egyre súlyosabb pénzügyi helyzet miatt az épület belső munkálatai lelassultak, új berendezési tárgyak megvásárlására nem volt lehetőség. A könyvtárnak juttatott szűkös ellátmány mellett a hallgatók beiratkozásakor lerótt könyvtári illeték jelentett bevételi forrást, de ezt az 1930/31-es tanévben csökkentette a Questura, majd a következő tanévben újabb megvonások miatt több könyvtári számla, folyóirat-előfizetés rendezetlen maradt. 1931 decemberében a belső átszervezések lebonyolításához kapott két segéderő alkalmazását is megszüntette az egyetemi vezetés. Nyíreő 1932. március 14-én a Könyvtári Bizottság előtt ismertette az áldatlan állapotokat, de reményének is hangot adott: „Meg vagyok azonban győződve, hogy úgy a tekintetes Bizottság, mint a tekintetes Tanács megtalálja még e tanévben annak a módját, hogy mint a többi egyetemek, a jelenlegi állami költségvetésen belül és az eddig sem ok nélkül szedett könyvtári illeték fenntartásával biztosíthassa az Egyetemi Könyvtár ma már sok minden tudományos érdek hátrányára teljesen problematikussá vált sorsát. Teljesen megokolhatatlan volna, ha az Egyetemi Könyvtárunk éppen akkor válna hasznavehetetlenné, mikor az új épületbe való beköltözése előtt mindent meg kell tennie, hogy ott a reá váró, s az eddigieknél lényegesen nagyobb feladatoknak megfelelhessen.” (17)

A könyvtár rendszeres javadalmazásának kérése továbbra is eredménytelen maradt. 1932-ben nem csak az irodaszerekkel és a fűtőanyaggal kényszerült takarékoskodni az intézmény, hanem a könyvkötészeti megrendeléseit is csökkentenie kellett. Ilyen körülmények között reménytelenné vált, hogy Nyíreő István megvásárolhassa a könyvtár számára a Hegedüs és Sándor féle könyvkereskedés Piac utcai üzletének patinás, de viszonylag olcsó áron kínált berendezését. (18)

A könyvtár költöztetésének előkészítése hova-tovább nyomasztó gondná vált, mert még 1932 őszén sem oldódott meg a raktári polcozat beszerelése, elmaradt a raktári lépcsőház kifestése, a mosdók felszerelése hiányos volt, hiányoztak a zárak és villanykapcsolók, a fűtés nem működött. Nyíreő több alkalommal észrevételt tett, sürgette a befejező munkálatokat, de az egykorú állapotokra jellemző módon végül is a rektor udvariasan felkérte, hogy „a könyvtár építési munkálataiba a to-

vábbiakban ne méltóztassék beleszólni.” Igencsak méltatlanná kezdett válni a helyzet, hiszen Nyíreő Istvánt korábban éppen könyvtárépítészeti szakértelmére hivatkozva helyezték Debrecenbe. Az igazgató – úgy tűnik – nagyvonalúan túltette magát a sérelmeken, nagyobb gondot okozott számára, hogy a rendkívüli munkához nem rendelkezett kellő számú segéd-személlyel. A szükségraktárból a nyár folyamán kiszállított tíz „társzekérnyi” könyvet városi fuvarosokkal, egy altiszt felügyelete mellett kellett lebonyolítani. A gondosan előrendezett állomány esetében viszont nélkülözhetetlen volt hozzáértő szakemberek közreműködése. Valószínűleg ezért tett lépéseket az igazgató a díjtalan gyakornokok alkalmazásának rendszerítésére. (1931-ben rövid időt önkéntes gyakornokként Kovács Máté már dolgozott a könyvtárban.)

1932 szeptemberében Nyíreő Fazakas József tanárjelölt alkalmazását javasolta ilyen minőségben a rektornak az alábbi érveléssel: „Igen nagy fontossággal bírna, ha az Egyetemi Könyvtárunknál szintén rendszeresítenék a könyvtári pályára törekvő fiatalság részére az ingyenes gyakornoki megbízatás, úgy, mint a Magyar Nemzeti Múzeumnál és a Budapesti Egyetemi Könyvtárnál már évek óta szokásos. A szervezés alatt álló hazai könyvtárosképzés az egyetemi végzettség és a könyvtári szakvizsgák letétele mellett egyébként is meg fogja kívánni az egy-két év gyakornokoskodást épp úgy, mint ahogyan az Németországban és a többi nyugati államban már szigorúan elő van írva.” (19) A javaslatot egyelőre figyelmen kívül hagyta az egyetemi vezetés.

1932 októberében végre megkezdődhetett a könyvtár költöztetése. Az akkorra már 100.000 kötetet meghaladó állományból először a feldolgozatlan új gyarapodást, majd a gondosan előkészített, rendezett könyveket s utoljára az olvasóterem kézikönyvtárát, a katalógusszekrényt és a bútorzatot szállították át.

„Bár a kedvezőtlen pénzügyi viszonyok következtében az épület belső befejezése és főképpen bebútorozása még igen sok feladatot ró a következő évekre, örömmel állíthatjuk, hogy az egyetemi telep középpontjában álló új intézet tágas repozitóriumaival a jövő fejlődésének legfontosabb lehetőségeit biztosítja.

A könyvtár átköltöztetése a téli hónapok ellenére igen kedvező körülmények között, programszerű gyorsasággal volt lebonyolítható. Az áthozott negyven társzekérnyi anyag terjedelmével megközelítette a három fakultását. A kellő előkészítés következtében sikerült mindent a végleges helyére juttatni.” – írta az igazgató az 1932/33. tanévi működésről szóló jelentésben. (20)

A sikeres akciót nyomban beárnyékolta, hogy a könyvtári épületszárny üres helyiségeit a rektor kiutalta az egyetemen működő ifjúsági szervezeteknek, s noha ilyesmiről korábban nem esett szó, Nyíreő kénytelen volt elfogadni a rektori döntést, így a tervei szerint speciális könyvtári funkciók számára kijelölt és kialakított helyiségek kicsúsztak a könyvtár fennhatósága alól.

A nehézségek ellenére mind a gyűjtemény nagysága, mind az olvasóforgalom emelkedett. Az 1932/33-as tanévben került az Egyetemi Könyvtár tulajdonába a Révész család értékes egyháztörténeti gyűjteménye. Májusra sikerült elérnie az igaz-

gatónak, hogy az altiszi lakásba a könyvtár alkalmazásában lévő Papp Albert költözhessen be – ezáltal fontos állományvédelmi és biztonsági szempont érvényesült. (21) Díjtalan gyakornokok alkalmazására is lehetőség nyílt 1933-tól. Elsőként Bácsy Ernő tanárjelölt ismerkedett a könyvtári munkával. Érdeklődését, szakmai felkészültségét a könyvtári kutatásai alapján a debreceni sajtó történetéről írt szakdolgozata igazolta. (22) Nyíreő sajnálattal vette tudomásul, hogy a még oly rátermett gyakornok számára sem tud státuszt biztosítani, hiszen sem a személyi állomány bővítésére, sem önálló és a korábbi juttatásoknál magasabb költségvetésre vonatkozó kéréseinek nem tett eleget sem az egyetem vezetése, sem a minisztérium. Felterjesztéseiben gyakran említette, hogy a többi egyetemi intézményhez viszonyítva méltánytalanok tartja a könyvtár anyagi és személyi feltételeit, de rendre az ország nehéz pénzügyi helyzetére való hivatkozással kapta az elutasítást.

Saját helyzete sem volt teljesen rendezett, bár a Könyvtári Bizottság többszöri javaslatára 1932. február 10-én könyvtárigazgatói kinevezését megkapta, de nem az őt szolgálati ideje és képzettsége szerint megillető fizetési osztályba való besorolással. A Könyvtári Bizottság elismerte, méltányolta munkájának eredményeit, 1933. június 16-án a Bizottság elnöke a rektornál kezdeményezte magasabb fizetési osztályba történő előléptetését. A felterjesztésben Dr. Neuber Ede prorektor részletesen felsorolta Nyíreő érdemeit, s végső érvként azt hangsúlyozta, hogy javaslata szerint „nem csak az egyetemi könyvtárigazgatói állás állíthatnák vissza a törvény szerinti fizetési osztályba, hanem méltányoltatnék az az évekig tartó és főképp egy ember személyéhez fűződő nagy munka is, mely egyetemünket az addigi sikertelen próbálkozások után a benne folyó munkával egy életképes és sok tekintetben mintaszerű könyvtár birtokába juttatta. (23) Minden jóakarát ellenére csak évek múlva, 1939-ben kapta meg az őt megillető V. fizetési osztályba való előléptetést. (24)

1933 őszén a Könyvtári Bizottság támogatásával elérte az igazgató, hogy az Egyetem Gazdasági Hivatala az elmúlt évekről maradt kifizetetlen számlák rendezésére 8.000 pengőt juttasson a könyvtárnak, természetesen ezzel a gesztussal nem oldódtak meg az anyagi gondok: október 18-án közvetlenül Hóman Bálint kultuszminiszterhez fordult Nyíreő a legsürgetőbb szükségletek: a használatba vett helyiségek bebútorozása, az állomány nyomtatott katalógusának kiadása, folyóirat előfizetések finanszírozása, illetve az önálló könyvtári költségvetés ügyében. (25)

A Könyvtári Bizottság november 30-i ülésén rámutatott arra, hogy az „ideiglenes bútorzat olyan siralmas benyomást tesz, hogy a látogatók előtt naponta valósággal pirulni kell...”. A helyzet 1934-ben sem változott, az évi jelentésben ez olvasható: „Az az örömünk, hogy az új épületbe költözhattünk, sajnos távolról sem lehet még teljes. Intézetünknek csak alig negyedrésze mondható az építés szempontjából teljesnek, a többi – közük a könyvtár olvasó- és katalógustermei is – még mindig a befejezetlenség rideg képét mutatják. A „kész” helyiségekből is hiányoznak a mosdók, klozetek, liftek stb. és főképpen a berendezés, ami azok használatát, minthogy az olvasóteremben ez idő szerint csak kölcsönvett székek vannak, sokszor lehetetlenné teszi.” (26)

Figyelmet érdemel, hogy bár sokszor felhívta a figyelmet a könyvtár hiányosságaira, az igazgatói lakásról soha nem tett említést, holott az eredeti tervek szerint azt a könyvtári szárnyban, a keleti front első szintjén kellett volna kialakítani. Nyíróék többször változtattak lakást Debrecenben, utóbb az Egyetemhez közelebb, a Komlóssy úton béreltek lakást, s jöllehet a könyvtári igazgatói lakás lett volna a legkedvezőbb megoldás, ezt ő nem forszírozta, hiszen úgy ítélte meg, hogy rövid időn belül a könyvtári munka számára szükséges lehet az a terület is.

Az Egyetemi Könyvtár naponta 12 órán át tartott nyitva. A nyitvatartási idő jelentős részét Nyíreő az intézményben töltötte. „Az ő uralkodása alatt keletkezett leltárkönyvek, katalógusok, gyűjteményrészek arról tanúskodnak mindmáig, hogy szakmai elképzeléseit a pedantériáig igényes munkáltatással valósította meg” – írta Futala Tibor. Tankóné Pap Katalin emlékezete szerint rendszeresen ellenőrizte a munkát és a munkatársakat. Agárdy Dezső úgy nyilatkozott, hogy ő valósággal tartott tőle. Balogh István viszont azt mondta: látván, hogy Nyíreő mennyit dolgozik, senkinek nem illett volna tétlenkedni. (27)

Rendkívüli munkabírásról tanúskodik az a hatalmas levelezés, amelyet személyesen intézett: könyvkereskedőkkel, hazai és külföldi folyóirat kiadókkal, ajándékozókkal, olvasókkal (még könyv tartozások ügyében is!), professzorokkal, egyetemi tisztviselőkkel, álláskeresőkkel, vidéki és budapesti kollégákkal, hivatalos szervekkel, könyvtártechnikai eszközöket gyártó cégekkel, iparosokkal és másokkal. Igényes stílusú, korrekt leveleiben az akkori udvariasság formuláit alkalmazta olykor egyéni ízekkel színesítve. Mentalitásától nem állhatott messze a humor, erre enged következtetni Buday Árpád szegedi professzorhoz írt levelének egy részlete: „... az egyetem költségvetése, s főképpen a könyvtáré itt olyan csehül áll, hogy a rektori tisztséget egyelőre, s talán erre való tekintettel is, az elme- és ideggyógyász professzornak kell ellátnia.” (28)

A belső rend kialakítását kiterjesztette az adminisztrációra is, az iratok iktatására, archiválására vonatkozóan tervet dolgozott ki: lényegében a könyvtári működés valamennyi területét sajátos tizedes rendszerbe sorolta – lehetetlen ebben nem felismerni az Egyetemes Tizedes Osztályozás ihlető hatását!

1934 nyarán a könyv- és folyóirat kötetésekkel kapcsolatos problémák megoldódtak, méghozzá az igazgató által javasolt két könyvkötő cég között megosztva a munkát, mindkét esetben a legjutányosabb áron. (29) Ebben az időben engedte át a Rektori Hivatal a könyvtári munkába már korábban bekapcsolódott Dr. Pfeffer Károlyt ideiglenes díjnokként, s mint értelmes, mozgékony fiatalembert Nyíreő azonnal megbízta a feloszlatott Országos Tanügyi és Pedagógiai Könyvtárból származó és Debrecennek szánt könyvek ide szállíttatásának előkészítésével és néhány fővárosi könyvkereskedő céggel való kapcsolattartással. Ekkor vált a könyvtár egyik legfontosabb könyvszállítójává Medvei Dezső Múzeum körüti antikváriuma, de továbbra is fenntartotta a kapcsolatot Fischer Sándor könyvüzletével, a Lantos-féle könyvkereskedéssel és a Grill könyvesházzal. A helybeli könyvkereskedések közül a Méliusz mellett Bertók Lajos antikváriuma kapott egyre több

megrendelést. A valuta-ügyletek nehézkes intézése miatt újra tartozások halmozódtak fel, amelyeknek rendezése lassan folyt.

Az 1933/34-es tanév folyamán több díjtalan gyakornok: Bácsy Ernő, Fazakas József, Pap Katalin és Péterffy Jolán teljesített szolgálatot, részben a megnövekedett olvasóforgalom, részben a könyvfeldolgozás területén. (30)

Minden bizonnyal a szigorú munkarend és valamennyi alkalmazott munkája tette lehetővé, hogy az 1934 nyarán rendezett Debreceni Hét programja keretében könyvtári bemutatókat lehetett tartani az érdeklődők számára. Az év őszén Debrecenbe látogató német nevelésügyi miniszter kíséretében Hóman Bálint is megtekintette a könyvtárat.

Nyíreő István könyvtárigazgató fogadja Bernhard Rustot, a német nevelésügyi minisztert és a kíséretében lévő Hóman Bálintot, 1934. október 10-én.

Év végén Nyíreő nem feledkezett meg munkatársai jutalmazásáról, az akkor szokásos karácsonyi segélyezésre tett javaslatát azzal vezette be, hogy „Az Egyetemi Könyvtár alkalmazottai anyagilag az összes egyetemi intézetek és hivatalokéval szemben lényeges hátrányban vannak és karácsonyi segélyezésre mindenki másnál jobban rászorultak.” Külön is kiemelte a 18 éve gyakornoki beosztásban lévő Agárdy Dezsőt, de kivétel nélkül minden munkatársról megemlékezett, beleértve a

díjtalan gyakornokokat, ÁDOB-os alkalmazottakat, altiszteket és kiegészítő szolgálkat. (31)

Úgy tűnik az 1930-as évek közepére kezdett konszolidálódni a könyvtár helyzete – ebben nem kis szerepe volt az 1935/36-os tanév rektorának, Benedek László orvostudományi professzornak, aki elődeinél nagyobb érdeklődéssel kísérte a könyvtár tevékenységét és a támogatásban is nagyvonalúbbnak bizonyult.

A folyóiratok előfizetésének évek óta húzódnó hátralékát az 1935 első negyedévében átutalt pénzből végre kiegyenlíthette a könyvtár, majd az április 17-i rektori levél újabb 10.000 pengő folyóirat előfizetési támogatásról értesítette az igazgatóságot. (32) Ugyancsak ekkor a Radvánszky-könyvtár megvásárlását a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium részletekben átutalt rendkívüli állami javadalma tette lehetővé. (33)

Nyíreő abban a reményben, hogy a támogatások folytatódnak, műszaki leírást és árajánlatot kért a Kanitz és Fiai modern irodai berendezéseket gyártó cégtől a technikai újdonságnak számító Fotocopist Standard márkanévű okmányfényképező készülékről – ez a xerox ősenek tekinthető műszer azonban akkor nem kerülhetett beszerzésre. Ebben a tanévben már többször kapott a könyvtárigazgató hivatalos kiküldetést és arra is gondolhatott, hogy a belső berendezések tervezésében előbbre lépjen. A nagy olvasóterem Nyíreő által elképzelt felszerelése a jóval később megvalósultnál sokkal nagyszerűbbnek ígérkezett. Hatvannyolc kétszemélyes, olvasólámpával felszerelt asztal, kiszolgáló pult, beépített könyvszekrények szolgálták volna az olvasók kényelmét, zavartalan munkáját. (34)

Ez az időszak a remények, a nagy tervek időszaka volt mind a könyvtár, mind Nyíreő István életében. Évtizedek távlatából visszatekintve a legnagyobb és legmaradandóbb eredménynek a gyomai Kner Nyomdával kiépült kapcsolatot tekinthetjük. Nyíreő István nem csak a nyomdászat történetével foglalkozott, hanem különös érdeklődést tanúsított a könyvművészet iránt is. Korán felfigyelt a Kner Nyomda kiadványaira. A szép Kner könyveket maga is gyűjtötte, olykor a szaksajtóban ismertette. Kner Imrével való ismeretségét is ez alapozta meg. 1935 februárjában gratulált a nyomda fennállásának 75 éves jubileumához, s ettől fogva nyolc éven át folyt a levelezés Kner Imrével és a Kner-gyűjtemény gyarapodása az Egyetemi Könyvtárban. E termékeny és baráti kapcsolatot Lévy Botondné ismertette az összegyűjtött levelek alapján. (35) Az Egyetemi Könyvtár Kner-gyűjteményének gyarapítását a háború után is, 1980-ig folytatta a Kner Nyomda. A Nyíreő által kezdeményezett és Kner Imre nagylelkű ajándékaival megalapozott gyűjtemény ma is egyedülálló és felbecsülhetetlen értékű könyvművészeti és nyomdatörténeti kollekciója könyvtárunknak.

Nyíreő István szépérzéke és rendszeretete diktálta, hogy a könyvtár által használt nyomtatványok igényes, elegáns kivitelűek legyenek, ebben az időszakban rendelkezte meg a Városi Nyomdánál az éveken át használatban maradt fejleces levélpapírokat, borítékokat, adminisztrációs űrlapokat, az olvasószolgálatban használatos nyomtatványokat.

Beosztott munkatársaitól sok és lelkiismeretes munkát kívánt, de nem csak hivatalos szigoráról tudunk, hanem arról is, hogy a reá bízottakért érzett felelősségének és jóindulatának számtalan jelét adta. Az 1934/35-ös tanévben alkalmazott díjtalan gyakornokok pályáját azzal segítette, hogy kiadta számukra az egy éves könyvtári gyakorlatokról szóló igazolást, s így valamennyien jogosulttá váltak a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete által tervezett első könyvtárosképző tanfolyam elvégzésére. A könyvtárosok jutalmazása ügyében 1935 decemberében ismét a rektorhoz fordult. (36)

A könyvtár javadalmazásában lényeges változás az 1935/36-os tanévben sem következett be, önálló költségvetés nélkül szinte lehetetlen volt tervezni, de Nyíreő optimizmusára jellemző, hogy különböző könyvtártechnikai berendezésekről kért tájékoztatást és árajánlatot a gyártó cégektől illetve a forgalmazóktól. 1936 februárjában a Rotaprint sokszorosító iránt érdeklődött Molnár Lajos és Társa budapesti cégénél. A Compactor cégtől könyvkötészeti anyagok minta-kollekcióját kérte, az Ophalograph sokszorosító gépet – miután katalóguslapok készítésére alkalmatlanak találta – visszaküldte a forgalmazónak.

A teljes könyvtári állomány címtárának (katalógusának) elkészítéséhez szakmailag felkészültek a könyvtárosok. Az igazgatót a kivitelezés módja, a hozzáférés lehetővé tétele foglalkoztatta: nyomtatott formában tervezte közreadni. A teljes állomány katalógusát már korábban is hiányolták az olvasók, Nyíreő ezen akart segíteni, nem csak a betűrendes változatot, hanem a szakrendi nyilvántartást is közre akarta adni. Ez utóbbihoz a „Classification décimale universelle” négy kötetének 1927–1933 között megjelent brüsszeli kiadását kívánta megrendelni. A nyomtatott katalógus kiadása pénzügyi akadályokba ütközött. A cédula-katalógus számára viszont megfelelő célbútor, katalógusszekrény vált szükségessé. Beszerzéséhez a rektortól kért támogatást, e mellett a minisztérium anyagi segítségére is szükség lett volna, ezt is többször kérte, sajnos hiába.

A katalóguscédulák nemzetközi szabványosítása ekkor került napirendre, a tárgyról tanulmány értékű levelet írt az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központnak. (37) A hazai könyvtáros szakma orgánuma, a „Magyar Könyvszemle” sorsa is az idő tájt vált kérdésessé. Megmentése érdekében Fitz Józsefhez írt levelében egy szélesebb alapokra helyezett, könyvkultúrát szolgáló folyóirat koncepcióját fejtette ki, s felajánlotta a Debreceni Egyetemi Könyvtár támogatását. (38) Utóbb meghívást kapott az újra induló „Magyar Könyvszemle” szerkesztőségébe. (39)

A megélenkülő szakmai közéletben egyre több szerepet vállalt. 1935-től Szabó Györggyel együtt alapító tagjai a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének, Nyíreő alelnöki tisztséget kapott, rövidesen a Debreceni Egyetemi Könyvtár valamennyi alkalmazottja belépett az Egyesületbe. A Könyvtári Szakosztály megalakulásakor Nyíreőt választották annak elnökévé. Az Egyesület első kongresszusán, 1936. október 3-án a Könyvtáros Szakosztály a katalógusok kérdésével foglalkozott, a megnyitó előadást Nyíreő István tartotta. (40)

1937. február 1. és március 23. között sor került a Könyvtári Szakosztály által javasolt könyvtárosképző tanfolyam megrendezésére. A könyvtártudomány és könyvtári gyakorlat oktatásának problémái évek óta foglalkoztatták Nyíreő Istvánt. A tanfolyam programjában nem nehéz felismerni az általa javasoltakat. A permanens munkaerőhiány ellenére valamennyi diplomás fiatal alkalmazottjának lehetőséget adott a részvételre és elérte, hogy a rektor saját rendelkezési alapjából támogassa őket. A hét debreceni egyetemi könyvtáros kiválóan vizsgázott, közülük szinte valamennyien a könyvtáros hivatást választották. Nyíreő megőrizte a résztvevők: Balácsi Berta, Dr. Fazakas József, Dr. Kondor Imre, Péterffy Jolán (utóbb Dr. Bakos Zoltánné), Sarkady Ida, Szabó Etelka (utóbb Dr. Skutta Árpádné) és Dr. Tankóné Pap Katalin leveleit, amelyekben a tanfolyamon szerzett ismereteikről, tapasztalataikról számoltak be. (41) Közülük négy állástalan diplomás – Dr. Fazakas József, Dr. Kondor Imre, Szabó Etelka és Balácsi Berta – állami alkalmazását kezdeményezte már a következő hónapban. (42)

A fiatalok a tanfolyam végeztével a korábbinál is szorgalmasabb munkával hálaálták meg, hogy szakképesítést szerezhettek. A könyvállomány nagyarányú gyarapodása miatt erre különösen nagy szükség volt, hiszen az 1936/37-es tanévben közel 25.000 kötet feldolgozását kellett elvégezni. (43)

1937-ben felcsillant a remény arra, hogy közgyűjteménnyé nyilvánítás esetén a Debreceni Egyetemi Könyvtár is méltányosabb elbírálás alá eshet mind az önálló költségvetés kérdésében, mind a személyi fejlesztést illetően. A minisztérium 30.269/1936. IV. sz. rendeletére válaszként 1937 májusában Nyíreő István részletesen ismertette az intézmény közgyűjteményi kritériumoknak megfelelő jellegét és mindazokat a kéréseket, amelyek teljesítése a várható feladatok ellátásához nélkülözhetetlenek. (44) A felterjesztést támogatta a Könyvtári Bizottság és az Egyetemi Tanács is.

Felmerült az új szervezeti szabályzat kidolgozásának ügye is, a munka természetesen az igazgató feladatkörébe került. Hankiss professzor is őt kérte fel a párizsi magyar kiállításon bemutatandó könyvek listájának összeállítására. Az egyetem egyes intézményei részéről más igények is felmerültek a könyvtárral szemben. Ilyen volt a Nyári Egyetem helyigénye, amely a Könyvtár még berendezetlen előadótermének használatára irányult. Nyíreő a minisztérium intenciójára hivatkozva sem tudta elhárítani a könyvtár alapterületét és a helyiség eredeti rendeltetését veszélyeztető aspirációt. Megnyugtatóására az Egyetemi Tanács kimondta, hogy „néhány nem használt könyvtári helyiségnek más célra elvonása kényszerhelyzet eredménye, csak ideiglenes jellegű.” (45) Nyíreő ideiglenes megoldásként elfogadta a Nyári Egyetem betelepítését, sőt, elismerve az intézmény fontos szerepét a hazai kultúra nemzetközi megismertetésében, lehetőségeihez mérten támogatta munkáját könyv beszerzésekkel és a nyári nyitva tartás rendjével. A Nyári Egyetem igazgatósága a barátságos gesztust azzal viszonzta, hogy kiadványaiból bőven juttatott a könyvtárnak, csere-célokra is. (46)

1937-ben Németországból 14 egyetemmel állt cserekapcsolatban a könyvtár, ezen kívül francia, olasz, osztrák, svéd, lengyel és tengeren túli egyetemek is szerepeltek a partnerek között. Az állomány gyarapításában ennek nagy jelentősége volt, hiszen külföldi kiadványok vásárlására kevés lehetőség adódott. A gyűjtemény gazdagodása továbbra is az ajándékozásoknak volt köszönhető. Nyíreő személyes érdemének, jó kollegiális kapcsolatainak tulajdonítható, hogy az Országos Széchényi Könyvtár duplumtárából jelentős mennyiségű értékes könyv érkezett rendszeresen. Berzeviczy Albert könyvtára, a minisztérium által megvásárolt Sulyok István-féle könyvtár, valamint az Országos Tanügyi és Pedagógiai Könyvtár utolsó nagy részlete – összességében több mint 70.000 kötet – 1938-ra 200.000-es állományt eredményezett. Ez azt jelentette, hogy tíz esztendő alatt ötszörösére nőtt a gyűjtemény nagyságrendje. Jellemző adalék Nyíreő gyarapítási tevékenységéhez az a levél, amelyet az 1937 őszen rendezett Magyar Nemzeti Nyomtatvány-kiállítás igazgatóságának küldött, azzal a javaslattal, hogy a bemutatott reprezentatív kiadványoknak szívesen helyet adna, őrzésükről gondoskodna a kollekciónak együtt tartása érdekében. (47) Egyébként Nyíreő maga is ajándékozott könyveket az igazgatása alatt működő intézménynek, 1938 nyaráig több mint 600 kötetet. (48) Az 1930-as években ajándék-könyvek érkeztek a német kulturális minisztériumtól, a francia és olasz nagykövetségtől. Megvételre ajánlotta könyvtárát Kaczány Géza (1938. május 29-én) és Angyal Dávid (1938. augusztus 10-én), ami azt mutatja, hogy a Debreceni Egyetemi Könyvtár ismert és elismert intézménnyé vált a tudományos közéletben. Bármilyen vonzó ajánlatokat kapott a könyvtár, vásárlásokra nem kerülhetett sor az ismert okok miatt.

A könyvtári állomány gyarapodásával továbbra sem tartott lépést sem a javadalom, sem a személyi fejlesztés. A munkaerőhiányt valamelyest enyhítette a díjtalan gyakornokok és az időszakosan beosztott kiegészítők alkalmazása. Nehezítette viszont a helyzetet, hogy többször könyvtári munkakörből rendeltek át egyetemi hivatalokhoz egyes tisztviselőket. A könyvtárosok munkanaplói szigorú munkarendről tanúskodnak és arról, hogy szinte minden könyvtári művelethez értenie kellett a szakalkalmazottaknak, hiszen egyetlen ember betegsége, távolléte munkájának átvállalását tette szükségessé. A könyvtár „szürke eminenciása”, Szabó György főkönyvtárnok, Nyíreő leghűségesebb munkatársa, helyettese osztozott a vezetés gondjaiban, a szakmai kérdések megoldásában. Nagyrészt ő vállalta Nyíreő egyetemi tanítványainak bevezetését a gyakorlati könyvtári munkába. Nem minden státusbeli munkatárs rendelkezett olyan hivatástudattal, mint Szabó György. Időnként személyi problémák is felmerültek, ezek kezelésében Nyíreő kevésbé diplomatikusan tudott eljárni, mint helyettese. (49)

1938 nyarán az igazgatónak alkalma nyílt találkozni az új kultuszminiszterrel, Teleki Pállal, akinek részletesen feltárta a könyvtár helyzetét, majd levélben megismételte mindazokat a problémákat, amelyek az intézmény működését nehezítik: az önálló költségvetés hiánya, a könyvtári alkalmazottak csekély száma, a berendezés hiányosságai. (50)

Eközben Debrecen készült a Református Kollégium négyszáz éves jubileumára. Az egyetem, amely jogelődjének tekintette a Kollégiumot, szintén kivette a részét az ünnepségből. Erre az alkalomra készült el az Aula díszes faburkolata, színes üvegberakásos ablakai és szükség lett a könyvtárnak kölcsönzött székekre is, amelyek ezután már nem is kerültek vissza az olvasóterembe. Így állt elő az a különös helyzet, hogy éppen ebben az ünnepi időszakban a könyvtár ideiglenes olvasótermét zárva kellett tartani. Az olvasók ezt jogosan kifogásolták, hiszen a helyben használók száma jóval meghaladta az évi 15.000 főt. Nyíreő szinte kétségbeesve fordult a miniszterhez anyagi segítséget kérve. (50) Szokatlanul elkeseredett hangú levelet írt a Szegedi Egyetemi Könyvtár igazgatójához, Sulica Szilárdhoz: „...ilyen nehéz esztendőm még sohasem volt ... múlt évi rektorunk a legnagyobb nehézségeket támasztotta a Könyvtár ügyvitelében és legjobb munkatársaim egy részét is elvitte.” (51)

A könyvtár tarthatatlan helyzetén mind az új rektor, Bacsó Jenő professzor, mind a minisztérium változtatni akart, ennek köszönhető, hogy az Egyetemi Gazdasági Bizottság 1938. november 9-én utasítást kapott arra, hogy az olvasóterem részére megfelelő számú szék beszerzéséről gondoskodják. De ezzel csak a legégetőbb gond oldódott meg. A korábban átirányított könyvtári alkalmazottak közül egyedül Sarkady Ida visszahelyezésére és egy állástalan diplomás alkalmazására került sor. A kisjövedelmű könyvtárosok és segédszemélyzet karácsonyi segélyezésének ügyében Nyíreőnek a Könyvtári Bizottság javaslatára egyenesen a miniszterhez kellett fordulnia. (52)

Nem csak az 1938-as év, hanem az előzőleg eltelt tíz esztendő is fölöttébb küzdelmes időszak volt az igazgató életében. Az ő hozzáértése, következetessége, szívóssága kellett ahhoz, hogy a nehéz körülmények ellenére a könyvtár új épületében korszerű szakmai igények érvényesülhettek, hogy a nagymértékű gyarapodás elhelyezése megfelelően alakulhatott, hogy a könyvtárosok kis létszáma ellenére a feldolgozó munka szakszerűen és jó ütemben folyt, hogy az olvasói igényeket a lehetőségekhez mérten sikerült kielégíteni. Ritkán kapta meg azt a támogatást, aminek a reményével érkezett Debrecenbe, de úgy tűnik, nem adta fel a küzdelmet.

Keveset tudunk a munkájának élő, szigorú főnök magánéletéről. Tankóné Pap Katalin emlékezete szerint nem csak követelményeket állított a beosztottakkal szemben, de igyekezett gondjaikban segítségükre lenni. Kifogástalan társasági modorát, sokoldalú tájékozottságát, olykor megcsillanó humorát sokan ismerték, becsülték. Pihenésre, szórakozásra nem sok időt áldozott. Kedves és szép felesége kedvéért eljártak színházba, hangversenyekre, tárlatok megnyitójára. Jól érezte magát az Erdélyből elszármazottak körében. Nyaranta a Balatonnál vagy erdélyi utazással töltötték a szabadságot. Gyermekük nem lévén, 1938-ban örökbe fogadtak egy három hónapos leánykát, a kisleányt, Nyíreő Máriát édes gyermekükként, nagy szeretettel nevelték.

Egyetlen kedvteléséről van tudomásunk, amely a könyvek világához és a képzőművészet egy speciális ágához kapcsolódik: ex-libriseket gyűjtött. Több ezer

lapra tehető gyűjteményét az 1970-es évek elején a Debreceni Egyetemi Könyvtárnak adományozta, könyvtárát szülővárosának szánta. (52)

Az 1938 őszi hetekig kényszerűségből zárva maradt olvasóterem a könyvtár ügyeire irányította a felettes szervek figyelmét. Novemberben megérkeztek a székek, újra megnyílhatott az olvasóterem. A többi hiányzó berendezési tárgy ügyében Nyíreő ismét a miniszterhez fordult. (53) Kedvezően alakult a Pekár Gyula-féle könyvtár megszerzésének ügye. A több mint 4.000 kötetes állomány megvásárlását Hóman Bálint kultuszminiszter támogatta. (54) Nyíreő baráti levelekben kért tiszteletpéldányokat a könyvtár számára Németh Antal, Vajthó László, Kozocsa Sándor és mások munkáiból. (55)

Igazgatói levelek mentek a késedelmes könyv-kölcsönzőkhöz, az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központnak a központi címjegyzék ügyében, valamint a rektorhoz és a minisztériumhoz a könyvtári alkalmazottak, elsősorban Dr. Fazakas József és Dr. Kondor Imre kinevezése érdekében.

Az 1939. május 13-i Könyvtári Bizottsági ülésen arról tájékoztatta a jelenlévőket, hogy Hóman Bálint saját könyvgyűjteményéből több mint 3.000 kötetet szándékozik ajándékozni a Debreceni Egyetemi Könyvtárnak. Júliusban Szily Kálmán államtitkár Ruisz Gyula könyvtárát vásárolta meg intézményünknek. (56) A könyvtári állomány számszerű gyarapodása bármilyen imponáló volt, nem feledteti azt a tényt, hogy az ajándékozásból származó könyvek többsége nem olyan kiadvány volt, amelyet a könyvtár szakszerű fejlesztése, az egyetemen folyó tudományos munka és a hallgatóság igénye tett szükségessé – tudatában volt ennek az igazgató, ezért kérte újra és újra a könyv beszerzésekre fordítható önálló költségvetési keret biztosítását.

A mindennapok munkáját egyre erősebben terhelte az adminisztrációs teendők szaporodása: évközi jelentés kötelezettség a könyvtár működéséről, pénzügyi kimutatások készítése, jelentéktelen ügyek intézésének engedélyeztetése, jegyzékek az ajándékba kapott könyvekről, a nyomtatott katalógus újra felvetődött ügyei, a központi címtár által szorgalmazott katalóguslapokkal kapcsolatos munka, a katonai szolgálatra behívott férfi alkalmazottak mentesítése ügyében való kérvényezés stb.

1939 augusztusában Fazakas József, azt követően Kondor Imre kinevezése is megérkezett, csak hogy Fazakast egy hónap elteltével már a miniszterelnökséghez osztották be szolgálatra, s kezdődhetett újra az instanciázás státusának betöltése. (57)

A világpolitika eseményei, a II. világháború kirobbanása 1939. szeptember 1. után röviddel a könyvtárban is érezte hatását. A Magyarországot is érintő mozgósítás során a könyvtár egyes részeit lefoglalták katonai célokra. Nyíreő a rektortól, majd a mozgósítás kormánybiztosától kért segítséget a könyvtári gyűjtemény veszélyeztető helyzet elhárításához, de a mentesítést csak részben sikerült elérnie, egyes alagsori helyiségeket át kellett engednie a 22. Határvadász Zászlóalj kerékpáros századának. Októberben már elkezdődtek az egyetemen is a légtalmai gyakorlatok, a háborús állapot miatt a minisztertanács határozatot hozott egyes sajtóter-

mékek használatának korlátozásáról. Nyíreő idejében – ahogyan Bóday Pál említette – nyíltan lehetett olvasni a „Tőké”-t az olvasóteremben. (58) A korábban szokatlan szigorításra azt a megoldást találta, hogy az inkriminált sajtótermékek használatára az igazgatói irodában adott lehetőséget. (59)

Fazakas József távozásával és a katonai behívások miatt 1939 őszén újra előállt az a helyzet, hogy a könyvtári szolgálatban fennakadástól lehetett tartani. Az igazgató Hóman Bálinthoz fordult már októberben a személyi fejlesztés ügyében. (60) Jóllehet a kilátásba helyezett intézkedésig csökkent létszámmal dolgozott az intézmény, Nyíreő mégis fontosnak tartotta, hogy a visszacsatolt Felvidéken kallódás veszélyének kitett szlovák nyelvű könyveket megszerezze a debreceni egyetemi szlavisztikai gyűjtemény számára. (61) December végén a könyvtár már értesítést kapott Sziklay László kormány megbízottól a szláv könyvek ideszállításáról.

A megváltozott viszonyok között a Könyvtári Bizottság 1939. december 11-i ülésén az évek óta tervezett címtár kinyomtatását levette a napirendről, holott a betűrendes cédulakatalógus alapján mindössze az állomány negyedrészeről tájékozódhattak a használók, mert a meglévő katalógusszekrény fiókjaiban mindössze százezer katalóguslap fért el. Nem nehéz elképzelni, hogy ilyen viszonyok között mennyire felértékelődött az állományban való könyvtárosi jártasság szerepe, katalógusban való böngészés helyett a szóbeli tájékoztatás jelentősége.

Nem csak a katalógus hiányos volta, a kevés munkaerő, a pénztelenség, hanem 1939/40 telén a fűtési zavarok is bénították a működést. Nyíreő annak tudatában, hogy műszakilag megoldható a könyvtári épületrész fűtése, lépéseket tett ennek érdekében, de az akadozó szénzállítások miatt a rektor kénytelen volt az egyetemi épület teljes területére elrendelni a központi fűtés leállítását. A könyvtárban csökkentett munkaidővel és kölcsönzési inspekcióval igyekeztek heteken át fenntartani a működést.

A rendkívüli állapotok korábban nem tapasztalt türelmetlen és rosszindulatú megnyilvánulásokat hoztak felszínre: az Orvosi Kar részéről túlzott igényeket jelentettek be szakkönyvek beszerzésére, értetlenség fogadta a szolgáltatások kényszerű korlátozását, más oldalról személyeskedő és alaptalan vádaskodás érte Nyíreő Istvánt. A kellemetlenségek folytatódtak, az Egyetemi Tanács 1940. április 9-i ülésén az új könyvtári szervezeti szabályzat tervezetével kapcsolatban felmerült, hogy az igazgató mellé felügyelő tanárt állítson az Egyetemi Tanács. A könyvtár problémáit jól ismerő Könyvtári Bizottság ezt az ötletet visszautasította, s határozatba foglalta, hogy „A könyvtár ... munkateljesítménye ... nagyobb személyzeti létszám nélkül újabb feladatok végzésére tovább már semmiképpen sem fokozható. Egyben a kedvezőtlen körülmények ellenére elért kimagasló eredményekért az igazgatóságnak teljes elismerését fejezi ki.”

A háborús viszonyok között a külföldi könyv és folyóirat rendelések mellett a könyvtárközi kapcsolatok is nehézkessé váltak. 1940-ben a Nyári Egyetem is elmaradt, de a korábbi években szokásossá vált inspekciót fenntartotta az igazgató, s kihasználva a nyári hónapok kedvezőbb munkakörülményeit, a feldolgozó munká-

ra helyezte a fő hangsúlyt. A megelőző évek jelentős gyarapodásának feldolgozása mellett a visszacsatolt országrészek magyar iskolái számára válogattak duplumokat, fogadták a számottevő mennyiségű szlavikát, amelynek feldolgozása speciális nyelvismeretet kívánt, erre a munkára kapott megbízást a lengyelországi menekült, Szablinszky László. A varsói Magyar Intézet könyvtára és Divéky Adorján intézete is a Könyvtárban kapott szállást. (62)

A téli hónapokban ismét akadozott a fűtés, a betegeskedők és más okból távollévők miatt szinte lehetetlenné vált a raktári kiszolgálás. Végre 1941 márciusában pályázatot hirdetett az Egyetem két „kiszolgáló szolgái” állásra. A napi tíz órás szolgálatra jelentkezőknek több mint tíz pontba foglalt feltételnek kellett megfelelniük. A megadott határidőre 52 pályázat érkezett! A nyár folyamán a pályázók közül kiválasztott két egyetemi napszámos került könyvtári szolgálatba. A napidíjas gépiró alkalmazása ügyében felterjesztett kérelem nem járt eredménnyel. A díjtalan gyakornoknak jelentkező Dr. Pankotay Ella és Dr. Lakner Ilona felvételével némileg enyhült a munkaerőhiány.

1941-ben ismét megrendezték a Nyári Egyetemet, ahol Nyíreő István is előadásokat tartott és a könyvtár többlet-munkáját is honorálták.

Novemberben 4.000 pengő rendkívüli segílyt utalt át a minisztérium, amely a felgyűlt számlák rendezéséhez éppen jókor érkezett. Különös módon e nehéz időszakban nyílt alkalom az igazgatói iroda beépített szekrényének elkészíttetésére. Nyíreő István precíz terve szerint helybeli asztalosmester készítette el a barátságos benyílóban elhelyezkedő, ízlésesen kiképzett, praktikus belső elrendezésű hármasszekrényt. Nem alaptalan az a feltételezés, hogy a mester igen kedvező árajánlatával nyerte el az anyagi javakkal rendkívül takarékosan bánó igazgató bizalmát, így kerülhetett sor a megrendelésre és a máig becsben tartott bútor elkészítésére.

1941-ben, a könyvtár alapításának 25. évfordulója alkalmából Nyíreő István, szokásától eltérően részletes és meglehetősen keserű hangvételű beszámolót írt a könyvtár működéséről. (63) Az évek óta következetesen jelzett, szinte unalomig ismételt problémák újbóli felsorolása után feltette a kérdést: „...van-e egyáltalán szükség a Debreceni Egyetemi Könyvtárra? ... célszerű-e évről-évre ... panaszokkal untatni a felettes hatóságokat? ... Értékelik-e egyáltalán a keserves munka eredményeit, ígéretük helyett mikor kerül sor a gondok enyhítésére, vagy a sok feladat megoldását továbbra is csak a jövőtől lehet remélni?”

A háborús években a jövőtől sok jót nem lehetett várni. Hatott-e a könyvtár működésének negyedszázados szomorú mérlege a felettes szervekre – évtizedek távlatából nehéz eldönteni. Tény, hogy a magyarul is jól értő, nyolc szláv nyelvet ismerő Szablinszkyt könyvtári állományba helyezte a rektor. (64) Vele és az ideiglenes alkalmazásban lévő gépirónóval együtt, 1942 áprilisában tizenhat fő alkotta a könyvtár személyzetét: Dr. Nyíreő István igazgató, Szabó György igazgatóhelyettes, Szele György könyvtártiszt, Agárdy Dezső segédkönyvtárnok, Dr. Kondor Imre gyakornok, Ifj. Dr. Tankó Béláné Pap Katalin és Szabó Etelka beosztott középiskolai tanárok, Sarkady Ida levéltári tiszt, Dr. Lakner Ilona és Kovács István

gyakornokok, Szablinszky László napidíjas munkatárs, Pózel Klára napidíjas gépíró, Papp Albert, Novotny József, Lévay Károly altisztek és Török Ferencné takarítónő. (65) Ez tette lehetővé, hogy Pasteiner Iván sürgetésére májusban a Debreceni Egyetemi Könyvtár több ezer könyvről készített címléírást tudott küldeni a Központi Címtárnak. (66)

Nyíreő István szakmai megbecsülésének jele, hogy március 31-én meghívást kapott a Magyar Szabványügyi Hivatal „Decimal Klasszifikáció” szakbizottságának alakuló ülésére. (67) Az általa már tanulmányozott szakrendszer alkalmazásával korábban kísérletezett, de megfelelő segédletek hiánya miatt nem kerülhetett sor tényleges használatra a könyvtárban.

Az igazgató által fontosnak tartott – állományvédelmi célú – könyvfényképezéshez szükséges felszerelések beszerzése vontatottan haladt, a kiegészítő fémalkatrészek igénylését elutasította az Ipari Anyaghivatal illetékes osztálya. (68)

A háborús körülmények között a közel 300 külföldi cserepartnerrel kialakított kapcsolat nagy része megszakadt, így az egyébként is nehezen beszerezhető kiadványokhoz még kevésbé juthattak hozzá az olvasók. A könyvtárhasználatot korlátozta a betiltott német és más nemkívánatos szerzők műveinek zárolása. (69) Ettől függetlenül nőtt az olvasók által használt könyvek száma, mert a különféle forrásokból származó állományból elsősorban azokat a műveket válogatták ki feldolgozásra, amelyek az olvasók igényeit ismérve, a legfontosabbnak ígérkeztek, – ilyen módszerrel igyekezett Nyíreő és a gyarapítás munkájában jelentős részt vállaló Szabó György pótolni mindazt, amit pénzhiány miatt tervszerű vásárlással nem sikerült beszerezni.

A nyár folyamán a kultuszminiszter elrendelte a könyvtár belső terveinek kidolgozását, megbízást adott Weichinger Károly műegyetemi tanárnak a munka elkészítésére és 180.000 pengős keretet helyezett kilátásba a költségek fedezésére. A tervek 1943 nyarára elkészültek, de a pénzből csak kevés érkezett államsegély és rendkívüli segély formájában. (70)

1942 októberében katonai behívások miatt újra aggasztóvá vált a helyzet. A debreceni VI. Hadtest Híradós Zászlóalja október 10-én mind a keleti, mind a nyugati raktári szárny két-két helyiségét igénybe vette, s ez igen megnehezítette a köbméter számra érkező szláv könyvek válogatását és egyéb raktári munkákat, nem számítva a katonák jelenlétével járó egyéb gondokat.

A könyvtári működést negatívan érintette a kultuszminisztérium 253.500/1942. sz. decemberi rendelete, amely a pénzmaradványok visszafizetését, a fűtés, világítás és telefon használat korlátozását, a papírral való takarékoskosságot, valamint a hulladékgyűjtést írta elő. Ilyen körülmények között reménytelen volt az altisztek számára kért munkaruha kiutalása s minden bizonnyal a karácsonyi segélyezés is. (71)

A háború negyedik évében, 1943 januárjában költségvetési tervet kért a könyvtártól az Egyetemi Gazdasági Hivatal. Nyíreő precízen kidolgozott beadványban alapvető indoklással megerősített igényt fogalmazott meg a személyzet létszámának bővítéséről és a dologi kiadásokra költségvetési szinten elkülönített összegről. (72)

Reményt látott arra, hogy néhány felszerelési tárgyat csináltasson. Mind a kartonvágó gép, mind a gépasztal tervét maga készítette el. (73)

A munkaszervezés továbbra is permanens gondot okozott. Kondor Imre 1943. február 13-án lemondott állásáról, miután sikeresen pályázott a kassai városi könyvtár igazgatói székére. Megüresedett státuszára az évek óta méltatlanul besorolt Sarkady Ida előléptetése került javaslatra, aki az egykorú dokumentumok tanúsága szerint valamennyi könyvtári munkanem végzésében nagy tapasztalattal rendelkezett. (74) A személyzeti helyzet anomáliái késztették Nyíreőt arra, hogy a tankerületi főigazgatóhoz forduljon középiskolai tanárok ideiglenes könyvtári beosztása ügyében. Levele nem csak a gyakorlati gondok megoldására tett kísérlet miatt figyelemre méltó, hanem olyan szempontból is, hogy a könyvtárosságra vonatkozó elveinek egy részéről is tanúskodik. „Köztudomású, hogy az egyetemi könyvtárak és a középiskolai tanárság ... között meglehetősen elégtelen a kapcsolat. Ez annál sajnálatosabb, mert nagy közgyűjteményekben különösen kedvező alkalmuk volna továbbképzésükre. Így a bibliográfia széles területén saját tudományos munkásságuk előnyére megfelelő áttekintést nyerhetnének, kellő szakismereteket szereznének a rájuk bízott iskolai könyvtárak megszervezésére, fejlesztésére és kezelésére, növendékeikkel jobban meg tudnák ismertetni azok, valamint a nagykönyvtárak célját és használatának előnyeit, továbbá az eddigénél jobban megismerkednének az írás, a könyv és könyvtárak fejlődéstörténetével, mai jelentőségével és azokat tanításuk közben is szóba hozva több lelket vihetnének az oktatásba. Mindezekre és még több, itt nem említett okra való tekintettel merült fel a Hóman miniszter úr által is helyeselt, ...terv, hogy egyrészt a tanárképző intézeti tagok számára, másrészt pedig további célokra legalkalmasabbnak talált tanárok átmeneti szolgálatra beosztassanak az egyetemi könyvtárakba. ... megfontolandó, hogy a váratlanul hosszúra nyúlt idei nyári tanulmányi szünet idején, legalább október végéig nem lehetne-e ide, intézetünkbe közérdekből beosztani néhány alkalmas tanárembert. Beosztásuknál ugyanis intézeti érdekeinknél több tekintetben nyomatékosabban esnék latba az iskoláké – hiszen nekünk kétségtelenül sok fáradtságot jelent, míg bárkit is beállíthatunk valamennyire könyvtári munkakörbe.

Különösen kedvező alkalmat jelent az, hogy intézetünk félmillió anyaga igen széles körű, épülete és rendszere szakemberek véleménye szerint egyike a legmodernebbnek egész Európában és mivel teljes elkészülése most van folyamatban, ezért bőven talál benne tanulságot minden érdeklődő. E beosztások során a napi teendőkhöz való bevezetés mellett többek között feldolgozható lenne iskolai értesítőink és tankönyveink igen nagy gyűjteménye, duplumainkkal fel lehetne frissíteni és célszerű cserékkel kiegészíteni több középiskolai könyvtárat, valamint a könyvtártudományi szakirodalomba is kaphatna bevezetést néhány, nyugat-európai nyelvet bíró tanárember.

Alkalmazni tudnánk 8–10 fiatalabb középiskolai tanárt, esetleg tanítót is, lehetőleg férfiakat, kiknek jól olvasható az írásuk. ... Meg vagyok győződve arról, hogy e beosztások ideiglenességük ellenére beválnának és tanulásaik további összedolgo-

zásokra vezetnének. Így például később esetleg rendkívüli munkaerőként alkalmazhatnánk a délutáni órákban külön díjazással alkalmas tanerőket rendszeresíthetnénk, ... Igen sokféle feladat nyílna tehát a Tankerületi Főigazgatóságok és az egyetemi könyvtárak együttműködésénél, s mivel ennek megkezdésére most a jobb jövő érdekében a háborús nehézségek ellenére is különösen jó alkalom nyílna, nagyon örvendének Méltóságos Uram, ha az elmondottakra vonatkozólag nagybecsű véleményed megismerném.” (75) Nem derült ki, hogy érkezett-e válasz, de a gyorsan pörgő események sodrában valószínűleg a levél ad acta került.

A könyvtári épületrész fűtése 1943/44 telén is nagy gondot okozott. December 14-én a rektor arról értesítette az igazgatóságot, hogy a könyvtár várhatóan hosszabb időn át fűtetlen marad, ezért a kölcsönző szolgálatot a könyvtár gázzal fűthető helyiségeiben, vagy az egyetem déli frontján valamelyik átengedett szobában igyekezzenek megszervezni. Egyébként a tisztviselők az otthon elvégezhető munkát lakásukon végezhetik. (76)

A hadi események árnyékában már a tél folyamán megkezdődött a könyvek, katalógusok, hivatalos iratok és technikai felszerelések csomagolása, mentése. Nyíreő még ebben a reménytelen helyzetben is megpróbált a Zeiss Művektől egy technikai újdonságnak számító ICOSCOP leolvasó gépet rendelni. (77)

Az 1944 márciusában bekövetkezett német megszállás teljesen megváltoztatta a könyvtár korábbi működési rendjét. A katonai célokra igénybe vett könyvtári helyiségeken túl a németek az egyetem központi épületének nagy részét lefoglalták. A rendkívüli helyzetről az igazgató az alábbi hirdetményben értesítette az érdekelteket: „Az Egyetemi Könyvtár a helyzet kívánta szükségintézkedések következtében, további intézkedésekig egyelőre zárva van és az intézet helyiségébe is csak azok léphetnek, akik a Könyvtár igazgatóságától külön igazolványt kaptak.

E rendkívüli viszonyokra való tekintettel kérem minden olvasót, hogy a Könyvtárból kölcsönvett műveket az előzetesen megállapított határidőre tekintet nélkül mielőbb visszaadni szíveskedjenek.

Az egyetemi hallgatók és amaz olvasók, kiknek az Egyetemre belépési igazolványuk nincsen, a kölcsönvett könyveket minden hétköznapi délelőtt 9–1 óra közt a Ref. Kollégium 12. sz. termében az Egyetemi Könyvtár kiküldött tisztviselőjénél adhatják be, ... egyetemi hallgatók ugyanott és ugyanakkor kaphatnak a végbizonyítványhoz, vagy távozási bizonyítványhoz szükséges könyvtári igazolást.

Minthogy az olvasóterem használata, valamint a más könyvtárakból való átkölcsönzések egyelőre szünetelnek, ez utóbbira vonatkozó kéréseket intézetünk további intézkedésig nem vesz át, házi használatra általában sem indexre, sem más biztosítékra nem adhatunk ki könyveket. Kérésünkre azonban a Ref. Kollégiumi Könyvtár tekintetes Igazgatósága szíves volt megígérni, hogy helyiségében és hivatalos órái alatt (de. 10–12 és du. 3–6-ig) ama művek használatát lehetővé teszi, amelyek Debrecenben csak az Egyetemi Könyvtárban vannak meg. Ezeket a Kollégiumi Könyvtárban leendő használat céljára a hallgatóság számára intézetünk átkölcsönzi.” (78)

Május 31-én Nyíreő hivatalos igazolást adott két frissen végzett fiatalembernek: Csűry Istvánnak és Várady-Szabó Lászlónak arról, hogy mindketten a Debreceni Egyetemi Könyvtár ideiglenes alkalmazottai, rendszeres szolgálatot, fontos munkakört töltenek be, munkájuk nem nélkülözhető. (79) Ezzel a katonai szolgálat alóli mentesítésükhöz nyújtott segítséget, s mint ilyen, életmentő gesztusnak tekinthető. Utóbb, mind a ketten életük fogytáig a könyvtár szolgálatában maradtak.

Ebben az évben a minisztérium rendeletére a nyári szabadságolásokat fel kellett függeszteni. Júniusban a németek által internált Szablinszy helyett feleségét, Juhász Ágneszt alkalmazta a könyvtár férje munkakörében. A németek által megszállt egyetemen megszűnt a hagyományos diákélet és oktató munka, a könyvtári tevékenység jóformán csak az állomány mentésére és a várható épületkárok megelőzésére korlátozódott. Szeptember 19-én még Nyíreő tett jelentést a légitámadások okozta könyvtári károkról, s úgy tűnik ez volt utolsó hivatalos irata igazgatói minőségében. (80) A nyár folyamán Debrecent ért légitámadások után megindult a tömeges menekülés a városból. Nyíreő István lakását is károsodás érte, családját Budapesten élő nővéréhez menekítette, majd szeptember 27-én Szabó Györgyre bízta az igazgatói feladatokat és ő is távozott Debrecenből.

Visszatértek, 1945 márciusában valószínűleg még nem számított arra, hogy munkáját nem folytathatja. Szabó György Bodnár János rektorhoz írt leveléből tudjuk, hogy Nyíreő március 13-án jelentkezett a rektornál és szolgálatának az igazolási eljárás előtti megkezdését kérte. (81) Szabó György Nyíreő visszajövetelekor felmentését kérte az igazgatói teendők alól. Dokumentumok híján nehéz rekonstruálni, hogy milyen ellenérzések léptek működésbe s akadályozták meg igazgatói munkájának folytatását. Tény, hogy Szabó György lemondását követően, már 1945. március 26-án a rektor a Kassáról visszatért Kondor Imrét bízta meg ideiglenesen a könyvtár vezetésével.

Nyíreő valószínűleg bejárt a könyvtárba és dolgozott, hiszen igazgatóként is végzett sok gyakorlati könyvtáros munkát, azt is Szabó György feljegyzéséből tudjuk, hogy a könyvek, felszerelések mentésekor személyesen vett részt a ládák előkészítésében, a csomagolásban. Áprilisban még vonakodott a könyvtári kulcsokat átadni Kondor Imrének, de május elejére már átlátta, hogy debreceni helyzete kilátástalanná vált. Május 3-án beadványt írt az egyetem rektorához és a Magyar Nemzeti Múzeum vezetéséhez, azzal a kéréssel, hogy az Országos Széchényi Könyvtárhoz való visszahelyezését tegyék lehetővé: „Ezt olyan reményben teszem, hogy a Debreceni Egyetemi Könyvtár vezetését mielőbb olyan fiatalabb kéz veheti át, amely lehetővé teszi, hogy ez az intézet a mai válságos helyzetben is jól megfelelhessen a reá nehezedő sokféle feladatnak. Ezért szívesen használok fel az első kínálgató alkalmat, hogy visszatérésemet kérjem ama korábbi munkahelyemre, honnan 1929-ben az akkori Egyetemi Tanács legfelsőbb ajánlásra és pályázat kizárásával hívott el az új Egyetemi Könyvtár épületének tervezésére, berendezésére és a válságos helyzetbe került intézet újjászervezésére. Mivel a nagy munka alapvető része befejeződött, az épület felépült, berendezési tervei kivitelre készen állnak, az

átszervezés pedig a további teendőket a legcélszerűbb megoldásokkal indította el – távozásomnak nem látom különösebb akadályát. Annál fontosabb feladatnak érzem azonban, hogy az Országos Széchényi Könyvtár gazdagabb anyaga mellett dolgozva, a hátralévő szolgálati éveimben mielőbb befejezhessem könyvtártörténeti és könyvtártani könyveimet, melyeket eddig az Egyetemi Könyvtár vezetésével különösképpen reám nehezedett és igazgató társaimnál sokkal nagyobb elfoglaltságom miatt sajnos, nem tehettem meg.

Tekintettel arra, hogy egész életemben távol tartva magam a politikai tevékeniségtől és tudományos munkám során is minden egyoldalú állásfoglalástól, csak a rám bízott intézet mielőbbi kiépítésének és kifejlesztésének érdekeit tartottam szem előtt, úgy érzem, hogy a törekvéseimet és eredményeimet tudomásom szerint nem sokára összeülő egyetemi igazolási vizsgálat igazságos méltánlással fogja mérlegelni.” (82) Reményeiben ezúttal is csalódnia kellett, az Egyetemi Tanács 1945. május 5-i rendkívüli ülésén úgy határozott, hogy az igazoló bizottsági eljárás előtt nem támogatja szolgálatba állását, majd a Debreceni V. sz. Igazoló Bizottság június 25-én tartott tárgyalásán 730/1945. V. sz. végzése szerint vezetői állásra alkalmatlannak minősítette.

Az Igazoló Bizottság jegyzőkönyve szerint a Magyar Nemzetpolitikai Társaságban, a Magyar Társadalmi Egyesületek Szövetségében és a Kékek Clubjában való részvétele volt az elmarasztalás fő oka, az egyéb vádaskodások (például munkásellenes magatartása) nem nyert bizonyítást.

Június 28-án a rektor felterjesztést tett a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumhoz Nyíreő áthelyezését illetően, valamint intézkedett fizetésének folyósításáról. (83) Július 5-én a könyvtár igazgatóságát értesítette, hogy „Nyíreő István részére megokolt kérésére kétheti rendkívüli szabadságot engedélyeztem.” Valószínű, hogy ezen idő alatt intéződött el áthelyezése és Debrecenből való elköltözése.

Augusztus 14-én az egyetem értesítést kapott a minisztériumtól, Teleky Géza miniszter aláírásával: „Tudomásulvétel és a csatolt okmány kézbesítése végett értesítem a Tanácsot, hogy Dr. Nyíreő István könyvtárigazgató, egyetemi magántanárt a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárához helyeztem át.” (84)

1945 augusztusában ezzel lezárult Nyíreő István életének egy korszaka. Másfél évtizeddel korábban nagy reményekkel jött Debrecenbe. Sikerekben gazdag tudományos pályáját szakította meg az új feladat vállalásakor. Nem láthatta előre mind azt a sok nehézséget, amellyel az új munkakörben szembe kellett néznie. Elhivatottsága, optimizmusa adott erőt a gyakran kilátástalan küzdelemhez. Munkájának eredményeit környezete sem értékelte súlyának megfelelően, a háború után pedig a feledésre ítélték egyike volt. Még Csúry István is csak magánbeszélgetések alkalmával szólt róla elismerően. Arról sem lehetett tudni, hogy Budapesten járva olykor felkereste hivatali elődjét. Egy ilyen találkozás alkalmával ajándékozta exlibris-gyűjteményét a Debreceni Egyetemi Könyvtárnak. Csúry Istvánhoz szóló egyik leveléből tudjuk, hogy könyvtárát szülővárosának szánta, de az akkori viszonyok között ezt a szándékát nem tudta megvalósítani.

Nyíreő István rendkívüli munkabírású, sokoldalú érdeklődésű, sok szempontból korát megelőző szakmai elképzelésekkel rendelkező, határozott egyéniség volt, olyan tehetséges ember, aki másokban is felismerte a tehetséget és a lehetőségeihez mértén segítette, támogatta az arra érdemeseket. Az általa vezetett könyvtárban indult három utódjának – Kovács Máté, Kondor Imre, Csúry István – pályája, de mások is említhetők, akik tehetségük mellé a Debreceni Egyetemi Könyvtártól is kaptak némi útravalót: Pfeffer (utóbb Jenei) Károly levéltár-igazgató, Fazakas József, az Országos Széchényi Könyvtár jeles munkatársa, Bucsay Mihály teológia professzor, Balogh István múzeumigazgató, ismert történész, O. Nagy Gábor tudományos kutató. Nem kisebb személyiség, mint a tragikus sorsú felvidéki politikus, Eszterházy János nyilatkozott elismeréssel az 1930-as évek végén a Debreceni Egyetemi Könyvtárról, amelynek későbbi nagy ívű fejlődését Nyíreő István már csak távolról követhette figyelemmel.

JEGYZETEK

1. NYÍREŐ István: *Könyveink és nemzeti kultúránk* = Társadalomtudomány, 1921. 248–256. Klny. is.
2. NYÍREŐ István: *A megcsontított Magyarország múzeumi és könyvtári közművelődésügye* = Társadalomtudomány, 1921. 597–602.
3. NYÍREŐ István: *Az iskolán kívüli népművelés és eszközei* = Társadalomtudomány, 1922. 90–111. Klny. is.
4. NYÍREŐ István: *Az Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának átszervezési munkálatai* – Bp. 1926. 39.
5. Magyar Könyvszemle, 1927. 173. és uo. 1928. 97.
6. VÉRTESY Miklós: *Terveiből kevés valósult meg, de így is sokat tett* = Könyvtáros, 1977. 393–396.
7. Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár (továbbiakban DEENK) Irattár, 14/1929.
8. DEENK Irattár, 100/1929. ápr. 3.
9. Debreceni Egyetem (továbbiakban DE) Irattára, 1085/1929–30. etsz.
10. DEENK Irattár, 186/1929.
11. DEENK Irattár, 55/1929. ápr. 10.
12. DE Irattára, Bölcsészettudományi Kar jegyzőkönyvei, 1929/30. XIV. ülés, 1930. máj. 31.
13. DEENK Irattár, 61/1930.
14. DEENK Irattár, 44/1930.
15. DEENK Irattár, 121/1930. nov. 5.
16. *Az Egyetemi Könyvtár jelentése az 1930–31-i tanévről* = Egyetemi Évkönyv, 1930–31. 228–229. és *A Debreceni Egyetemi Könyvtár története évi jelentések tükrében, I. rész. 1916–1948.* Szerk. Korompai Gáborné. – Debrecen, 1998. 61–69. A továbbiakban: Évi jelentés...
17. DEENK Irattár, 162/1932.
18. DEENK Irattár, 342/1932.
19. DEENK Irattár, 292/1932.
20. DE Irattára, 612/1932. jan. 2.

A Debreceni Egyetemi Könyvtár története

21. DEENK Irattár, 38/1933. máj. 3.
22. DEENK Irattár, 268/1933.
23. DEENK Irattár, 241/1933.
24. Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium 32.324/1939. IV. sz. 1939. jan. 30. Nyíreő hagyaték a DEENK Kézirattárában, jelzet nélkül.
25. DEENK Irattár, 511/1933. okt. 18. és 515/1933. okt. 18.
26. Évi jelentés, 1933/34.
27. FUTALA Tibor: *Könyvtárosból notabilitás*. = Könyvtáros, 1988. 165–167.
28. DEENK Irattár, 834/1935.
29. DEENK Irattár, 670/1934.
30. DEENK Irattár, 268/1934.
31. DEENK Irattár, 225/1934.
32. DE Irattár, 2347/1934–35. etsz.
33. Évi jelentés az 1934/35-ös tanévről, kéziratos változat, iktatószám nélkül, DEENK, Irattár, 1935. jelzet nélkül.
34. DE Irattár, 1257/1935–36. etsz.
35. LÉVAY Botondné: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár Kner gyűjteményéről* = Könyv és Könyvtár, XIV. – Debrecen, 1985. 33–85.
36. DEENK Irattár, 752–85/1936.
37. DEENK Irattár, 1936. okt. 31-én kelt levél, iktatószám nélkül.
38. DEENK Irattár, 292/1936. szept. 25.
39. Fitz József levele, 1937. febr. 22. Nyíreő hagyaték a DEENK Kézirattárában, jelzet nélkül.
40. Nyíreő István előadásának szövege, 1936. Nyíreő hagyaték a DEENK Kézirattárában, jelzet nélkül.
41. DEENK Irattár, 268/1937. ápr. 29.
42. Részletes jelentés az Egyetemi Könyvtár 1936–37-es tanévi működéséről, kéziratban. Nyíreő hagyaték a DEENK Kézirattárában.
43. DEENK Irattár, 115–151/1937.
44. DE Irattár, 1456/1937–38. etsz.
45. DEENK Irattár, 903/1938. júl. 17.
46. Nyíreő hagyaték, 1937. DEENK Kézirattárában, jelzet nélkül.
47. Nyíreő hagyaték, 1937. DEENK Kézirattárában, jelzet nélkül.
48. KOROMPAI Gáborné: *Szabó György, 1889–1950* = Könyv és Könyvtár, XXI. – Debrecen, 1999. 367–384.
49. DEENK Irattár, 511/1938. szept. 5.
50. DEENK Irattár, 343/1938. okt. 1.
51. Nyíreő hagyaték, 1938. okt. 3. DEENK Kézirattárában, jelzet nélkül.
52. DEENK Irattár, 222/1938. dec. 17.
53. Csúry István személyes közlése.
54. DEENK Irattár, 322/1939. febr. 23.
55. Nyíreő hagyaték, 1939. febr. DEENK Kézirattárában, jelzet nélkül.
56. DEENK Irattár, 895/1939.
57. DEENK Irattár, 267–154/1939 és 268/1939.
58. DEENK Irattár, 336/1939.
59. DEENK Irattár, 912–154/1939. Ld. még: Bóday Pál, Könyvtáros, 1991. 263.
60. DEENK Irattár, 270/1939 és 180/1939.

61. DEENK Irattár, 719/1939.
62. DE Irattár, 3777/1939–40. etsz.
63. Évi jelentés, 1941–42.
64. DEENK Irattár, 242/1942.
65. Nyíreő hagyaték, 1942. DEENK Kézirattárában, jelzet nélkül.
66. DEENK Irattár, 619/1942. és Nyíreő hagyaték, 1942. DEENK Kézirattárában, jelzet nélkül.
67. DEENK Irattár, 188/1942.
68. Nyíreő hagyaték, 1942. aug. 22. DEENK Kézirattárában, jelzet nélkül.
69. DEENK Irattár, 907/1942. ápr. 9.
70. Nyíreő hagyaték, 1942. dec. DEENK Kézirattárában, jelzet nélkül.
71. Nyíreő hagyaték, 1942. dec. DEENK Kézirattárában, jelzet nélkül.
72. DEENK Irattár, 206/1943. jan. 8.
73. Nyíreő hagyaték, 1943. jan. és 1943. márc. DEENK Kézirattárában, jelzet nélkül.
74. DEENK Irattár, 266/1943. febr. 20.
75. Nyíreő hagyaték, 1943. szept. 20. DEENK Kézirattárában, jelzet nélkül.
76. DE Irattár, 1167/1943–44. etsz.
77. DEENK Irattár, 357/1944. febr. 7.
78. DEENK Irattár, 905/1944. ápr. 17.
79. DEENK Irattár, 281/1944.
80. DEENK Irattár, 304/1944.
81. DE Irattár, 65/1944–45. márc. 20.
82. Nyíreő hagyaték, 1945. DEENK Kézirattárában, jelzet nélkül.
83. DE Irattár, 1607/1944–45.
84. DE Irattár, 2349/1944–45.

Köszönetemet fejezem ki Dr. Mudrák Józsefnek egyes életrajzi adatok rendelkezésemre bocsátásáért.

Az Egyetem Központi épületének Nyugati oldala, 1932-ben.

Az Egyetemi Tanács tagjai Szily Kálmán államtitkárral a Központi épület megnyitó ünnepélyén, 1932. május 15-én.

CZEGLÉDI LÁSZLÓ

A RADVÁNSZKY CSALÁD SAJÓKAZAI DUPLUMKÖNYVTÁRA A DEBRECENI EGYETEM KÖNYVTÁRÁBAN

Bevezetés

A Radvánszky¹ név évszázadok óta összefonódik a történelemmel, az irodalommal, valamint a könyvgyűjtés szeretetével és tudományával. A Radvánszky család könyvekkel való kapcsolatára vonatkozóan sok írás tesz utalásokat, kisebb-nagyobb mértékben kiemelve ezen a téren végzett tevékenységüket. H. Hubert Gabriella átfogó műve a könyvgyűjtéstől, tudományos munkáról egy évtizede látott napvilágot, összefoglalva a család könyves történetének egy jelentős szakaszát, nevezetesen Radvánszky Béla (1849–1906) sajkázai könyvtárának történetét egészen az Evangélikus Országos Könyvtárba (EOK) kerüléséig.²

A magyar könyvtártörténetnek egy jelentős fehér foltja színesedett ki ennek a munkának a révén. Kevésbé ismert azonban a sajkázai gyűjtemény egy értékes szeletének, a duplumkönyvtárnak kialakulása és története. Saját kutatásaim ennek a gyűjteményrésznek a feltárására irányultak, amely 1918-tól különvált a sajkázai gyűjteménytől és az akkori Debreceni Egyetemi Könyvtárban kezdett új, önálló életet. Ez a munka szintén mintegy tíz éve vette kezdetét függetlenül az EOK-ban folyó kutatásoktól, majd néhány év megszakítás után, különböző mellékutak bejárása során fejeződött be. (Egy ilyen mellékút vezetett például a geszti Tisza könyvtár történetéig.)

A kötetekben található possessori pecsétek hívták fel Dr. Kun András kollégám figyelmét a Sajokazáról származó duplumkönyvtárra – kezdetben csak az egyes művekre. Majd ezután került sor a számos tekintetben is értékes gyűjtemény létének felderítésére, ami azért is okozott nehézséget, mert beépült, szétszóródott az egyetemi könyvtár milliós nagyságrendű állományában. Viszonylag rövid kutatás, vizsgálódás és hosszas beszélgetések során úgy ítéltük meg, hogy a gyűjtemény és története számot tarthat a szakma és talán a szélesebb közönség érdeklődésére is. Megnehezítette a kutatást azonban a téma sokoldalúsága, a történet szerteágazó epizódjai.

¹ A Radvánszky nevet tanulmányomban a bárói cím nélkül szerepeltetem. A bárói címet 1875-ben kapták.

² H. HUBERT Gabriella: *A sajkázai Radvánszky-könyvtár története* – Szeged, JATE Press, 1998. 137. (A továbbiakban: H. Hubert G.)

A nagymértékű duplumanyag keletkezése kezdetben óhatatlanul azt a feltételezést váltotta ki belőlem, hogy Radvánszky Béla – szenvedélyes könyvgyűjtő lévén – beolvasztotta más Radvánszky könyvtárak köteteit saját könyvtárába. Ezen a nyomon elindulva csak néhány, főként valószínűsíthető részeredményt könyvelhettem el a duplumok keletkezésével kapcsolatban. Szerencsés módon azonban ezáltal kezdett kibontakozni előttem egy nemzetség könyves múltja, feltételezett vagy valós könyvtárak története, amelyeket tulajdonosaik akár tudatosan vagy véletlenszerűen építgetve, mindenképpen nemes foltot hagytak a család történetén. Kutatásom vonalának mentén pedig számos adalékkal kiegészült a sajkókazai könyvtár története is – elsősorban a debreceni vonatkozások kiemelésével.

Radvánszky Béla: a kutató és a könyvgyűjtő

A könyvtártörténeti szakirodalmat áttekintve szembetűnik, hogy a 19. század második felétől jegyzett gyűjtemények feltárásának területén a szakma jelentős adósságot könyvelhet el. Munkám során megerősítést nyertem abban, hogy nagyobb figyelmet kell fordítani ennek az időszaknak a kutatására, hiszen ezek a gyűjtemények sok esetben régebbi könyvtárak állományára épültek, másrészt pedig oly mértékben közel vannak korunkhoz térben és időben, hogy a szájhagyomány és a családi emlékezet még értékes, sok esetben pótolhatatlan információkhoz juttathatja a szerencsés kutatót. Ugyanakkor az anyaggyűjtés során az is nyilvánvalóvá vált, hogy a művelődéstörténet tudománya az utolsó előtti pillanatban van ezek feltérképezéséhez, mert az idő és a technikai fejlődés viharos gyorsasággal elmosza az utolsó klasszikus könyvtártörténeti korszakok verbális emlékezetét és tárgyi emlékeinek fontos reprezentálóit.

A Radvánszky család nyomában számtalanszor tapasztaltam az említettek fontosságát, és a kutatás során érintett helyszíneken szinte kivétel nélkül találkoztam az emlékezet különböző megnyilvánulásaival, amelyek sok esetben kijelölték a kutatás további irányát is. Ezen az úton eljutottam az északi országrész jó néhány területére, ami szintén a történet jelentőségére utal. Radvánszky Béla ugyanis iskoláit Rimaszombaton, Győrben és Budapesten végezte, de egyaránt otthon volt Radványban, Pomázon, Kurityánban és Pétervásárán is. Legjobban azonban sajkókazai könyvtárában érezte magát, a nagy gonddal összeállított gyűjtemény lát-szólagos rendetlenségében.³

Emellett a kutatások folyamán kibontakozott a nagy nemzetségek szoros kapcsolatának hálója nemcsak családi téren, hanem a művelődés területén is. Olyan ősi nemesi, főnemesi családok tartoztak ebbe a körbe, mint a Prónay, a Degenfeld, a Podmaniczky, a Tisza, a Teleki és a Bárczay családok, de felbukkan az Esterházy, a Csáky és még más nemzetségek neve is.

³ R. KISS István: *Báró Radvánszky Béla emlékezete* – Budapest, Franklin Társulat ny., 1907. 43. (A továbbiakban: R. Kiss I.)

Radvánszky Béla művelődéstörténeti jelentőségét sokan méltatták már az elmúlt több mint száz esztendőben. Ezek az írások elsősorban tudományos munkásságát hangsúlyozták, kevesebb figyelmet szentelve könyvtárosi szakértelmének. A könyvtártörténet szempontjából azonban fontos, hogy ezen a területen szerzett tudásáról, képességeiről is említést tegyünk. Ugyanúgy ahogyan a könyveknek sorsa van, Radvánszky Béla kapcsolatát a könyvekkel, a könyvtárral és a tudományokkal szintén predestinálnak érezhetjük.

Érdekes párhuzam vonható ennek kapcsán báró Prónay Dezső (1848–1940) életútjának indulásával. Közel egy időben, félév eltéréssel látták meg a napvilágot, több szálon is rokonsági kötelékek fűzik össze őket, hasonló családi környezetbe születtek, és mindkettőjükben el volt vetve a könyvszeretet magja, megadatott számukra a könyvgyűjtés lehetősége. Radvánszky Béla már fiatal korában sok időt tölt a zólyomradványi könyvtár könyvei között, és jelen van 1874-ben a Balassakódex felfedezésénél. Prónay Dezső még alig huszonnégy éves, amikor 1870-ben kézhez kapja édesapjától báró Prónay (III.) Gábortól (1812–1875) az acsai könyvtár kulcsát, és már ebből az időből megemlíti emlékirásaiban könyvvásárlásait.⁴

Két nagy szellem indul el egy úton, majd az út mégis kettéágazik, és más-más irányba tereli vándorait. Prónay Dezsőt sorsa az egyházi hivatás felé vonzza, és több mint harminc éven át tölti be (1883–1917) az evangélikus egyház egyetemes felügyelői tisztségét. Nem feledkezik meg könyvtáráról – értékes egyháztörténeti kéziratait is feldolgozásra bocsátja⁵ –, de nem válik belőle mindenekfelett könyvgyűjtő, elmélyült kutató. Elsősorban testvére báró Prónay (IV.) Gábor (1856–1919) kerül közel a történet, a művészettörténet és a könyvészet tudományához.⁶ Az acsai könyvtárat pedig sok más könyvtárral együtt eléri a háború, és csaknem teljesen elpusztul. Némely kéziratok azonban, amelyek más helyre kerültek a könyvtárból, fennmaradtak a nagy könyvtár hírmondójaként. A Prónay család története – sőt könyvtártörténete is – ettől függetlenül számos ponton összefonódik a Radvánszky család történetével.

Radvánszky Béla életútja másként alakult. Noha ő is betöltött magas hivatali tisztségeket, életének meghatározójává vált a könyvgyűjtés és a tudományos munka művelése. Pályájának minden vonalán mély nyomot hagyott ez a két tevékenység, és főként ezeken a területeken elért eredményeinek köszönhetően került be a neve máig hatóan a történelem lapjaira. Már a zólyomradványi könyvtárhoz való viszonyában is felfedezhetünk valamiféle sorsszerűséget, hiszen a könyvekkel és a tudományokkal való barátsága ebben a könyvtárban eresztett gyökeret. Első dolgozatai is ehhez a könyvtárhoz kötődnek, a későbbiek során pedig számos tudományos munkát alapozott meg a zólyomradványi téka kincseivel. És mégis: számtalanszor

⁴ *Báró Prónay Dezső emlékeiből és válogatott beszédei.* Kiad. Kéler Zoltán – Budapest, Pfeiffer Ferdinánd, 1923. 76., 83. (A továbbiakban: Prónay D.)

⁵ *Magyar evangélikus egyháztörténeti emlékek a tótrónai és blatniczai Prónay nemzetség acsai levéltárából és könyvtárából.* Kiad. Prónay Dezső. Sajtó alá rend. Stromp László – Budapest, Hornyánszky V., 1905. [3]–[4.]

⁶ PRÓNAY D., 171.

diszponált az ősi gyűjtemény felett, de sohasem vált (nem is válhatott) a zólyomradványi könyvtár valóságos teljhatalmú urává, sehol nem találjuk nyomát annak – még személyes naplóiban sem –, hogy valaha ilyesmire vágyakozott, bár Zólyomvármegyében betöltött főispáni tisztje akár erre is ösztönözhetne volna. Ő inkább saját könyvtárát alapított szeretett szülőfalujában, Sajókázán, ahol kedve szerint rendezhette be gyűjteményét és kutatások sorozatát támogató tudományos fellegrát.

Könyvtárának rendszere önmagában is rámutat arra, hogy szakértő kezek dolgoztak a kialakításán. Nemcsak más könyvtárak szerkezetét, szakrendszereit elemezte, hanem a könyvtári szakirodalmat is tanulmányozta. Szakrendszerében külön osztályba sorolta a könyvészzel kapcsolatos munkákat (VII. a. osztály). Ezek között olyan elméleti munkák is találhatók, mint Márki József *Könyvtáram s könyvtárrendezés*⁷ című munkája, vagy Kudora Károly *Könyvtártana* (1893), amely ráadásul a duplumkönyvtár kötetei között is felbukkan.

Megbízható szaktudását és elismertségét mutatja, hogy 1881-ben a Magyar Nemzeti Múzeum személyi és dologi ügyeinek vizsgálatát végző bizottság jegyzőjeként tesz jelentést a feltárt problémákról.⁸ Ebben az időben még saját könyvtára sem rendezett, hiszen György Aladár statisztikájában még 1885-ben is rendezetlen könyvtárként említi, mindazonáltal nagyfokú szakmai tájékozottságról és éleslátásról tesz bizonyosságot.⁹ A jelentés nem egyszerű helyzetfeltáró jegyzőkönyv, hanem felvázolja a kialakult helyzet okait, és javaslatokat tesz a problémák kezelésére, melyeknek többsége elfogadásra is került. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában az egyik legfőbb gondot véleménye szerint a könyvtár gondozatlansága, közlebről az ember és pénzhány jelenti. Úgy látja, ez hosszú távon azzal a következménnyel jár, hogy a főúri családok bizalmatlanná válnak, és nem fogják levéltáraikat, könyvtáraikat a nemzeti könyvtárra hagyományozni. Így azonban fenn áll annak a veszélye, hogy az idő múltával ezek a gyűjtemények elkallódnak, szétszóródnak. Ma már tudjuk, ez a félelme nem volt alaptalan, és részben be is igazolódtott. Érvelései, javaslatai híven tükrözik ebben az esetben is a magánkönyvtárak fontosságáról alkotott véleményét, amelyet számos alkalommal kinyilvánított.

A szakmai közéletben is bizonyítja rátermettségét és hozzáértését, aminek bizonyítéka, hogy 1897-ben ott olvashatjuk nevét a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Tanácsa tagjai között. Olyan nevekkkel egy sorban, mint például Berzeviczy Albert, György Aladár vagy Thaly Kálmán.¹⁰

⁷ MÁRKI József: *Könyvtáram s könyvtárrendezés* – Arad, 1879. 13. Különlenyomat az Általános Tanügyi Közlönyből. (Ez a mű a Radvánszky könyvtár EOK-ban található katalógusában szerepel.)

⁸ Báró Radvánszky Bélának mint az 1881. évben a nemzeti múzeum ügyeinek megvizsgálására kiküldött bizottság jegyzőjének jelentése. [S. l.], [S. n.], 16.

⁹ GYÖRGY Aladár: *Magyarország köz és magánkönyvtárai 1885-ben* – Budapest, Statisztikai Hivatal 1886. 447. (A továbbiakban: György A.)

¹⁰ VOIT Krisztina: *Fejezetek a közgyűjtemények és a könyvkiadás történetéből* – Budapest, Argumentum, 2005. 21.

Tudományos munkásságának és a tudományok iránt egész életében tanúsított szakmai alázatának jutalma lehetett volna a Magyar Tudományos Akadémia elnöki széke. Halála előtt mintegy félévvel, báró Eötvös Loránd (1848–1919) lemondása után ő volt az egyik jelölt az Akadémia elnökválasztásán Berzeviczy Albert (1853–1936) és Fraknói Vilmos (1843–1924) jelöltek mellett. Lévay Józsefet (1825–1818), a neves költőt Radvánszky Géza (1847–1918) – Béla bátyja – kérte fel a választáson való részvételre. Lévay jó kapcsolatban állt Radvánszkyval, naplójában is beszámolt röviden a választás eredményéről: „Berzeviczy harmincöt szóval győzött R. B. tizenegy szavazata ellen. Amiben én is megnyugodtam.”¹¹ (Fraknói Vilmos két szavazatot kapott.)

Berzeviczy megérdemelten került az elnöki székbe, de Radvánszky Béla sem volt alkalmatlan a nagy feladatokra. Ezt életének számos mozzanata támasztja alá. Jó néhány nagy név került ki a gondoskodása alól, és nem egy későbbi nagy tudósunk köszönheti neki hogy pályája révbe ért. Ennek egyik legjobb bizonyítéka a sajkócazi könyvtárában létrehozott tudományos műhely, amelyet H. Hubert Gabriella részletesen bemutat könyvében.¹² „Jól jegyezte meg egyik társunk – írja Zsilinszky Mihály –, hogy Radvánszky Béla úgy vétette magát körül tudósokkal és történészekkel, mint egykor Mátyás király. A különbség csak az, hogy Mátyás király tudósai többnyire idegenek, olaszok voltak; Radvánszky tudósai pedig tisztán magyarok, a kiket nem udvari fény és pompa, hanem a magyar történelem szeretete hozott össze.”¹³ Fejérpataky László szerint Radvánszky Béla a „fiatalságot szereti, a kiben tehetséget, a történettudomány és segéddisciplinái iránt igazi érdeklődést fedez fel, azt munkatársává avatja, foglalkoztatja, egész kis tudományos kört alkot, melynek ő ad foglalkozást, irányítást s mely őt nem csak koránál és előkelő társadalmi helyzeténél, hanem tudásánál és tudományos tájékozottságánál fogva készséggel ismeri el fejének, vezetőjének”.¹⁴ Ennek a kis tudományos központnak a szervezése, irányítása bizonyította jártasságát és képességeit a könyvtárosi és a tudományos munka területén egyaránt. Hogy ez valóban a tudomány műhelyének készült, az nem a történetírók utólagos szépítése, hanem amint Lévay József írja: „Ez Radvánszky Béla fontos és becses irodalmi munkásságának, mint ő mondja »a műhely«...”¹⁵

A további fejezetekben részletes leírást kívánok adni a duplumkönyvtár történetéről és tartalmáról, a nélkül azonban, hogy katalógusát itt tétélesen ismertetném.

¹¹ *Szentpéteri üres fészek*. Lévay József naplója. 1. köt. (1892–1907). Szerk. Porkoláb Tibor – Miskolc, ME Textológiai Műhely, BAZ Megyei Levéltár, Herman Ottó Múzeum, 2001. 334. (A továbbiakban: Lévay J. 1. köt.)

¹² H. HUBERT G., 27–37.

¹³ ZSILINSZKY Mihály: *Emlékezés br. Radvánszky Béla tiszt. és igazgató tag fölött* – Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1907. 6.

¹⁴ FEJÉRPATAKY László: *Báró Radvánszky Béla emlékezete 1849–1906*. In: Turul, 24. köt. (1906), 146–147.

¹⁵ LÉVAY J. 1. köt., 308.

De miért volt szükséges az előzőekben foglaltak ismertetése? Alá kívántam támasztani azt a meggyőződésemet, hogy Radvánszky Béla élete, tudományos pályája és jelen esetben elsősorban könyvtártörténeti szerepe fontos helyet tölt be a magyarországi művelődéstörténetben. Könyvtárának duplumai éppen ezért jelentős értéket képviselnek anyagi és eszmei téren egyaránt, a duplumkönyvtár és története pedig mindezek tükrében érdemes a feltárára.

Adalékok a sajkókezai Radvánszky könyvtár történetéhez

Kutatásom tárgya – a duplumkönyvtár – a sajkókezai Radvánszky könyvtár gyűjteményéből származik. Ahhoz, hogy meg tudjuk ítélni jelentőségét, szükséges megrajzolni azt a környezetet, amelyből a duplumok elszármaztak Debrecenbe. H. Hubert Gabriella kiváló munkájában nagy alaposággal tárja elénk a sajkókezai könyvtár történetét, életét és gyűjteményét. Anélkül, hogy kutatásainak megisméltésére pazarolnám az időt és a kutatói energiát, néhány adat és tény előzetes ismerete szükséges ahhoz, hogy a duplumkönyvtár története hiteles és teljes legyen. Másrészt szükségesnek tartom közölni azokat az eredményeket, amelyek időközben felszínre kerültek, remélhetően még teljesebbé téve ezzel a sajkókezai tékáról és tulajdonosairól kialakított képet.

A sajkókezai könyvtár alapjait Radvánszky Béla vetette meg, amint azt a kastély könyvtári szárnyának homlokzatán olvasható felirat is tanúsítja: „Sum Bibliotheca Sayó-Kazaensis a Barone Béla Radvánszky de Radvány et de Sayó-Kaza a. d. MDCCCLXIII fundata”. Azonban néhány kérdés tisztázását igényli a felirat szövege. Az 1830 körül klasszicista stílusban épült sajkókezai kastélyt, amely a későbbiekben több toldással is bővítve lett¹⁶, könyvei felszaporodásakor Radvánszky Béla egy könyvtári szárnyal bővítette ki. Az is tény, hogy a könyveket gyermekkorában elkezdte gyűjteni, hiszen már gimnazista korában odáig jutott, hogy egy könyvkereskedőnél kisebb adóságot csinált, amit édesanyja egyenlített ki, és ezentúl mindig külön kapott pénzt könyvvásárlásra.¹⁷ Mindazonáltal fiatalkori naplóiban nemcsak könyvtáralapításról, de még könyvgyűjtésről sem tesz említést. Bár jelennek meg már írásai ebben az időben is, de úgy tűnik, ifjúkori szerelmei még jobban foglalkoztatják a könyvek világánál.¹⁸ A könyvtár alapításának idejét mindenesetre ő maga határozza meg később az 1863-as évre (1863-ban Radvánszky még 14 éves). A fellelhető források azonban nem adnak magyarázatot arra, hogy miért éppen ezt az évet jelöli meg az alapítás éveként. Arról sem rendelkezünk pontos adatokkal, hogy mikor fejeződött be a könyvtári szárny építése, így a felirat készítésének ideje

¹⁶ GENTHON István: *Magyarország művészeti emlékei. 2. kötet, Duna-Tisza közge, Tiszántúl, Felsővidék* – Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóváll., 1961. 244.

¹⁷ R. KISS I., 1907. 42.

¹⁸ CZEGLÉDI László: *Radvánszky Béla naplójának ismeretlen kötete, 1860–1871.* – Debrecen, DE Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, 2002. 193–211. (A továbbiakban: Czeglédi L.)

is kérdéses. Biztos támpont az 1875. év, a bárói cím elnyerése. Nyilvánvaló ugyanis, hogy ennek feltüntetése a felirat szövegében csak ezt követően volt lehetséges. Még inkább tolódik a határ, ha figyelembe vesszük, hogy Radvánszky Antal (Béla nevelőapja és egyben a kastély tulajdonosa) csak 1882-ben hunyt el, így kevésbé valószínű, hogy ez ideig unokaöccse neve ebben a formában a kastély homlokzatára kerülhetett (bár nagybátyja mindent megadott korán elhalálozott testvére gyermekeinek). Ráadásul R. Kiss István megjegyzése, miszerint Radvánszky Béla a könyvtárát „költséget nem kímélve nagy kényelemmel és fényesen, de praktikusán is rendezte be”¹⁹, szintén arra enged következtetni, hogy ilyen mértékben csak nagybátyja halála után diszponálhatott a kastély felett. Tovább pontosítja a választ György Aladár statisztikája, amely 1885-ben még rendezetlen könyvtárként említi a sajkózái gyűjteményt, és 1867-re teszi az alapítás évét.²⁰ Véleményem szerint tehát a könyvtári szárny befejezése, az alapítási év meghatározása, valamint a felirat elkészítése 1887 (az Akadémia tiszteletbeli tagjává választásának éve) és 1891 között történt meg. Bizonyítékul szolgálhatnak erre 1891. június 1-jén kelt, Géresi Kálmánhoz írt levelenek első sorai: „Most hogy könyvtáram nem csak elkészült, de már bele is költöztem könyveimet teljesen elrendezni és catalogizáltatni.”²¹

Az előzőekben feltárt tények arra utalnak, hogy a sajkózái könyvtár országos összehasonlításban is a nagy gyűjtemények közé tartozott. A gyűjtemény nagysága fontos viszonyítási alapként szolgálhat a duplumok megítélésében, ezért érdemes számba venni a könyvtár terjedelmére vonatkozó adatokat. A könyvtárról fellelhető számadatokat, becsléseket az 1. táblázat foglalja össze.

Év	Kötet	Forrás
1885	5000	György Aladár ²²
1893	9597	Evangélikus Országos Levéltár (EOL) ²³
1895	10098	EOL ²⁴
1905	10000–11000	Lévay József ²⁵
1906	14000	Szinnyei József ²⁶
1906	14000	R. Kiss István ²⁷
1919	19000	EOL ²⁸

¹⁹ R. KISS I., 1907. 43.

²⁰ GYÖRGY A., 1886. 447., 504. (Ezt az információt csak Radvánszky Bélától kaphatta.)

²¹ Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának kéziratára, R.1506.22. [2] Radvánszky Béla levele Géresi Kálmánhoz Zólyom-Radvány, 1891. jún. 1. (A továbbiakban: TRENKI)

²² GYÖRGY A., 1886. 447.

²³ H. HUBERT G., 20.

²⁴ Ua.

²⁵ LÉVAY J. 1. köt., 308.

²⁶ SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. 11. köt. – Budapest, Hornyánszky, 1906. 403.

²⁷ R. KISS I., 1907. 43.

²⁸ H. HUBERT G., 57.

1926	16000	Ványi Ferenc ²⁹
1949	20000–25000	Mályusz Elemér ³⁰
1987	25000	Csapodi-Tóth-Vértessy ³¹
1998	16000–19000	H. Hubert Gabriella ³²

1. táblázat

A sajkózkazi könyvtár köteteinek száma

A kötetsszámok meglehetősen sok bizonytalanságot sugallnak. A Lévay Józseftől származó adat nyilvánvalóan valamiféle félreértésből adódhat, míg a magyar könyvtártörténeti monográfia láthatóan Mályusz Elemér valószínűleg túlbecsült adatait használta fel. Kérdéses lehet még az 1919-es adat, mert nem tudni tartalmazza-e a Debrecenbe került duplumokat vagy sem. (A duplumok elszállítása az előző évben történt.) Ugyanakkor Ványi Ferencnek már mindenképpen a duplumok nélküli számadatot kellett közölnie.

Valójában pontos adatot csak a könyvtár cédulakatalógusa alapján tudnánk megadni. A sajkózkazi könyvtár cédulakatalógusát H. Hubert Gabriella csak könyvének megjelenése után találta meg³³, így ennek feltárása, elemzése könyvében nem szerepel. A katalógusról első áttekintés után is látható, hogy a cédulák többsége jó állapotban van, némely esetben felfedezhetünk hiányokat, de a cédulák sorrendjében keveredés alig mutatkozik. Ez alapján a katalógus alkalmas lehet a sajkózkazi gyűjtemény rekonstrukciójára. A cédulákon legalább három kézírás azonosítható, ezek véleményem szerint Radvánszky Bélától, Radvánszky Kálmántól (1887–1965) és Dézsi Lajostól (1868–1932) származnak. Rövid tanulmányozás után megállapítottam, hogy a duplumokról nem készült külön cédula, ugyanakkor az egyes cédulákon nem találok példányszámok feltüntetésével sem. Néhány mű tartalma alapján két, esetleg több helyre is besorolásra került. A kolligátumok az egyes műveknél szerepelnek, de együttesen is fel vannak tüntetve általában az első műnél. A visszakeresést utalótételek is segítik, így utalások készültek a többszerzős művek esetében, a generikus címekről, valamint családtörténeti munkáknál a családnevekről. Radvánszky Béla munkái is szerepelnek a katalógusban, ezen kívül pedig különlegességként említhető, hogy R. Kiss István Radvánszky Béla emlékezete című munkájáról példányonként külön cédula készült, mindegyiken feltüntetve, hogy ki volt a példány tulajdonosa.

²⁹ *Magyar irodalmi lexikon*. Szerk. Ványi Ferenc – Budapest, Studium, 1926. 675.

³⁰ H. HUBERT G., 85.

³¹ CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: *Magyar könyvtártörténet* – Budapest, Gondolat, 1987. 433.

³² H. HUBERT G., 85.

³³ Jelenlegi lelőhelye az Evangélikus Országos Könyvtár.

A katalóguson keresztül eljutottunk végre a könyvtár egyik kulcsemberéhez is, az előzőekben már említett Dézsi Lajoshoz, akinek neve elsősorban irodalomtörténészként ismert a nagyközönség előtt. Dézsi Lajos, mint „hivatalosan alkalmazott segédkönyvtárnok” működött Géresi Kálmán mellett a debreceni református kollégium nagykönyvtárában 1888 áprilisától 1893 júliusáig.³⁴ Innen eredt nagyfokú könyvtörténeti tájékozottsága, amelyet Radvánszky Béla mellett a sajkázai könyvtár katalógizálása során még inkább kiszélesített, megalapozva ezzel későbbi pályafutását. De nézzük meg előbb milyen embert is keresett frissen berendezett könyvtárába a tudós könyvgyűjtő. Jó kapcsolatban lévén Géresi Kálmánnal, 1891. június 1-jén a következő levéllel fordult hozzá:³⁵

„Tisztelt Tanár Úr!

Most hogy könyvtáram nem csak elkészült de már bele is költöztettem könyveimet teljesen elrendezni és catalogizáltatni.

Szives volt nekem a mult évben egy ahoz értő fiatal embert ajánlani. Eljöhethetne az illető f. hó 25ke körül Kazára?

Azt is nagyon szeretném tudni, hogy az illető bír-e diplomatikai ismeretekkel? lehetne-e oklevél kivonatok készítésével is megbízni, valamint XVI. és XVII. századi írások másolásával.

[...] szívesen köszönti

tisztelője

Radvánszky Béla”

Láthatjuk, hogy Radvánszky Béla nem csupán segítséget keresett könyvtárának feldolgozásához, hanem tudományos munkájának előkészítésében is szerepet szánt a fiatalembernek. Ezzel együtt pedig tudományos műhelyét is erősíteni kívánta egy diplomatikában jártas kutatóval. Dézsi Lajos tehát megérkezett Sajokazára, és Radvánszky következő levelében már dicsérően szólt munkájáról:³⁶

„Tisztelt Tanár Úr!

Legelőször is fogadja köszönetemet hogy könyvtáram rendezéséhez segítségül és annak lajstromozására ilyen jó szak erőt választott ki számomra mint Dézsi úr, ki máskülönben is egy kellemetes ember.

A rendezés serényen folyik, a felállítással már néhány nap alatt készen leszünk, ezután azonnal hozzá fogunk a czédula catalogushoz.

Dézsi úr említette elöttem hogy a Debreczeni könyvtár duplumainak catalogusa kéziratban készen van, legyen szives azt nekem postán elküldeni hogy kiválaszt-hassam belőle a nékem szükséges könyveket.

³⁴ LENGYEL András: *Dézsi Lajos*. In: Könyvtáros, 28. évf. 7. sz. (1978), 427. (A továbbiakban: Lengyel A.)

³⁵ TRENKI. R.1506.22. [2] Radvánszky Béla levele Géresi Kálmánhoz Zólyom-Radvány, 1891. jún. 1.

³⁶ TRENKI. R.1506.22. [3] Radvánszky Béla levele Géresi Kálmánhoz Sajok-Kaza, 1891. júl. 6.

[...]
A viszontlátásig szívesen üdvözli
tisztelője
Radvánszky Béla”

Mintegy két hét múlva Dézsi Lajos is beszámol első benyomásairól.³⁷ Örömmel írja Géresinek, hogy Radvánszky Bélánál a bárói cím nem jár együtt a feszes kimért modorral, sok kedvességben, jószívűségben van része. Otthonosan kezdi érezni magát a sajkazai kastélyban, és köszönetét fejezi ki Géresinek, hogy két hónapig ilyen kedves társaságban lehet. (A két hónapból végül több mint három év lett.) Beszámol még arról, hogy a katalógushoz Miskolcon vágatják a papírt, valamint megemlíti, hogy Radvánszky „a kettőspéldányok könyvjegyzékére nagyon kíváncsi lett volna.” A könyvtárról pedig a következőket írja:

„A mi könyvtárrendezésünket illeti, már egy hete, hogy minden osztályozva s helyre rakva van. A mozgó-catalogusból is készen van vagy 500 darab s remélem, hogy augusztus 31-ig be tudom végezni s a Méltóságos Úr is meg lenne ennyivel elégedve. Nem is méltóztatik talán képzelni, milyen gyönyörű kis könyvtár ez. A magyar történelemre tartozó rész csaknem teljes. Bátran elmerném cserélni a mi I. osztályunkkal.³⁸ [...] Nem igen szereti most elhagyni a Báró Úr a könyvtárat; nagy passziója a könyvrendeztetés.”

Ebben a levélben esik szó tehát másodszor is a debreceni kollégium nagykönyvtárának duplumairól. Radvánszky Béla számos esetben vásárolt könyvtárak duplum példányaiból, erről tanúskodnak könyveiben a különböző könyvtárak pecsétjei. Különösen érdekelhette tehát egy olyan nevezetes könyvtár jegyzéke, mint a debreceni nagykönyvtár duplumai. A későbbiekben meg is kapta a jegyzéket és kiválasztotta a szükséges könyveket. Végül 96 művet vásárolt meg a duplumokból összesen 166,70 forint értékben. (A vásárlásról készült jegyzéket lásd a mellékletben.³⁹)

Habent sua fata libelli. Különösen igaz erre az esetre a mondás, hiszen a debreceni kollégium nagykönyvtára másodpéldányainak némelyike bizonyíthatóan a sajkazai könyvtár duplumaként került vissza vásárlás által Debrecenbe, csak éppen nem a kollégium nagykönyvtárába, hanem az egyetemi könyvtár gyűjteményébe.⁴⁰

³⁷ TRENKI. R.1506.6. [1–2] Dézsi Lajos levele Géresi Kálmánhoz Sajó-Kaza, 1891. júl. 18.

³⁸ A debreceni kollégium nagykönyvtárában „I” betűjellel a magyar történelem témakörébe tartozó műveket jelölték.

³⁹ EOL, Radvánszky-hagyaték. 6. tétel. Debreczeni ref. főiskola. A duplumkönyvtárból b. Radvánszky Béla úr által megvásárolt könyvek jegyzéke. 1892-ben.

⁴⁰ 1. BENKŐ József: *Milkonia* ... Tom. 1. – Viennae, 1781.

2. ENGEL János *Keresztély: Commentatio de expeditionibus Traiani ad Danubium* – Vindobonae, 1794

3. KEMÉNY János: *Transylvano-Hungari commentatio historico-juridica de jure succedendi serenissimae domus Austriacae in regnum Hungariae* – Halae Magdeburgicae, 1731.

Következő leveleiben Dézsi már arról ír, hogy a könyvtárrendezés lassan halad, mert Radvánszky Béla főispáni irodai munkájában is segítenie kell Radványban.⁴¹ Az országgyűlési képviselőválasztás elvonta az idejüket a könyvtárrendezéstől. A négy hónapból mindössze egy hónapot dolgozott Sajókazán, a többit Radványban töltötte hivatali munkával.⁴² A tudományos munka ilyen mértékű háttérbe szorulása valószínűleg nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Radvánszky Béla 1892-ben lemondott főispáni méltóságáról.

Dézsi Lajos hozzávetőleg 1894 végéig dolgozhatott a bárónak. Sajókazai pályafutása azonban kis híján rossz véget ért egy szerencsétlenül kezelt probléma miatt. Radvánszky Béla ugyanis annyira megszerette a jó képességű, ambiciózus fiatalembert, hogy nevelőként szerette volna alkalmazni fiai mellé, családi körben szerette volna tartani. Dézsi leveleiből azonban érezni, hogy ő ekkor már saját pályáját vágyott építgetni, ugyanakkor szüksége volt pártfogóra a boldoguláshoz, ezért az ajánlat valószínűleg kellemetlen helyzetbe hozta. Elve, miszerint „inkább tartsanak udvariattannak, mint tolakodónak” ezúttal csődöt mondott, ugyanis addig halogatja a választ, amíg a báró nekilát új nevelőt keresni. Radvánszky Béla őszinte szeretettel próbálja családjá körében marasztalni, éppen ezért rosszul esik neki ez a halogatás. Ez a helyzet pedig csaknem kapcsolatuk megromlásához vezetett. Így Dézsi kénytelen volt Géresi Kálmán közbenjárását kérni, hogy engesztelje ki Radvánszkyt.⁴³ Az engesztelés sikerrel is járhatott, hiszen nem sokkal később Radvánszky Béla már személyesen közben jár az érdekében, hogy megkapja az egyetemi könyvtár III. osztályú könyvtártisztii állását. Az örömhírről Dézsi Lajos szinte azonnal tájékoztatja Géresi Kálmánt.⁴⁴ A későbbi levelezésekből pedig kiderül, hogy a báró haláláig messzemenően pártfogolta Dézsi Lajost és segítette pályafutását. A sors fintora, hogy a Dézsiről szóló írárok, lexikonok szócikkéi szinte egyáltalán nem tesznek említést Radvánszky Béláról, arról az emberről, aki hozzásegítette a kutatói tapasztalatok megszerzésének széles körű lehetőségéhez, és elindította tudományos karrierjének útján.

Dézsi Lajos távozása után még egy bő évtized telt el Radvánszky Béla haláláig, eseményekben és tudományos eredményekben gazdag évtized. A báró halála idején könyvtára és tudományos munkája virágkorát élte. Éppen ezért szinte hihetetlennek tűnik, hogy halála után tíz évvel fia, Radvánszky Kálmán arra kényszerült, hogy megváljon édesapja szent ereklyeként őrzött, használt és gyarapított könyvtárának egy részétől, nevezetesen a könyvtár duplumaitól. Milyen okok, történések vezethettek addig, hogy az ifjú, aki a végeletekig tisztelte édesapja szellemét és munkássá-

4. SCHWARTNER Márton: *De gente Croviaca Hungariae regum stirpis Arpadianae haereditario successionis iuri non adversa* – Pestini, 1791

⁴¹ TRENKI. R.1506.6. [3–4] Dézsi Lajos levele Géresi Kálmánhoz Sajó-Kaza, 1892. jan. 4.

⁴² TRENKI. R.1506.6. [5–6] Dézsi Lajos levele Géresi Kálmánhoz Zólyom-Radvány, 1892. jan. 28.

⁴³ TRENKI. R.1506.6. [19–20] Dézsi Lajos levele Géresi Kálmánhoz Berlin, 1894. júl. 13.

⁴⁴ TRENKI. R.1506.6. [25–26] Dézsi Lajos levele Géresi Kálmánhoz Budapest, 1895. ápr. 4.

gát, rászánja magát, hogy áruba bocsássa a gyűjtemény egy jelentős részét? Sajnos a fellelhető iratok, levelezések nem adnak választ a kérdésre, többnyire csak találgatásokba bocsátkozhatunk. Úgy tűnik a romlás már közvetlenül a báró halála után elérte a családot. A Radvánszky Béla halála utáni történetekről némiképp Lévy József lebbenti fel a fátylat naplójában, de röviden, leginkább homályosan fogalmaz, és főként a család sorsán érzett mély fájdalomának, együttérzésének ad hangot.

1906. július 11.

„Eszembe jut, hogy tavaly nyárban ilyen tájon vagy valamivel korábban Gyulai Pali vendégem volt. [...] Akkor meglátogattuk báró Radvánszky Bélát is Sajókazán. S mily szívesen fogadtak ott bennünket! Azóta ott is minden megváltozott! Béla nyugodni tért őseihez, a család feje fölött pedig az egész birtokállapot összeomlott. Az omladék mellett minden oldalon a legkülönbözőbb hittelezők állnak követelésükkel. Mindnyájunkra nézve meglepő, szinte megdöbbentő volt ez a gyors összerokadás, s mélyen elszomorító egy ily régi úri család vagyoni pusztulása. Még szomorítóbb, ha a pusztulás okai után kutatnánk”⁴⁵

1908. július 8.

„Egy fülkében utaztam tegnap Miskolcra idáig özvegy Radvánszky Béláné Tisza Ilonával [Paulina] és tizenhét éves kedves lánykájával. [...] Őszintén elmondotta családjáról a közelmúltban végbement vagyoni megrendülés részleteit. Miért, mi célra állott elő és fordított az a néhány milliónyi adósság, mely Géza báró⁴⁶ működése folytán a nagy vagyonú család feje felett összezsugorodott, arról ő sem tudott felvilágosítást adni. Emiatt most már az ő három gyermekének tiszta öröksége is hatszáz-ezer koronára zsugorodott. Két derék fia közül az egyik jogi pályára készül, most teszi a jogtudori vizsgát. A másik különös kedvvel és ragaszkodással az orvosi pályát választotta, s arra készül a budapesti egyetemen. [...] Három hónapot töltenek Kazán, hol most már sok minden megváltozott. Októbertől kezdve Budapesten szoktak időzni főleg a gyermekek nevelése miatt.”⁴⁷

A gyermekek közül a legidősebb, Radvánszky Kálmán vette át a későbbiekben a könyvtár és a kastély gondozását, birtoklását. Majd néhány év elteltével elkövetkezett a pillanat, amikor Kálmán úgy döntött megválni a sajkázai duplumoktól. A következő oldalakon megkísérlem rekonstruálni a duplumkönyvtár történetét, majd bemutatni tartalmát és jelentőségét.

⁴⁵ LÉVAY J. 1. köt., 350.

⁴⁶ Radvánszky Gézára, Béla testvérére utal.

⁴⁷ LÉVAY J. 2. köt. (1908–1917), 22.

Az Egyetemi Könyvtár első beszerzései

Az 1912-ben létrejött Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem könyvtári ellátásának megoldására sürgető igény mutatkozott. Az egyházkerület 1915 őszi szüneteltetési határozata ugyanis elvetette azt a tervet, hogy a kollégiumi nagykönyvtárnak az egyetemi tanulmányokban használható része letétként az egyetemi könyvtárba kerüljön, így szükségessé vált az egyetemi könyvtár önálló megalapozása.⁴⁸ A gyors intézkedéseknek köszönhetően 1916 tavaszán létrejött az egyetemi könyvtár, és nagy erővel elkezdődött az állomány gyarapítása, rendezése.

Ahhoz, hogy belássuk a Radvánszky-féle duplumkönyvtár megszerzésének fontosságát, néhány adat ismertetése szükséges a kezdeti beszerzésekről. Az 1916/17. tanév végén a könyvtár állománya 4759 mű volt 8358 kötetben. Ebből három gyűjtemény beszerzését kell kiemelni: Dr. Pfaff Lipót volt bécsi egyetemi tanár magánjogi, civilizisztikai könyvtára (3472 mű, 5179 kötet); gróf Teleki Tibor ajándéka, amely főként hazai folyóiratokat, napilapokat foglalt magába (125 mű, 480 kötet); Vajda László bécsi és egy ismeretlen budapesti orvos adománya (340 mű, 831 kötet; 367 mű, 618 kötet).⁴⁹ Az 1917/18. tanévben az állományt négy jelentős beszerzés gyarapította: Fülöp Adorján volt zentai tanár könyvtárából vásárolt olasz-francia szépirodalom (1577 mű, 3029 kötet); Dr. Pecz Vilmos budapesti egyetemi tanár classica philologiai könyvtára (1066 mű, 2052 kötet); Kriegsmann tübingeni egyetemi tanár büntetőjogi könyvtára (761 mű, 1344 kötet); és végül báró Radvánszky Kálmán duplumkönyvtára, amely elsősorban magyar történelmi munkákat tartalmazott (1029 mű, 2471 kötet). Így a tanév végére a gyűjtemény 7015 műre szaporodott, 14201 kötetben.⁵⁰

Áttekintve a számadatokat jól látható, hogy a Radvánszky-féle anyag komoly értéket jelentett a könyvtár számára mind mennyiségét tekintve (az állománynak közel egy ötöde), mind pedig tartalma tekintetében. Szerencsésen találkozott tehát a két érdek, hiszen az előzőekből kitűnt, hogy Radvánszky Kálmánnak valószínűleg pénzre volt szüksége, míg az egyetemi könyvtárnak pedig sürgető volt feltölteni gyűjteményét az oktatáshoz elengedhetetlenül fontos szakirodalommal.

A sajkázai duplumkönyvtár beszerzése

Eljutottunk tehát a történetben oda, hogy a sajkázai gyűjtemény egy része, pontosabban az irattári iratok szerint a gyűjteményben keletkezett duplumok az 1917–

⁴⁸ A Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem évkönyve az 1915/1916. tanévről. Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli Ref. Egyházkerület Könyvnyomda-Váll., 1917, 63.

⁴⁹ A Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem évkönyve az 1916/1917. tanévről. Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli Ref. Egyházkerület Könyvnyomda-Váll., 1918, 115–116.

⁵⁰ A Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem évkönyve az 1917/1918. tanévről. Debrecen város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-Váll., 1918, 52–53.

1918-as évek folyamán, megvásárlás által a debreceni tudományegyetem könyvtárának gyűjteményébe kerültek. A könyvek 658–837, 868–1135, 1137–1140, 1145–1216, 1218–1392, 1394–1793, 2427–2428, 2537–2543, 2553, 2561–2565, 2725/1918/1919; 95.153–95.163/1919/1920. leltári számokon lettek állományba véve.

A könyvek megvásárlásának szükségességét Rugonfalvi Kiss István, az akkori prodeán (majd későbbi rektor), vetette fel az egyetemi tanács előtt. Mint a Radvánszky család barátja, feltehetően ő segített a fiatal bárónak nehéz helyzetében – figyelembe véve egyúttal azt is, hogy a nemrég alakult egyetemnek, valamint a még ennél is frissebb egyetemi könyvtárnak nagy szüksége lehetett egy komoly magyar történeti jellegű anyagra.

A könyvek Debrecenbe kerülése azonban nem zajlott le egy egyszerű adás-vétel módján. A megvétel gondolatának felvetődésétől majd két év telt el mire a könyvek teljes számban az egyetemi könyvtárba érkeztek, és több mint két évtized telt el a vételár kifizetéséig. Ezeknek a történéseknek az okairól és lezajlásáról többé-kevésbé világos képet ad az egyetemi könyvtár irattárában és az egyetemi tanács irataiban található viszonylag terjedelmes levelezés, amely néhány esetben azért hagy homályos foltokat, mert a levélváltás dokumentumait csak az egyik fél oldaláról őrzi meg.

A duplumkönyvtár megvásárlásával kapcsolatban felmerülhettek ellenjavaslatok is, erre mutat a későbbi levelezésben a református kollégiumi nagykönyvtár nevének említése az okból, hogy a Radvánszky-féle duplumok megtalálhatók a kollégiumi nagykönyvtár állományában is.⁵¹ Ez azonban nem befolyásolhatta a vásárlási szándékot, hiszen egy éppen kibontakozó egyetemi oktatásban nélkülözhetetlen volt az alapvető szakirodalom és forrásmunkák beszerzése. Példának csak a Századok című folyóiratot említeném, amelynek első 39 évfolyama a Radvánszky gyűjteményből került az egyetemi könyvtárba. (A második példány csak jóval később, a Révész könyvtárból épült be az állományba 1933-ban.)

Az értékes gyűjtemény megszerzésének lehetőségét első alkalommal az egyetemi könyvtári bizottság terjesztette fel az egyetemi tanács elé az 1917. február 28-án tartott tanácsülésen.⁵² A tanács azonban úgy döntött, hogy szakértőkből álló bizottságot küld Sajókazára, akiknek feladatuk volt megvizsgálni, hogy valóban tartalmaz-e az egyetemi könyvtár számára értékes anyagot a duplumkönyvtár és ha igen, ez milyen becsértéket képvisel. A bizottság tagjai voltak Pokoly József egyetemi nyilvános tanár (elnök), Zoványi Jenő nyilvános rendes tanár könyvtári bizottsági tag és Iványi Béla nyilvános rendes tanár. Emellett pedig az egyetemi tanács felkér-

⁵¹ Debreceni Egyetemi Könyvtár irattára 18/1917. (A továbbiakban: DEKi)

⁵² A Debreceni Tudományegyetem Tanácsának jegyzőkönyvei. HBmL VIII. 1/a. 2. 1917/18. 705. etsz.

te a bizottságot, hogy tárgyalásaikra hívják meg Rugonfalvi Kiss István egyetemi nyilvános rendes tanárt, mint a Radvánszky család megbízottját.⁵³

R. Kiss István nem sokkal később, 1917. ápr. 10-én levelet intézett a rektorhoz, amely mellékleteként felterjesztette a duplumkönyvtár jegyzékét is.⁵⁴ Meg kell jegyezni, hogy itt esett szó először arról, hogy a Radvánszky-féle duplumkönyvtárról jegyzék készült. A további levelezés folyamán a miniszteri leiratban már konkrétan említik a könyvtár 89 félívre írt katalógusát⁵⁵, amelynek nyomára akadnom sajnos nem sikerült. (Az Országos Levéltárban sem található, bár a vallás- és közoktatásügyi minisztérium is kapott másolatot megtekintésre.) A következőkben közlöm R. Kiss István levelének betűhív szövegét, mert úgy gondolom sok fontos, előzetes benyomást tartalmaz a duplumkönyvtárral kapcsolatban:

„Nagyságos Rector Úr!

Br. Radvánszky Kálmán sajkóközi lakos felajánlotta a vezetésem alatt álló magyar történelmi seminarium részére megvételre boldogult atyja duplumkönyvtárát.

Minthogy a könyvtár értéke a seminarium részére kiutalt csekély összeget meghaladja, de oly becses és nagy részt ritka könyvekből áll, hogy ma hasonló gyűjtemény összeállítása csak hosszú évek során volna lehetséges, a jegyzékét azon tiszteletteljes kéréssel terjeszttem be, hogy a nagy becsü könyvtár megszerzését az egyetemi könyvtár részére kegyeskedjék előkészíteni. – Midőn még megjegyzem, hogy a könyvtár minden egyes darabját ismerem, túlnyomó részben igen szép új kötésű könyvekből áll, és hogy a tulajdonos legfőbb vágya, hogy atyja duplumkönyvtára szét ne szóródjék, hanem együtt valamely tudományos intézet szolgálatába álljon és e célból hajlandó a könyvtárt olcsóbban rendelkezésre bocsátani, mint a mai folyóárak, – vagyok Nagyságodnak kiváló tisztelettel készsége hiva

R. Kiss István
egyetemi tanár

Debrecen 1917. ápr. [10].⁵⁶”

A bizottság, miután megtekintette Sajókázán a megvételre felajánlott könyveket, a vizsgálat eredményéről jelentést írt az egyetem rektorának.⁵⁷ Ebben a jelentésben merül fel először két mű megvétele, amelyek nem szerepeltek a katalógusban: Fejér György Codex diplomaticus és Katona István Historia critica című műveinek egy

⁵³ A Debreceni Tudományegyetem Rectori Hivatalának iratai. HBmL VIII. 1/b. 4. 1916/17. 790. etsz. (A továbbiakban: DTRHi)

⁵⁴ DTRHi. u. o.

⁵⁵ DEKi 18/1917.

⁵⁶ A levél eredeti keltezése május 1. Ezt javították április 20-ra, végül pedig április 10-re.

⁵⁷ DTRHi. HBmL VIII. 1/b. 4. 1916/17. 889. etsz.

teljes példánya. Az viszont nem derül ki, hogy ezek a művek is duplumok, vagy eladásuknak más oka volt.

A jelentés a továbbiakban kedvező hangon szól a könyvek állapotáról, értéküket pedig a fent említett két művel együtt 10.000 aranykoronára becsüli meg.⁵⁸ A duplumkönyvtár tartalmáról a következőket állapították meg: „A könyvtár 9/10-ed része történelmi, vagy történelmi vonatkozású s ennek is mintegy 70%-a elsőrendű forrásmunka...”

A következő lépésben a rektor tájékoztatta a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztert a vizsgálat eredményéről és kérte a vásárlásra kiutalandó 10.000 aranykorona jóváírását.⁵⁹ Gróf Apponyi Albert miniszter a vételt jóváhagyta, és felkérte az egyetemi tanácsot a további intézkedések megtételére. A duplumkönyvtár megvásárlásának csak azt a feltételt szabta, hogy a könyvek jó állapotúak és teljesek legyenek.⁶⁰ Radvánszky Kálmánt értesítették az ügyek alakulásáról, és ezzel kezdetét vette a hosszan elhúzódó szállítás és kifizetés folyamata.

Radvánszky Kálmán nem jelzett vissza az első értesítésre, ezért az egyetem rektora 1917 decemberében újabb megkeresést intézett hozzá:⁶¹

„Méltóságos Báró Úr!

1917 évi november hó 14-én hasonló szám alatt az alábbi megkeresést volt szerencsém Méltóságodhoz intézni. [...] Mivel mindezideig választ nem kaptam, ez alkalommal ismételten van szerencsém [...] Méltóságodnak tisztelettel megküzdeni, kérvén az abban foglaltakra nézve szíves nyilatkozatát. Egyben, mivel nem kételkedünk abban, hogy a miniszter úr által említett művek a könyvtár tartozékait képezik, és ezen az alapon a megvétellel felajánlott könyvtárt már mintegy megvásároltnak tekinthetjük.

Az ügy perfectuálása céljából kérjük Méltóságod ide vonatkozó nyilatkozatát, úgyszintén tájékoztatását is aziránt, hogy az egyetemünk tulajdonába átjövő könyvtárnak »br. Radvánszky Könyvtár« címen való kezeléséhez méltóztatik-e hozzájárulni? Ez által boldogult édes atyja tudományos érdemei emlékét óhajtanák fentartani és megörökíteni.”

Radvánszky Kálmán meglehetősen gyorsan (1918. január 6.) és nyersen válaszolt a levélre, amelyben utal arra, hogy az első értesítést nem kapta meg. Egyébiránt leveleinek többségéből az érződik, hogy nem szívesen válik meg a duplumoktól, bár ő ajánlotta fel a könyveket. Ez pedig arra mutat, hogy nyomós oka lehetett a felajánlásra. Levelében a következőket válaszolja a rektor kérdéseire:⁶²

⁵⁸ Összehasonlításként a Magyar statisztikai évkönyv szerint 1917-ben: 1 aranykorona = 2,32 papírkorona

1 munkáscsalád évi élelmezési szükséglete = 3926 korona

⁵⁹ DTRHi. HBmL VIII. 1/b. 4. 1916/17. 996. etsz.

⁶⁰ DTRHi. HBmL VIII. 1/b. 5. 1917/18. 130. etsz.

⁶¹ Ua.

⁶² DTRHi. HBmL VIII. 1/b. 5. 587/1917–18.

„Legyen szabad megjegyezmem, hogy én a megküldött duplum catalogusban foglalt műveket ajánlottam most fel, készakarva hagyván ki a Fejér és Katonát, így e tekintetben nem érzem magam lekötöttnek. A dolgot azonban mindenestre fontolóra veszem még s e hó 20dikáig értesítem elhatározásomról a Nagyságos Rector urat.

Nagyon köszönöm a könyvek elnevezésére vonatkozó szíves ajánlást, mely igen jól esett. Itt csak az a bökkenő, hogy atyám könyvtára továbbra is nálam marad, az nem eladó és csak a könyvtárban lévő másodpéldányoktól válunk meg, így az elnevezés csak úgy lenne eszközölhető, hogy a könyvek duplum jellege kidomborodjék pl. »br. Radvánszky féle duplum könyvtár«. Ha ez nem lenne kedvező, úgy persze minden elnevezés mellőzését kell kérnem. Erre nézve különben elég idő lesz talán akkor szerintem, ha tudjuk már, hogy lesz e egyáltalán valami e tranzakcióból.”

Erdős József rektor 1918. február 9-i válaszlevelében felhívja Radvánszky Kálmán figyelmét arra, hogy ígéretével ellentétben január 20-ig nem küldte meg az értesítést döntéséről. Emellett pedig leírja, hogy a könyvtár vásárlási szabadságát hátráltatja a késedelem, mert ugyanezen könyveket nem vásárolhatják meg más forrásból, nehogy feleslegesen duplumok keletkezzenek. Ezért kéri a bárót, hogy február 28-ig küldjön értesítést, különben úgy tekintik, hogy az „át nem engedés” mellett döntött.⁶³ A báró most is az utolsó napig várt, és csak február 28-án, táviratban értesítette a rektort arról, hogy átadja a könyveket.⁶⁴

Ezek után Erdős rektor megbízta Cs. Varga Antal könyvtárórt azzal, hogy utazzon Sajókazára, és a helyszínen ellenőrizze a könyvtár leltárba vételét és csomagolását 1918. május 10-én.⁶⁵ Erről értesítették a bárót is, aki ismét az utolsó pillanatban kérte az átvétel elhalasztását június 1-je utánra.⁶⁶ Az átvétel június 5-én megtörtént. Sajókazán az elszállításhoz 16 ládába csomagolták a könyveket, és két jegyzéket készítettek az ellenőrzéshez. A jegyzékek a sajkazai könyvtár szakbeosztása alapján leírják, hogy az egyes osztályok mely ládába kerültek. Az egyik jegyzék a ládák szerint rendezett, a másik az osztályok szerint. Azonban érthetetlen módon Debrecenben derült ki, hogy a leltárba vétel és a gondos csomagolás ellenére is 122 kötet nem került be a csomagokba.⁶⁷ Ezek után közölték a báróval a hiány tényét, amelyet valószínűleg hamarosan pótoltak is, mert 1919 áprilisában már kérték a vételár kiutalványozását az egyetemi gondnok részére.⁶⁸

A vételár kiutalványozását azonban az adóhivatal később megtagadta, mivel az utalványozó rendelet a tanácsköztársaság idején íródott.⁶⁹ Végül a miniszter az

⁶³ Ua.

⁶⁴ DEKi 118/1918.

⁶⁵ DEKi 160/1918.

⁶⁶ DEKi 161/1918.

⁶⁷ DEKi 239/1918.

⁶⁸ DEKi 61/1919.

⁶⁹ DEKi 21/1920.

1920. július 17-én kelt, 43066/1920. sz. alatti rendeletében engedélyezte a kifizetést. Ami érthetetlen az ezután következett. Értesítették a bárót arról, hogy a pénz felvétele további akadályokba nem ütközik. „Kérem ezért Méltóságodat méltóztassék a mellékelt nyugtatványt aláírva és szabályosan felbélyegezve közvetlenül az egyetemi gondnoki hivatalnak visszaküldeni, melynek vétele után az a vételárt azonnal postára fogja tenni.”⁷⁰

Itt megszakad az irattári dokumentumok sora és nem tudni, hogy valójában mi történt. A báró valószínűleg nem válaszolt. Nem kapta meg az értesítést? Nem küldte vissza a nyugtát? Visszaküldte a nyugtát, és mégsem postázták a pénzt? Hosszan lehetne még sorolni a lehetőségeket, de egy azonban tény: a báró ekkor nem kapta meg a pénzt.

A könyvtár 1920/21. évi jelentése már „befolyt javadalomként” tartalmazza a Radvánszky-féle duplumkönyvtár vételárát, tehát a pénz átutalása megtörtént.⁷¹ Ellenben az 1921/22. éves jelentésben már nem szerepel a duplumok vételára⁷², ami arra enged következtetni, hogy beolvadt a könyvtár költségvetésébe, mivel Radvánszky Kálmán nem jelentkezett a pénzért. A báró hallgatása véleményem szerint visszavezethető a kommün alatt átélt viszontagságaira, hiszen az 1919–20-as esztendőkből sok gonddal kellett megbirkóznia a sajkázai birtokon. Amint Dézsi Lajos írja, „a kommün alatt életveszedelemmel [...] megvédelmezte” könyvtárát⁷³, így érthető lehet, hogy más ügyekkel nem foglalkozva mentette a menthetőt.

Az eladás záró levelezését Radvánszky Kálmán indította el, amikor 1933. március 15-i levelével megkereste R. Kiss Istvánt, és kérte a könyvek ellenértékét, illetve ennek hiányában a könyveket szeretne volna visszakapni. Gróf Tisza Lajos (1879–1942) a báró rokona szintén megkereste a rektort és személyesen járt el Radvánszky Kálmán ügyében. R. Kiss István, aki szívén viselte a báró sorsát, azonnal intézkedett, és ennek során némi fény derült az 1920-as évek elején történetekre. Radvánszky Kálmán is hibázott annak idején, mivel semmi visszajelzést nem küldött, ráadásul nem jelentette be időben „valorizációs igényét”, hiszen a 10.000 korona 1917-től 1920-ig gyakorlatilag elértéktelenedett. Ennek tulajdonítható, hogy a gondnoki hivatal az amúgy sem nagy értéket a dologi kiadásai közé keverve elköltötte.⁷⁴

⁷⁰ DEKi 99/1920.

⁷¹ A debreczeni m. kir. Tisza István Tudományegyetem évkönyve és almanchja az 1920/1921. tanévről. Debrecen szabad királyi város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-Váll., 1931/32., 205–206.

⁷² A debreczeni m. kir. Tisza István Tudományegyetem évkönyve és almanchja az 1921/1922. tanévről. Debrecen sz. királyi város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-Váll., 1932., 165–170.

⁷³ RADVÁNSZKY Kálmán: *A képes Balassa-kiadásról*. In: Magyar bibliofil szemle, 1. évf. 1. sz. (1924), p. 80.

⁷⁴ DTRHi. HBmL VIII. 1/b. 43. 2419/1932–33.

Ezek után R. Kiss István volt rektor kezdeményezésére elindították a kifizetés kezdeményezését.⁷⁵ Ennek során megállapodtak a báróval két részletben történő kifizetésre 10.000 pengőről, amely a leltárnapló szerint 1933-ban kifizetésre került.⁷⁶ (Érdekességképpen meg kell említeni, hogy ekkor sem folyt le zökkenőmentesen a kifizetés, mert elsősorban a báró hosszú ideig most sem válaszolt az ajánlatra, csak miután felhívták a figyelmét, hogy erről kénytelenek lesznek a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztert tájékoztatni, küldte meg válaszlevelét, amelyben bankszámlájára kéri a pénz utalványozását. Ezt azonban négy nappal későbbi levelében megváltoztatta azzal, hogy egyenesen Sajókázára küldjék az összeget.)⁷⁷

Ezzel zárult le a könyvtár adás-vételének története, amelynek problémái mögött véleményem szerint a könyvtári ügyektől távol álló dolgok is meghúzódtak.

A duplumok keletkezése

A Radvánszky-féle duplumkönyvtár már jelzőjében is felvet néhány érdekes kérdést, elsősorban azt, hogy mi módon és mi célból keletkezett ilyen nagymértékű duplum egy családi könyvtárban. Sajnos erre vonatkozó feljegyzések, források nem maradtak fenn a család levelezésében. A levelezéseket olvasva azonban egy-egy mondatban találhatunk utalásokat, amelyek megerősítik, hogy a duplumok gyűjtése tudatos tevékenység volt. Szintén erre utal néhány, a könyvekbe írt bejegyzés, megerősítve azt a feltételezést, hogy átgondolt gyűjteményszervező munkával állunk szemben.

Elvethetjük tehát azt a feltételezést, hogy Radvánszky Béla vásárolta duplumokat, nem tudván nagy könyvtárát már kellőképpen számon tartani. Egyébként is nehéz lenne elképzelni egy hozzá hasonló alapos bibliofil könyvgyűjtőről, hogy feledékenységéből 2–3000 kötet könyvet két példányban vásároljon meg. R. Kiss István is megerősíti ezt, hiszen leírja, hogy Radvánszky Béla kitűnően ismerte könyvtárát, minden darabját átolvasta, sőt jegyzetekkel látta el, amiről a duplumkönyvtár néhány könyve is tanúskodik.⁷⁸ Ugyanakkor vannak kérdéses esetek, amelyek magyarázatra szorulnak. Kevésbé érthető például, hogy miért volt szükség két példányban a gothai genealógiai zsebkönyvekre, kalendáriumokra, amelyekből a duplumpéldányok is több métert tesznek ki. A másik érdekes kérdés a régi, ritka könyvek több példányban való beszerzése. Példának említem Heltai Gáspár *Chronica az magyaroknac dolgairol* című munkáját (Kolozsvár, 1575). A család könyves történetében Radvánszky (II.) Jánossal (1666–1738) kapcsolatban kerül elő először ez a mű. Érdekes és fontos momentumként olvashatjuk a szakirodalomban, hogy gróf Ráday Pál (1677–1733) könyvkölcsönzési listáján szerepel a neve, mégpedig Heltai *Chronicáját* kölcsönzi a gróftól, kivel barátsága a Rákóczi

⁷⁵ DTRHi. HBmL VIII. 1/b. 44. 3014/1932–33.

⁷⁶ Bejegyzés a Főnaplóban (1918. szept. 16. 111. sz.)

⁷⁷ DTRHi. HBmL VIII. 1/b. 44. 3914/1932–33.

⁷⁸ R. Kiss I., 1907. 9.

időkben, 1705 körül szövődött.⁷⁹ A kölcsönzés éve sajnos nem pontos, 1720 és 1730 közé tehető. 1750-ben azonban a radványi könyvtár katalógusában már szerepel ez a tétel.⁸⁰ Később pedig, a sajkókazai duplumkönyvtárban is megtalálható Heltai műve. Ez viszont azt jelenti, hogy akár három példányt is birtokolt a Radvánszky család a *Chronicából*. Ez tulajdonképpen nem lenne meglepő, mivel igen népszerű mű volt, de ez a helyzet más könyvek esetében is fennáll, ami legalábbis elgondolkodtató.

A korabeli magán- és intézményi gyűjteményekre egyaránt jellemző volt a duplumok mozgása, forgalma. Radvánszky Béla is számos könyvet vásárolt más könyvtárak duplumaiból, így az Erdélyi Múzeum könyvtárából, az Egyetemi Könyvtárból, vagy a már említett debreceni kollégiumi nagykönyvtár duplumaiból. A mellékletben közölt jegyzéken kívül Debrecenből származnak Lugossy József (1812–1884) könyvtárának kötetei is, amelyek valószínűleg szintén Dézsi Lajos közvetítésével kerültek sajkókazára – hiszen ő rendezte a Lugossy-féle gyűjteményt⁸¹ –, de ott egyes darabjai duplumként jelentkeztek, és így jutottak vissza a debreceni egyetem könyvtárába. Ezen kívül pedig jelentős mennyiségű könyv származik a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának duplumaiból. Radvánszky valószínűleg sokat válogatott és vásárolt a nemzeti könyvtár másodpéldányaiból, „hiszen a könyvtárnak és a levéltárnak jóformán mindennapi látogatója volt”.⁸²

Másfelől – H. Hubert Gabriella is tesz erről említést⁸³ – a duplumkönyvtár kötetiben található possessorori pecsétek, bejegyzések tanúskodnak arról, hogy Radvánszky Béla főnemesek, tudósok, kutatók könyvtáraiból, hagyatékaiból is sokat vásárolt (Podmaniczky Lajos, Prónay Sándor, Szilágy Sándor, Nagy Iván etc.). Ezek a beszerzések szintén növelhették a duplumok számát. Radvánszky Béla azonban nem csak vásárolt a könyvtárak duplumaiból, hanem ő maga is adott át saját duplumaiból, például a kiskartali Podmaniczky-Degenfeld könyvtár számára.⁸⁴ Ezek alapján kibontakozhat előttünk egyfajta „duplum-kereskedelem”, amelynek célja lehetett akár a cserepéldányok biztosítása is.

A duplumok keletkezésének másik fontos erőforrása volt a sokat emlegetett sajkókazai tudományos műhely. Ez igényelhette a fontosabb munkák két példányban való beszerzését, emellett pedig a sajkókazai könyvtárban dolgozó-kutató fiatal tudósok korabeli és későbbi munkái közül számos könyv került az állományba duplumként.

⁷⁹ SEGESVÁRY Viktor: *A Ráday könyvtár 18. századi története* – Budapest, Ráday Gyűjtemény, 1992. 286.

⁸⁰ *Catalogus Bibliothecae Ladislai de Radvan*. Magyar Országos Levéltár, P566, 45. cs., III. o., LX. Cs., 1. sz.

⁸¹ LENGYEL A., 427.

⁸² ZSILINSZKY, 19–20.

⁸³ H. Hubert G., 19., 22.

⁸⁴ Ua., 8.

Az előzőeknél azonban kézzelfoghatóbb magyarázatokat is találhatunk a duplumok gyűjtésére. A duplumkönyvtár könyveiben ugyanis többször találkozhatunk a „pesti példány” bejegyzéssel. R. Kiss István nekrológját olvasva értelmet kap a jelző: „Becses kézi könyvtárat rendezett be ezen kívül pesti lakásán is.”⁸⁵ Ez alapján tehát feltételezhetjük, hogy a duplumok egy része a pesti lakásból származó könyvek közül került ki. Nem meglepő ez, ha valaki tudja, hogy Radvánszky Béla menynyire szerelmese volt a kutatói munkának, ezért hosszabb távú lakóhelyein nem kívánta nélkülözni a munkájához szükséges legfontosabb kézikönyveket. Nehezebb feladat azonban kideríteni, hogy melyik volt ez a pesti lakás, hiszen több lehetőséget is számba kell vennünk. Időrendben veszem sorra a szóba jöhető pesti lakóhelyeket.

Radvánszky Béla első naplójában két pesti lakás is említésre kerül. Megemlíti Váci utcai tartózkodását, valamint 1869-ben nevelőapjának, Radvánszky Antalnak az Üllői út 7. szám alatti lakását.⁸⁶ A következő adatot Fejérpataky László szolgáltatja, miszerint 1882-ben Radvánszky Béla budapesti lakása a Stáció utca elején volt.⁸⁷ Ugyanakkor az Üllői út (IX. ker.) 19. szám alatti neobarokk épületet Meining Artúr tervezte 1890 körül a Radvánszky család részére. A helyreállítása 1955-ben történt.⁸⁸ Tehát a megoldás ezek között kereshető, bár nem tudni, hogy ez a teljes lista, vagy még ezeken kívül is volt a Radvánszky családnak Béla idejében lakóhelye Pesten illetve Budapesten. Az R. Kiss István által említett lakás pontos helyét azonban egyelőre nem sikerült felderíteni.

Ezek mellett azonban egyértelmű feljegyzések és a duplumokban található bejegyzések tanúskodnak arról, hogy a kettős beszerzést nem véletlen, hanem tudatos gyűjteményszervezési tevékenységként könyvelhetjük el. Két példát idézek ennek szemléltetésére. Az első az 1892 körüli feljegyzések közül származik. Ebben Radvánszky Béla a kér könyvet a Marosvásárhelyi Teleki könyvtárból: „Maros-Vásárhely-t Teleki könyvtárban szerezeni a catalogus IV-k kötetéből 2 példányt. Samu adhat, van.”⁸⁹ A második példa a duplumkönyvtár egyik kötetéből származik. Tagányi Károly munkájában olvashatjuk a sokatmondó margináliát: „másodpéldány gyűjtendő belőlük!”⁹⁰ Ez ráadásul arra is utal, hogy a műből az első példány került Debrecenbe duplumként, nem a másodiként beszerzett példány. Ez pedig magában hordozza a kérdést, hogy mi alapján történt a duplumok kiválogatása? A levéltári iratok alapján ugyanis sehol nem találunk utalást arra, hogy a duplumokat

⁸⁵ R. KISS I., 43.

⁸⁶ CZEGLÉDI L., 199.

⁸⁷ FEJÉRPATAKY László: *Báró Radvánszky Béla emlékezete*. In: Turul, 24. köt. 4. sz. (1906), 145.

⁸⁸ ZÁKARIÁS G. Sándor: *Magyarország művészeti emlékei*. 3. köt., Budapest – Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1961., 173.

⁸⁹ EOL, Radvánszky-hagyaték. 6. tétel. Levelek, feljegyzések, hivatalos iratok, könyvtárügy. Könyvtárügy.

⁹⁰ TAGÁNYI Károly: *Az erdélyi udvari kancelláriai levéltár* – Budapest, Athenaeum Rt., 1898. 12. (A m. kir. Országos Levéltár ismertetése ; 3.)

külön kezelték volna. Természetesen ez azt is jelenti, hogy a könyvtárról közölt számadatok tartalmazzák a duplumokat is, legalábbis 1918-ig.

Összességében el lehet mondani, hogy a duplumok kiválogatása nem vall tervszerű munkára, hiszen a duplumkönyvtárban számos olyan mű található, amely személyes ajánlást, illetve családi bejegyzést tartalmaz. Mindazonáltal azt gondolom, hogy a másodpéldányok beszerzésének lehetséges okait a teljesség igényével áttekintettük.

A duplumkönyvtár tartalma

Érdekes kérdés a duplumok kiválogatása, azaz milyen szempontok alapján döntötte el Radvánszky Kálmán, hogy a duplumok közül mi kerül be az eladásra szánt kötetek közé. Az ugyanis nyilvánvaló, hogy nem került minden másodpéldány Debrecenbe. (Ezt láthattuk a Fejér és Katona művek esetében is, hiszen ezek eladásáról is csak utólag döntött a báró.)

Sajnos feljegyzések, források nem állnak rendelkezésünkre ezzel kapcsolatban, így csak következtetni tudunk arra, hogy mely művek nem kerültek eladásra. Nem kerültek a duplumok közé – egy-két kivétellel – például azoknak a műveknek a másodpéldányai, amelyekben családi vonatkozású bejegyzések szerepelnek. Az ilyen személyes tartalmú bejegyzéseket Radvánszky Kálmán a könyvtár katalóguscéduláin is feltüntette. De éppígy nem találhatjuk meg a duplumkönyvtár kötetei között Radvánszky Béla munkáit, holott ezekből több példány is volt a sajkózái könyvtárban. Jó példája Kálmán édesapja iránti szeretetének és tiszteletének, hogy R. Kiss István Radvánszky Béla emlékezete című munkáját úgymond visszagyűjtötte az elhalt rokonoktól, ismerősöktől.⁹¹ Hiányoznak a duplumok közül ezeken kívül az antikvák duplumai, a Balassi kiadások másodpéldányai és valószínűleg még más munkák, amelyektől Radvánszky Kálmán különböző okokból nem kívánt megválni.

A duplumkönyvtár tartalma ettől függetlenül gazdag és értékes gyűjteményt tükröz. A duplumok tartalmi megoszlásának megállapításához jó kiindulási alapot ad a Radvánszky Béla által használt osztályozási rendszer.⁹² A báró 22 osztályba sorolta be könyveit, és a római számmal jelölt osztályjelzeteket kis bélyegekkel feltüntette az egyes köteteken is.⁹³ Bár a szakbeosztás sok esetben következtelen, az osztályba sorolást jelző bélyegek a duplum kötetek többségén is megtalálhatók, így ezek segítettek a tartalom feltárásában. Emellett pedig az előzőekben már említettem, hogy a duplumok csomagolásakor részletes jegyzék készült a ládákról, amely az osztályok

⁹¹ Kiderül ez a mű katalóguscéduláiról, valamint innen tudhatjuk azt is, hogy például a báró erdésze halála előtt visszaadta saját példányát Radvánszky Kálmánnak.

⁹² H. Hubert G., 25–26.

⁹³ A sajkózái könyvtár cédulakatalógusa 25 osztályt tartalmaz.

szerint is leírja az egyes ládák tartalmát. Az 1–20. osztályok mindegyikéből tartalmaz duplumot a Debrecenbe került gyűjtemény. Ezek megoszlása a következő:⁹⁴

- I. Hazai történelem.** (A történetírás elmélete, egyetemes és külön történet, művelődéstörténet, egyháztörténet, élet- és emlékiratok.) (306 mű)
- I. b. Hadtudomány, hadtörténet.** (16 mű)
- II. Hazai történelmi források.** (Oklevelek, köz- és államiratok, krónikák, forrásértékű írók, levelek, történelmi forráskritika.) (176 mű)
- III. A történelem segédtudományai.** (Hitregetan, történelmi földrajz, kortan, oklevéltan, oklevélkritika, nemzedékrend, időtan, családtörténet, régibb halotti beszédek, pecséttan, címertan, schematismusok.) (131 mű)
- IV. Archeologia.** (Őstörténet, régiségek leírása, antik építészet, régi műipar, éremtan.) (43 mű)
- V. Földrajz, ethnographia.** (Leíró földrajz, népisme, utazások, helységnévtárak.) (8 mű)
- VI. Classica philologia.** (Római és görög írók, eredeti és fordítás.) (11 mű)
- VII. Nyelvészet, irodalomtörténet.** (Nyelvmélekek, nyelvtanok, szótárak, írók életrajzai, írók levelezései, emlékbeszédek, műbírálólat, tudományos intézetek alapszabályai és működése.) (183 mű)
- VII. a. Könyvészet.** (35 mű)
- VIII. Magyar szépirodalom, szépművészet, színészet, zeneelmélet.** (Aesthetica, szónoklattan, költészet, széppróza, népköltészet, színművek, színészet, festészet, művészek életrajza, zeneelmélet.) (39 mű)
- IX. Hittan, bölcsészet, neveléstudomány.** (13 mű)
- X. Társadalmi tudományok.** (Államtudományok, azok elmélete és története, politikai iratok, politikai szónoklatok, közigazgatás, pénzügy, nemzetgazdaság, statisztika, ipar és kereskedelem, szabadkőművesség.) (60 mű)
- XI. Jogtudomány és története.** (19 mű)
- XI. b. Törvények.** (8 mű)
- XII. Országgyűlési iratok.** (1 mű)
- XIII. Természettan és segédtudományai.** (Számтан, mértan, gép- és műtan, építészet, kézműipar elmélete, fizika, természettani földrajz, csillagászat.) (4 mű)
- XIV. Vegytan, orvostudomány.** (Élettan, egészségтан, gyógytan, törvényszéki orvostan, gyógyászat története, állatgyógyászat.) (3 mű)
- XV. Szakácskönyvek.** (1 mű)
- XVI. Természetrajz.** (Állattan, növénytan, ásványtan, geológia, bányászat.) (10 mű)
- XVII. Mezei és házi gazdaság.** (Erdészet, kertészet.) (22 mű)
- XVIII. Sportirodalom.** (Lóisme.) (29 mű)

⁹⁴ A művek száma összesen 1140. Ez eltérést mutat a könyvtár éves jelentésében szereplő 1029 műtől. A különbség oka elsősorban a sorozatok eltérő értelmezéséből adódik, amelyek rekonstruálására nincs lehetőség.

XIX. Folyóiratok (melyek más szakba nem sorolhatók). (19 mű)

XX. Gyűjteményes művek (melyek szakba nem sorolhatók). (3 mű)

Áttekintve ezt a jegyzéket helytállóan tűnik a könyvtári bizottság és R. Kiss István megállapítása, amely szerint a gyűjtemény főként történelmi és művelődés-történeti témájú műveket tartalmaz.⁹⁵ Egyetlen témakör hiánya feltűnő, mégpedig a zenei tárgyú műveké. A duplumok között nem találunk belőlük, de a szakrendszerben sem kapott helyet a zene. Ez csupán azért érdekes, mert Radvánszky Béla egyébiránt kedvelte a zenét, sőt lelkes bírálókat írt például Adelina Patti (1843–1919) pesti hangversenyeiről vagy Vay Lénárd (1949–1912) hegedűművész játékáról.⁹⁶

Figyelemre méltó képet mutat a kötetek megjelenési idejének megoszlása is. A táblázatokból látható, hogy a duplumok zömének megjelenése a 19. századra tehető. Ezen belül érdemes megfigyelni, hogy a legnagyobb számadatokat Radvánszky Béla akadémiai levelező taggá választásától, a főispáni címtől való visszavonulásáig találhatók (1879–1892). Írói tevékenységének is ez volt legtermékenyebb korszaka. A másik fontos megfigyelhető tény, hogy halála utáni évekből is származnak duplumok, amelyeket Radvánszky Kálmán gyarapításának tekinthetünk.

	1560	1570
2	1	
5		1

⁹⁵ DTRHi. HBmL VIII. 1/b. 4. 1916/17. 790. etsz.

⁹⁶ TARCAI Béla: *Egy nemesi család fényképei*. In: A Herman Ottó Múzeum évkönyve, 27. köt. 1988. (megj. 1989), 264.

A Debreceni Egyetemi Könyvtár története

	1600	1610	1620	1630	1640	1650	1660	1670	1680	1690
3	1									
5							1			
6									1	
7									1	

	1700	1710	1720	1730	1740	1750	1760	1770	1780	1790
0							2	1	9	10
1					1	1	1		4	9
2					1			1	4	8
3		1	1				1		5	3
4				1				3	3	4
5		1						2	3	2
6					1		3	3	5	4
7				1			2	2	5	5
8						1		3	4	5
9			1	2				3	4	5

	1800	1810	1820	1830	1840	1850	1860	1870	1880	1890
0	6	4	8	7	8	9	17	21	50	46
1	3	3	7	12	13	11	26	27	44	39
2	6	4	6	8	11	9	23	27	46	38
3	6	2	8	12	10	12	23	26	50	35
4	7	8	5	4	11	15	26	27	46	33
5	8	7	7	9	10	13	24	32	57	29
6	11	6	6	7	9	15	23	38	45	31
7	5	6	5	14	10	16	24	33	33	35
8	5	5	6	12	12	16	26	47	38	25
9	6	4	9	15	13	21	18	41	42	23

	1900	1910
0	22	
1	24	2
2	25	2
3	20	
4	20	
5	25	
6	7	
7	3	
8	2	
9	1	

2. táblázat
A kötetek megjelenési év szerinti megoszlása

A következő táblázat a művek nyelvi megoszlását tartalmazza. Ebből első látásra szembetűnik, hogy a gyűjtemény körülbelül 75–80%-a magyar nyelven íródott. Ha ehhez még hozzátesszük azt a tényt, hogy főként magyar történeletről szóló művekről van szó, a gyűjtemény nagy értéke kétségtelenül nyilvánvalóvá válik. (Ez egyébként azonnal indokolja a francia nyelvű művek kis számát, valamint az egyéb nyelveken írt művek hiányát is, hiszen a magyar történeletről írt idegen nyelvű művek zöme latin és német nyelven jelent meg.)

magyar	német	latin	francia
884	116	119	9

3. táblázat
A művek nyelv szerinti megoszlása

A tartalmi feltárás mellett fontos adalékokkal szolgálhat a possessorok, könyvkereskedők, valamint a margináliák tanulmányozása. A könyvtörténeti vonatkozások mellett számos olvasmánytörténeti tanulsággal szolgálhat ez a kutatás. A duplumok possessori bejegyzéseinek vizsgálata segít betekinteni más magánkönyvtárak történetébe, és remélhetően kiegészítésekkel is szolgál ezekhez. A számos possessor tekintve azonban a jelen tanulmány keretei nem alkalmasak ezek mélyreható vizsgálatára. A közel két és fél ezer kötet tanulmányozása során jó néhány név merült fel könyvtulajdonosként, egyre szövevényesebbé fonva a családi, baráti és tudományos kapcsolatok hálóját.

A possessorok sorában végül a duplumkönyvtár köteteinek többségében is szinte minden könyvben Radvánszky Béla pecsétjeivel találkozhatunk. Egyes könyvekben semmiféle pecsét sincs, de ez valóban a könyv duplum voltára utalhat. A fontosabb kérdés azonban az eladható duplum jelzésű bélyegző hiánya a könyvek egy részében: „Duplum venditum ex Bibliotheca Radvanszkyana”. A pecsét csak néhány kötetben szerepel, a legtöbb helyen csak a báró tulajdonát jelző possessori bélyegzőket találhatjuk. Ez a tény a duplumkönyvtár történetének újabb fehér foltjához vezet. Nem tudjuk ugyanis ki ütötte a duplumot jelző pecsétet a könyvekbe. Nem tudjuk miért éppen ezekbe a könyvekbe került a pecsét, valamint arról sincs információnk, hogy a többi duplum kötetben miért nem találkozhatunk ezzel a bélyegzővel. Mindez ismételten arra enged következtetni, hogy a duplumok kiválogatása az eladás előtt nem igazán tervszerűen, átgondoltan történhetett.

Az említetteken kívül Radvánszky Béla tulajdonosi bejegyzései más formában is előkerülnek a duplumokban. Így találkozhatunk autográf aláírásával, valamint az egyszerű sorbélyegzővel, hiszen a báró minden könyvébe eleinte kézzel beírta a nevét, később pedig a praktikusabb pecsétet használta.⁹⁷ Itt ismét felmerül bennem a kérdés, hogy valóban duplum-e minden példánya a gyűjteménynek, vagyis az

⁹⁷ R. KISS I., 1907. 43.

Evangelikus Országos Könyvtárba elszármazott sajkókezai gyűjteményben megtalálható-e minden duplum kötet párja?

Radvánszky Béla

RADVÁNSZKY BÉLA

1. ábra

Radvánszky Béla tulajdonosi jegyei a duplumkönyvtár kötetekben

Zárószó

Megtörtént hát az a nem gyakori eset, hogy egy számottevő, jelentős magánkönyvtár gyűjteménye szinte teljes állományával fennmaradt az utókor számára. A sajkókezai könyvtár az Evangelikus Országos Könyvtár gyűjteményét gazdagítja, míg a sajkókezai duplumokat a debreceni egyetemi könyvtár őrzi. Természetesen azt nem mondhatjuk el, hogy a gyűjtemény eredeti állapotához képest hiánytalan. Ezt bizonyítják például az antikvár árveréseken időnként felbukkanó, Radvánszky Béla pecsétjével ellátott művek.⁹⁸ Mindazonáltal a gyűjtemény kevés veszteséggel átvé-

⁹⁸ 1. (Kálti Márk): *Marci chronica de gestis Hungarorum*. Pest, 1867

szelte a forradalmak, világháborúk pusztításait. A duplumkönyvtár köteteiből mindössze néhánynak a helyén találhatunk „átcserélt példányt”, amely az elhasználódás miatt cserére szorult. Egynéhány kötet ugyan a korabeli gyűjteményszervezési politika áldozata lett, mivel az egyetemi könyvtár állományában duplumként szerepelt, így törölték az állományból. Ezek közül azonban számosat még sikerült megmenteni, mert gondos kezek megőrizték őket a könyvtár régi másodpéldányai között, így jelentéktelen az a szám, amely az egyetemi könyvtárból duplumként kiajánlásra került.

A duplumkönyvtár tudományos értékét támasztja alá az a tény is, hogy műveiből nem egy ma is, közel száz év elteltével, az olvasótermekben, kutatótermi kézikönyvtárakban áll az olvasók és kutatók rendelkezésére. Időközben elkészült a duplumok jegyzékének rekonstruálása, kiegészítve a possessorok feltáráásával. Ennek közzététele teheti majd közel teljessé a magyar könyvtártörténet és művelődéstörténet számára a sajkóczai Radvánszky könyvtárról fellelhető ismereteket.

Az Állami Könyvterjesztő Vállalat 21. árverése 1985. május 21–22. 233. tétel. In: A magyar könyvgyűjtő új kézikönyve (1969–1988). 1. köt. Összeáll. Szinainé László Zsuzsa. – Bp., OSZK, 1990. 731., 6301. e. tétel

2. GÁNÓCZY Antal: *Episcopi Varadinenses fide diplomatum concinnati ...* – Viennae, 1776

Az Állami Könyvterjesztő Vállalat 30. árverése 1989. november 10–11. 192. tétel. In: A magyar könyvgyűjtő új kézikönyve II. (1989–1991). 1. köt. Összeáll. Szinainé László Zsuzsa. – Bp., KIT Képzőművészeti K., 1994. 316., 2663. tétel

3. PRAY György: *Dissertatio historico-critica de sacra ...* – Vindobonae, 1771

Az Állami Könyvterjesztő Vállalat 30. árverése 1989. november 10–11. 440. tétel. In: A magyar könyvgyűjtő új kézikönyve II. (1989–1991). 2/3. köt. Összeáll. Szinainé László Zsuzsa. – Budapest, KIT Képzőművészeti K., 1994. 763., 6325 tétel

Melléklet

Debreczeni ref. főiskola
A duplumkönyvtárból b. Radvánszky Béla úr által megvásárolt könyvek jegyzéke
1892-ben

Analecta vetera, sive collectis veterum operum cum adnotationibus J. Mabillon Parisiis 1723. ívrét bőrk.	4 for.
Aristoteles Nikomachoszhoz címzett Ethikája. Ford. Haberern J. Budapest. 1879. 8-r. f.	1. -
Athenas, Uj magyar -, Ujabbkori m. prot. egyházi írók életrajzgyűjteménye. Gyűjté Sz. Kiss K. Budapest. 8-r. f.	2. -
Benkő, Jos. Milkovia. Tomus I. II. Viennae 1781. Két köt. 8-r. fb.	5. -
Balkányi Sz. Lajos. Debreczen helynevei. Debreczen 1865. 8-r. f.	- 30.
Balogh Ferencz. A magyar prot. egyház történetének irodalma. Debreczen 1879. 8-r. f.	- 50.
Bocatius, Joan. Commentatis epistolica de legatione sua. Ívrét f.	- 40.
Bod P. Az Isten vitézkedő anyaszentegyházának historiája. Basilea 1760.	1.50.
– A Szent Bibliának historiája. Szeben 1748. fb.	1.50.
– A Szentírás értelmére vezető lexicon. Győr é. n. 8-r. bk.	1.50.
– Smyrnai Sz. Polykarpus. é. n. 8-r. fb.	3. -
– Szent Heortokrates. Pozsony 1786. 8-r. fb.	1.50.
Bloch M. A zsidókról. Pest 1840. 8-r. f.	- 30.
Bloch M. Nyelvészeti nyomozások. Buda 1841.	- 40.
Bonfinius, Ant. Rerum ungricarum decades quatuor. Francofurti 1581. ívrét. pergk.	5. -
Bozóky L. A nagyváradi kir. jogakadémia vázlatos történelme. Nagy-Várad 1872. 16-r. f.	- 10.
Brassai S. Logika lélektani alapon. Pest 1858.	- 50.
Beszédek a) Rhédey Ferencz b) Reviczky Ádám c) Tököly Péter d) Pázmándy Dénes e) Perényi G. f) Péchy János g) Teleki József h) Keglevich Gábor i) Lányi Imre k) Zichy Ferencz gr. beiktatási ünnepélyén. per 10-10	1. -
Budai Ézsaiás. Közönséges historia I. Debreczen 1800. 8-r. fb.	- 50.
Budai É. Magyarország históriája I-III. kötet. Debreczen 1805–1812. 8-r. fb.	1.50.
– Propedeumata theologiae christianae. Debreczini 1817. 8-r. pk.	- 50.
– Régi tudós világ históriája. Debreczen 1802. 8-r. fb.	1.20.
Bünös tor. A korlátlan törvénytannal. 3. kiadás. ívrét. f. [1833 után]	- 30 kr
Cornides. Regum Hungariae genealogia. Posonii et Cassoviae 1778. 4-r. f.	2. -
Csengeri József. Az egyetemes történettudomány vázlata. S-Patak. 1893 8-r. f.	- 40 kr

A Debreceni Egyetemi Könyvtár története

Dessewffy I. Nehány szó a Hitel ügyében. Kassa 1832. 8-r. f.	- 30
Dubravius. Historia Bohemica. Francofurti 1687. 8-r. pergk.	2. -
De imperio magni Mogolis. (Elzevir) 1631.	- 40 kr
Engel, J. Chr. Commentatio de expeditionibus Trajani. Vindobonae 1794. 8-r.	1.50.
Epistolae imperatorum et regum Hungariae. Pestini. 1808. 8-r. fb.	1.50.
Figyelmező, Magyar prot. egyházi és iskolai – Szerk. Révész I. I–IX. évfolyam. 1870–1878. fűzve.	12. -
Fogarasi I. Magyar közpolgári törvénytudomány. 5. kiadás. Pest. 1845. és Pótlék u.a.hoz. fb. és félvászon 8-r.	2. -
Frankl Vilmos. A magyar nemzet műveltségi állásának vázlata. Pest. 1861. 8-r.	- 60.
Gatterer Jo. Chr. Abriss d. chronologie. Göttingen. 1777. Mellette: Abriss d. Genealogie. Göttingen 1788. 8-r. pk.	- 50.
Gerando Ágost. Politikai közszellem Magyarországon I. kötet. Pest. 1848. 8-r. fv.	1.20.
Kurze Geschichte der Kriege zwischen d. Haus Oesterreich u. d. Ottom. Pforte. Wien 1788. 8-r. f.	- 40 kr
Hazaíui szózat a magyar nemességhez. 1809. 8-r. f.	- 60 kr
Hypocratis opera omnia graece et latina. Lugduni Bat. 1665. Tom I. II. 8-r. pergk.	2.50.
Homeri opera. Tom. I. II. Amstelaedami. 1707.	1. -
Homér' Iliasa. Ford. Vályi Nagy Ferenc. I. II. kötet. S. Patak. 1821. fb.	2. -
Horatius levelei. Ford. Kis János. Pest. 1833. 8-r. f.	1. -
(Humboldt) Briefe über Humboldt's Kosmos. 1. 2. Band. Leipzig. 1898. Két kötet. 8-r. fv.	2. -
Imák és beszédek Tisza Lajos özvegye felett. Debrecen. 1863. 8-r. f.	- 10.
Irinyi I. Az 1790/1-diki 26. vallásügyi törvény története. Pest. 1857. fv.	2. -
Isthuanffius Nic. Regni hungarici historia. Col. Agr. 1685. ívrét. pergk.	4. -
Kátay G. A kir. m. természettudományi társulat története. Pest. 1863. 8-r. fv.	- 60.
Kazy, Ioan. Brevis commentarius rerum in Hungaria et Croatia gestarum ... Tyrnaviae 1719. 16-r. bőrk.	1. -
Katancsich, P. M. P. Istri ad colarum geographia vetus. Pars I. II. Budae 1827. Két kötet. fv.	6. -
Kemény Io. Commentatio ... de jure succedendi ... domus Austriacae. Halae Magdeburgicae é. n. 4-r. bőrk.	1. -
Koháry Ferencz emléke. Pest. 1826. 4-r.	- 10.
Kovachich, M. G. Codex authenticus juris tavernicalis. Budae 1803. 8-r. fb.	1.80.
Kovachich, M. G. Supplementum ad vestigia comitorum. Tomus I–III. Budae 1798–1801. 8-r. f.	6. -
Kovachich, M. G. Indices reales historici. Budae. 1806. 8-r. f.	1.50.
Ladányi G. Észrevételek Krainer ... munkájára. Kolozsvár 1879. 8-r. f.	- 10.

Libelli, quibus Anonymus authentiam ... defendit. Viennae 1780. bk.	2. -
Listi, L. Magyar Mars. Bech 1653. [Irott czimlappal; a 4. levél írással pótolva; az Indexből hat sor hiányzik.]	10. -
Machiavelli, M. Értekezések T. Livius római történeteinek X első könyve fölött. Pest. 1862. 8-r. f.	1.50.
Magyar Grammatika. Béts. 1795. 8-r. fb.	2. -
Magyar tudós társaság alaprajza. Pest. 1831. 4-r. f.	- 40.
Márky Sándor. Lugossy József Kölcseyről. é. n. 8-r. f.	- 10.
Matthiae, Christ. Teatrum historicum theoretico-practicum. Amstelodami. (Elzevier) 1656. díszes pergk.	1.50.
Mátyási I. Vélekedés a magyar nyelv eránt. Pest. 1806. 8-r. f.	- 40.
Magyar Nyelvőr. XVII. kötet. 1888.	2. -
Nyári Pál. Javalat Pestmegye' közigazgatási rendszere iránt. Pest. 1840. 8-r.	- 30. kr
C. Plinii Secundi Historiae Naturalis libri XXXVII. Tomus I. II. Parisiis. 1741. ívrét. bőrk.	5. -
Respublica, sive status regni Scotiae et Hiberniae. Lugd. Bat. Elzevier. 1629.	- 40.
Regestrum bursae Cracoviensis hungarorum. Budae 1821. 8-r. f.	- 80.
Révay, Nic. Propositiones ex lingua hungarica. Typis Trattneri. é. n. 8-r. f.	- 30.
– Alázatos segedelem kérés ... 8-r. f.	- 30.
Révész B. gr. Teleki László emlékezete. Debreczen 1861.	- 10.
Révész B. Bárczay Zsuzsánna emlékezete. Debreczen 1855.	- 10.
Révész I. A magyarországi prot. gymnasiumok államjogi viszonyai. Debreczen 1873.	- 30.
– Az alakulandó magy. prot. irodalmi társulat alapszabályainak terve. Debreczen 1863. 8-r. f.	- 10.
Sárospataki füzetek I. 1857–1858. II. 1858. III. 1859. IV. 1860. 8-r. fv.	12. -
Schedel F. A műfordítás elveiről. Buda 1893. 8-r. f.	- 30.
Schilling L. Morvamezei ütközet 1278. Kolozsvár 1878.	- 20.
Schwartner, Mart. De gente Croviaca ... Pestini. 1791. 8-r. f.	- 30.
Scriptores historiae romanae latini veteres I–III. Heidelbergae 1743. ívrét. bőrk.	6. -
Scriptores rerum hungaricarum veteres et genuini. Cura et studio J. G. Schwandtneri ... Vindobonae 1746–1748. Tomus I–III. ívrét. bőrk.	18. -
Sinay Nic. Sylloge actorum ... pacificationi Viennensis. 1790. 8-r. f.	- 60.
Segítő. I. 1. db. (Több nem jelent meg.) Buda 1806.	- 15.
Scriverius, Respublica romana. Lugd. Bat. Elzevier. 1627. 16-r. bk.	- 40.
Szirmay, A. Notitia hist. locorum viniferorum Zempl. Cass. 1798. 8-r.	- 60.
Spicilegium observationum de Bosniae regno. Lugd. Bat. 1737.	1. -
Strabo. Geographicorum commentarius a Guarino Veronense latinitate donatus. Basileae 1523. r. bk.	5. -

A Debreceni Egyetemi Könyvtár története

Széchenyi István Hítel című munkájához Toldalék észrevételek. Pest. 1831. 8-r. f.	- 50.
Szirmay, Ant. Notitia topographica politica com. Zempleniensis. Budae 1803. 8-r.	- 80.
Szirmay, Ant. Notitia historica com. Zempleniensis. Budae 1804. 8-r.	1. -
Szofokles. Oidipusz király. Ford. Szabó K. Kecskemét 1857. 8-r. f.	- 30.
Szótár, – Törvénykezési s tiszti – Debreczen 1837.	- 20.
Tacitus évkönyvei. Ford. Szenczy Imre. Szombathely. 1856. 8-r. fv.	1.20.
Tisztbéli írásmódjának saját szavai. Pest. 1807. 8-r. pk.	1. -
Tseh Márton. Lovakat orvosló könyv. Pest. 1797. 8-r. pk.	1. -
Tudománytár 1844. évfolyam. Buda. 1844. 8-r. fv.	1. -
Virgilius Maro Georgikonja. Ford. Rajini I. Pest. 1814. 8-r. pk.	1.20.
Wagner Car. Collectanea geneal. hist. Decas I. Budae 1778. ívrét. fb.	1.50.
Chilko L. A debreceni r. kath. egyház vázlatos története. Debreczen 1877. 8-r. f.	- 25.
Eder, Jos. C. Scriptores rerum transsylvanicarum Tom. I. Vol. 1. Tom. II. Vol. 1.	5. -
Összesen: 166.70.	

PITUKNÉ MAKÓ MARIANNA

**A DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR
ÉPÍTÉSI MUNKÁLATAI
(1929–1932)**

Az egyetemi könyvtár önként érthetően csak a Nagyerdőn, az egyetemi épületek között építhető fel. Az a hatalmas koncepció, amely az egyetemet a Nagyerdőn egységes keretben kívánja kifejleszteni, oly természetessé teszi e követelményt, hogy annak bővebb megokolására kiterjeszkedni nem is kívánunk.
(Módis László)

1. A Debreceni Egyetemi Könyvtár története

A Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter 1911-ben a tiszántúli református egyházkerülettel, mint a kollégium fennhatóságával tárgyalásokat folytatott, hogy lehetővé tegye a kollégiumi könyvtár könyvállományának használatát az egyetemi könyvtár helyiségeiben is. 1913-ban létre is jött egy olyan megállapodás, amely szerint az egyházkerület a kollégiumi könyvtár könyveit – a tulajdon jog fenntartása mellett – az egyetem használatára engedi át, még pedig úgy, hogy a könyvek az egyetemi könyvtár helyiségeiben is használhatók legyenek. Erre a megállapodásra való hivatkozással az egyetem első tanácsának előterjesztésére 1915 tavaszán a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter a hozzájárulását kérte az egyházkerületnek, hogy helyezze el letétként az egyetem könyvtárában a kollégiumi könyvtár állományának azt a részét, amely az egyetemi oktatás céljaihoz nélkülözhetetlen.

Az egyházkerület 1915 évi őszi ülésén úgy határozott, hogy a kollégiumi könyvtárat továbbra is a régi helyén kívánja megtartani. Mivel a református kollégiumi nagykönyvtárnak a létesítendő egyetemi könyvtárral való egybekapcsolása az 1915–16. tanév folyamán nem sikerült, ezért az egyetem hozzáfogott egy, a tanárainak, valamint hallgatói tudományos munkáinak támogatására okvetlenül szükséges külön egyetemi könyvtár létesítéséhez.

1916. március 16-án a VKM a könyvtár megszervezésére könyvtárörzt nevezett ki, így 1916-ban megindult a könyvtár anyaggyűjtése. 1916–17. iskolai évben folytak le az elhelyezés és felszerelés, 1917–18-ban a könyvtári belső szervezés munkálatai. A debreceni egyetemen ugyan már 1914-ben megkezdődtek az előadások, és a kb. 15000 kötetből álló könyvtár 1918. május 1-jén megnyílt, de szervezetének

kialakítása, állományának megalapozása sokáig elhúzódott.¹ A fejlődést a helyhiány is nagyon akadályozta. Az univerzitás a városban szétszórva több helyen működött, és mivel a központi épülettel kapcsolatosan tervezett különálló épület tervét az akkori háborús viszonyok között elejtették, a könyvtár a Simonffy utca egyik bérházának második emeletén kapott ideiglenes otthont.

Mivel a Kollégiumban és a városban biztosított szükségmegoldásként nyert elhelyezés a másik három kar igényeit kezdettől fogva nem elégítette ki, az egyetem vezetői kezdettől fogva sürgették az orvoskari építkezések ütemének meggyorsítása mellett a központi épület felemelését, de a különböző intézetek otthonául szolgáló egyéb építkezések megindítását is. Már az egyetem első tanácsa küldöttségileg kereste fel ebben az ügyben a miniszterelnököt, valamint a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztert, mert „megdöbbenően meredt elé ... a tény, hogy előadó és szemináriumi helyiségek, valamint szakkönyvtárak nélkül komoly és eredményes tudományos munkát végezni nem lehet”.² Az 1916–17. tanév bezárása alkalmából újból felmerült a központi egyetem, a hozzá csatlakozó egyetemi könyvtár és a különböző intézmények felépítésének a háború közeli befejezésének reményével összefűződő igénye. Az egyetem rektora a kormánynak a háborúból hazatérő munkások foglalkoztatására irányuló feltételezett közmunka programjára utalással sürgette, hogy ennek keretében „első vonalba kell tenni a debreceni egyetemi építkezéseket”.³ Valóban az egyetem központi épületének tervezési munkáit a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter már az első világháború befejezése előtt elrendelte, azonban a háborút követő évek gazdasági nehézségei következtében a már 1914 tavaszán megkezdett építkezések befejezése is olyan vontatott ütemben haladt, hogy újabb nagyszabású építkezések megindítására gondolni sem lehetett.

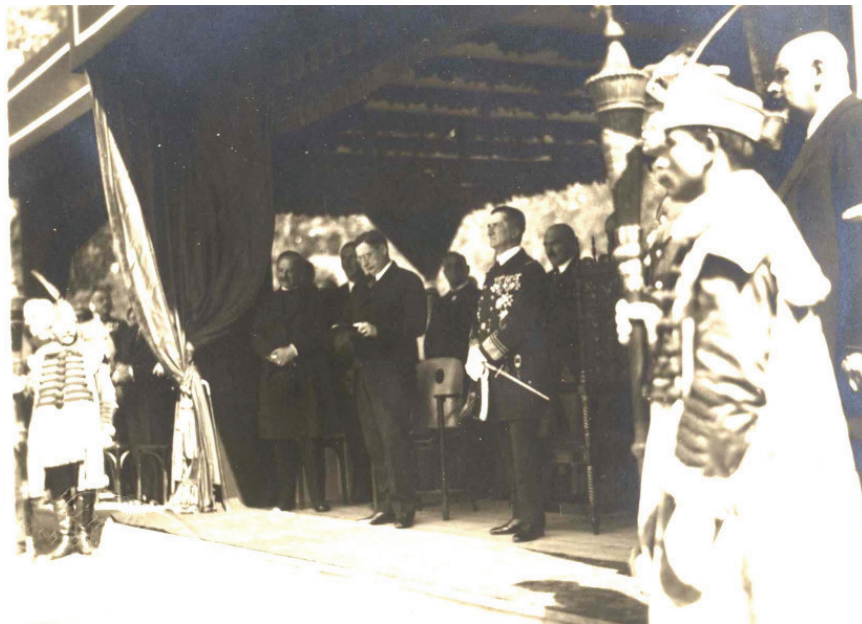
Ilyen körülmények között az egyetem központi épülete alapkővének letételére csak 1927. június 3-án került sor (1. kép).

Az építkezés megérezte a gazdasági nehézségeket. Az 1929-ben meginduló gazdasági válság következtében ugyanis a központi épület munkálatai némileg elhúzódtak, másrészt az épület nem készülhetett el a fényűzőbb kupolás megoldással, hanem csak az eredeti tervzet megcsonkításával. Nem csak a központi épület mögé tervezett természettudományi intézetek felépítésére nem került sor, hanem magának a központi épület egyes épületrészeinek, helyiségeinek befejezése is elmaradt. Ezek a munkálatok részben csak a későbbi évek során készültek el, részben – mint pl. a könyvtár nagy olvasóterme – egészen a második világháború befejezéséig, sőt egészen a felszabadulást követő évekig nem nyerték el végleges formájukat.

¹ DEK 133–1931

² VARGA Zoltán: *A Debreceni Tudományegyetem története I. 1914–1944.*– [Debrecen] : [KLTE], [1967] – 17.

³ Uo.

1. kép

Az Egyetem Központi épületének alapkövetési ünnepsége, 1927. június 3-án. A képen középen, balról **Klebelsberg Kuno** Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter, mellette jobbról **Horthy Miklós** kormányzó áll.

A központi épület megnyitó ünnepélyét az épület díszudvarán 1932. május 15-én tartották meg – melynek kapcsán aznap este hangversenyt rendeztek az Arany Bika szálló dísztermében⁴ – s ezzel egyidejűleg az egyes hivatalok és intézetek megkezdtek folyamatos beköltözésüket. Itt nyertek elhelyezést az orvoskari telepen működő gazdasági hivatalok kivéve az egyetem központi igazgatási szervei és a négy kar dékáni hivatala, a Tanárképző Intézet és a Tanárvizsgáló Bizottság helyiségei, valamint a Teológiai, Jog- és Államtudományi és a Bölcsészeti- Nyelv- és Történettudományi kar intézetei és előadó termek.

Az épületet az a Korb Flóris (2. kép) műépítész tervezte, aki másfél évtizeddel korábban a kolozsvári egyetemi és múzeumi könyvtár építéskor megtanulta a korszerű könyvtáráépítés elveit. Ő volt a vasbeton alkalmazásának egyik hazai úttörője. Az Angol Királyi Építészársaságnak is tagja volt. 1930-ban bekövetkezett

⁴DEK 109–1932

halála után Patzó Márton építész vette át az építkezés irányítását, akivel Nyireő István, a könyvtár igazgatója nem tudott olyan összehangolt munkakapcsolatot kialakítani, mint tapasztaltabb elődjével.

2. kép

Az egyetemi építkezések vezetősége, 1929-ben. Balról a hatodik személy csokornyakkendőben: **Korb Flóris** főépítész.

Az épület főfrontja 108 méter, mélysége 88 méter. Területe 6200 m², térfogata 140 000 m³. A különböző fakultások részére épített helyiségek száma 40. A díszudvar 29 m magas és 700 m² nagyságú. A könyvtár helyiségeinek alapterülete kb. 4500 m² volt, melyből 3000-nél több félemeletes rendszerű és tíz szintben épített raktárhelyiségre esett. 500.000 kötet számára épült és szükség esetén e szám kisebb átalakításokkal még fokozható lett volna. A hosszabb zavartalan fejlődési lehetőség mellett kellő gondoskodás történt még a 200 személy elhelyezésére alkalmas olvasó-, előadó-, kiállító- és gyűjteménytermekről, továbbá adminisztratív helyiségekről és műhelyekről is.

Debrecen város az egyetemi telkek adományozása és a klinikai épületek felépítéséhez adott – nyolcmillió pengőre becsült – hozzájárulása mellett a központi épület építési költségeinek fele részét is viselte 2.900.000 pengő összegben.

Mivel az egyetemi építkezések közül utoljára a főépület fejeződött be, ide 1932-ben költözött a könyvtár. A kezdeti nehézségek közepette nagy segítséget jelentett,

hogy a hallgatók használhatták a tiszántúli református egyházkerület tulajdonában lévő kollégiumi könyvtár 200.000 kötetnél nagyobb állományát.

Az egyetemi könyvtár gyűjtőköre az egyetemen oktatott tudományszakoknak felelt meg, ezekből igyekeztek az oktatás és tanulás céljából legszükségesebb műveket beszerezni. Ezért feladata volt, hogy

- a. *a tudományos irodalom maradandóbb értékeit összegyűjtse, és gyűjteményeit az egyetemi szakkönyvtárak, valamint a Református Kollégiumi Nagykönyvtár közti biztosított együttműködéssel tervszerűen kiépítse;*
- b. *gyűjteménye épségét megőrizve és használatát minden rendelkezésre álló eszközzel megkönnyítse;*
- c. *a tudományos könyvtárak nemzetközi együttműködésére való kapcsolódás útján a tudományos kutatás lehetőségeit minél szélesebb körben biztosítsa.*⁵

Az alapállomány kialakítását kezdetben sok intézmény és testület támogatta nagy könyvadományokkal, többek között az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ, a Magyar Tudományos Akadémia, a budapesti Egyetemi Könyvtár, a Természettudományi és a Földrajzi Társaság. Mindegyik vidéki egyetem kapott ügyészégi köteles példányokat is, s így állományuk erős iramban nőtt, Debrecenben 1930-ig 61.000 kötetre.

Az egyetemi könyvtár gyarapítása az egyetem általános kultúrpolitikai tevékenységének megfelelően minden tudományszakra kiterjedt. A tervszerű gyűjtés érdekének azonban tekintettel voltak az egyetemi szemináriumok, intézetek és klinikák könyvtárainak anyagára, melyekkel szembe inkább az összefoglaló és általánosabb érdekű művek, továbbá Református Kollégium Nagykönyvtár muzeális és hungarica jellegű gyűjteményeire, mellyel szemben inkább a modern tudományos művek beszerzésére törekszik. A tervszerű gyűjtés elsősorban e könyvtárak központi címtárának kiépítésével szolgálta.⁶

A háború és a háborút követő évek anyagi nehézségei nem csak az oktatószemélyzetre, hanem az egyetemi intézmények anyagi ellátottságára is kedvezőtlenül hatottak. Az infláció következtében a rendes költségvetés nyújtotta lehetőségek a tudományos és oktató munka folyamatosságának biztosítására elégtelennek bizonyultak. Csak rendkívüli segélyek révén volt a tudományos tevékenység úgy-ahogy biztosítható. Ám az egyetem vezetői és oktatói az anyagi nehézségeket is szívesebben vállalták, mint azokat a terveket, melyeket egyes pénzügyi körök részéről az ország pénzügyi szanálásának szükségére hivatkozva az egyetemek megcsonkítását, sőt a vidéki egyetemek megszüntetését követelve vetettek fel.

Az egyetemi költségvetés 1929–30. évre 103.860 pengőt juttatott az elméleti és gyakorlati oktatás szükségére, amelyből az egyetemi könyvtár 5840 pengőt, alapfelszerelési hitelből pedig külföldi folyóirat beszerzésre 400 pengőt kapott. Az 1929–33 évi világgazdasági válság hatása azonban hamarosan megmutatkozott, úgyszólván már 1931 októberében a kormány 5%-os csökkentést rendelt el, amelyet

⁵ DEK 133–1931

⁶ DEK 133–1931

az egyetem vezetése a hallgatóktól szedett díjak emelésével kívánt pótolni. Mivel azonban a válság a hallgatóság túlnyomó többségének szüleit anyagilag szintén érzékenyen érintette, az áthárítás ily módja nem volt éppen megnyugtató.

Debrecenben a könyvtár korszerű rendezése, olvasótáborának erős növekedése 1932-ben kezdődött, az új épületbe költözéskor.

A kari, tanszéki, szemináriumi, klinikai könyvtárak (Debrecenben 42) csak lassan fejlődtek, állományuk a legtöbb esetben néhány száz műből állt.⁷

2. Nyireő István, a könyvtár igazgatója

1923-ban változás történt a Nemzeti Múzeum vezetésében, amelyhez akkor szervezetileg hozzátartozott a Széchényi Könyvtár is. Hóman Bálintot nevezték ki a főigazgatónak, s ő kijelentette, hogy egyik legsürgősebb feladatának a könyvtári helyhiány megoldását tartja. A tennivalók kidolgozásával Klebelsberg Kunó Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Hóman javaslatára egy fiatal könyvtárost bízott meg, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségén dolgozó Nyireő Istvánt, akit ezért 1923 májusában áthelyezett a Széchényi Könyvtárba.

Nyireő kortársai között a könyvészetnek, könyvtörténetnek sok kiváló művelője akadt, de építési problémával nemigen foglalkoztak. Ő viszont pályáját 1916-ban a kolozsvári Egyetemi Könyvtárnál kezdte, igazgatója Erdélyi Pál volt, akit a legkiválóbb magyar könyvtárosnak tartott. Korb Flóris építésszel együtt Erdélyi tervezte ennek a könyvtárnak 1908-ban elkészült és akkor Európában legkorszerűbbnek tartott épületét. Erdélyi irányította érdeklődését a könyvtárépítés, könyvtárszervezés felé, az ő elvei szerint rendezett be 1921-ben egy újszerű, jelentős kollégiumi könyvtárat.

1929-ben ideiglenesnek mondott, ám a valóságban tartósnak bizonyult megbízással Debrecenbe jött az egyetemi könyvtár igazgatójának. Dr. Medveczky Károlytól vette át a vezetést, akit személyi konfliktusok miatt váltottak le. Nyireő István – aki felelősséggel gondolkodott a vidéki egyetemi könyvtár sorsa felől – 1929. január 4-én kelt miniszteri rendelet értelmében kezdte meg a könyvtár igazgatását. *Dr. Nyireő Istvánt, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárához beosztott pécsi m. kir. Erzsébet tudományegyetemi könyvtárórt hivatalból, a szolgálat érdekében a Tisza István tudományegyetem könyvtárához áthelyeztem, s egyúttal utóbbi könyvtár igazgatásával megbíztam. Budapest, 1929 évi január hó 4-én. Klebelsberg s. k. A m. kir. Tisza István tudományegyetem tek. Tanácsának Debrecen.*⁸ Ezzel az intézkedéssel végre nyugvópontra került a könyvtár vezetésének ügye, ami az intézmény szempontjából sorsdöntőnek bizonyult, s lényegében minden érdekelt fél megelégedésére szolgált. Klebelsbergtől a Debreceni Egyetemi Könyvtár megtervezésére és berendezésére kapott – sajnos kissé elkésve – megbízást.

⁷ CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: *Magyar könyvtártörténete* – Bp.: Gondolat, 1987. 368–370.

⁸ DEK 14–1929

A tervező, a kiváló Korb Flóris építész, aki két évtizeddel korábban a kolozsvári egyetem épületét tervezte, jól ismerte a korszerű igényeket. A könyvtárat eredetileg olyan külön épületben akarta elhelyezni, amit a főépülettel – műegyetemi könyvtáráéhoz hasonlóan – hídfolyosó köt össze. A minisztérium azonban túlzott takarékosságból úgy döntött, hogy a könyvtárat be kell szorítani a főépületbe. A Nyireővel egyetértő Korb támogatásával mégis tudott valamit módosítani a már elfogadott terven. Sikerült a fűtőházat a főépületből kitelepíteni, a könyvtári részt másfél emelettel magasítani, és a raktárakat célszerűbbé tenni. Ilyen módon a raktár padló felülete csaknem megduplázódott 4500 négyzetméter lett, kb. félmillió kötetnyi férőhellyel. Ez egy időre elégnak bizonyult, bár az állomány gyarapodása a vártnál rohamosabb volt: a kötetszám Nyireő 16 éves igazgatósága alatt 48.000-ról 445.000-re nőtt.

A pénzügyi nehézségek más irányban is érvényesültek. Emiatt a belső elrendezés félig kész állapotban várt rájuk, mikor 1933. januárjában a város központjában bérelt ideiglenes, szűk helyiségekből az új épületbe költözhetek. Az állványokat csak a nyugati raktárrész négy szintjén szerelték fel, padozva, kifestve csak a magasföldszint volt, a könyv-liftek hiányoztak, a dolgozószobák könyvállványait a könyvtárosok maguk ácsolták össze, de februárban az új félév kezdetén már fogadhatták az olvasókat.⁹ Nyireő István részben állami támogatással Európa legfontosabb tudományos könyvtárait többször tanulmányozta.

1929-ben az Egyetemi Könyvtár átszervezésére azzal kapott megbízást, hogy az akkoriban nagyon elhanyagolt intézetet teljesen újjászervezze, az építkezés terveit könyvtári szempontból irányítsa, a berendezését elkészítse, és mindezek után a könyvtár beköltözését lebonyolítsa. E hármas nagy feladatnak Nyireő a legnagyobb buzgalommal, szaktudással és a legszebb eredménnyel tett eleget. Erre az időszakra vonatkozó négyévi igazgatói működése alatt a könyvtár anyaga kétszeresére gyarapodott, és a legfontosabb hiányok egyidejű pótlásával a legmodernebb módon dolgoztatta fel a dokumentumokat. A könyvtár forgalma, külföldi összeköttetései tetemesen megnövekedtek; az új könyvtárépület – amennyire elkészülhetett – az ország minden hasonló intézménye közt a legmodernebb lett; az átköltözés a legsimábban, minden kár nélkül tervszerűen történt; végül az átszervezés és átalakulás egész munkáját az igen kedvezőtlen személyzeti és javadalmi viszonyok között úgy bonyolították le, hogy a könyvtár – a költözés pár hetét leszámítva – az olvasók számára egész idő alatt állandóan nyitva állt.

Nyireő István, mint a könyvtártudomány egyetemi magántanára komoly szakpedagógiai munkásságával is fontos feladatot töltött be, és teljes szakképzettségéről tett tanúbizonyosságot. Jellemző, hogy igazgatói kinevezése még 1933-ban is húzódozott, és az egyetem vezetősége nem méltányolta megfelelő módon azt az éveket tartó, és főképpen egy ember személyéhez fűződő példátlan munkát, amely az

⁹ VÉRTESY Miklós: *Terveiből kevés valósult meg, de így is sokat tett.* Könyvtáros sorsok-könyvtáros pályák. = Könyv és Könyvtár

egyetemet az addigi sikertelen próbálkozások után a benne folyó munkával egy életképes és sok tekintetben mintaszerű könyvtár birtokába juttatta.¹⁰

1945 májusában elmozdították állásából, majd az Akadémiai Könyvtárhoz osztották be szolgálattételre.

3. A Könyvtári Bizottság szerepe az építési munkálatokban

A könyvtár új épületének korszerű megtervezése és kivitelezése jelentős feladat volt. Sokáig ez az épület hazánk legnagyobb és legkorszerűbb könyvtárépülete, mely nemzetközi viszonylatban is elismerést váltott ki. Ebben a munkában azonban a könyvtári bizottságnak nem volt része és szerepe. A terveket a minisztérium közvetlenül készítette el, s az egyetem kívánságára Nyireő István könyvtárigazgató vizsgálta és dolgozta át könyvtári szakszempontról. A bizottság 1929. április 27-én tartott ülésének jegyzőkönyvében ide vonatkozóan a következőket olvashatjuk:

Az új könyvtári építkezésekre rátérve mb. igazgató ismerteti az ügy fejleményeit, melyben az Egyetem kívánságára már a múlt év február, március és április havában részt kellett vennie. A munkálatok során az építési terveket sok tekintetben alkalma volt átdolgoznia. A könyvtár területe eredeti tervéhez képest csaknem kétszeresére növekedett 500.000 kötet és a szükséges külön gyűjtemények elhelyezésére. Minthogy azonban az építkezési tervbe utóbb a könyvtáron kívülről okokból olyan változások tódultak be, mely a könyvtár céljaira sok tekintetben hátrányos, javasolja, hogy a Bizottság hívja fel e hibákra a Minisztérium figyelmét, s míg lehetséges változtatásokat eszközölni a külön jegyzékben felterjesztett alaprajzi vázlat szerint az illetékes építéssel végrehajtani méltóztatásuk. Ez annál inkább is kívánatos, mert a nagy olvasóterem fölé elhelyezendő nagy auditorium, mely a terem tetővilágítását lehetetlenné teszi, látszólag a Minisztérium akarata ellenére került a most tervezett helyére.

A Bizottság sajnálattal jegyzi meg, hogy a könyvtár építési tervének megállapításába beleszólása egyáltalán nem volt, s ezzel magyarázza az építkezés ma már részben behybehozhatatlan hibáit. A javaslatot teljes egészében elfogadja, s kéri a Minisztert, hogy azok a könyvtár sajátos céljai érdekében a legmesszebbmenően és a beterjesztett kívánság teljes figyelembevételével helyesbítsenek.

A továbbiakban már csak az épületbe való beköltözés módozataival, valamint a belső berendezés egyes kérdéseivel foglalkozhatott alkalmilag a bizottság. Még a könyvtár berendezését sem sikerült biztosítani, csak átmeneti, alkalmi megoldásokat tudott elérni, s a berendezési hiányokat a későbbi években kellett e lehetőségekhez képest pótolgatni.¹¹

¹⁰ DEK 1933

¹¹ MÓDIS László: ... (Második közlemény) 278.

4. A debreceni egyetemi és református kollégiumi könyvtár egyesítési kísérletei

Ez egyike volt a legnehezebben megoldható és elintézhető kérdéseknek. A kollégiumi könyvtár nemcsak a fakultások könyvtára volt, hanem a kollégium összes tagozatának (főgimnázium, tanítóképző) könyvtára, sőt ezeken felül az egyházterület központi könyvtára is. A könyvtárügyet ezért nem lehetett összekapcsolni a fakultások ügyével. Mint egészen külön kérdéscsoport, csak az egyetem megnyílása után került tisztázásra.

Állami részről az volt az elgondolás, hogy az egyházkerület megfelelő feltételek mellett átengedi könyvtárát állami igazgatás és kezelés alá. Példaként a kolozsvári egyetemi könyvtár és Erdélyi Múzeumegylet könyvtárának egyesítési módja lebegett az illetékesek szemei előtt. Az egyházkerület közgyűlés azonban sohasem járult hozzá ehhez az elgondoláshoz. Húsz évig folytak az egyesítési kísérletek, míg végül is eredmény nélkül kellett levenni a kérdést a napirendről.

A könyvtár-egyesítési kísérletek három szakaszra tagozódnak:

- a. Az első szakasz az 1911-től 1915-ig terjedő időre tehető, az első egyházkerületi döntésig. Ezt legáltalában a *kedvező kilátások korának* nevezik. Minden jel arra mutatott ugyanis, hogy az egyházkerület döntése kedvező lesz.
- b. A második szakasz 1916-tól 1927-ig terjed. Ez idő alatt semmi érdemlegesebb esemény nem történik. Fel-felvetődik a kérdés, de annak lanyha kezelése mit sem eredményez. Ezt az időt a *kérdés napirenden tartása idejének* nevezik.
- c. Végül a harmadik szakasz 1928-tól 1933-ig terjed. Az egyetemi könyvtár új épületének befejezéséhez közeledése és a könyvtár átköltözködése újra időszerűvé teszi a kérdést. Most már nemcsak az érdekelt hivatalos szerveket foglalkoztatja a kérdés, hanem a református közvéleményt is. Egyházi és napilapok is bőven foglalkoznak vele, röpiratok is jelennek meg. Az egyházterületi közgyűlések mintegy három éven át heves és szenvedélyes harcok színhelyei. Végül 1933-ban döntés nélkül le kell venni a kérdést napirendről. Ezt a szakaszt méltán nevezik a *harcok idejének*.

Magára az egyetemi könyvtárral nézve a könyvtár-egyesítési kísérlet minden sikertelensége mellett pozitív eredményt is jelentett. Nevezetesen a könyvtár épületét az egyesítés lehetőségére tekintettel tervezést és építették mintegy kétszeres nagyságra, ezzel pedig hosszú időre biztosították a könyvtár befogadóképességét és fejlődési lehetőségét. Egymagában is eléggé fel nem becsülhető eredmény, aminek előnyeit a mai napig élvezzük, sőt a nagyarányú fejlődés egyik legfőbb elősegítője éppen az a nagyméretű, minden tekintetben korszerű könyvtárépület volt. A továbbiakban ez volt az egyik kedvező feltétele annak, hogy a Debreceni Egyetemi Könyvtár a Tiszántúl legnagyobb korszerű tudományos könyvtárává fejlődjék.¹²

¹² MÓDIS László: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár történeti adatai* (Első közlemény)... 258–260.

5. Építési munkálatok

Az Egyetemi Könyvtár épülete – sok nehézség leküzdésével – 1929-ben tető alá került, külső vakolási munkálatai befejeződtek, és az állványok lebontása után, csaknem kész külsejével, talán legharmonikusabb és sajnós utolsó emléke idő előtt elhunyt kiváló tervezője, dr. Korb Flóris műegyetemi tanár művészetének.

Az építés miniszteri biztosával és vezetőségével való állandó együttműködés megadta a kellő lehetőséget, hogy a könyvtári szempontok a költségvetés határáig a még hátralévő munkákat és berendezéseket minél messzebb menőleg figyelembe vegyék. A GANZ és TÁRSA-DANUBIUS gép-, waggon- és hajógyár részvénytársaság által végzett munkálatok és egyéb felszerelések ügyei több alkalommal szükségessé tették a közvetlen budapesti tárgyalásokat is.

Az építés tervezésénél felmerült és gyakran igen nehéz kérdések megfelelő megoldását az építés vezetője, Patzó Márton építész könnyítette meg.

5.1 A repositóriumok

Legnagyobb munkát a 3000 m²-nél több, félemeletes rendszerű, tíz szintben épített raktárhelyiségek – az akkori szóhasználat szerint repositóriumok – megtervezése, kiépítése és berendezése jelentette. A vasszerkezeti munkákkal a GANZ és TÁRSA-DANUBIUS gép-, waggon- és hajógyár részvénytársaságot bízták meg.

Korb Flóris műépítész 1929. május 14-én küldte meg a központi épület könyvtári részre vonatkozó 5 db alaprajzot, 2 db metszetrajzot és 2 db homlokzati rajzot.¹³

A GANZ és TÁRSA-DANUBIUS gép-, waggon- és hajógyár részvénytársaság 1929. június 15-én kelt levelében küldte a könyvtár kívánságának megfelelően a repositórium vasszerkezetére vonatkozó „Alkuegyezmény” mellékletét képező költségvetés egy másolatát, valamint a repositórium alaprajzának fénymásolatát 4 példányban. Kérték a könyvtár sürgős elhatározását arra vonatkozólag, hogy a levélben szereplő két alternatíva közül melyik készüljön, mert csak akkor tudják megadni az építésvezetőnek a mansardnál a vasbetonban kihagyandó lyukak helyét a közbenső üvegfüdém vasgerendáinak részére.¹⁴

Július 26-án, Budapesten a Miniszteri Biztosság irodájában tárgyalás zajlott az egyetem könyvtár-repositóriumainak végleges elrendezéséről. Jelen voltak: dr. Mueller Félix miniszteri biztos, dr. Nyireő István egyetemi könyvtárigazgató, a GANZ és TÁRSA-DANUBIUS gép-, waggon- és hajógyár részvénytársaság képviselőiben Vajda László főmérnök.

A GANZ és TÁRSA-DANUBIUS gép-, waggon- és hajógyár részvénytársaság augusztus 14-én a repositórium polcok festése ügyében mellékelten küldött 7 db festési mintát, melyben kéri a kívánt szín kijelölését. A színkeverés Németország-

¹³ DEK 74–1929

¹⁴ DEK 123–1929

ban, a Standhart Kwickhart Standard Lack Werke G.m.b.H. berlini székhelyén készült.¹⁵ Nyireő október 4-én válaszevélben küldte a szeptember 12-én kapott színminták közül azt, amelyet viszonylag a legjobbnak gondolt.

1930. augusztus 31-én megküldte a GANZ és TÁRSA-DANUBIUS gép-, waggon- és hajógyár részvénytársaság által a repositórium lépcsők oldalfalainak általános elrendezésére benyújtott rajzot, amelyben a könyvszállító akna szerkezetének csatlakozása már figyelembe van véve. Kéri Nyireő Istvánt, hogy ezt vizsgálja át, mert annak hiányában a lépcsőfalak kiviteli részletrajzait nem tudja elkészíteni.¹⁶

A GANZ és TÁRSA-DANUBIUS gép-, waggon- és hajógyár részvénytársaság január 24-én átnyújtotta a tervezett repositórium-lépcsők elrendezési rajzát, valamint a lépcsőházi üvegfalak kiviteli rajzát megtekintés céljából. Felhívták a figyelmet a rajzokban feltüntetett bejárati ajtók elhelyezésére és méreteire.¹⁷

1931. március 11-én Nyireő István közölte a GANZ és TÁRSA-DANUBIUS gép-, waggon- és hajógyár részvénytársaság főmérnökével, hogy meglepetten tapasztalt, miszerint e terv szerint a repositórium vasajtók nem a repositórium, de a lépcsőház felé nyílnak, holott a lépcsőház amúgy is szűk. Szerinte az ajtók a könyvlift fal mellé nyitva egyáltalában nem volnának útban, így azonban zavart fognak okozni.

Sajnálattal jelentették viszont, hogy úgy az üvegfalak, mint az ajtók már készen vannak, és így a később felmerült kívánságoknak már nem tehetnek eleget. Különbösen is szükséges, hogy az ajtók tűzrendészeti szempontból a helyiségből kifelé nyíljanak. Patzó továbbá megjegyezte azt is, hogy emiatt a kézmosók áthelyezése nem lehetséges, azonban ha ennek netán fennállna a lehetősége, fedezet hiányában akkor sem volna eszközölhető.

Patzó Márton augusztus 11-én tudatta Nyireő Istvánnal, hogy a baloldali alsó földszinti hírlap-repositórium villamos berendezése akadályozva van az állvány-szerkezetek végleges beosztásának hiánya miatt. Mivel a villamos berendezés csövezési munkái a befejezéshez közelednek, kérte az állvány-beosztás sürgős megadását.¹⁸

Nyireő István február 22-én küldte a kért vázlatot. Az Egyetemi Könyvtár jobboldali repositóriumának első emeletét közfalak útján három helyiségre osztották, melyekben a könyvtár díszműtára, régi könyv-ritkaságai és zenegyűjteménye nyer majd elhelyezést. E helyiségeknek minél nagyobb befogadóképességűeknek kellett lenniük, mert anyaguknak nagy növekedés esetén is csak itt volt helyük. Minthogy azonban a helyiségek egyúttal dolgozószobák is, ezért úgy kívánta a beosztásukat, hogy kb. félszélességük a már meglévő vastraverzekre támaszkodóan üvegfödémeket kapjon. A helyiségek berendezése egyébként a vasszerkezettől függetlenül fából volt tervezve, de lehetett volna szó esetleg faborítású vasállványzatról is.

¹⁵ DEK 123–1929

¹⁶ DEK 140–1929

¹⁷ DEK 324–1930

¹⁸ DEK 7–1931

Az üvegfödémek nyitott oldalát artisztikus vasráccsal kellett ellátniuk. A födémekek csak a már meglévő függőleges tartókra vagy falakra támaszkodhattak.

A könyvtár anyagának nagyobbik fele 1930 óta a Református Gimnázium pinceraktárában volt kényszerűségből elhelyezve. Bármennyire száraznak látszott e kibetonozott helyiség, és a könyvek felpadozott elhelyezésére is minden óvintézkedés megtörtént, a túlságosan hosszúra nyúló elraktározás miatt a becses könyvanyag az utóbbi hónapokban veszedelmesen penészedni kezdett. Ezért Nyireő István arra kérte az építésvezetőséget, hogy legalább a repositóriumok vas és üvegszerkezeti részét szereltesék be véglegesen. Indoklásként a GANZ és TÁRSA-DANUBIUS gép-, waggon- és hajógyár részvénytársaság felhozta még, hogy az üvegek töredeznek, a nagy gonddal és költségekkel tűzben mázolt polcokról a máz leválik, a polcok megsérülnek és rozsdásodnak.

Szeptember 2-án folytatott megbeszélésükkel kapcsolatban Nyireő István szeptember 7-én értesítette dr. Milleker Rezsőt, az Egyetemi Földrajzi Intézet igazgatóját, hogy az Egyetemi Könyvtár újonnan készült állványzatából nyolc darab 220x300 cm méretű faliállványt engedhetnek át letétként a Földrajzi Intézetnek szakkönyvtára elhelyezésére, ha a Földrajzi Intézet az állványok leszerelési és az új helyen lévő felszerelési költségeit viselni fogja. Az állványok Vajda-Ganz rendszerek, egyenként három oszlopban 6–6 beállítható és 1–1 fix zománcozott polccal.

Nyireő István szeptember 29-én azért folyamodott az építésvezetőséghez, hogy a könyvtár előcsarnokából a bibliográfiai helyiségek folyosójára nyíló két ajtót az eredeti diszpozíciókhoz képest átlátszó üvegezésűvé alakítsák át. Egyidejűleg cseréljék át a II. em. laboratórium katedrál-üvegezését is átlátszóra.¹⁹

Nyireő István szeptember 29-én közölte az egyetem rektorával, hogy az Egyetemi Könyvtárhoz vezető és befalazott, bár e helyeken bejárást nyitni a könyvtárba miniszteri rendelet alapján nem lehet, mert ajtókat sem lett volna szabad alkalmazni. Kérte a rektort, hogy e fölösleges, sőt megtévesztő négy feliratot a magas földszint és I. emeleti folyosók tengelyében vetesse le, mert a könyvtári forgalom a nélkülözhetetlen ellenőrzés miatt egyedül a főbejáraton történhet.

A GANZ és TÁRSA-DANUBIUS gép-, waggon- és hajógyár részvénytársaság október 3-án átszámoltatta a könyvtárban szükséges 41 cm mély fix polcok átalakítására vonatkozó költségvetésüket. A hiányzó drótüvegekkel kapcsolatban megjegyezték, hogy azokat az üvegesüknél eddig nem sikerült beszerezniük, mivel a külföldi üvegyárak ilyen méretű üvegeket (15 mm vastag) nem gyártanak. Megkísérelték ezeket máshonnan beszerezni, de erre még nem kaptak választ. Nyireő István október 10-én értesítette a GANZ és TÁRSA-DANUBIUS gép-, waggon- és hajógyár részvénytársaságot, hogy az október 3-án kelt árajánlatát az Egyetemi Könyvtár széles könyvpolcainak átalakítására vonatkozólag elfogadja, és a munkák elvégzését megrendeli. A GANZ és TÁRSA-DANUBIUS gép-, waggon- és hajógyár részvénytársaság még aznap közölte az építésvezetőséggel, hogy a

¹⁹ DEK 322–1932

repositóriumi drótüvegeket sikerült megrendelniük, azonban előreláthatólag csak év végén fogják a helyszínen készen elhelyezve átadni. A könyvtári igazgatóság október 24-én kelt iratából a GANZ és TÁRSA-DANUBIUS gép-, waggon- és hajógyár részvénytársaság október 28-án tudomásul vette, hogy a 41 cm széles polcok átalakítása 31 cm-re egyelőre nem folytatható. Remélték, hogy ez a munkaszünet hamar véget fog érni, és akkor az ottlévő, Vázsonyi József nevű szerelőjük közvetlenül utasítást fog kapni a munka folytatására és befejezésére.²⁰

Nyireő István október 8-án megadta az építésvezetőségnek az Egyetemi Könyvtár helyiségeinek ajtószámozási módját.

Nyireő István 1932. december 29-én jelentette dr. Rugonfalvy Kiss István egyetemi rektornak, hogy az építésvezetőség december 14-én kelt irata szerint a *könyvtár parciális részének helyiségei e hét folyamán annyira elkészülnek, hogy a könyvtár átköltözése folyamatba tehető*, tévedésnek látszik. A helyiségeket átnézve még december 26-án is olyan hiányokat tapasztalt, melyek pótlása nélkül a könyvtár költözködési munkálatainak megkezdését nem látja lehetségesnek. Az építésvezetőség 1933. január 2-án jelentette az egyetemi rektornak, hogy a könyvtár igazgatójának előterjesztésében foglalt hiányok: parkett-padlójavítása, könyvvállványok alsó polcainak végleges felszerelése, repositóriumi lépcsőház mázolása folyamatban vannak, és a legrövidebb időn belül elkészülnek.²¹

5. 2 Berendezések és felszerelések

Az 1929/30 tanévi III. rendes ülésén az igazgató jelentette a bizottságnak, hogy a könyvtár új épületének berendezése és felszerelése előtt rendkívül fontos volna, ha a legfontosabb új könyvtári építkezéseket a helyszínen tanulmányozhatná. Különösen a német és svájci könyvtárakat szerette volna felkeresni, hogy elavult megoldások helyett valóban a legmodernebben lehessen az új könyvtárat felszerelni és berendezni. A bizottság teljes mértékben támogatta a javaslatot.

Nyireő István augusztus 16-án értesítette a rektort, hogy a könyvtár berendezésének ügye azért húzódik, mert természeténél fogva egyike az építkezés legbonyolultabb kérdéseinek, s bár a szükségletek egyes adatai már régebben együtt vannak, addig nem voltak összegezhetőek, míg a helyiségek végleges beosztásának, világítási stb. részletkérdéseinek ügye nem tisztázódott.

Sok nehézséget okozott az is, hogy a kollégiumi nagykönyvtár esetleges elhelyezésével is számolniuk kellett, annak igényeit azonban nem lehetett pontosan megállapítani.

Nyireő István augusztus 18. és szeptember 27. közötti külföldi tanulmányútjának célja a legmodernebb könyvtári berendezések és szervezetek helyszínen való tanulmányozása volt. Útja során Ausztria, Németország és Svájc nagy tudományos

²⁰ DEK 326–1932

²¹ DEK 328–1932

könyvtárait látogatta meg.²² Hazatérte után a központi épület belső berendezési terveit az egyetemi építésvezetőség irodájában személyesen tárgyalták meg Patzó Márton építésszel.²³

5.2.1 Irodatechnikai berendezések

Nyireő István a Raith Tivadar, közgazdasági író és felsőkereskedelmi iskolai tanár által megjelentetett új könyvében említett gyártmányok némelyikéről 1930. január 20-án kért közelebbi adatokat. Az új berendezéseket részint a tervszerűen gyűjtött prospektusokból, részint saját tervei alapján állította össze. Raith hívta fel Nyireő figyelmét egy német szakkönyvre: Ludwig Brauner: Illustriertes Büromaschinen Dauerlexikon, Verlag Organisation (Hirzel), Berlin, Leipzigerstrasse. Ez egy kartotékgyűjtemény, amely röviden ismerteti a leginkább elterjedt irodagépeket.²⁴

5.2.2 Bútorzat

A könyvtárigazgató június 21-én terjesztette be az Egyetemi Könyvtár birtokában lévő állami bútorokról szóló kimutatást: *A bútoroknak egy részét alapos javításokkal az új könyvtári épületben is használjuk. Ezeket az új berendezés összeállításánál számításba is vettem. Több darab azonban, melyek közül többet elődöm 1916-ban a helybeli zsidóvásáron szerzett be, minden javítás ellenére is azóta tönkrementek, hogy esetleg az elszállítás költségeit sem éri meg.*²⁵

1932-ben az építés ügyében a bútorzati kérdések tervezése folytatódott, de a tervezés befejezése a megrendelések elmaradása miatt átmenetileg halasztódott.²⁶

5.2.3 Órák, telefonok és csengőberendezések

1930. szeptember 3-án a közoktatásügyi miniszter az épülő központi épületnél a csengőjelző-berendezésre 6.677.50 pengőt, a telefon-berendezésre és pedig csupán a csőhálózat és vezeték kiépítésére 9.244.80 pengőt, az időjelző és óraberendezésre 6.425.60 pengőt engedélyezett. Ezeket túlmenő kívánságok honorálásához – kellő fedezet hiányában – nem járult hozzá. A központi épületben a telefon-berendezés öt db. fővonallal, 20 mellékállomással létesült. Intézkedett azonban, hogy a telefon csőhálózat az egész épületben kb. 50 állomás számára készüljön úgy, hogy a jövőben ne legyen akadálya a további állomások felszerelésének, ha jogos szükségletek mutatkoznak.

5.2.4 Pénzszekrények

Az ARNHEIM S. J. pénzszekrény és tresorgyár 1929. szeptember 27-én küldött levelükben állásfoglalást vártak a korábban ajánlott horizontális kartothek-

²² DEK 245–1930

²³ DEK 322–1930

²⁴ DEK 350–1930

²⁵ DEK 347–1930

²⁶ DEK 162–1932

szekrények beszerzése felől.²⁷ Nyireő István az október 1-jén kelt válaszlevélben értesítette az ARNHEIM S. J. pénzszekrény és tresorgyár illetékeseit, hogy az ajánlott kardex-szerű berendezést merkantil céloktól nagyon is eltérő igényeik miatt könyvtári használatra nem találta alkalmasnak. Az új épületbe viszont szükségük lesz beépítendő értékszekrényekre. Ezekre vonatkozólag már most kér ajánlatot, bár beszerzésükre előreláthatólag csak egy év múlva kerülhet sor. Az ARNHEIM S. J. pénzszekrény és tresorgyár örömmel konstataulta az előrelátható terveket, ezért október 7-én mellékelte legújabb képes árjegyzékei 1–1 példányát.²⁸

Nyireő István 1930. október 6-án értesítette őket, hogy a kartothekek-szekrények megrendelésére fedezet hiánya miatt nem kerülhetett sor.²⁹

5.2.5 Zárszerkezetek

1931. június 9-én Nyireő István a miniszter intézkedését kérte az Egyetemi Könyvtár befejezéséhez közeledő építkezésének technikai kérdéseiben. Mueller miniszteri biztos július 15-én értesítette a könyvtárat a sorozatos záruk engedélyezéséről. Patzó Márton építész július 18-án másolatban megküldte a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter rendeletét, melyben az eredetileg tervezett sorozatos záruk helyett engedélyezett egyszerűsített Wertheim-kivitelű zárszerkezetekre vonatkozó újabb árajánlatot terjesztett elő.³⁰

Piros Béla, lakatos az építésvezetőség utasítására 1932. december 17-én mellékelte kimutatást a szeptember 7-én történt megbeszélés alapján a könyvtárhoz szállítandó sorozatos záruk végleges beosztásáról, és azoknak a költségeiről. Kérte ezek átvizsgálását, az abban foglalt adatok ellenőrzését. Egyben bemutatta a szállítandó kulcsok egy példányát, hogy közöljék vele az azokra kerülő felírás szövegét. Nyireő István a szállítandó kulcsok alakját megfelelőnek találta, a kulcsok fülére EGYETEMI KÖNYVTÁR és a megfelelő sorszám felírását kérte mindkét oldalra bepréselve, továbbá ugyanannak a sorszámnak megfelelő módon a záruk sildjének felső részébe történő benyomását.

1933. január 2-án az építésvezetőség bejelentette az egyetem rektorának, hogy az ajtózáruk 1932. december 30-án elkészültek, és a kulcsok átadására Piros Béla mérnök-vállalkozót utasították.³¹

5.2.6 Sötétkamra

1930. május 27-én Korb Flóris tudatta a könyvtárral, hogy a Nyireő István által a II. emelet jobboldali repositóriumba behelyezni kívánt sötétkamra elrendezését nem tartja megfelelőnek, helyette a csatolt vázlat szerinti kézenfekvő elrendezést tartja kívánatosnak, amely alaprajzilag indokolt, és a szükségletnek is mindenben

²⁷ DEK 157–1929

²⁸ DEK 157–1929

²⁹ DEK 347–1930

³⁰ DEK 7–1931

³¹ DEK 328–1932

megfelelő.³² Nyireő István október 22-én visszaküldte a II. emeleti sötétkamra alaprajzát az ablakméretek megjelölésével.³³

Patzó Márton építésvezető augusztus 10-én tudatta Nyireő Istvánnal, hogy a jobboldali II. emeleti repositóriumban létesíteni kívánt sötétkamra megépítésére megkapták az engedélyt, ennek alapján a kiviteli rajzok elkészültek, és a helyszínen megtörténtek a kijelölések. Ezek során azt állapította meg, hogy a sötétkamrának csak a félemeleti födémig terjedőleg megszabott magassága olyan alacsony, hogy ilyen belmagasság mellett e helyiség teljesen levegőtlen lesz, és emiatt a nyugodt munkálkodás lehetőségeit nem látta biztosítva. Ezért azzal a kéréssel fordult az igazgatóhoz, hogy személyesen szemlélje meg a helyszínt.³⁴

5.2.7 Vízvezeték, csatornázás és gázberendezés

1931. június 10-én Korb Flóris értesítette Nyireő Istvánt, hogy a vízvezeték, csatornázás és gázberendezés kiviteli terveit megtekintheti az építésvezetőség irodájában a hivatalos órák alatt. Felkérte, hogy azokat a könyvtár megadott szükségletei szempontjából ellenőrizze. Korb Flóris június 20-án bejelentette Nyireő Istvánnak, hogy a villamos világítás, valamint a vízvezeték, csatornázás és gázberendezések helyeinek kijelölése és a munkák készítése folyamatban van. Felkérte az igazgatót, hogy azokat munka közben szükség szerint ellenőrizze, és esetleges észrevételeit még a munkák elkészítése előtt, idejében tegye meg, mert utólagos reklamációkat vagy átalakítási igényeket nincs módjában tudomásul venni.³⁵

5.2.8 Villamos világítás

A villamos világítás berendezésre vonatkozóan Nyireő István 1931. július 18-án jelentette be végleges igényeit, melyeket Orsovsky István tervező és művezető mérnök, a Miniszteri Biztossággal július 16-án tudatott.³⁶

5.3 Liftszerkezetek

1929. október 15-én a GANZ és TÁRSA-DANUBIUS gép-, waggon- és hajógyár részvénytársaság értesítette Nyireő Istvánt, hogy a könyvszállító-berendezés ügyében az Esső és Társai okl. mérnökök, budapesti céggel tárgyaltak. Október 28-án válaszlevélben értesítette Nyireő István a „tekintetes Igazgatóságot”, hogy az Esső és Társai okl. mérnökök, budapesti cég leírása szerint megtervezett könyvszállító berendezés, amennyiben a leírás pontos, általában véve megfelelne céljaiknak. Közlebbi hozzászólást azonban a rajzok megtekintése nélkül nincs módjában tenni, ezért kéri a tervrajz egy másolati példányának a megrendelés előtti küldését. Nem

³² DEK 7–1931

³³ DEK 327–1930

³⁴ DEK 7–1931

³⁵ DEK 7–1931

³⁶ DEK 7–1931

tartotta szerencsés megoldásnak, hogy a szállítókoscsiknak nincs hátfala, mert a könyvek kicsúszása és kiesése nincs kellőképpen elhárítva. Ajánlotta a kicsúszató pálya lejtési szögének és irányának külön elbírálását a könyvek kellő védelme miatt.³⁷

Korb Flóris a repositóriumi felvonók megrendelésével kapcsolatban június 16-án a következőkről értesítette Nyireő Istvánt:

2 db. Elektromos személyfelvonó egyenként 200 kg terhelésre, a könyvtári vaslépcsők orsójában elhelyezve, az alagsor padlójától a padlásig vezetve, kb. 22.80 m emelőmagassággal, 9 megállóval.

A felvonógépezet az alagsorban falazott alapon nyer elhelyezést és egy megfelelő erős 440 Volt egyenáramú elektromotorral közvetlen kapcsolást.

A járószék kb. 2.20 m magas, 0.80 m széles és 1.50 m mély teljesen vasból készül, a könyvpolczonek számára fából készült rakodófelülettel és vésősodronyháló betétekkel. A járószék keményfával bélelt T vasvezetékek között balad és I-a acélsodronykötekeken függ.

A felvonó vezérlésére univerzális gombkormányzás szolgál, mely lehetővé teszi, hogy a felvonó az egyes állomások között fel- és lefelé közlekedhessenek. Az egyes megállóknál hívógombok nyernek elhelyezést, melyeknek segítségével a felvonó bárholman hívható.

Ezen felvonó menetsebessége kb. 30 m percenként.³⁸

Az Esső és Társai okl. mérnökök, budapesti cég az általános elrendezési rajzzal 1930. augusztus 18-án elkészültek, és csak ennek megtörténte után vették kézhez a Ganz-féle rajzokat, amelyek a tervük teljes átdolgozását tette szükségessé. A Ganz-féle terv szerint annyira kicsi alapterület állt volna rendelkezésre, hogy szinte *játékszerű* felvonó volna csak készíthető. A vasváz méretezésére vonatkozólag a Ganz gyárból Vajda főmérnök úr értesítette őket, hogy szélességi irányban a vasváz torony még alakítható.³⁹

Nyireő István az egyetemi építkezés vezetőségével október 21-én közölte, hogy a könyvszállító berendezés ügyét augusztusban Budapesten az Esső céget képviselő Prettenhoffer mérnökkel megbeszélte. E megoldások ellenére a hozzá beküldött vázlattervek sem méretben, sem megoldásban nem felelnek meg a könyvtári szükségleteknek. E megbeszélés alatt kitűnt Nyireőnek, hogy a körforgású paternoster rendszer helyett ajánlatosabb egyszerű le- és feljáró liftszekrényt szerkeszteni, mely az indító állomásokról bármelyik más érkezési állomásra irányítható, ott a tartalmat automatikusan üríti a liftakna ablak alatti 30x40 cm-es nyílásain keresztül az ablak mellett elhelyezett bőrzsákokba, végül automatikusan visszatér az indító állomásra. Ezen elvek alapján készítendő liftrendszer új vázlatrajzát kérte bemutatásra.⁴⁰

Az Esső és Társai okl. mérnökök, budapesti cég november 13-án elkészítette a debreceni egyetemi központi épület könyvszállító berendezésének műszaki leírását.

³⁷ DEK 181–1929

³⁸ DEK 327–1930

³⁹ DEK 327–1930

⁴⁰ DEK 327–1930

A terv szerint elkészítendő könyvszállító felvonót két változatban tervezték meg. Mindkét esetben az elektromos személyfelvonóknál alkalmazott elektromotorral közvetlenül kapcsolt csavarhajtást alkalmazták. Ennek a gépezetnek azonban majdnem aránytalanul erősebbre méretezettnek kellett lennie, mint ahogyan azt a teljesítmény megszabná azért, mert az aknának szűk méretei nem engedik meg az ellensúly alkalmazását.

Nyireő István december 5-én értesítette az építésvezetőt, hogy az Esső és Társai okl. mérnökök, budapesti cég által küldött könyvszállító berendezés terv és költségvetés lényeges részében egyik sem felelt meg a könyvtár igényeinek. A felvonó szerkezete ugyanis a könyvtár szükségletei szerint két egymás feletti részből kellett volna, hogy álljon. A felső rész, ahová az aknaház felső ablaknyílásain át a könyveket behelyezik, és amelynek a szállítmány lezárására két oldalon redőnye vagy feltolható ajtaja van, billenő fenéklappal volna ellátva. A megfelelő állomásnál ez a fenéklap lehajlik, és a rajta volt könyveket az alsó és kétoldalt nyitott szerkezetrészen át az aknaház alsó nyílásain esés nélkül csúsztatná a megfelelően elhelyezendő bőrzsákokba. A villamos gombkormányzatnak egyszerűnek kell lennie oly beszállással, hogy a felvonószerkezet kiürülése után automatikusan visszatérjen indítóhelyére.

A cég megoldása ezeknek az igényeknek nem felelt meg, bár Nyireő István szerint a megadott méretek betartásával is van annyi hely a felvonó számára, hogy kívánásaik szerint megoldható legyen, és a szükséges ellensúlyok is elférjenek. Valójában Nyireő az ellensúlyok elhelyezését a falban vésendő csatornában nem tartotta minden tekintetben szerencsés módszernek, mert attól félt, hogy az olvasóterem csendjét zavarni fogja. Úgy hitte, hogy kisebb átmérőjű, s aránylag igen hosszú ellensúlyok is jól elhelyezhetők volnának a liftaknában.

Az Esső és Társai okl. mérnökök, budapesti cég az előző évben elkészített műszaki leírással és előzetes költségvetéssel kapcsolatban április 30-án tájékoztatta Nyireő Istvánt, hogy tekintettel voltak a reális költségekre, miszerint egy olyan berendezés készüljön, amely a debreceni egyetem könyvtárának igényeit kielégítse. Az általános tervezésben segítségükre volt Dr. Pattantyús A. Géza kir. József műegyetemi m. rendes – az emelő és felvonógépek előadó tanára, aki a cég egyik tulajdonosa volt. A legutóbbi tervek elkészítése óta külföldi szakirodalomban és árjegyzékekben is kutattak egy másfajta és reális költségekkel elkészíthető könyvfelvonó iránt, de célszerűbben kivitelezett megoldásnak nem akadtak nyomára. Kérték Nyireőt, adja meg azoknak a könyvtáraknak a címét, melyekben elgondolásainak megfelelő könyvfelvonó áll alkalmazásban, hogy ezek terveit és műszaki leírásait megszerezhessek.

Nyireő István 1931. június 9-én a miniszter rendelkezését kérte a szükséges technikai felszerelések ügyében.⁴¹

⁴¹ DEK 7–1931

5.4 Igazgatói és tisztviselői lakások

A könyvtárban elhelyezendő igazgatói lakás ügye kimaradt az építési kívánságok közül, mert a könyvtárnak amúgy is sokféle igényét esetleg nem lett volna előnyös kisebb jelentőségű és könnyen személyi érdekűnek látszó ügyekkel növelni. Azóta azonban az igazgatói lakás is célszerűbb alaprajzi megoldást nyert. E terv szerint a három szobás és szokásos mellékhelyiségekkel ellátott lakás a magas földszinten, a könyvtár adminisztratív helyiségei mellett, de teljesen elkülönített bejárásokkal oly épületrészen helyezhető el, mely a könyvtár legközelebb remélt igen erős gyarapodása mellett is legkorábban csak 15–20 év múlva válik esetleg szükségessé. Ez időpontig azonban az épület e része az igazgatói lakbér ellenében már csak azért is előnyösebben volna hasznosítható, mert a kívánt átalakítások elenyésző költséggel járnának.

Fontos érdeke volt a könyvtárnak, hogy az igazgató, különösen a könyvtár átszervezésének első korszakában feltétlenül az épületben lakjon. A könyvtár ugyanis reggeltől este 9-ig lesz nyitva naponta, sőt a délutáni és esti órák napi forgalma előreláthatólag a maximumra fog emelkedni. Ez pedig állandó ellenőrzés nélkül sehogy sem oldható meg az igazgató távollakása esetén.

1930-ban a költségvetési tárgyalások során felmerült a már régen tervezett tisztviselői lakások építésének kérdése is, melynek kölcsöne a lakbérből amortizálódna, és az épület a kincstár tulajdonát képezné. A tervezett lakások egy épületbe építve masszív, de egyszerű kivitelben 4–3 és 2 szobások lennének az egyetemi sportpálya és a vasút közti területen.

5.5 Beköltözés

A református gimnázium raktárában elhelyezett könyvanyagnak, s egyúttal a könyvtár helyiségéből is kiszoruló anyagnak átköltöztetését az új épületbe, 1932. áprilisában tervezték megkezdeni. Bár az új épületbe való beköltözésre a közeljövőben nem számított a könyvtár, az igazgató kénytelen volt arra utalni, hogy a mostani helyiség több kályhája már a jelenlegi téli szezont is alig bírta ki, a vízvezetékben pedig olyan elkerülhetetlen befagyások és csőrepedések fordultak elő, amelyek az éjszakai órákban vagy zárási napokon a könyvtár elárasztását vonhatták volna maguk után.⁴²

Mivel a könyvtár épületének egyes raktárhelyiségei már elfogadhatók voltak, megkezdődött a könyvanyag ritkábban használt részének az összecsomagolása, hogy az akkori helyiséget a veszedelmes túlterheltségétől valamennyire mentesítsék. Ekkor ugyanis a könyvtár raktárhelyiségének négyzetméterenként kb. öt mázsa volt a megterhelése, ami – lakásnak épült helyiségekről lévén szó – a megengedettnek legalább háromszorosa. Az addigi tervek szerint június 27-én kezdi meg a könyvtár

⁴² DEK 162–1932

az átköltözést, és pedig először a Református Gimnázium pinceraktárában elhelyezett kb. 10 társzekérnyi, utána pedig a könyvtári helyiségekből kb. 8 társzekérnyi könyvmennyiséggel. Még e nagyarányú kiszállítás után is a könyvtár minden polca teli marad. Ez a részbeni átköltöztetés a könyvtár használhatóságát nem érintette, mert éppen a használhatóbb anyag maradt a helyiségben.

Nyireő István dr. vitéz Besseney Lajos református gimnáziumi igazgatónak június 28-án elküldte egyhangú köszönetét azért a szíves segítségért, amivel az egyetemi könyvtár anyagának egy részének éppen a legkritikusabb időben helyet adott. Mivel a könyvtár új épületének egyes helyiségei teljesen elkészültek, június 30-án reggel megkezdik a költözést. Még aznap elviszik a gimnáziumban lévő könyvek és bútorok egy részét, a hátralévőket pedig, *ha eső nem lesz*, pénteken vagy szombaton. Nyireő István kifejezte azt a szándékát, ha a jövőben a gimnázium és az egyetemi könyvtár közti kapcsolatokat a fokozottabb használat és duplumcserék révén szorosabbra foghatnák.

Patzó Márton július 2-án értesítette a rektor rendelkezése alapján Nyireő Istvánt, hogy a jobboldali repositóriumi csoport kijelölt alagsori helyisége akadálytalanul és véglegesen, a díszudvari ötosztású ablakok mögötti felülvilágító terek pedig ideiglenesen és csak szeptember 1-ig terjedőleg foglalhatók el, és ez időpontra okvetlenül kiürítendőek. Abban az esetben, ha a szóban lévő felülvilágító terek határidőre terjedő elfoglalása, illetve kiürítése körül bármely nehézség merülne fel könyvtári szempontból, a helyiségek nem foglalhatók el.

Nyireő István július 28-án jelentette a rektornak, hogy az átköltözést a központi épület könyvtári részében alkalmassá vált repositóriumi helyiségekbe a megváltozott körülmények miatt csak augusztus második felében kezdi meg. Remélte ugyanis, hogy a Ganz gyár erre az időre a repositóriumi emeletek egy részét is használhatóvá teszi a még hátralévő állványszerelések, üvegfüdém-behelyezések és mázolások befejezésével. Amennyiben a rektor engedélyével a könyvtár e helyiségekbe beköltözhet, úgy elkerülhetnek egy meglehetősen nagy munkával járó, s a könyvanyagot sem kímélő átrakást. Ennek következtében a padlástérben a kérésére augusztus végéig átengedett helyiségeket sem veszi igénybe.⁴³

Dr. Rugonfalvy Kiss István, az egyetem rektora szeptember 16-án közölte a polgármesterrel, hogy a város tulajdonát képező Simonffy u. 2/c sz. bérházban elhelyezett könyvtár november folyamán, de lehetőleg november 1-ig kiköltözhet a központi egyetemi könyvtári helyiségekbe. Csak a kiköltözés után lehet megállapítani, hogy milyen átalakítások fogják terhelni az egyetemet, de már most kérte, hogy a polgármester fogadja el a felmondást, és a könyvtárat tehermentesítse a lakbér alól.⁴⁴ Zöld József polgármester tudomásul vette a könyvtár kiköltözését. Megállapította, hogy a helyiségekre nézve a szabályrendeletszerű felmondási idő fél év, és a tudományegyetemet 1933. április 30-ával a bérletből kibocsátotta.

⁴³ DEK 331–1932

⁴⁴ DEK 312–1932

1933. január 28-án Zöld József polgármester közölte, hogy a könyvtár részére bérelt helyiségek kiürítését 1932 novemberére helyezte kilátásba. Ha a kiürítés a jelzett időpontra megtörtént volna, a helyiségeket kellő időben visszaalakíthatták volna lakássá, úgy azoknak február 1-jére való bérbeadására komoly kilátás lett volna. Mínthogy azonban a kiürítés csupán január 28-ra történt meg, így a lakások alakításának munkáira is tekintettel május 1-jénél korábban nem lehet értékesíteni. Felkéri tehát az egyetem rektori hivatalát, hogy a februári negyedre esedékes bérki-fizetése iránt intézkedjen.⁴⁵

Az Egyetemi Könyvtár életében az 1932/33. tanév lényeges sorsfordulatot jelent. A tizen-hét évi célszerűtlen, félreeső, sőt a fejlődést is szinte megbénító elhelyezés után a Simonffy u. 2. sz. II. emeleti lakásból 1932 októberében és 1933 januárjában költözött át a könyvtár hatalmas új épületébe. Bár a kedvezőtlen anyagi viszonyok következtében az épület belső befejezése és főképpen a megfelelő új bebútorozása még igen sok feladatot rótt a következő évekre, mégis az egyetemi telep közép-pontjában álló új intézet tágas repositóriumaival a fejlődés legfontosabb lehetőségeit biztosította.

A könyvtár átköltöztetését a téli hónapok ellenére igen kedvező körülmények között, *programszerű gyorsasággal* bonyolították le. Az átvitt negyven társzekérnyi anyag terjedelmével megközelítette a három egyetemi fakultásét is. A kellő előkészítés következtében sikerült mindent egyenesen a végleges helyére juttatniuk.

Az átköltözéssel aránylag csak rövid ideig korlátozott használati forgalom az előző évekhez képest is erős emelkedést mutatott, bár szépirodalmi műveket a könyvtár általában nem kölcsönzött ki, és az ideiglenes olvasóteremben csak igen kevés olvasónak adhatott helyet.⁴⁶

6. Az építési munkálatok összegzése

Végül az *intézmény kiválóan sikerült*⁴⁷, sőt a legjobban épített európai könyvtárak egyikének körében álló kolozsvári Egyetemi Könyvtár után húsz év óta az első nagyszabású könyvtár volt hazánkban, melynek tervezésénél már az e téren is igen lényeges fejlődést, külföldi tapasztalatokat és kiforrott tudományos megállapításokat lehetett figyelembe venni. Könnyen érthető, hogy építését a szakemberek növekvő figyelme kísérte. A hetven méteres monumentális homlokzatú építmény eltérő céljai miatt a központi épület komplexumával szerkezetileg csak kevésbé függ össze, tehát inkább önálló épületnek tekinthető. Elhelyezése viszont külsőleg is elárulja azt a szoros viszonyt, mely az Egyetemi Könyvtárt önállósága mellett is a legszorosabban kapcsolja az egyetemi fakultásokhoz. Monumentális kiképzésű főbejárója az épület közepén lévő díszudvar felől van. A nyilvánosság számára

⁴⁵ DEK 312–1932

⁴⁶ KOROMPAI Gáborné: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár története évi jelentések tükrében*, I. (1916–1948)...

⁴⁷ DEK 1933

szánt minden tágas helyisége észrevehetően hangsúlyozza alkotója nagy koncepciójú alapgondolatát, hogy e könyvtárnak bárki számára könnyen hozzáférhető, és a komoly munka számára készült tudományos intézménynek kellett lennie. A könyvtári helyiségek méretezése hosszabb időre biztosította az intézmény fejlődőképességét, mert zárt szerkezetű épületekhez újabb toldalékrészeket építeni mindig csak nagyobb nehézségekkel lehetséges.

Az épület belső beosztásánál is egységes szempontok voltak irányítóak. Bár a könyvtári szükségletekkel való megalkuvást jelentette az, hogy a könyvtár számára költségvetési okokból és Korb Flóris eredeti tervétől eltérőleg a központi épületnek előbb más célra tervezett részét kellett átalakítani.

A könyvtár célszerűbb, egészen önálló elhelyezésének tervét – mely szerint csak fedett folyosóval lett volna a főépülettel összekötve – nemcsak azért lehet sajnálni, mert a könyvtári szükségletek zárt épülettömbben, aránylag nagyobb költségek árán is csak kis részben elégíthetők ki, hanem mert a központi épület egyes – különösen a természettudományi – tanszékeinél már az elején szűknek bizonyult. Minthogy az épületben a karok a legközvetlenebb irányban nem terjeszkedhettek, mert a különlegesen épített könyvtári rész más célokra nem alakítható át, féltő volt, hogy kellő fejlődésük a növekvő szükségletekkel aligha tarthat lépést, amint az azóta többszörösen beigazolódt, hiszen a helyhiány napjainkban is a könyvtárügy egyik legégetőbb problémája.

7. Melléklet

AZ EGYETEM REKTORAI

1929/30. tanév: Csánki Benjámín (hit. tud. kar)

1930/31. tanév: Kun Béla (jogtud. kar)

1931/32. tanév: Neuber Ede (orvostud. kar)

1932/33. tanév: Kiss István (bölc. tud. kar)

EGYETEMI KÖNYVTÁRI TISZTIKAR

1929/30. tanév

Mb. igazgató: Dr. Nyireő István
Könyvtárőrök: Dr. Medveczky Károly és Szabó György
Könyvtártiszt: Kölönte Gézáne
Könyvtári segédtsízt: ifj. Szele György
Könyvtári gyakornok: Agárdy Dezső
Díjnok: Farkas Iona

1930/31. tanév

Mb. igazgató: Dr. Nyireő István
Könyvtárőrök: Dr. Medveczky Károly és Szabó György
Könyvtártiszt: Kölönte Gézáne
Könyvtári segédtsízt: Szele György
Könyvtári gyakornok: Agárdy Dezső
Kezelő: Várady Gizella

1931/32. tanév

Mb. igazgató: Dr. Nyireő István
Könyvtárőrök: Dr. Medveczky Károly és Szabó György
Könyvtártiszt: Kölönte Gézáne
Könyvtári segédtsízt: Szele György
Könyvtári gyakornok: Agárdy Dezső

1932/33. tanév

Mb. igazgató: Dr. Nyireő István
Könyvtárőrök: Dr. Medveczky Károly és Szabó György
Könyvtártiszt: Kölönte Gézáne
Könyvtári segédtsízt: Szele György
Könyvtári gyakornok: Agárdy Dezső

A KÖNYVTÁRI BIZOTTSÁG TAGJAI

1929/30. tanév

Elnök: Darkó Jenő
Tagok: Varga Zsigmond hittud. kar
Csikesz Sándor hittud. kar
Kováts Andor jogtud. kar
Baranyai Béla jogtud. kar
Orsós Ferenc orvostud. kar
Verzár Frigyes orvostud. kar
Huss Richárd bölc. tud. kar
Milleker Rezső bölc. tud. kar
Nyireő István mb. igazgató

Ülések száma: 2

1930/31. tanév

Elnök: Csánki Benjámín
Tagok: Varga Zsigmond hittud. kar
Csikesz Sándor hittud. kar
Kováts Andor jogtud. kar
Baranyai Béla jogtud. kar
Orsós Ferenc orvostud. kar
Verzár Frigyes orvostud. kar
Huss Richárd bölc. tud. kar
Milleker Rezső bölc. tud. kar
Nyireő István mb. igazgató
Verzár Frigyes helyett a II. fél-
évben Benedek László

Ülések száma: 5

1931/32. tanév

Elnök: Szentpéteri Kun Béla
Tagok: Varga Zsigmond hittud. kar
Csikesz Sándor hittud. kar
Kováts Andor jogtud. kar
Baranyai Béla jogtud. kar
Orsós Ferenc orvostud. kar
Benedek László orvostud. kar
Huss Richárd bölcs.tud. kar
Milleker Rezső bölcs.tud. kar
Nyireő István mb. igazgató

Ülések száma: 4

1932/33. tanév

Elnök: Neuber Ede
Tagok: Varga Zsigmond hittud. kar
Csikesz Sándor hittud. kar
Kováts Andor jogtud. kar
Baranyai Béla jogtud. kar
Orsós Ferenc orvostud. kar
Benedek László orvostud. kar
Huss Richárd bölcs.tud. kar
Milleker Rezső bölcs.tud. kar
Nyireő István mb. igazgató
Benedek László helyett a II.
félétől Wodetzky József

Ülések száma: 2

JEGYZETEK

Debreceni Egyetemi Könyvtár Kézirattára: 1929–1933 közötti időszak iratai
(DEK jelzettel kezdődnek)
Könyvtári bizottsági jegyzőkönyvek

BALOGH Sándor – GERGELY Jenő – IZSÁK Lajos (szerk.): *Magyarország a XX. században* – Bp.: Kossuth Könyvkiadó, 1985. 534.

CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: *Magyar könyvtártörténet* – Bp.: Gondolat, 1987. 541.

A Debreceni Egyetemi Könyvtár története számokban: 1916–1952 összefoglaló statisztikai kimutatások.– [s.l.] : [s.n.], 1953.

GERGELY Jenő: *Magyarország története 1919 ősztől a II. világháború végéig* – Bp.: IKVA, 1991. 149.

KOROMPAI Gáborné: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár története évi jelentések tükrében, I.: 1916–1948.*– Debrecen, 1998. 132.

L. NAGY Zsuzsa: *Magyarország története* – Debrecen, 1995. 266.

MÓDIS László: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár történeti adatai* (Első közlemény) = A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve 1953. – Debrecen, [KLTE], 1954. 257–373.

MÓDIS László: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár történeti adatai* (Második közlemény) = A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve 1954. – Debrecen, [KLTE], 1955. 239–300.

VARGA Zoltán: *A Debreceni Tudományegyetem története I. 1914–1944.* – [Debrecen] : [KLTE], [1967]. 385.

VARRÓ TIBORNÉ

A DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR TÖRTÉNETE 1949-TŐL 1953-IG

Bevezetés

Rendkívül izgalmas, s ehhez képest kevésbé feldolgozott a Debreceni Egyetemi Könyvtár 1949-től 1953-ig terjedő története. Ez az időszak az, amikor Magyarországon megkezdődött a szocializmus alapjainak a lerakása, s az egyik legfontosabb törekvés, a régi reakciós értelmiség felszámolása, és egy, a szocializmus iránt elkötelezett, a párthoz feltétlenül hűségesebb értelmiség kinevelése volt. Az egyetemen folyó képzés ennek jegyében szerveződött, s az egyetemi könyvtár feladatait is alapvetően meghatározták a fenti célok.

Nagy utat kellett azonban megtenni ahhoz, hogy az egyetemi feladatok mellett, a kulturális és tudományos munkát is felvállalják a könyvtárosok, s ehhez szükség volt egy a könyvtár ügye iránt elkötelezett csapatra, akik nemcsak könyvtárosok, hanem kutatók és tudósok voltak egy személyben. Kovács Máté vezetésével rangos szellemi műhely alakítottak ki az egyetemi könyvtárban. Ezzel az egyetem vezetésének tiszteletét is kivívták, s egyúttal országos ismertségre és elismertségre tettek szert. Ennek lett az eredménye, hogy a Debreceni Egyetemi Könyvtár 1952-re az ország második nemzeti könyvtára lett.

E cikk keretében nem vállalkozhatok a könyvtár minden fontosabb munkatársának bemutatására, de feltétlenül meg kell említeni Csűry Istvánt, akinek helyzetértékelésére nagymértékben támaszkodtam.

Felhasználtam továbbá azokat a jelentéseket (Csűry István, Kovács Máté írásait) 1949–1953-ig, amelyek egyrészt a Könyvtári Bizottság számára készültek, másrészt az egyetemi könyvtár éves jelentései voltak. Mindezeket a DEENK Irattárában találtam.

Ez a cikk egy nagyobb átfogó kutatómunkának a része, melynek keretében egy hiánypótló feladatra vállalkoztam arra, hogy összefoglaljam az Egyetemi Könyvtár történetét egy olyan időszakra, az 50-es évek elejére vonatkozóan, melyek gyökeresen megváltoztatták a könyvtár arculatát és kulturális szerepét, s Korompai Gáborné (aki a DEENK Irattár vezetője volt, előtte pedig évtizedekig az egyetemi könyvtár osztályvezetője) értékes szóbeli közléseivel egészítette ki az anyagot.

Csűry István és Kovács Máté az egyetemi könyvtár megújításáért

Az igazgatói állásra pályázatot írtak ki, amelyet többek közt Csűry István is megpályázott. Fiatal kora ellenére jelentős tapasztalattal rendelkezett, s jól ismerte az

egyetemi könyvtárban folyó munkát. S annak ellenére, hogy Kovács Máté nyerte el az igazgatói széket legjobb tudásával támogatta az újonnan kinevezett igazgató munkáját.

Csúry István magyar-német szakon, Budapesten folytatott tanulmányokat és 1946-ban a debreceni egyetemen szerzett doktori címet.

1944 nyarától megszakítás nélkül a Debreceni Egyetemi Könyvtárban dolgozott, 1980. december 3-án bekövetkezett haláláig. 1952-ben a Debreceni Egyetemi Könyvtár a második teljes körű hazai kötelezpéldány-gyűjtőhely lett. A köteles példány szolgáltatásként beáramló könyvek, valamint a nemzeti tulajdonba vett gyűjtemények könyvvállományának feldolgozása fokozott igényeket támasztott mind mennyiségi, mind szakmai szempontból, ezért Csúry István arra törekedett, hogy a gyűjtemény fejlesztésével párhuzamosan megerősítse a könyvtári feldolgozó és tájékoztató tevékenységet, a feladatok ellátására alkalmas munkatársi gárda szervezésével.

Érdeklődése kiterjedt a könyvtáros szakma szinte minden területére. A gyűjteményépítés elméleti kérdései mellett a könyvtárhasználat gyakorlata, az olvasói szempontok, a munkaszervezés valamint a tájékoztató munka korszerűsítése foglalkoztatta, erről számtalan cikke, tanulmánya tanúskodik.

Elméleti munkásságának fő területei: a tudományos és szakkönyvtárak helye és szerepe a hazai könyvtár-hálózatban, a válogatás és teljesség elve a gyűjtő, tájékoztató és bibliográfiai munkában, a bibliográfia elméleti kérdései, az ismeretközlés folyamata, az ismeretelmélet korszerű problémái, a felgyorsult világ információ áradatában az automatizálás és az emberi relációk szerepe. Tudományos munkája és gyakorlati tevékenysége új szempontokat és lendítő erőt vitt a könyvtárak közötti együttműködésbe, a könyvtári funkciók kiszélesítésébe.

Az Egyetemi Könyvtár munkatársaival szemben magas igényeket támasztott és támogatta szakmai törekvéseiket. Továbbképzési lehetőséget nyújtott, a tudományos munkatársak számára módot adott arra, hogy kutatómunkát is folytathassanak, eredményeiket az általa szerkesztett könyvtári évkönyvben publikálhatták.¹

Kovács Máté az Egyetemi Könyvtár igazgatását 1949. május 1-jén vette át.² Kovács Máté gyermekkorától kezdődően Debrecenhez és Debrecen környékéhez kötődött. Középiskoláit és egyetemi tanulmányait Debrecenben végezte. Az egyetemen magyar-francia szakon tanult, majd ösztöndíjasként a párizsi Sorbonne-on folytatta tanulmányait. Ezt követően hosszabb nyugat-európai tanulmányút következett. A debreceni egyetemi könyvtárban gyakornokoskodott, majd az egyetem gyakorló gimnáziumának tanára. Majd az egyetem francia tanszékének tanársegéde, a Nyári Egyetem egyik szervezője, s titkára. A debreceni tankerületi főigazgatóságon, később Budapesten az Országos Közoktatási Tanács ügyvezető igazgatójaként

¹ KOROMPAI Gáborné:

http://x3.hu/freeweb/frameset.x3?user=/egyetemilap&page=/32_szam/memoriám.html

² Kinevezési és alkalmazási okirat Ortutay Gyula aláírásával. Budapest, 1949. április 21. Sorszáma: 3238. Iktatószáma: VKM 217.901/1949.–VI6/2.

tevékenykedett. 1945-ben a Nemzeti Parasztpárt országgyűlési képviselője, majd a Vallás és Közoktatási Minisztérium osztálytanácsosa. 1947–1949 között közoktatásügyi államtitkárként jelentős szerepe volt a nyolcosztályos általános iskola létrehozásában, népkönyvtárak szervezésének megindításában. 1949-től 1956-ig a debreceni egyetemi könyvtár igazgatója.

Doktoravatás, 1940. március 19.
A képen balról másodikként Kovács Máté látható.

Helyzetkép a Debreceni Egyetemi Könyvtár állapotáról 1949-ben

A jelzett időben a Debreceni Egyetemi Könyvtárban tíz tisztviselő és három hivatalsegéd működött. A tisztviselők közül nyolc rendelkezett tudományos képesítéssel, közülük is csak öt volt gyakorlott könyvtáros. A könyvállomány nagyságához, valamint az elvégzendő feladatokhoz képest a munkaerő rendkívül csekély számú volt. Ehhez még hozzájárult az a körülmény is, hogy amikor Kovács Máté a könyvtár vezetését átvette az egyetemi könyvtár ekkor már több mint négy esztendeje lényegileg felelős vezető nélkül működött. Hiányzott a megfelelő szervezés, s a munkafegyelem terén is komoly hiányosságok mutatkoztak.³

³ Helyzetkép a Debreceni Egyetemi Könyvtár állapotáról, 1949–1950. Csúry István fogalmazványa. DEENK Irattára 520/1950.

Ezek ismeretében személyzeti téren a könyvtárigazgatóra a következő feladatok vártak:

1. a személyzeti létszám kiépítése,
2. a munkafegyelem megszilárdítása,
3. a munkaszervezet racionális kialakítása.

Kovács Máté munkájának eredményességét jelzi, hogy 1950-re sikerült a személyzet létszámát 19 főre emelni.⁴ Nyilvánvaló azonban, hogy a feladatok maradéktalan ellátására még ez a létszám sem volt elegendő. Amint ez Kovács Máté megjegyzéséből kiténik: „Mint a beosztásból is látható, könyvtárunk fontos feladatai közül munkaerőhiány miatt teljesen ellátatlan marad: az egyetemi intézeti könyvtárak gondozása és az állományrevízió, és a szükségesnél kisebb mértékben tudjuk ellátni a szakozást, a duplum gondozást és a raktárkezelést”⁵

Pontosan rögzíti Csűry István jelentése a korabeli állapotokat, nemcsak a személyekre, hanem az épületre vonatkozóan is. A könyvtár épülete elhanyagolt volt, hiányzott a rend és tisztaság is. Ez utóbbi ugyancsak a létszámhiány következménye lehetett. A könyvtár egyes helyiségeit, közöttük éppen a legfontosabbakat (olvasóterem és a kölcsönzés helyiségeit) a Pedagógiai Főiskola használta.

A berendezési és felszerelési tárgyak tekintetében aggasztó hiányosságok mutatkoztak. Kevés és erősen elhasznált munkaasztal állt rendelkezésre. A nyolc írógépet használó tisztviselő három, csaknem használhatatlan állapotban lévő írógépen volt kénytelen munkáját végezni. Nem egy olyan eset fordult elő, amikor egyes tisztviselők írógép hiányában fontos munkájukat nem végezheték el, és kevésbé fontos feladatot kaptak, vagy éppenséggel tétlenségre kényszerültek.⁶ Ahhoz, hogy a könyvtár megfelelő működhessen, több probléma is megoldásra várt, ezek a következők voltak:

1. az épület tataroztatása,
2. idegen célokra használt helyiségek eredeti rendeltetésükre való visszaszerzése,
3. az olvasók és a könyvtári személyzet részére megfelelőbb munkahelyiségek biztosítása,
4. berendezési tárgyak és munkaeszközök beszerzése.

⁴ Helyzetkép a Debreceni Egyetemi Könyvtár állapotáról, 1949–1950. Csűry István fogalmazványa. DEENK Irattára 520/1950.

⁵ A könyvtárigazgató jelentése és az Egyetemi Könyvtár 1950-re szóló munkaterve. 1949. dec. 6. Melléklet a Könyvtári Bizottság 1949 dec. 6-i ülésének jegyzőkönyvéhez. DEENK Irattár. Könyvtári Bizottság jegyzőkönyvei 1949–1951.

⁶ Jelentés a Debreceni Egyetemi Könyvtár építkezési és felszerelési hiányosságairól, valamint a könyvtár jó működését zavaró egyéb nehézségekről. DEENK Irattár, 2911/1950. Felterjesztés az Országos Könyvtári Központozó a könyvtári helyiségek racionális kihasználása tárgyában. DEENK Irattár. 691/1950.

Munkaszobák, háttérben az igazgatói iroda, 1950-es évek.

Mindezek a feltételei voltak, vagy lehettek annak, ami mégis a legfontosabb volt az Egyetemi Könyvtár esetében is, a könyvtárban folyó munkának. Csűry István így ír erről: „A legsúlyosabb nehézségek és hiányosságok éppen a könyvtári munkálatok terén mutatkoztak. Itt ugyanis nemcsak a nagyfokú személyzethiány, nemcsak a helyiségek és munkaeszközök hiánya érezte a maga kedvezőtlen hatását, hanem egy 30 esztendő gyökereiben elhibázott könyvtárpolitika terhes örökségét kellett átvenni.”⁷

A könyvtárnak nem volt szakkatalógusa. Nem szükséges bővebben fejtegetni, hogy egyrészt a könyvtár használatában micsoda nehézséget jelentett ez a körülmény, másrészt pedig, egy 400.000 kötetten felüli könyvanyagnak szakkatalógus céljára való teljes feldolgozása milyen óriási feladat elé állította a könyvtár munkásgárdáját. A könyvtárnak harminc esztendőn keresztül nem volt sokszorosító üze-
me, minden egyes katalógus cédulát külön kézi erővel kellett készíteni. Egyrészt ezzel függött össze a katalógusok terén fennálló rendkívüli hiányosság is.

A könyvanyagok a raktárban való elhelyezése körül is súlyos nehézségek mutatkoztak. A teljesen tervszerűtlen elhelyezés következtében 1949. május 1-jén az a különös helyzet állt elő, hogy az új könyveket többé már nem lehetett elhelyezni a megfelelő helyen, noha még aránylag bőséges kihasználatlan tér állt rendelkezésre. A raktárakban mintegy 40.000 kötetnyi feldolgozatlan könyv volt elhelyezve, amely az olvasóközönség számára teljesen hozzáférhetetlen volt. De a feldolgozott köny-

⁷ Helyzetkép a Debreceni Egyetemi Könyvtár állapotáról, 1949–1950. Csűry István fogalmazványa. DEENK Irattára 520/1950.

vek egy tekintélyes része sem volt használható: a fűzött anyag rendkívül nagymértékben felduzzadt. A könyvtárban négy esztendeje nem volt állományrevízió.

Az olvasótermi kézikönyvtár anyaga nagymértékben elavult, ideológiailag nem megfelelő és kisszámú volt. A könyvtár nem foglalkozott az egyetemi intézetek könyvtárainak kérdéseivel, nem fordított gondot azok szakszerű kezelésére, illetve kezeltetésére. A könyvtárügy és a bibliográfia kérdéseivel a könyvtár alkalmazottai tudományos munkálkodás vagy önképzés formájában egyáltalán nem, vagy csak alig foglalkoztak. A könyvtár gyarapítása terén, főleg a felszabadulást megelőzőleg teljes tervszerűtlenség uralkodott.

Szakmai célkitűzések

A megfelelő színvonalú működéshez halaszthatatlanul hozzá kellett látni a következő feladatokhoz:

1. a szakkatalógus elkészítése,
2. a könyvanyagok a raktárakban való teljes átrendezése,
3. a sokszorosító üzem megindítása és ezzel kapcsolatban a szükséges katalógus fajták felállítása,
4. a feldolgozásbeli restancia felszámolása és a fűzött anyag köttetésének megindítása,
5. az állományrevízió megindítása,
6. az olvasótermi kézikönyvtár anyagának kiselejtezése, felfrissítése, kibővítése,
7. az intézeti könyvtárak egységes kezelésének megszervezése,
8. a könyvtári dolgozók önképzésének és tudományos munkálkodásának megszervezése,
9. a könyvbeszerzés tervszerűsítése, a könyvtár helyes szocialista ideológiai és tudományos profiljának kialakítása.

A könyvtárigazgató hivatalba lépése idején a könyvtár kölcsönző szolgálata úgyszólván teljesen a közönség könyvigényének egyszerű adminisztratív kielégítésére szorítkozott. Még a közönségnek az új szerzemény jegyzékek és könyvkiállítások útján való tájékoztatása is csak nem régen, a felszabadulást követő második évben indult meg. Különösen nagy feladat elé állította a könyvtár kölcsönző szolgálatát egyrészt az a körülmény, hogy a könyvtárnak a felszabadulást megelőző vezetősége csaknem szisztematikusan nehezítette meg a könyvtár használatát, s ezzel az olvasókat nagymértékben elidegenítette a könyvtár használatától. Még egyetemi körökben is kedvezőtlen közvélemény gyökerezett meg a közönségben, kívülállók pedig úgyszólván a könyvtár létezéséről sem tudtak. Mindehhez még a könyvtárnak a város központjától a sűrűn lakott városrészekről való távolsága is hozzájár-

rult. Ezeket a kérdéseket illetően a könyvtárigazgatóra a következő feladatok megoldása várt:

1. a kölcsönzési adminisztráció bürokratizmusának felszámolása,
2. az olvasókkal való közvetlen kapcsolat felvétele,
3. a könyvtár könyveinek és általában az ideológiailag, tartalmilag fontos könyvek megismertetése,
4. a könyvtár népszerűsítése,
5. az olvasószolgálat oly módon való megszervezése, hogy az nemcsak eddigi passzív magatartásával felhagyva, tevékeny segítőtje legyen tanulmányában a közönségnek, hanem betöltse a szocialista könyvtári szolgálat politikai, ideológiai nevelő hivatását.⁸

A kornak megfelelő a jelentés, hiszen ennek az utalásnak egy minisztérium számára készült anyagban feltétlenül benne kellett lennie. Az ideológiailag fontos könyveket – mármint ami a szocialista ideológiát illeti – az egyetemi ifjúság kénytelen volt megismerni, mert mint korábban említettem, az 1950-től létrehozott marxista-leninista tanszékek megfelelő óraszámokban oktatták a filozófiát, politikai gazdaságtant és a tudományos szocializmust, amihez természetesen kötelező és ajánlott irodalmat is kiadtak. Ehhez segítséget nyújtott a marxizmus-leninizmus intézet könyvtára, ahol meg lehetett találni többféle kiadásban és több sorozatban Marx, Engels, Lenin, Sztálin, művei mellett az egyik legnagyobb tanítvány Rákosi műveit is. Természetesen több sorozatban is az oroszból fordított „tudományos” füzeteket, amelyeknek nem sok köze volt a tudományhoz, de ideológiailag szilárdan a marxizmus-leninizmus talaján születtek. Ezekből a füzetekből készült olyan, amely pártiskolák hallgatói számára készült, s könnyen, gyorsan emészthető módon tárgyalt egy-egy témát.

Új munkamódszerek (üzemi értekezlet, egymást követő munkafolyamatok összekapcsolása)

A fentiekben szó volt arról, hogy milyen feladatokkal került szembe az újonnan kinevezett igazgató, Kovács Máté. Érdemes megvizsgálni azt, hogy ezek közül a feladatok közül mit sikerült megoldani. „Hivatalába való megérkezése után az igazgató elsősorban a könyvtári személyzettel kapcsolatos problémák megoldásához látott hozzá. A legdemokratikusabb és egyben a legcélravezetőbb módszert alkalmazta ezzel kapcsolatban: bevezette a könyvtárban, de egyetemen is akkor még ismeretlen üzemi értekezletek rendszerét. Az értekezleteken nemcsak arra nyílt lehetőség, hogy a felmerült aktuális kérdéseket a könyvtár dolgozói megbeszéljék, hanem a munkamenet és munkamódszerek racionális kialakításában javaslataival

⁸ Helyzetkép a Debreceni Egyetemi Könyvtár állapotáról, 1949–1950. Csúry István fogalmazványa. DEENK Irattára 520/1950.

mindenki segítségére lehetett az igazgatónak. De ezen túlmenően a dolgozók politikai nevelése szempontjából is igen nagy jelentősége volt a megbeszéléseknek.”⁹

Valóban szükséges és hasznos lehetett az a kialakított módszer, amit Kovács Máté bevezetett, nevezetesen, a fontosabb munkamenet előtt megbeszélni az érintettekkel, milyen módon, mikor, kik végezzenek el adott feladatokat. Nem is utközhették nehézségbe ennek gyakorlati kivitelezése, hiszen a könyvtár dolgozói létszáma ekkor 19 fő volt, tehát egy-egy értekezleten többen is hozzáfűzhatték saját véleményüket az elmondottakhoz. Azt, hogy ezt üzemi értekezletnek, vagy csoportos munka megbeszélésnek nevezik, a végeredmény szempontjából teljesen lényegtelen, mindazonáltal egy minisztériumi jelentésben, 1950-ben nagyon jól mutatott az üzemi értekezlet kifejezés. Csúry István jó taktikai érzékét dicséri, az értekezletek politikai nevelőszerepének megemlítése, hiszen ebben az időben a munkahelyeken kötelező penzum volt, az úgynevezett sajtó félóra amikor, a *Szabad Nép* című napilap aktuális politikai cikkeit vitatták meg. Azt pedig ellenőrizni, zajlott-e az értekezleteken politikai nevelés, lehetetlen volt, mert ha történetesen egy kívülálló szerint semmiféle politikai indíttatása sem volt a munkáról szóló megbeszélésnek, könnyen be lehetett bizonyítani annak az ellenkezőjét. Ma már mosolyogni való az igyekezet, amivel a könyvtárban a termelékenység növekedését bizonyította a szerző. Több olyan ésszerű változást vezettek be a munkafolyamatokban, ami ténylegesen gyorsította a munka elvégzését. Az egymást követő munkafolyamatokat összekapcsolták, s a könyv útja a beszerzéstől a könyvtárban való elhelyezésig lényegesen lecsökkent. További nagy változás volt a korábbiakhoz képest a munkakörök specializálódása. A felszabadulás utáni években – részben a munkaerőhiány miatt – az volt a jellemző, hogy mindenki szinte mindent csinált. Megszűnt egy személynek több munkaterületen való alkalmazása, ha erre valami oknál fogva mégiscsak szükség volt, akkor az egymáshoz közel eső munkaterületeket kapcsolták össze. A munkavégzést megkönnyítette, hogy a szerzeményező például lebélyegezve, összerendezve kapta kézhez a könyvet, vagy a szakozó egyúttal a katalógus lapok revízióját is megcsinálta, így tulajdonképpen két munkához csak egyszer kellett a könyvet kézbe venni.

A munkaszervezés javítása a munkafegyelem javulását is eredményezte, mivel a munkafolyamatok egymásra épültek, szükségessé vált a különböző munkák során egy meghatározott tempó felvétele, hiszen másképpen olyan torlódás következett volna be, amely a többiek munkáját is akadályozta volna.

A következő idézet mindennél jobban megvilágítja azokat az elvárásokat, amelyeket a pártállam támasztott a könyvtárral szemben „Megfelelő hangsúllyal említendő meg a könyvtár munkájának két alapvető meghatározó tényezője: a terveződés és a munkaverseny. Versenymunka már az igazgató hivatalba lépése előtt is folyt a debreceni Egyetemi Könyvtárban (a hazai könyvtárak közül itt rendeztek először versenyt), de ez természetesen még magán viselte a kísérletezés kezdetle-

⁹ Helyzetkép a Debreceni Egyetemi Könyvtár állapotáról, 1949–1950. Csúry István fogalmazványa. DEENK Irattára 520/1950.

gességeinek nyomait, nem kidolgozott munkaterv alapján épült. Az Egyetemi Könyvtár munkaterve az ötéves tervvel összhangban azóta elkészült, és a tervet hónapokra és az egyes munkaasztalokra konkretizálva felbontottuk. Az 1948-ban először felállított könyvtári munkanormákat azóta három ízben is átdolgoztuk és legtöbb esetben szűkítettük. A debreceni Egyetemi Könyvtár a munkatervezés és munkanormázás terén a hazai könyvtárak között úttörő szerepet töltött be.”¹⁰

Ma már szinte hihetetlen, ami akkoriban a mindennapi élet fontos része volt, még akkor is, ha az érintettek pontosan tudták, hogy akár a munkaverseny, akár a normák előírása egy könyvtár esetében majdhogynem értelmetlen, és értelmezhetetlen.

A munkaverseny, amire ez a beszámoló többször hivatkozik éppen amiatt, hogy két különböző munkafolyamat van (címléírás, szakozás) – amelyek egy része egymásra épül – teszi nehezen elképzelhetővé a munkaverseny fogalmát. Sokkal inkább valószínűsíthető, hogy az ilyen jelentésekből nem hiányozhatott ez sem. Ezzel együtt az is belátható, hogy a könyvtárban folyó munkák, Kovács Máté igazgatása nyomán átgondoltan, megfelelő sorrendben haladtak. A vezetés határozottsága, hozzáértése és tekintélye, no meg az a tény, hogy viszonylag rövid idő alatt sikerült jó néhány problémát megoldani, amely már évek óta húzódott, természetesen ösztönzően hatott a dolgozókra, s valóban többet és jobban dolgoztak, megkockáztatom, a normák és a munkaverseny ellenére.

Fontosabb változások

A.) Olvasóterem

Miután visszakapta a könyvtár a Pedagógiai Főiskolától az olvasótermet és néhány kisebb helyiséget, megkezdődtek a felújítási munkák. Az olvasói munkahelyek száma 40-ről 62-re emelkedett de megfelelő berendezések beállításával akár 136-ra is növelhető volt ez a szám. Az olvasóterem megfelelő berendezésének helyreállítását szintén a könyvtár dolgozói végezték.

B.) Raktári rend kialakítása

A háborús időszak utáni feladatok közül az egyik legfontosabb a raktári rend megteremtése volt, amelyre eddig idő és munkaerőhiány miatt nem került sor. Kb. 2.000 folyóméter (kb. 10.000 kötet) könyv átszállítását és elhelyezését kellett megoldani, amelyet a háborús kárt szenvedett raktár helyreállítása során kellett biztonságos helyre vinni. Ebben a munkában a könyvtár összes dolgozója részt vett.

¹⁰ A könyvtárigazgató jelentése és az Egyetemi Könyvtár 1950-re szóló munkaterve. 1949. dec. 6. Melléklet a Könyvtári Bizottság 1949. dec. 6-i ülésének jegyzőkönyvéhez. DEENK Irattár. Könyvtári Bizottság jegyzőkönyvei 1949–1951.

C.) Könyvkötő műhely felállítása

Megtörtént egy könyvkötő műhely felállítása, 1950-ben. Ez lehetővé tette részben a fűzött könyvek folyamatos bekötését, részben pedig azoknak a könyveknek az újra kötését, amelyek elhasználódtak, vagy eleve megrongált állapotban kerültek a könyvtár tulajdonába. Arról nem is beszélve, hogy a könyvek kötése így lényegesen kevesebbe került, mintha külső céggel végeztették volna, hiszen önköltségen megoldható volt a könyvek bekötése.

D.) Olvasótermi kézikönyvtár anyagának felfrissítése

Ugyancsak a legsürgősebb feladatok közzé tartozott az olvasótermi kézikönyvtár anyagának felfrissítése. Az itt elhelyezett állomány egy része elavult volt, s ennek általában az egyik célja az volt, hogy az egyetemista olvasók számára a tananyaghoz kapcsolódó segédanyagok kéznél legyenek, illetve bizonyos szakokon a kötelező irodalom ilyen módon, vagyis helyben olvasásra rendelkezésre álljon. Csúry István jelentése¹¹ beszámolt arról is, hogy ez a kézikönyvtár ideológiailag nem volt megfelelő. (Már hogy lett volna, hiszen elég nyilvánvaló módon, egyetlen marxista ideológiát tartalmazó művet sem lehetett felfedezni a polcokon. Ezért is vált fontossá a marxizmus-leninizmus klasszikusainak, valamint a lényegesebb ideológiai munkáknak az olvasótermi elhelyezése.)

E.) Intézeti könyvtárak állományának kezelése

Megint felmerült az intézeti könyvtárak állományának egységes kezelése (ebből is látható, nincs új a nap alatt, mert ez mind a mai napig megoldatlan, csak most a megoldások közül legcélravezetőbbnek azt tűnt, hogy az intézeti könyvtárak az egyetemi könyvtár irányításával működjenek, de láthatóan ez a folyamat is nagyon lassú). Akkor az intézeti könyvtárak kezelőinek állandó szakmai képzése látszott a legcélravezetőbb megoldásnak. „1949 őszén tanfolyamot rendeztünk az intézeti könyvtárosok részére. Elméleti és gyakorlati órákon a legszükségesebb tudnivalókat a résztvevő intézetek könyvtárosai el is sajátították. A könyvtárosok azonban állandóan cserélődnek és így a tanfolyam csak átmeneti megoldás marad még akkor is, ha azt évről évre megismételjük. Külön nehézséget okoz a címfelvételhez szükséges kartonfajta hiánya. Ezzel magyarázható, hogy az intézetek az Egyetemi Könyvtár által részükre kidolgozott ütemtervet nem tudják megfelelő módon teljesíteni.”¹²

F.) Könyvbeszerzés tervszerűsítése

A jelentés kitér a könyvbeszerzés tervszerűsítésére, amely lényegét illetően nem más, mint a könyvtár „szocialista ideológiai tudományos profiljának kialakítása”. A könyvállomány 1949-ben 437.881 1948-ban 433.520 volt, tehát egyszerű matemati-

¹¹ Helyzetkép a Debreceni Egyetemi Könyvtár állapotáról, 1949–1950. Csúry István fogalmazványa. DEENK Irattára 520/1950.

¹² U. o.

kai művelettel kiszámítható, hogy a gyarapodás 1949-ben 4.361.¹³ Ezzel összefüggésben Kovács Máté megállapítja, hogy a gyarapodás 33,6%-a szorosán vett ideológiai és szovjet könyv volt, valamint figyelemre méltó az a szám, mely szerint a külföldről érkező folyóiratok 45%-át a szovjet folyóiratok alkották. A folyóiratok száma 1949-ben 102 db volt. A szűkösen mért pénzkeretet, amely gyarapodásra fordítható volt, talán előirányzottan is ilyen (szovjet) dokumentumok beszerzésére kellett fordítani, mert egyébként mivel tudta volna bizonyítani a könyvtár, hogy a szocialista építés útján halad? Kovács Máté így írt erről: „A könyvtár fejlődése tekintetében jelentős fordulatot csak a felszabadulás után 1949-ben következett be. Ekkor kezdte kialakítani új, korszerű munkaszervezetét, a szegedi egyetemi könyvtárral páros munkaversenybe állt, feltárta az olvasók számára teljes állományát, szóval ösztönösen s bár eleinte inkább csak a régebbi negatívumok eltüntetésével, megindult a korszerű fejlődés útján.”¹⁴

Ennek bizonyítéka lehetett a szovjet módszer átvétele a könyvtári munka gyakorlatába. Rendszeres képzésen vettek részt a könyvtárosok, valamint orosz nyelvtanfolyamot szerveztek a könyvtár dolgozói részére tíz (több mint 50%) dolgozó részvételével.

G.) Változtatások az olvasószolgálatnál

Új alapokra helyezték a kölcsönzést. Megszüntették a bürokratikus letéti rendszert az egyetem dolgozói a továbbiakban minden biztosíték nélkül kölcsönözhettek könyvet. (Megkockáztatom, talán nem is volt a letéti rendszer olyan rossz, feltehetően kevesebb könyv tűnt el az egyetemi dolgozók kezén, mint manapság!) A hallgatók esetében az egyes tanulmányi osztályok vállaltak felelősséget olyan módon, hogy az indexek lezárását könyvtári igazoláshoz kötötték (lehet, nem ártana napjainkban is bevezetni!). Az egyetemen kívüli dolgozók esetében a kölcsönző aláírt egy olyan nyilatkozatot, hogy könyvtartozás esetén a könyv vételárát kifizeti, másrészt pedig a főnöke aláírta, hogy a könyvtartozás a dolgozó béréből levonható. A kölcsönző könyvtáros elbeszélgetett az olvasóval, ajánlott neki könyveket (első-sorban az ideológiailag hasznos munkákra hívta fel a figyelmet – s a könyv visszavételekor az elolvasott könyvvel kapcsolatos észrevételeit meghallgatva, figyelemmel kísérte az olvasó fejlődését. 1949-ben az összes olvasó száma 16.088, az összes használt kötet száma: 15.156 volt.¹⁵ A könyvtár rendszeres ankétokat tartott, amelyen a könyvpiacra megjelent legújabb haladó szellemű művek kerültek bemutatásra.

Természetesen az olvasók tájékoztatásának addig használt eszközeit is alkalmazták, az új szerzeményi jegyzéket és a könyvkiállításokat. „A könyvkiállításokkal

¹³ KOVÁCS Máté: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár a szocialista fejlődés útján*. Könyvbarát 1952. 10. sz. 9.

¹⁴ U. o.

¹⁵ U. o.

kapcsolatos dekorációk illetékesek megítélése szerint mind politikai nevelőerő, mind pedig művészi kivitel szempontjából egyetemünkön a legkiválóbb.”¹⁶

Fontos feladatot jelentett a könyvtár számára, az üzemek dolgozóival való kapcsolat felvétele. Ezt még 1950-ben sem sikerült megoldani. A másik probléma volt, hogy az olvasóterem nyári időszakban szinte egyáltalán nem volt kihasználva, szorgalmi időszakban viszont előfordult az is, hogy kicsinek bizonyult.

Mindenképpen ide kívánkozik az a konklúzió, amellyel Csúry István összefoglalja a jelentést: „A debreceni Egyetemi Könyvtár a tárgyalt időszakban elhanyagolt és népszerűtlen gyűjteményből lendületesen működő és megbecsült intézménnyé vált. Vele szemben a közvélemény állásfoglalása is gyökeresen megváltozott. A tudományegyetem bölcsészkar pedagógus szakszervezetének legutóbbi gyűlésén, amelyen az egyetem elmúlt félévi munkaeredményének kiértékelése megtörtént, a termelési felelős elsősorban az Egyetemi Könyvtár munkáját emelte ki és mind a dolgozók, mind pedig a könyvtár vezetője iránt legelsősorban fejezte ki elismerését.”¹⁷

Ugyancsak leszögezi, hogy nőtt a szocialista munkamorál, a versenyszellem, jobb lett a könyvtár gépesítése, ami abban az időben azt jelentette, hogy 3 működő írógép mellett már 6 működött a könyvtárban, s a népi demokratikus állam által nyújtott anyagi támogatás mellett a fejlődés nagy lendületet vett. Amit pedig a tervekben nem sikerült megvalósítani, (intézeti könyvtárak egységesítése, restancia teljes feldolgozása) azoknak okait a kedvezőtlen külső körülményekben jelöli meg a beszámoló.

Az egyetemi könyvtár költségvetése, az állomány gyarapítása, olvasószolgálat 1950-ben

Kovács Máté kézírásával¹⁸ található egy vázlat, amely a Könyvtári Bizottság számára készült, ebben a következő megállapítás olvasható: „Jelenti továbbá, hogy a könyvtár 1950 évi költségvetése elkészült, ami az egyetem költségvetésétől elkülönítetten nyer beiktatást, valamint azt, hogy a könyvtár ideológiai művek beszerzésére 12.000 Ft rendkívüli ellátmányt kapott, amiből elsősorban az olvasótermi kézikönyvtár felfrissítését vettem tervbe. Kísérletképpen ugyancsak tervezzük ideológiai és tudományos vándor könyvanyag összeállítását.”

Az 1950-es költségvetés kapcsán lényeges előrelépés történt, a könyvtár részére a pénz az egyetemi költségvetéstől elkülönítetten jelent meg, tehát független attól,

¹⁶ U. o. 6.

¹⁷ Helyzetkép a Debreceni Egyetemi Könyvtár állapotáról, 1949–1950. Csúry István fogalmazványa. DEENK Irattára 520/1950.

¹⁸ A könyvtárigazgató jelentése és az Egyetemi Könyvtár 1950-re szóló munkaterve. 1949. dec. 6. Melléklet a Könyvtári Bizottság 1949. dec. 6-i ülésének jegyzőkönyvéhez. DEENK Irattár. Könyvtári Bizottság jegyzőkönyvei 1949–1951.

hogyan az egyetemnek milyen kiadásai voltak, 1950-ben, a könyvtár számára az előirányzott összeget biztosítani kellett.

1950-es évről sem összefoglaló jelentés, sem a Könyvtári Bizottság jegyzőkönyve nem található az egyetemi könyvtár irattárában. Erről az évről csak bizonyos statisztikai adatok voltak fellelhetők, amelyek részben a Debreceni Egyetemi Könyvtár összefoglaló statisztikai kimutatásából, részben pedig Kovács Máténak a *Könyvbarát* című folyóirat 1952-es évfolyamának októberi számában megjelent cikkére lehetett támaszkodni.

Könyvbeszerzésre 1950-ben 70.000 Ft állt rendelkezésre, ami abban az időben elég jelentős összegnek számított, különösen, ha figyelembe vesszük az 1950-es könyv árakat. A Magyarországon megjelent szépirodalmi és tudományos művek átlagosan 20–30 Ft-ba kerültek, a marxista ismeretek kiskönyvtára sorozat egyes darabjait 5–6 Ft-ért lehetett megvenni, s az úgynevezett olcsó könyvtár kötetei is csupán 3–4 Ft-ba kerültek, s nagyszerű válogatásai voltak a magyar és a világirodalomnak. Meglepő módon nem elsősorban a szocialista ideológia terjesztése volt a cél, sokkal inkább a munkás és parasztfiatalok közt megszerettetni az olvasást ezeken az olcsó kiadványokon keresztül. 1950-ben a könyvállomány 448.384, tehát az előző évihez képest a gyarapodás 10.503, ami az 1949 évi gyarapodásnak több mint a duplája. A gyarapodásra szánt összegben természetesen benne volt a folyóiratok számának növekedése is, ami az 1949-es 102-ről 1950-re 136 lett. Természetesen a hazai könyvek és folyóiratok mellett a fenti számok tartalmazzák a külföldi szerzeményeket is. A számadatok bizonyítják, hogy a könyvtár állománya tervszerűen és tudatosan gyarapodott.

A Debreceni Egyetemi Könyvtár ebben az időszakban a két debreceni egyetem központi könyvtára volt, ezért a könyvtár rendszeresen figyelemmel kísérte a két egyetem oktatási-, tudományos kutatási tervét. Külföldi és belföldi folyóiratok megrendelését, az olvasótermi kézikönyvtár és tankönyvtár fejlesztését ezekhez a szükségletekhez igazította. Ezen kívül azonban nyilvános tudományos közkönyvtár is volt, s mint ilyen a Tiszántúl legnagyobb tudományos könyvtára.

A Debreceni Egyetemi Könyvtár nyilvános közkönyvtári feladatait is igyekezett tudatosítani, és a lehetőségekhez mérten ellátni. Ennek megfelelően az olvasók száma 1950-ben 25.183, amely az 1949-es évhez képest 1,5-szeres növekedést jelentett. Az összes használt kötetek száma 35.797, ebből helyben olvasott mű 15.239, kikölcsönzött 9.902, átkölcsönzött 16, amely viszont több mint duplája az 1949 évinek. (A közölt adatokat illetően tulajdonképpen bizonytalan vagyok, mert az összesített adatokat Kovács Máté cikkéből vettem, amelyek jócskán eltérnek az Egyetemi Könyvtár statisztikai adataitól; így például az összes olvasott mű az egyetemi statisztika szerint 25.157, Kovács Máté szerint 35.797!) Az állomány gyarapodásának növekedéséből a két utóbbi adat növekedése nem feltétlenül következett. Ehhez valóban szükség volt tudatos könyvtár politikára, amely a szakkatalógus kiépítése mellett, az újdonságok rendszeres közzétételéig, könyvkiállítások szervezését, ankétok megtartását is latba vetette az olvasók érdeklődésének felkeltésére.

Nem meglepő az sem, hogy a feldolgozott művek száma is lényegesen emelkedett, az 1949-es 10.311-hez képest, 1950-ben 14.512. Mivel ebben az évben a könyvbeszerzés 10.000 fölött volt, el lehet képzelni, hogy az újonnan beszerzett könyvek egy része került csak feldolgozásra, hiszen a korábbi években felgyűlt művek feldolgozását az új szerzeményezéssel párhuzamosan kellett végezni. Mivel 1949-ben saját könyvkötő műhelyt alakított ki a könyvtár, ezért sor kerülhetett a legfontosabb könyvek kötésére, s 876 dokumentum került bekötésre. Az sem volt lényegtelen, hogy a kötetés így csupán önköltségi áron történt, tehát jelentős megtakarítást sikerült elérni.

Az egyetemi könyvtár fontosabb tevékenységei 1951-ben

Az egyetemi könyvtár működéséről 1951-ről sem találtam az DENK Irattárában semmiféle összefoglaló jelentést, tehát hasonlóan 1950-hez itt is csak a fent említett két forrásra, vagyis a Kovács Máté cikkére és az egyetemi könyvtár összefoglaló jelentésére tudtam támaszkodni. Minden adat egyértelműen azt jelzi, hogy a könyvtár dinamikus fejlődése töretlen. Tovább növekedett a könyvtár dolgozóinak a száma, 1951-ben 26 fő. Ebből látható, hogy nemcsak az egyetem vezetése, hanem a minisztérium is elégedett volt a könyvtár működésével, s a dolgozói létszám emelésével mind az egyetem vezetése, mind a minisztérium tulajdonképpen elismerte a könyvtár feladatainak növekedését, és további bővítéseket tervezett, amely 1951 végén be is következett.

A könyvtár fejlődése a számok tükrében

A könyvtár költségvetési keretéről megint kétféle adatot találtam. Kovács Máté cikkében csak egy viszonyszámot közöl, oly módon, hogy 1949-et bázis évnak tekintve, azt a költségvetést 100%-nak veszi, s ehhez képest határozza meg az 1950-es és az 1951-es év költségvetését. Szerinte 1950-ben 205%, 1951-ben 303%. vagyis, ha 1950-ben 70.000 Ft volt a költségvetés, akkor 1951-ben körülbelül 140.000 Ft-nak kellett lenni. Ezzel szemben az egyetemi statisztika szerint 1951-ben is csak 70.000 Ft-tal rendelkezhetett a könyvtár. Az eddigiek ismeretében valószínűsíthető, hogy a Kovács Máté által közölt adatok a reálisak, s az egyetemi könyvtár által közölt statisztikába valami hiba csúszott.

A könyvtári állomány 452.524 ebbe a folyóirat évfolyamok is beletartoznak, amelyek száma ekkor 38.322, a könyvek kötetszáma pedig 414.202 volt). A könyvtárba járó folyóiratok száma 316.

„A fejlődés görbéje arra mutat, hogy a könyvtár fejlődése az utóbbi években rohamos volt – állapítja meg Kovács Máté – az olvasók létszámát kedvezőtlen elhelyezése ellenére csaknem megduplázta, dolgozói létszámát, költségvetési keretét ugrásszerűen növelte, könyvállományát és a használt épületrészeket jelentősen

emelte.”¹⁹ Az olvasói létszám a következőképpen alakult: az összes olvasó száma: 33.641 (ez végre megegyezik a Kovács Máté által közölt adattal).

Részletezve:	A könyvforgalom alakulása majdnem a duplájára emelkedett:		
Beírt olvasók száma:	1.573	Helyben olvasott mű:	27.195
Helyben olvasók száma:	23.465	Kikölcsönzött művek:	12.520
Kölcsönzők száma:	8.645	Átkölcsönzött művek:	87
Összesen:	33.641	Összesen:	39.802

A feldolgozott művek száma is jelentősen emelkedett, aminek egyik oka lehetett a dolgozói létszám emelkedése. A feldolgozott művek száma 1951-ben 14.512. A könyvkötés és javítás szinte háromszorosára nőtt 1950-hez képest, vagyis 2.303-ra nőtt. Egyet lehet tehát érteni Kovács Máté azon megállapításával, hogy a könyvtár mutatószámai ebben az időszakban felfelé íveltek.

A második nemzeti könyvtárrá válás útján

Ha nem egyetemi könyvtárról lenne szó, megkockáztatnám azt a megállapítást, hogy ebben az időszakban a párt és a kormány, s természetesen az egyetem vezetése is kiemelten kezelte a Debreceni Egyetemi Könyvtárat. Látszott ez abból a 213/1951. (XII. 18.) M. T. számú rendeletből, amely a Debreceni Egyetemi Könyvtárat az összes Magyarországon megjelent kiadványok egy példányának gyűjtő és megőrző helyéül jelölte ki. Ezzel a Debreceni Egyetemi Könyvtár az Országos Széchényi Könyvtár mellett második nemzeti könyvtárrá lépett elő.

Azt gondolom, hogy könyvtár számára ez az egyik legnagyobb elismerés, hiszen ez azt is jelentette, hogy rangban az egyetemi könyvtár rögtön az Országos Széchényi Könyvtár után következik. „A volt földesúri, szerzetesi és más könyvgyűjteményekből az állam tulajdonába jutott hatalmas könyvállomány most soha vissza nem térő alkalmat nyújt arra, hogy második nemzeti könyvtárunk könyvállományát a múltira vonatkozóan is a lehetőségig teljessé tegyük. Erre egyrészt nemzeti könyvkincsünk muzeális megőrzése céljából, másrészt azonban időszerű gyakorlati igényből kifolyóan a korszerű könyvtárközi kölcsönzés bázisának megteremtése céljából is szükség van. Üzemeink, állami gazdaságaink, termelőszövetkezeteink, oktató és tudományos kutató intézeteink, tömegszervezeteink ugyanis egyre gyakrabban fordulnak a könyvtárakhoz. Az Országos Széchényi Könyvtár egyéb feladatai, főként pedig a fővárosban folyó egyre szélesedő tudományos kutatás könyvigényei miatt egyre kevésbé tudja más könyvtáraknak, főként vidékre átkölcsönözni a keresett műveket. Ezért feltétlenül szükséges, hogy a könyvtárközi kölcsönzés

¹⁹ KOVÁCS Máté: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár a szocialista fejlődés útján.* = Könyvbarát 1952. 10. sz. 9.

céljaira külön könyvbázis létesüljön. Erre legalkalmasabbnak látszik az a második hatalmas nemzeti könyvkincs, ami jelenleg a Debreceni Egyetemi Könyvtárban összegyűlőben van.”²⁰

Kovács Máté tehát a további nagyarányú fejlesztés lehetőségét, s egy feladat kiterjesztését is meglátta, a második nemzeti könyvtárrá válás kapcsán. Nyilvánvalóan látnia kellett azt is, hogy mekkora dicsőséget jelent ez, s a Debreceni Egyetemi Könyvtárat mintegy a többi könyvtár fölé emeli. Ez az elismerés azonban nemcsak az egyetemi könyvtárnak, hanem a könyvtár igazgatójának is szólt, bátran elmondhatjuk, hogy Kovács Máté volt az a koncepciózus, elkötelezett, ambiciózus könyvtárigazgató, aki szinte a semmiből, egy a háború után lepusztult, állományában, s dolgozói létszámában megfogyatkozott könyvtárat, az ország második legnagyobb könyvtárává tett.

Kellett ehhez hit és lelkesedés is jócskán, s kellettek azok a munkatársak (például Csúry István), akik ugyanúgy szolgálatot teljesítettek, s helytálltak a mostoha körülmények között is, akkor is, amikor a könyvtár kérései az egyetemi vezetőknél süket fülekre találtak.

Nem 1951-et íránk azonban, ha nem a következő sorokkal zárná Kovács Máté cikkét: ”Mindez – mármint a második nemzeti könyvtárrá válás – csak akkor vezethet sikerre, ha a könyvtár célkitűzéseiben, munkaszervezetében, munkamódszereiben, tudatosan szem előtt tartja a szocialista könyvtár követelményeit. A Debreceni Egyetemi Könyvtár a szocialista tervszerűség, a korszerű nagyüzemi munkaszervezet, a könyvtári normák bevezetése, a könyvtári munkaversenyek és újítások hasznosítása terén ... országosan is úttörő munkát végzett és végez. Az utóbbi négy esztendő folyamán korszerűen kiépítette munkaszervezetét, komoly színvonalra fejlesztette a könyvtári munka megtervezését, ismételt ellenőrző felülvizsgálással 76 könyvtári munkára dolgozott ki munkanormát, 4 könyvtárközi munkaversenyben vett részt sikerrel, a bevezetett újításainak a száma meghaladja a húszat. A szocialista tervszerűség érvényesülése természetesen a munka termelékenységének számottevő emelkedésével járt...”²¹

Természetesen vitathatatlan, hogy a jól szervezett munka sokkal eredményesebb, de a fenti megállapítások akármelyik üzemben, vagy gyárban elhangozhattak volna, s mondjuk meg őszintén, mindezeknek egy termelőüzemben lényegesen több volt a létjogosultsága, mint egy egyetemi könyvtárban. Mindemellert az egyetemi könyvtár dolgozói sokat és jól dolgoztak, s az sem változtatott ezen, hogy munkaverseny volt meg újítások, s persze normarendszer. Az elérendő cél pedig nem volt más, mint a szocialista könyvtár megteremtése.

²⁰ KOVÁCS Máté: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár a szocialista fejlődés útján.* = Könyvbarát 1952. 10. sz. 10.

²¹ KOVÁCS Máté: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár a szocialista fejlődés útján.* = Könyvbarát 1952. 10. sz. 10–11.

Az Egyetemi Könyvtár feladatai és azok teljesítése 1952-ben

Az Egyetemi Könyvtári évkönyvek mintegy előzményének tekinthető az „Összefoglaló jelentés a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának 1952 évi működéséről, fejlődéséről és állapotáról”, amelyet Kovács Máté készített. Ha a jelentés vázlatát áttekintjük, már akkor képet kaphatunk arról, hogy ez a jelentés a könyvtári munka (no meg a tömegszervezeti munka) legapróbb részleteire is kiterjed.

A dolgozói létszám 1952 során ugrásszerűen emelkedett 47 főre. Kovács Máté emberiségére jellemző, hogy a könyvtárban munkát kaptak olyanok, akik az 50-es években a szocialista rendszer számára nem voltak „szalonképesek”. Néhány példa: Hankiss János, Kovács Máté egykori professzora, aki 1943-ban Kállay Miklós miniszterelnök kormányában kultusz államtitkár volt – ő volt továbbá a zeneműtár alapítója, akit az igazgató szakozó minőségben alkalmazott; Péterfy László, a Tanítóképző Intézet volt tanára – szakozó; Módis László, minisztériumi osztályvezető – a kéziratár alapítója, bibliográfus; Bertók Lajos, korábban könyvtáros, majd antikvárium tulajdonos, az államosítás után újra könyvtáros-könyvbeszerző, a régi könyvgyűjtemény gondozója; Szabó István volt ipari iskolai tanár(igazgató?), – szakozó; Nánay Béla a Dóczy tanítóképző igazgatója – szerződéses alkalmazott; Pákozdy Ferenc Hajdú vármegyei jegyző volt, költő – referens; Varga László klasszika filológus – szakozó; Julow Jenő kereskedelmi akadémiai tanár – szerződéses alkalmazott.²²

Más források tanúsága szerint szintén a könyvtár alkalmazásába került Szabó Ambrus, a kecskeméti városi könyvtár könyvtárosa, aki Erdei Ferenc ajánlására került az egyetemi könyvtárba.²³

Az egyetemi könyvtár dolgozói közül néhányan – akiket szintén Kovács Máté hozott ide – fényes karriert futottak be:

- Maller Sándor az UNESCO alkalmazásába került,
- Futala Tibor az OMIKK igazgatója lett,
- Bodri Ferenc az esztergomi könyvtár igazgatója.²⁴

Talán már a felsorolásból is látható, értékes, kreatív emberekkel gazdagította Kovács Máté a könyvtár személyi állományát, akik a tudományos kutatómunkában is jeleskedtek, s akik új perspektívát nyitottak meg a fiatal könyvtárosok előtt is. Ebben a szellemi közegben a fogékony fiatalok számára lehetőség nyílt a kiteljesedésre, nemcsak a könyvtárosi ismeretek elsajátítására, hanem az európai kultúra megismerésére is.

²² Korompai Gáborné szóbeli közlése

²³ Jelentés az 1951. november havi személyzeti változásról. DEENK Irattár, 430/1951. Szabó Ambrus kinevezése. Erdei Ferenc ajánló sorai. DEENK Irattár, 256/1951.

²⁴ Korompai Gáborné szóbeli közlése

Sokirányú tevékenység, töretlen fejlődés

A könyvtári szerzeményezésre fordítható pénzösszeg az 1952-es évben jelentősen növekedett, s ennek megfelelően a dokumentumok száma is emelkedő tendenciát mutatott.

Könyvbeszerzésre 1952-ben 115.000 Ft állt rendelkezésre. Az egyetemi intézeteket is bevonták a könyvbeszerzésbe, s így sikerült olyan intézeti igényeket kielégíteni, amelyekre e nélkül nem kerülhetett volna sor. Különös tekintettel voltak a tankönyv szükségletre, főleg a nehezen beszerezhető tankönyvekből igyekeztek megfelelő példányszámot rendelni. Mivel a könyvbeszerzésre megfelelő összeg állt rendelkezésre, ezért a szovjet és népi demokratikus országokból szerzeményezett könyvek mellett lehetőség nyílt nyugati országokból is több alapvető természettudományi, orvosi, nyelvészeti és más művek megvásárlására.

Tovább folytatódott az intézeti könyvtárak könyvanyagának feldolgozása. A szerves, szervetlen, fizikai-kémia után 1952-ben a pedagógiai intézet könyvtárát dolgozta fel a könyvtár. Ez kb. 5000 kötet könyvet jelentett, címfelvételezést, szakozást, számozást, cédulák sokszorosítását. A cédulák betű- és számsorba rakása tolóldott át a következő évre.

A köteles példányok feldolgozására megállapodás született az Országos Széchényi Könyvtárral, hogy mivel ott úgyis feldolgozták ezeket, lesokszorosítva megkapta az egyetemi könyvtár is szakszámmal ellátva. A könyvtárközi kölcsönzések száma – amint ez várható volt – megnövekedett, 1952-ben már 552, s számolni kell a további emelkedéssel.

Valamennyi dolgozó részt vett ideológiai képzésen, alap-, közép, vagy felsőfokú szinten. (A könyvtár dolgozói itt is jól teljesítettek, mert többen a dolgozók közül, a tanfolyam végén könyvjutalomban részesültek.) A szakmai képzésre szintén nagy gondot fordított a könyvtár, tanfolyamot szervezett a város könyvtárosai részére. Ezen a tanfolyamon az egyetemi könyvtár dolgozói teljes létszámmal részt vettek. Érdemes egy pillantást vetni az alapfokú szakmai képzés részletes tematikájára, amit Kovács Máté a jelentésben közölt. Azt gondolom, hogy a mai alap, de még közép fokú könyvtáros képzés is meríthetne belőle, egyedül talán az informatikai ismeretek hiányoznának. Ami viszont a kor szellemiségét tükrözte a képzésben azok a következők voltak:

Dialektikus és történelmi materiálizmus	3
Politikai gazdaságtan	1
A Szovjetunió könyvtárügye	5
A moszkvai Lenin könyvtár	1
Címfelvétel és gyakorlatok	12
Szakozás és gyakorlatok	12

Természetes, hogy 1952-ben egyetlen ilyen jellegű képzés tematikájából sem lehetett kihagyni az ideológiai tárgyakat, s az sem tekinthető véletlennek, hogy a felsorolás ezzel kezdődik, de ha megnézzük ezeknek és a szakmai tárgyaknak az óraszámát a különbség nyilvánvaló. Azt csak zárójelben jegyzem meg, el sem tudom képzelni milyen ismeretet szerezhettek valaki a politikai gazdaságtanból 1 órában, vagy a dialektikus és történelmi materializmusból (szándékosan használom a jelentésben közölt írásmódot, hiszen, ha Rákosi Mátyást régi felvételeken láthatjuk, ő is mindig így ejtette a szót.) három órában. Még az sem ad okot kritikára, hogy a Szovjetunió könyvtárügyét öt órában tárgyalták, hiszen még a mai megváltozott világunkban is el kell, vagy el lehet ismerni, hogy ebben az esetben valóban volt mit tanulnunk a szovjet tapasztalatokból.

Rendszeres volt a tapasztalatcsere, amely természetesen kétirányú volt, jöttek látogatók a Debreceni Egyetemi Könyvtárba, Szegedről, a sárospataki református egyházkerület könyvtárából, a budapesti közgazdasági egyetem könyvtárából, a budapesti egyetemi könyvtárából, a budapesti műegyetemi könyvtárából, a technológiai könyvtárából, a pécsi egyetemi könyvtárából. A közgazdasági egyetem könyvtárából és a budapesti egyetemi könyvtárából többször voltak látogatók elég nagy számban. (A jelentés általában név szerint felsorolja a látogatókat.) A Debreceni Egyetemi Könyvtárból összesen 12-en voltak tapasztalatcserén, de arról nem esett szó, hogy merre jártak, csak arról, kik voltak és hogy 2–3 napig tartott a látogatás.

Rendszeresen voltak havonta termelési értekezletek, itt az elnevezésnél sokkal fontosabb a tartalom, hiszen ma akár munkaértekezletnek is nevezhetnénk, s valóban az eredmények és problémák, amelyek a munka során adódtak, ezeken az értekezleteken felszínre kerültek.

A munkafegyelemmel kapcsolatosan megjegyzi a beszámoló, hogy a dolgozók szeretik a munkájukat, kedvvel és lelkesedéssel végzik (az eredmények is ezt mutatják), a munkafegyelmet csak az elkésők zavarják meg. A rendszeres elkésők ezért pénzbírságot fizettek (feltehetően nem túl nagy összegről lehetett szó, de erre nem tért ki a jelentés.)

Részletesen szól továbbá az említett jelentés az egyes részlegek munkájáról, s tulajdonképpen szimpatikus módon először a vezetésnél kezdi az értékelést a következő módon: „A könyvtár vezetője a könyvtár irányításának feladatain túl részint a Közoktatásügyi Minisztériumtól, részint a Népművelési Minisztériumtól, részint az Országos Könyvtári Központtól és a Magyar Tudományos Akadémiától kapott különleges hivatalos megbízásokat. Tagja volt több központi könyvtárügyi bizottságnak és tanácsadó szervnek. 1952 novemberében pedig a Tudományos Akadémia könyvtárának ideiglenes irányításával bízták meg, oly módon, hogy a hét egyik felét Debrecenben, a másik felét pedig Budapesten az Akadémia könyvtárában tölti. Az Akadémiai Könyvtár újjászervezését végző hármás bizottság végzi megszövegezte a könyvtárvezetés feladatait is. Bár ezek a megbízások sok idejét vet-

ték igénybe, könyvtárunk munkájában sem zökkenők, sem lanyhulások nem mutatkoztak.”²⁵

Differenciálódás: új osztályok és csoportok létrejötte s azok tevékenysége

A létszám és a feladatok bővülésével a munkák differenciálódtak így 1952 második felében elkülönült a *könyvfeldolgozó osztálytól az olvasószolgálati osztály*. A könyvfeldolgozó osztály év végén a *tudományos bibliográfiai csoporttal* bővült. (Láthatóan kialakulóban volt az egyetemi könyvtárnak az a struktúrája, ami ma is jellemzi a könyvtár működését.) Az osztályvezető részére a szakozó terem egy részének elfalazásával külön szobát biztosítottak. Erre szükség is volt, hiszen igaz, hogy osztályvezetői beosztásban, de az igazgató távollétében Csúry István végezte el a halasztást nem tűrő igazgatói teendőket is.

A *szerzeményezési csoport* feladata sokrétű volt, de az újonnan beszerzett könyvszállító kocsi beállításával lehetővé vált a könyvanyag átfutási idejének pontos megállapítása (kocsikísérőlappal – ez ma is így történik). A köteles példányok feldolgozása kapcsán erre a csoportra hárult a legtöbb feladat: könyvek és felvételi lapok összekeresése, plakátok és aprónyomtatványok kezelése. Ez a csoport végezte az intézeti könyvanyag beszerzését. Gondolom, nem lehet érdektelen a mai olvasó számára sem, hogyan oszlott el a könyvbeszerzésre fordítható keret az egyes tudományágak között:

A könyvbeszerzésre fordítható 115.000 Ft hitelkeret megoszlása:	
Marxista-leninista anyagra	20.000 Ft
Természettudományos művekre	35.000 Ft
Humanisztikus tudományos művekre	20.000 Ft
Általános művekre	10.000 Ft
Külföldi és belföldi folyóiratokra	30.000 Ft

A fenti kereteken belül az ellátmány 60%-a magyar, 20%/a szovjet, 30%-a egyéb művek beszerzésére fordítódott. A gyarapodás 1952-ben 11.404 mű ez 12.242 kötet. Ennek több mint fele köteles példány, 6.144 mű, 6.443 kötet. Köteles példányként érkezett még 62.366 db. broszura és aprónyomtatvány. A folyóiratok száma: 1.062 évfolyam. A könyv és folyóiratok száma összesen: 465.345 kötet.

A *címfelvételi csoport* bevezette a készülő címfelvételi szabványt. Felvételezte a Pedagógiai intézet 5.000 kötetnyi könyvanyagát. Gondozta a klerikális reakció ellen szóló ajánló bibliográfiát. Mindezeket számadatokkal támasztotta alá a jelentés, amelyből kitűnik, hogy az előirányzatot minden téren túlteljesítették, majd a

²⁵ Összefoglaló jelentés a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának 1952. évi működéséről, fejlődéséről és állapotáról 11.

csoport munkájával kapcsolatban megállapítja, hogy lelkesen vettek részt a szakkatalógusok felállításában.

A **szakozó csoport** személyi összetétele lényegesen megváltozott – állapítja meg több ízben a jelentés –, de a változást nem ismerteti, valószínűsíthető azonban, hogy a létszám növekedése ezt a csoportot érinthette, tehát főleg ide kerültek új emberek. A szakozó csoport három éves munkájának eredményeként április 4-re (nevezetes dátum, hazánk felszabadulásának az évfordulója), elkészült a szakkatalógus, amely mintegy 80.000 cédulát tartalmazott. A szakkatalógus elrendezésében, az elválasztó lapok készítésében és berakásában a könyvtár valamennyi dolgozója részt vett, főleg a címfelvételi és a katalógusfejlesztő csoport. A szolgálati szakkatalógus felállítására az új katalógusszekrények elkészülte után, október–novemberben került sor. A szakrevízió végzése év végére ehhez a csoporthoz került, addig Csúry István végezte. Ugyancsak év végére megérkeztek a német decimális táblázatok (ekkor még magyar nyelvű nem volt), ezek elősegítették a munka gyorsabb végzését. A szakozásról közölt számadatok is azt bizonyították, hogy szinte minden területen túlteljesítették az előírányt.

A **katalógusfejlesztő csoportnál** is több személyi változás történt. Ez a csoport végezte az új szerzemények jegyzékének és a figyelő kartonoknak a szétküldését. Felállították a külön gyűjtemények katalógusait (marxista, olvasótermi, tankönyvtár, bibliográfia, folyóirat). Elkészítették a megyei könyvtárnak szánt olvasói katalógust. (Mennyi plusz munkát jelentett ez abban az időben, ma meg bárki beléphet az egyetem honlapjára, s mindenféle információt, többek közt a katalógusunkat is megtalálja.) A pedagógiai intézet feldolgozott könyvanyagáról készült betűsoros és szakkatalógus betűsorba és szakszámsorba szedték. Részt vettek a könyvtárban folyó közös munkákban, így a szakkatalógus felállításában is.

A tudományos munka megindulása

A **tudományos bibliográfiai és módszertani csoport** decemberben alakult. Első feladata a tudományos munka szervezési kérdéseinek tisztázása volt. Azt is mondhatjuk, hogy a könyvtárban folyó tudományos kutatás ekkor kezdett kialakulni, de arra vonatkozóan, hogy a kettő összefügg egymással, semmiféle támpontom sincs. Két tudományos dolgozat született Várady Szabó László: *A tudományos osztályozás problémája a marxizmus – leninizmus klasszikusainál a könyvtári osztályozás szempontjából*. Tipikusan olyan munka volt ez, amely az 1950-es évek elején egy könyvtári kutatótól dicséretes műnek számított, komoly kétségem van azonban a tekintetben, hogy bárki hasznos olvasmányként forgatná a fenti tanulmányt. Csúry István tanulmánya a korszerű munkaszervezés problémáival foglalkozott a szocialista könyvtári üzemenél. Ennek egy része az 1953-as könyvtári évkönyvben jelent meg. Sok tanulmány készült a bibliográfia köréből, így Kovács Máténak, Varga Lászlónak, Sarkady Idának, Szabó Ambrusnak a tanulmányai. Ugyancsak említést tesz a jelentés arról az annotált ajánló bibliográfiáról, amelyet a korábbiakban már említettem,

és amely a *Könyvek a klerikális reakció ellen* címet viselte, s amely a Népkönyvtári Központ kiadásában jelenik majd meg. Szintén említésre került már a *Mit olvassunk Adyról és Adytól* című annotált ajánló bibliográfia, amelyet Vekerdi Lászlóné és Juhász Izabella készített. Három további tanulmány készült a könyv és könyvtártörténet témaköréből, ezek a következők: Maller Sándor: *A debreceni kollégium külföldi könyvanyaga a felvilágosodás korában*, Hankiss János: *Magyar vonatkozások a debreceni egyetem külföldi könyvanyagában*, Módos László: *A tiszántúli könyvtárak történeti adatainak gyűjtése*. Az itt felsorolt tanulmányoknak már a mennyisége is rendkívül imponáló, a témák alapján arra is következtetni lehet, hogy ezek mindegyikének kifejtéséhez igen komoly, színvonalas kutatómunkát kellett végezni, arról nem beszélve, hogy ebben az esetben mindenki a saját könyvtári munkája mellett szakított erre időt. Ezen tanulmányok mindegyike akármelyik „főállású” tudományos kutatónak is becsületére vált volna. Talán a legfigyelemreméltóbb ebben a felsorolásban Kovács Máté, aki igazgatta a debreceni könyvtárat, vezette a Tudományos Akadémia Könyvtárát, tagja volt több bizottságnak, ingázott Budapest és Debrecen között, s mindezek mellett szakított időt a tudományos kutatásra, ennek nyomán cikkek megírására is.

Összegzés

Az 1952-es év nagy változásokat hozott az egyetemi könyvtár életében. Több mint duplájára emelkedett a dolgozói létszám, komoly tudományos munka indult meg a könyvtár igazgatójának ösztönzésére, s támogatása mellett, kialakult a könyvtárnak az a struktúrája, amely lényegét tekintve időtállóan bizonyult, hiszen a könyvtár mai szervezeti felépítése nem sokban tér el ettől. Az egyetemi könyvtár az ország második nemzeti könyvtárává vált, s a köteles példányok gyűjtése révén a könyvtár állományának gyarapodása ugrásszerűen felgyorsult, ugyanakkor természetesen ez a tény nagy elismerést jelentett az egyetemi könyvtár számára. Ugyancsak az elismerés jele volt – ámbár nyilván a könyvtár munkáját bizonyos értelemben megnehezítette, – hogy a könyvtár igazgatóját ideiglenesen megbízták a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának vezetésével is. Nem tekinthető túlzásnak, ha megállapítjuk, hogy az egyetemi könyvtár jelenlegi arculatát a Kovács Máté igazgatásával újjászerveződött egyetemi könyvtár alapozta meg, s különösen az 1952-es esztendő rakta le a mai egyetemi könyvtár alapjait.

JEGYZETEK

- Átirat az Országos Könyvtári Központtól Kovács Máténak.* Kallódó magánkönyvtárak sorsa tárgyában. – Bp. 1951. aug. 17. és: Utasítás a nemzeti tulajdonba vett könyvanyag felhasználásáról. DEK Irattár. 5011951.
- BERÉNYI Dénes: *Felsőoktatás és tudomány Debrecenben 1944. után.* In: Debrecen története, V. kötet Tanulmányok Debrecen 1944 utáni történetéből. – Debrecen, 1997. 167–181.
- CSÚRY István: *A könyvtári kutatások debreceni műhelye, 1950–1975.* In: Könyvtári Figyelő, 1976. 1–2. sz. 924.
- A Debreceni Egyetemi Könyvtár története számokban. 1916–1952.* – [Debrecen, 1953.] soksz. [18] l. valamint: *Összefoglaló jelentés a Debreceni Egyetemi Könyvtár 1956. évi működéséről.* In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1956. – Debrecen, 1957. 5–23.
- Felterjesztés az Országos Könyvtári Központhoz a köteles- és fölös példány elosztása tárgyában.* DEK Irattár, 73111950. A könyvtári katalóguscédulák egységes központi elkészítésével és terjesztésével kapcsolatos problémákról. Kovács Máté vitaindító vázlat. DEK Irattár, 189/1951., valamint: *Átirat az Országos Könyvtári Központnak a kötelespéldány rendelet végrehajtása tárgyában, 1952, jan. 8.* DEK Irattár, 1111952.
- Felterjesztés az Országos Könyvtári Központhoz a megsemmisülésnek kitett könyvanyag védelme tárgyában.* DEK Irattár, 13211951.
- Helyzetkép a Debreceni Egyetemi Könyvtár állapotáról, 1949–1950.* (Csúry István fogalmazványa). DEK Irattár, 520/1950., valamint *Tudósítás a debreceni Egyetemi Könyvtárról és Hírek a debreceni Egyetemi Könyvtárból* (sajtócikk-fogalmazványok). DEK Irattár, 407/1950.
- Jelentés az 1951. november havi személyzeti változásról.* DEK Irattár, 430/1951. Szabó Ambrus kinevezése. Erdei Ferenc ajánló sorai. DEK Irattár, 256/1951.
- Jelentés a Debreceni Egyetemi Könyvtár építkezési és felszerelési hiányosságairól, valamint a könyvtár jó működését zavaró egyéb nehézségekről.* DEK Irattár, 49111950. Felterjesztés az Országos Könyvtári Központhoz a könyvtári helyiségek racionális kihasználása tárgyában. DEK Irattár, 691/1950.
- Kinevezési és alkalmazási okirat, Ortutay Gyula aláírásával, Budapest, 1949. április 21. Sorszama 3238. Iktatószama: VKM 217.901/1949.–VI/2
- KOVÁCS Máté: *Bevezető.* In.: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1953. – Debrecen, 1954. 5–6.
- KOVÁCS Máté: *Egyetemi és főiskolai könyvtáraink korszerű feladatai és szervezeti kapcsolatai.* In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1955.11. r. – Debrecen, 1956. 20–90.
- Kovács Máté emlékkönyv* / [szerk. Szelle Béla] ; [közrem. Sárdy Péter] ; [írta : Fülöp Géza et. al.] – Magyar Könyvtárosok Egyesülete – Bp. 1983. 260
- KOVÁCS Máté: *Könyvtáraink jelentősége művelődéspolitikánkban.* In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1954. – Debrecen, 1955.11 r. 109–143.
- KOVÁCS Máté: *A magyar könyv és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában*
- KOVÁCS Máté: *A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége.* In: Magyar Könyvszemle, 1956. 3. sz. 181–201.
- KOVÁCS Máté: *A magyar könyvtárügy országos szervezetének időszerű kérdései.* In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve. 1953. – Debrecen, 1954. 59–136.

A Debreceni Egyetemi Könyvtár története

- A könyvtárigazgató ...jelentése... és az Egyetemi Könyvtár 1950-re szóló munkaterve*, 1949. dec. 6. Melléklet a Könyvtári Bizottság 1949. dec. 6-i ülésének jegyzőkönyvéhez. DEK Irattár. Könyvtári Bizottság jegyzőkönyvei, 1945–1951., valamint Kovács Máté levelei Szántó György minisztériumi főosztályfőnökhöz. 1949. jún. 22-i és 1949. aug. 16-i dátummal (melléklet a Könyvtári Bizottság 1949. aug. 23-i ülésének jegyzőkönyvéhez). DEK Irattár. Könyvtári Bizottság jegyzőkönyvei. 1945–1951.
- Könyvtártudomány*. Összeállította Csúry István, szerkesztő: Fülöp Géza. – H. n. [1956] soksz. 82. DEK Kézirattár, Csúry István hagyaték, Cikkek, tanulmányok, 2. doboz
- A Központi Vezetőség határozata a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium munkájával kapcsolatos kérdésekről* (1950. ápr.) In: A Magyar Dolgozók Pártja központi vezetésének és szervező bizottságának fontosabb határozatai. Szikra, Bp. 1951. 179.
- Országos Könyvtárügyi Tanács, Bp. 1961.
- Összefoglaló jelentés a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának 1952. évi működéséről, fejlődéséről és állapotáról*. – [Debrecen, 1953.] soksz.
- Összefoglaló jelentés a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára 1953. évi működéséről*. In: Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem évkönyve, 1953. – Debrecen, 1954. 7–58.
- A szocializmus építésének útján*: a Magyar Dolgozók Pártja II. kongresszusának anyagából. Szikra, Bp. 1951.

PAPP JÓZSEFNÉ

KOVÁCS MÁTÉ A DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR ÉLÉN (1954–1956)

Tanulmányom címében is szerepel, hogy fő célom Kovács Máté munkásságának, tevékenységének bemutatása elsősorban a Debreceni Egyetemi Könyvtárban eltöltött igazgatói tisztség ideje alatt, kiemelve 3 év (1954, 1955 és 1956) jelentősebb eredményeit és jellemzőit a könyvtár szempontjából.

Kovács Máté 1906. november 11-én született Hajdúszoboszlón. Egyetemi évei alatt adatott meg számára az a lehetőség, hogy ösztöndíjasként 1927/28-ban és 1929/30-ban Párizsban, a Sorbonne-ra járhatott, tanulhatta a francia nyelvet. Már diákkorában, de a későbbiekben fiatal tanárként is annak a két világháború közti progresszív magyar értelmiségi rétegnek lett a tagja, amelynek számára elsősorban a francia művelődési, társadalmi és forradalmi hagyományok jelentettek példát a korabeli német befolyással szemben.

Franciaországbeli élményeit tovább bővítette az egyetem befejezése után hosszabb külföldi (olasz- és németországi, ausztriai és angliai) tanulmányútja. Hazatérve kiváló szellemi képességeit, európai látókörrrel és műveltséggel kiegészített tudását, szorgalmát a magyarság szolgálatába állította, és élete végéig a nemzeti és az emberi művelődés ügyét szolgálta számos fontos poszton, ahová pályája során került.

1931-ben középiskolai tanári diplomát és doktori oklevelet szerzett. Rövid ideig a Debreceni Egyetemi Könyvtárban dolgozott, mint gyakornok, és megtanulta eközben mindazt a könyvtári aprómunkát, amelyet majd nagykönyvtárak igazgatójaként és a hazai könyvtárügy vezető személyiségeként hasznosított.

Debrecenben 1949-től 1956-ig a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója volt. Az Egyetemi Könyvtár az ő irányítása alatt jelentősen fejlődött, és a nemzeti könyvvállomány gyűjtésének, gondozásának második hazai központja lett. Debrecenben vált a könyvtárügy kiemelkedő elméleti szakemberévé, aki könyvtáros nemzedékeket nevelt és indított el a gyakorlati munka útjaira.

Az intézmény élen járt a könyvtárközi együttműködés terén is, nemcsak Debrecen egyéb könyvtáraival, de az ország más egyetemi, felsőoktatási könyvtáraival is gazdag, tartalmas kapcsolatot épített ki. Az 50-es évek első felében sok hazai könyvtár számára példaképpül szolgált a debreceni egyetem könyvtára, és szakemberek sokasága tanulmányozta tevékenységét, munkamódszereit. Az eredményeket kitűnően felkészült és felkészített munkatársi gárdájával tudta Kovács Máté elérni.

Kovács Máté 1949 áprilisában került a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatói székébe.¹

Az igazgatói pályázaton is induló Csúry István lelkesen fogadta, és önzetlenül segítette az új vezetőt.

A Debreceni Egyetemi Könyvtár egyike volt azoknak a tudományos intézeteknek, amelyek a letűnt rendszer tervszerűtlen, kirakatnak dolgozó és lényegénél fogva kultúraellenes politikájának legtöbb tehertételével kezdte felszabadulás utáni működését. Épülete megfelelően méretezett, de befejezetlen, felszerelése hiányos és elavult, személyzete pedig országos viszonylatban is a legalacsonyabb létszámúnak számított. Arra, hogy ha már a könyvtárnak az adott szűkös személyzeti keretek között kellett működnie, legalább a munkamenet révén javítsák meg a teljesítményt, senki sem gondolt.

Kovács Máté igen rövid idő alatt tájékozódott a könyvtár legfontosabb dolgaiban, felmérte a feladatokat, tájékoztatta a tennivalókról feletteseit, benyújtotta a könyvtár igényeit.

1954

Az Egyetemi Könyvtár 1954 évi működésére jellemző, hogy a több éve folyó szervező törekvések, módszertani kísérletek, és szakmai tudományos kutatások immáron már valamennyi alapvető feladatkör ellátása terén meghozták gyümölcseiket. Hosszan lehetne sorolni az elért eredményeket, álljon itt csak néhány közülük példaképpen: beiratkozások emelkedő tendenciája, az intézeti könyvtárak módszertani megsegítésének folytatása, többes példány – gyűjtemény felállítása a hallgatóság tankönyvekkel és kötelezőolvasmányokkal való ellátásának javítására, az egyetemi bibliográfia számára több tízezer cím feldolgozása.

Az eredmények mellett sajnos felmerültek olyan tényezők is, amelyek nehezítették, sőt itt-ott meg is bénították a könyvtár tevékenységét. Ilyen volt mindenek előtt a helységhiány, ami nehezítette mind a hallgatóság, mind a professzorok, kutatók zavartalan munkáját. A tudományos munkát együttesen hátráltatta három további tényező: a külföldi könyvbeszerzésre megállapított devizakeret elégtelensége, a hazai könyvtárközi kölcsönzés fogyatékosai, továbbá egy házi mikrofilmműhely hiánya. Ezen problémák megoldására Kovács Máté részletes javaslatokat tett összefoglaló munkájában.²

Jelentős lépés történt a köteles-példányok élvezését (1952) megelőző idők magyar könyvtermésének begyűjtésében. A folyamatosan érkező köteles-példányokkal

együtt nagy mennyiségű nemzeti tulajdonba vett könyvanyag is hozzájárult ahhoz, hogy az Egyetemi Könyvtár a hazai vonatkozású irodalom egyre gazdagabb lelőhelyévé vált.

Ebben az évben új kihívás kezdődött Kovács Máté részére, ugyanis elindult a Magyar Enciklopédia előkészítése. Apáczai Csere János Magyar Enciklopédiája óta (1653) magyar nyelven 21 általános enciklopédia illetve lexikon jelent meg. A legutolsó általános lexikon (Révai Kis Lexikona, 1946) megjelenése óta óriási változás állt be az ország gazdasági, társadalmi és kulturális életében, úgyhogy ezek a régebbi lexikonok már az ötvenes évek elejére teljesen elavultak. Ez volt az oka, hogy a népművelés, a termelés, a tudományos kutatás egyre erőteljesebben sürgette egy korszerű teljes magyar enciklopédia elkészítését. Az 50 kötetes Nagy Szovjet Enciklopédia, mint a világ első hatalmas szocialista enciklopédiája a befejezéséhez közeledett, így a Magyar Enciklopédia az emberiség korszerű fejlődésére vonatkozó ismeretanyagot találhatott benne. Mindezek figyelembevételével kezdeményezte a Magyar Tudományos Akadémia egy új magyar enciklopédia mielőbbi kiadását. A Minisztertanács mérlegelve a tényleges szükségletet, 1954 elején bízta meg a Magyar Tudományos Akadémiát a Magyar Enciklopédia megalkotásával és kiadásával. A szerkesztési munkálatok nyomban megindultak. A szerkesztőség tanulmányozta a Magyar Enciklopédia társadalmi funkcióit, megindította a címszógyűjtést. Ezek szerint a Magyar Enciklopédia hármass feladatot lát el: a népművelési munka számára tartalmazza az általános műveltség kibővített korszerű anyagát, emellett a tudományos kutatást, valamint a termelőmunkát megbízható szakanyag közlésével és a további tájékozódást elősegítő bőséges válogatott bibliográfiával támogatja.³

A tervek szerint a társadalomtudományok, nyelvek, irodalmak, művészet, sport, és üdülés mellett különös gondot fordít a természettudományok és műszaki tudományok részletes ismertetésére. Az előkészítő munkák erős ütemben haladtak. Azt tervezték, hogy az első kötet 1958-ban, az utolsó 1964-ben fog majd megjelenni. A Magyar Enciklopédia főszerkesztőjeként Kovács Máté munkatársait is bevonta az előmunkálatokba. Az általa különösen fontosnak tartott könyvtártudomány szakterületeinek kidolgozására Csűry Istvánt és Fülöp Gézát kérte fel.

Sok munkája mellett Kovács Máté több jelentős publikációt is alkotott ebben az évben. Mélyrehatóan tanulmányozta a debreceni egyetem és a könyvtár együttműködésének problémáját. Megállapította, hogy az egyetem és könyvtára egészséges és tervszerű együttműködésének kérdése egyetemeink egyik legfontosabb közügyévé vált.⁴

A könyvtár jó működése az egyetemi oktató- és kutatómunkába való szerves beépülése nélkül már nem tud teljes értékű munkát végezni maga az egyetem sem. A jól dolgozó egyetemi könyvtár az egyetem egyik legszélesebb tömeghatású munkaeszköze. Kovács Máté munkájában néhány célravezető, kézenfekvő megoldást írt le a probléma kezelésére. Az elsőéves hallgató számára pl. mindjárt a tanévnyitó ünnepség után a kari eligazító megbeszélésen tájékoztatást adtak a könyvtár használatáról. Ez gyorsan és szervezetten történt, és ennek is volt köszönhető, hogy a

A Debreceni Egyetemi Könyvtár története

hallgatók zöme beiratkozott és mindjárt a tanév első napjaitól kezdve rendszeresen használta a könyvtárat.

Az Egyetemi Könyvtár Olvasóterme az 1950-es években.
A háttérben, fehér köpenyben Várady Szabó László áll.

A könyvtár új beszerzéseit, térképeit, művészettörténeti anyagát kiállításokban tárta fel az olvasóterem. A könyvtár olvasószolgálatára kísérletet tett a legeredményesebb, leghatásosabb foglalkozási forma: a hallgatókkal való egyéni beszélgetések terén is. Ennek gátat szabott persze az elhelyezési és létszámviszonyok kedvezőtlen alakulása. Jelentős kezdeményezést jelentett viszont az ún. *vándorkönyvtár* felállítása, ami a könyvtár tankönyv-, kötelező és ajánlott olvasmányanyagából állt, és ez a legnagyobb diákotthon társalgójában elhelyezve akkor is rendelkezésre állt, ha már a könyvtár nem volt nyitva.

Az egyéni foglalkozás másik formáját jelentette a felsőbb éves szakdolgozó, szemináriumi hallgatókkal való külön foglalkozás, melynek keretében a tájékoztató szolgálat útbaigazítást adott, hogy melyik témához hol, milyen szakirodalmat lehetett találni. Az egyetemi oktatók tudományos munkásságát szem előtt tartva folyóirat és kutatótermék megnyitásával biztosították a nyugalmas munkahelyet.

Igen lényeges segítséget jelentett továbbá a tudományos munkához szükséges szakirodalom és bibliográfia összeállítása. Az egyetemi oktatók tudományos tájékoztatását látta el a könyvtár *figyelőkarton-szolgálat*a, ami más nagykönyvtárak új szerzeményi jegyzékének, külföldi bibliográfiai és szakmai folyóiratok, kiadói könyvjegyzékek és prospektusok rendszeres körözését jelentette.

Ugyancsak az intézetek munkájának elősegítését szolgálta a könyvtár 2 nagy vállalkozása: az intézeti könyvanyag könyvtári feldolgozásának és a tiszántúli terület (táji) tájékoztató katalógusnak a megindítása. Kovács Máté többször felhívta a figyelmet a könyvtár és az egyetem együttműködésének fontosságára, valamint arra, hogy további megoldásra váró problémák, mint pl. az egyetem, illetve a könyvtárak szervezeti szabályzata, a kari tankönyvtárak megszervezése stb. már nemcsak a könyvtárak belügyei, hanem az egész egyetemi munka fontos kérdéseivé váltak.

Másik fontos tanulmányában Kovács Máté részletesen elemzi könyvtáraink jelentőségét művelődéspolitikánkban.⁵

A szerző megállapítja, hogy a könyv és könyvtár hatása általában mélyebb és tartósabb, mint a filmé vagy a sajtóé. A könyv, mint a művelődés, a társadalmi nevelés eszköze, és a könyv, mint munkaeszköz, a társadalom egyre szélesebb rétegeit hódítja meg olvasójának. Kovács Máté kiemeli, hogy az igények és szükségletek egymás mellé állítása előrevetíti azt a nagy átalakulást, aminek a könyvtárügyön belül az egyes könyvtártípusok egymáshoz viszonyított arányában elkerülhetetlenül be kell következnie. A könyvtárügyet, közelebbről a közművelődési és iskolai könyvtárakat a művelődéspolitikai a kultúrpolitikai egyik sarkpontjává teszi. A könyv és könyvtár művelődéspolitikai jelentőségét nemcsak elismerni kell, hanem a könyvtárügy tárgyi és személyi szükségleteiről tervszerűen gondoskodni is kell. Ez annál inkább is fontos, mert azelőtt a könyvtárügy, mint az olvasók magánügye és épp ezért másodrendű művelődéspolitikai feladatként lett kezelve, de Kovács Máté szerint annál fontosabb, hogy a könyvtárügy a művelődéspolitikai alapvető feladattá váljon.

1955

Az 1954-es év lényeges változásokat hozott létre az egyetemek életében. Megszűnt a mennyiségi fejlesztés az oktatói, hallgatói és adminisztratív létszám terén, és az egyetemi munka minőségének állandó javítása, az elmélyedő tanulásra való nevelés, a tudományos tevékenység fokozása került a törekvések homlokterébe. Ezek a rendszabályok a könyvtár életében is éreztették hatásukat. Mind az oktatószemélyzet, mind a hallgatóság növekvő mértékben vette igénybe a könyvtár segítségét. Az egyetem életében bekövetkezett fejlődés a könyvtár egészének fokozódó igénybevételét eredményezte. Ez maga után vonta, hogy a könyvtárban egyre több dolgozóra, férőhelyre és felszerelési tárgyra lett szükség, hogy a növekvő forgalmat ellássák.

Megoldódott viszont egy régóta vajdó könyvtár-politikai probléma. A történelmi értékekben gazdag Kollégiumi (Református Egyházkerületi) Könyvtár és az Egyetemi Könyvtár viszonyát tekintve évtizedekig húzódó egyesítési kísérletek zajlottak, melyek a tulajdonjogi vonatkozások kiélezése miatt kudarcba fulladtak. Kovács Máté és munkatársai az elavult tulajdonjogi elképzeléseket félretelve, a könyvtári munka minden ágára kiterjedő együttműködésre tettek javaslatot. A tár-

gyalások eredményesek voltak, és legfelsőbb jóváhagyást kapott az együttműködés alapjául szolgáló szerződés. Ez az együttműködés kiterjedt a két könyvtár gyarapításának összeegyeztetésére, állományuk mindkét helyen való nyilvántartására és közös használatára. Az elképzelések szerint tehát a város közönsége úgy használhatná a két gyűjteményt, mintha egyetlen nagy könyvtár olvasói lennének.⁶

A szervezeti intézkedések közül feltétlenül meg kell említeni a periodika-osztály felállítását. Erre azért volt szükség, mert a köteles-példányok és a nemzeti tulajdonba vett kiadvány-anyag nagymértékben megnövelte a folyóirat- és hírlapállományt. Mindezek feldolgozása a periodikák eltérő kezelésmódja miatt kisebb-nagyobb zökkenőket vont maga után. Ezen kívül a nagyobb állomány és nagyobb gyarapodás a felelősség, a jobb áttekintés szempontjából is felvetette az egy kézben tartás szükségét. Ezek az okok indokolták tehát az egységes periodika osztály létrejöttét.

Továbbra is égető problémaként jelentkezett a férőhelyhiány és a munkaerő létszámihiány. A további tervekben tehát kiemelkedő helyet kapott egy kutatóterem és egy tanulóterem megnyitása, valamint a kölcsönző, tájékoztató szolgálat létszámának növelése.

Kovács Máté 1953-ban elsőként vetette fel egy, a könyvtárügyet szabályozó törvényerejű rendelet kibocsátásának szükségességét. Két évvel később megjelent tanulmányában már a konkrét könyvtári törvény előkészítésével kapcsolatos tennivalókat, problémákat tárgyalja.⁷

Kovács Máté tervezetében több részre bontja a készülő alaptörvényt. A bevezető résznek – véleménye szerint – meg kell adnia a könyv és könyvtár művelődéspolitikai jelentőségének korszerű megfogalmazását, társadalmi funkcióinak meghatározását, a népművelési, szakszervezeti könyvtárak, a vállalati, intézeti, hivatali szakkönyvtárak, általános tudományos nagy könyvtárak és tudományos szakkönyvtárak feladatkörének, gyűjtőkörének, felépítésének és hálózati kapcsolatainak körvonalazását. Szabályoznia kell továbbá a szakmai szervezeti kereteket, a könyvtárközi együttműködés módjait és formáit, a könyv és könyvtár védelmét.

A következő fejezeteknek pedig részletezniük kell az egyes könyvtárak és könyvtártípusok fogalmát, feladatkörét, formáit, és módszereit, belső szervezeti felépítését, hálózati részlegekkel való kapcsolatukat és a szóban forgó könyvtár működési feltételeinek biztosítását. Összességében tehát a fejezeteknek tartalmazniuk kell mindazoknak a tényleges, időszzerű és sajátos könyvtár-politikai kérdéseknek a szabályozását, amelyek az illető könyvtárban illetve könyvtártípusban fontosnak bizonyultak, s amelyek rendezése megszilárdítja a könyvtár, könyvtártípus eddigi eredményeit és serkenti további fejlődését.

A készülő alaptörvénynek ezt a tervezetét Kovács Máté a II. Országos Könyvtáros Konferencián terjesztette elő, bízva annak kedvező elbírálásában.

1956

A Debreceni Egyetemi Könyvtár működése valamennyi területén jelentős fejlődést ért el. Országos jellegű, általános gyűjtőkörű tudományos nagykönyvtárrá vált, amely

- központi könyvtára a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem könyvtári hálózatának,
- gyűjtőhelye a magyarországi köteles-példányként beszolgáltatott teljes kiadványanyagoknak,
- tiszántúli tudományos tájkönyvtárként kiadványokkal és bibliográfiával támogatja a Tiszántúlon folyó tudományos kutatást,
- végül egyben könyvtártudományi és bibliográfiai tudományos intézet is.

A könyvtárban az előző években aránytalanul megduzzadt forgalom nem emelkedett tovább, de javult a tudományos igényű könyvhasználat aránya. A pénzügyi nehézségek ellenére fejlődés jelentkezett a könyvgyűjtés terén is. A megindult publikációs tevékenység lehetővé tette az 1945-ben megszakadt cserekapcsolatok fokozatos felvételét. A nemzeti gyűjtemény 1952 előtti anyagának kiegészítése jó ütemben haladt.

Ebben az időszakban kezdődött meg a Református Egyházkerületi („Kollégiumi”) könyvtárral kötött együttműködési szerződés gyakorlati megvalósítása. Ennek eredményeképpen a Kollégium könyvtárának címanyaga folyamatosan bekerült az Egyetemi Könyvtár katalógusába, előnyére az egyetemen folyó tudományos kutatómunkának.

Folytatódott a Tiszántúli Bibliográfia szerkesztése, aminek a tudományos kutatás profilozásával a kutatók egyre több hasznát látták.

Az egyre növekvő mikrofilmhasználat megkönnyítése érdekében új, korszerű leolvasókészüléket szereztek be.

Sajnos továbbra is fennálltak olyan tényezők, amik hátráltatták a könyvtár folyamatos működését. Ilyen volt pl. a helyhiány, az olvasótermek szűkössége, ami miatt számos olvasó nem vehette igénybe a könyvtárat. Még rosszabbnak bizonyultak a kutatók munkakörülményei. A kutatóterem szűk, sötét és egészségtelen volt. A nehézségek másik forrását a továbbra is fennálló munkaerőhiány jelentette. Az Egyetemi Könyvtárban 1956-ban 46 státusmunkahelyet töltöttek be, de ebből 18 főnyi létszámot a teljes köteles-példány feldolgozásához állapítottak meg. A maradék 28 fő nem tudta ellátni a megnövekedett igénybevételt. A munkatársak tehát komoly túlterheléssel dolgoztak.

Kovács Máté – jelentésében – a jövőre nézve feltétlenül javasolta a személyzeti létszám növelését a kutatószoba és az olvasótermek férőhelyének növelését, és a megfelelő beruházási keret biztosításával a könyvtár legszükségesebb felszerelésének fokozatos beszerzését. Ezek nélkülözése veszélyeztette a könyvtár zavartalan működését.⁸

A magyar könyvtárügy tízéves fejlődése során 1956 elején egyik legjelentősebb állomásához érkezett: hosszabb előkészítés után elkészült és megjelent a könyvtárügy szabályozásáról hozott törvényerejű rendelet és a végrehajtásáról kiadott minisztertanácsi határozat.⁹

Ez a két jogszabály alapvetően, átfogóan és korszerűen foglalta össze a magyar könyvtárügy egészének akkori helyzetét, és határozta meg további fejlődésének irányvonalait. Ehhez fogható széleskörű, döntő jelentőségű és előremutató szabályozás addig nem volt a magyar könyvtárügy történetében, úgyhogy ez a két jogszabály az egész szocialista könyvtárügy **alapvető** törvényének volt tekinthető.

Megalkotásának gondolata már 1953-ban felmerült. A Népművelési Minisztérium, illetve az Országos Könyvtárügyi Tanács 1954 áprilisában mérlegelte a lehetőségeket. A tervezet nyersanyagát, mint tudjuk, a Debreceni Egyetemi Könyvtár munkaközössége állította össze. E munkába többek között részt vett Kovács Máté, Csúry István, Futala Tibor, Ember Ernő, Módis László, Maller Sándor, Várady-Szabó László. A javaslatot 1955-ben az Országos Könyvtárügyi Tanács, illetve külön is a Műszaki Könyvtárügyi Tanács, majd pedig 1955. május 27-én a II. Országos Könyvtáros Konferencia tárgyalta meg. Hosszú hónapok erőfeszítései során a könyvtárügy egész területéről további rendkívül gazdag tapasztalati anyag gyűlt össze, sok fontos szempont, alapelv és célkitűzés tisztázódott.

Mégis sokakban felmerült a kérdés, hogy vajon időszerű-e és csakugyan szükséges-e a könyvtárügy átfogó, egységes szabályozása. Ez a kérdés részben indokoltnak volt tekinthető, hiszen csaknem mindenterületen tudatosultak a társadalom könyvtári igényei, kialakultak a szükséges könyvtártípusok, alkalmas munkamódszerek, mégis érezhető nehézségeket, olykor zavart okozott, hogy a különféle könyvtári területeken elért fejlődés elég egyenetlen képet mutatott, valamint a könyvtárügy helye és jelentősége a művelődéspolitikában nem volt eléggé ismert és elismert. A rendezés szükséges és időszerű voltát mutatta az a széleskörű érdeklődés és közreműködői készség is, ami a könyvtári dolgozók részéről az előkészítés ideje alatt megnyilvánult. A könyvtárügy fejlődésében már az 1952-es minisztertanácsi határozat¹⁰ lényeges előrelépés volt. Sikeresen megindította a könyvtárügy korszerű fejlődését, felbontotta a régi, elavult könyvtárügyi szervezetet. Új, korszerű könyvtár-politikai célokat tűzött ki. A fejlődés kezdeti szakaszaiban hasznosak voltak ezek a törekvések, de később már a gyorsabb ütemű változások időközben túlhaladtak ezeken. Szükség volt tehát az újításra, és a fő cél kitűzésére, nevezetesen, hogy a könyv és könyvtár elvben és gyakorlatban is megkapja a művelődéspolitikában azt a helyet, ami jelentőségénél fogva megillette. A törvényerejű rendelet és a minisztertanácsi határozat a legkülönbözőbb területeken működő vagy kialakuló könyvtárakat, könyvtártípusokat, könyvtári hálózatokat érintő rendelkezések és meghatározások tömör megfogalmazását és áttekinthető elrendezését tartalmazza, és egységes alapelveken nyugodott.¹¹

Az 1956-os év következő fontos eseménye volt, hogy Kovács Mátét szeptember 1-jétől a Budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem Könyvtártudományi

tanszékére egyetemi tanárrá nevezték ki, ami a Debreceni Egyetemi Könyvtártól való megválását tette szükségessé.

Október hó 1-jétől rektori megbízás, december hó 1-jétől pedig miniszteri ki-nevezés alapján dr. Csúry István, korábbi vezető-helyettes látta el a vezetői teendőket. Jóllehet Csúry István a könyvtárigazgatás minden területén jártasságot szerzett nemcsak Kovács Máté idejében, hanem azt megelőzően is, mégis nagyon magára maradt volna a gondokkal, ha nem érezhette volna, hogy abszolút bizalommal lehet Kovács Máté iránt, aki továbbra is érdeklődéssel, féltő gonddal és az általa nyújtható jó tanácsokkal támogatta a könyvtárat, a munkatársakat és az új igazgatót.

Kovács Máté az 1949 utáni években olyan könyvtárat alkotott a Debreceni Egyetemi Könyvtárból, amely az 1950-es évek közepére mintául szolgált valameny-nyi tudományos nagykönyvtárnak. Állománya 1956-ra mintegy megháromszorozódott, meghaladta a milliós nagyságrendet. Az évi olvasóforgalom az 1948-ban regisztrált 5000 fővel szemben 1956-ban több, mint 100.000 főre emelkedett, még ennél is nagyobb arányú volt az olvasók által használt könyvek számának emelkedése. Mindez a célszerű munkaszervezésnek, megfelelő számú és képzettségű szakembernek volt köszönhető. Az Egyetemi Könyvtár az 1950-es évek derekán már úgy működött, hogy az igazgató más irányú elfoglaltságai, hosszabb távollétei sem okoztak zavart a munkafolyamatokban.¹²

Kovács Máté vezetése alatt vált a könyvtár a magyar nyomtatványok második nemzeti gyűjtőhelyévé, szellemi műhellyé, a bibliográfiai tevékenység egyik hazai könyvtári központjává. A könyvtárban összegyűjtött kiváló szellemi erők közreműködésével kialakította a tudományos nagykönyvtár egyik modelljét, s a könyvtár ma is Kovács Máté és szellemi örökösei által meghatározott alapokon végzi munkáját.

JEGYZETEK

1. Kinevezési és alkalmazási okirat, Ortutay Gyula aláírásával, Budapest, 1949. április 21. Sorszáma 3238. Iktatószáma: VKM 217.901/1949–VI/2.
2. *Összefoglaló jelentés a Könyvtár 1954. évi működéséről, fejlődéséről és állapotáról.* In.: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1954. – Debrecen, 1955. 5–36.
3. KOVÁCS Máté: *A Magyar Enciklopédia előkészítése.* = Magyar Könyvszemle. 71. évf. 1955. 1–2. sz. 148–150.
4. KOVÁCS Máté: *Egyetem és könyvtár együttműködése Debrecenben.* = Felsőoktatási Szemle. 3. évf. 1954. 1. sz. 37–42.
5. KOVÁCS Máté: *Könyvtáraink jelentősége művelődéspolitikánkban.* In.: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1954. I. r. – Debrecen, 1955. 109–143.
6. *Összefoglaló jelentés a Könyvtár 1955. évi működéséről, fejlődéséről és állapotáról.* In.: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1955. – Debrecen, 1956. 5–28.
7. KOVÁCS Máté: *A könyvtári törvény előkészítése.* Könyv. 5. évf. 1955. 4. sz. 150–152.

A Debreceni Egyetemi Könyvtár története

8. KOVÁCS Máté: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár jelenlegi állapota, működése és a megoldásra váró fontosabb problémái.* (Közread. Az Egyetemi Könyvtár, Debrecen) – Debrecen, 1956. 14 Gépírat.
9. A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelete a könyvtárügy szabályozásáról. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 1018/1956 (III. 9.) számú határozata a könyvtárügyről szóló 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról. Magyar Közlöny, 1956. 19. sz.
10. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 2042–13/1952. számú határozata a könyvtárügy fejlesztéséről. Könyvbarát, 1952. 6. sz. 21–22.
11. KOVÁCS Máté: *A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége.* = Magyar Könyvszemle. 72. évf. 1956. 3. sz. 181–201.
12. KOROMPAI Gáborné dr.: *Kovács Máté, mint a Debreceni Egyetemi Könyvtár Igazgatója.* In.: Könyv és Könyvtár XVIII. – Debrecen, 1997. Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára. 61.

Igazgatói iroda és munkaszobák az 1950-es években.
Szemben Kovács Máté könyvtárigazgató.

KALLA ILDIKÓ

MÓDIS LÁSZLÓ PÁLYAKÉPE (1903–1972)

Bár tagadhatatlanul fontos szerepet játszott a Tiszántúli könyvtárügy – elsősorban a Debreceni Egyetemi Könyvtár és a Református Kollégium Könyvtára – helyzetének előmozdításában, Módis László nevét ma már inkább csak szakmai körökben ismerik. Pedig egyike volt azon könyvtárosoknak, akik valóban szívvel-lélekkel végezték ezt a munkát. Persze mindig azokból válnak a legjobb szakemberek bármely területen, akik szívügyüknek tekintik hivatásukat, Módis László esetében ez mégsem ennyire magától értetődő. Ő ugyanis sohasem készült tudatosan a könyvtárosi pályára.

Mikor levélben felkérték erre a munkára, egy rövid táviratban elutasító választ adott: „Könyvtárügy nem érdekel. Módis.”¹ Ennek ellenére később mégis elvállalta, és az a példátlan odaadás, amivel munkáját végezte nem hagyott kétséget afelől, hogy – legalábbis egy idő után – mégis csak érdekelte a könyvtárügy.

A két legfontosabb dolog, ami meghatározta életét, a keresztény hit és a könyvtárügy volt. Nem véletlen a sorrend, mivel Módis László elsősorban lelkész volt. Ez volt az a hivatás, amire mindig készült. Református lelkészként kezdte pályáját és talán az ezen a pályán megszerzett tudás és tapasztalat segítette könyvtárosként is munkájában.

Valószínűleg személyiségéből adódóan rendkívüli elmélyültséggel tudott dolgozni, bármiről legyen is szó. Hogy a személyisége vitte-e az általa választott pálya felé, vagy a választott hivatás alakította személyiségét, nem tudhatjuk. Mindenesetre mindkét tevékenység megkövetelte az elmélyültséget.

Életrajzi adatok, tanulói évek

1903. december 9-én született Szatmárnémetiben. Középiskolai tanulmányait a Szegedi Piarista Gimnáziumban végezte, ahol tanárai felfigyeltek rá, mivel nemcsak latinul, hanem görögül is tudott. Később a német, az angol, a héber és az orosz nyelvet is elsajátította, bár saját bevallása szerint ezeken a nyelveken csak olvasott. Teológiát a debreceni tudományegyetem hittudományi karán (1924–28) és Bécsben (1929–30) tanult, majd a bécsi és a budapesti tudományegyetemen hallgatott sémi filológiát (1931–32). Debrecenben 1932-ben, az ószövetségi szakból a teológia doktorává avatták.²

Életének első felét egyértelműen a keresztény hit, az Egyház szolgálatába állította. Megingathatatlanul hitt Isten létében és gondviselésében. Mindenkit arra buzdított, hogy Istenre figyeljen és hogy fizikai szükséglete mellett, lelki szükséglete ki-elégítésére is szánjon időt. Ezért választotta középfokú iskoláinak befejezése után a teológiai tudományok megismerését, majd művelését.³

Teológiai tanulmányok és a lelkészi pálya

Tanulmányai során felmérte nemcsak a teológiai tudomány, de szinte valamennyi Bibliához kapcsolódó tudomány eddigi eredményeit és kutatási módszereit, s jeles képviselőit. Nemcsak a divatosakat, hanem az elfelejtetteket, vagy méltatlanul mellőzötteket is. Nem becsülte túl azonban e tudományokat és azokat a lehetőségeket, melyeket a teológiai ismeretek neki és egyházának adhatnak a lelki élet problémáinak megoldására. Ezek a tudományos ismeretek önmagukban nem teremtik meg az emberi élet békességét és harmóniáját. Még hallgató volt a debreceni tudományegyetem hittudományi karán, amikor 1927. november 1-jén megkezdte működését, mint segédlelkész a Református Egyháznál, 'egyházi szolgálatok' munkakörben. Három évvel később, 1930. október elsején Vésztőn folytatta segédlelkészi szolgálatát. Egy évvel később, Budapestre került, még mindig a Református Egyház szolgálatában, de már mint állami hitoktató lelkész, munkaköre pedig a vallástanítás lett. 1932. szeptember 15-én visszakérült Debrecenbe, ahol ismét segédlelkészként dolgozott, de munkaköre már kibővült a vallástanítással, majd 1935. szeptember 1-jétől önálló hitoktató lelkészként munkaköre csak a vallástanításra korlátozódott. 1945-ben ismét Budapestre került, ahol 1950-ig a Vallás- és Közoktatásügy Minisztérium osztálytanácsosa volt.⁴

Történeti érdeklődésének gyümölcse, hogy figyelmesen őrködött a felett, hogy a múltból fennmaradt történeti emlékek, a tényként bizonyítható adatok valami módon el ne kerüljék a figyelmet, ne kerüljenek be a köztudatba tévesen.⁵ Ez a nagyfokú precízesség, gondos odafigyelés, alaposság könyvtárosként is előnyére vált, és hozzájárult ahhoz, hogy munkáját mindig magas színvonal és pontosság jellemezte. Egy volt munkatársa, jó ismerője és tisztelője szerint időnként előfordult, hogy kollégái tréfát űztek vele. Eléltettek egy dokumentumtöredéket, amelyről nagyon

nehéz volt első látásra megállapítani, hogy mi lehet, azzal a kéréssel, hogy azonosítsa. Módis, a kollégák legnagyobb megrökönyödésére pillanatok alatt kész volt a válasszal. Mivel már középiskolás korában elkezdte a régi magyar könyvtári irodalom memorizálását, nehéz volt zavarba hozni.⁶

Több apró adalékkal járult hozzá ahhoz, hogy egy-egy személynek, vagy korszaknak az értékelése, megismertetése helyes irányba haladjon. Jó példa erre Weszprémi István, volt kollégiumi diák, neves debreceni orvos munkásságáról készült részletes feldolgozás, mely 1958-ban jelent meg Sükösd Mihály tollából. A szerző Weszprémi István munkásságára vonatkozóan egy korábbi téves adatot vesz át és visz tovább. Egy angol nyelvű művet tulajdonít Weszprémi Istvánnak, amiről az adatok pontos figyelembevételével azt lehet megállapítani, hogy a mű szerzője nem Weszprémi István. Nem is lehetett volna. Ő csak magyarra fordította a művet és később fordítását megsemmisítette. Weszprémi István munkáit egyébként Módis László összegyűjtötte, kéziratai között a Weszprémire vonatkozó teljes bibliográfiát megtalálhatjuk. Helyreigazítása tehát nem alapos körütekintés nélkül történt.

A Debreceni Egyetemi Könyvtár 1945 és 1950 között – Módis érkezése

Módis László számára nem volt ismeretlen a könyvtárak belső világa. Már szegedi diák korában megszerette a régi könyveket, megízlelte a könyvtári kutatás szépségeit, hasznát, majd Csikesz Sándor mellett megismerkedett a könyvtár, levéltár és bibliográfia eszmei titkaival. Az akkor megszerzett tudásnak, ismereteknek csak jóval később, 1950 februárjától tudta a gyakorlatban is hasznát látni, amikor mint önálló könyvtáros tért vissza Budapestről Debrecenbe.⁷

Módis érkezésekor az Egyetemi Könyvtár éppen egy súlyos problémákkal, nehézségekkel teli időszak után próbált újra lábra állni, Kovács Máté igazgató és munkatársai segítségével, akik keményen dolgoztak azon, hogy a könyvtár státuszához illő állapotba kerüljön, mind az állomány mind szakemberek szempontjából.

A nagy erőfeszítéseknek meglelt az eredménye: Kovács Máté az 1949 utáni években olyan könyvtárat alkotott a Debreceni Egyetemi Könyvtárból, amely az 1950-es évek közepére mintául szolgált valamennyi hazai tudományos nagykönyvtárnak. Állománya 1956-ra mintegy megháromszorozódott, meghaladta a milliós nagyságrendet. Az évi olvasóforgalom az 1948-ban regisztrált 5000 fővel szemben 1956-ban több mint 100.000-re emelkedett. Még ennél is nagyobb arányú volt az olvasók által használt könyvek számának emelkedése. Mindez a célszerű munkaszervezésnek, a megfelelő számú és képzettségű szakembernek volt köszönhető. Módis László tehát ebben a nehézségeket maga mögött hagyó, a fejlődés útjára lépő könyvtárban kezdte meg munkáját, és ezzel ő is nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a Könyvtár végül túljutott ezen a nehéz időszakon.⁸

Ahhoz, hogy lássuk milyen helyzetből kellett a Könyvtárnak lábra állnia, érdemes ezt az időszakot egy kicsit részletesebben áttekinteni.

A Debreceni Egyetemi Könyvtár a II. világháború alatt és után igen nehéz helyzetbe került: munkatársai a helyettes igazgató kivételével elmenekültek. 1945 tavaszán két fiatal diplomás, Csűry István és Várady Szabó László jelentkeztek munkára Szabó György igazgató-helyettesnél, akik a továbbiakban két berendelt középiskolai tanárnő és két altiszt segítségével látták el a mindennapi teendőket, ami akkorajt nagyrészt a háborús károk kezeléséből, állagmegóvásból állt, s csak kisebb részben irányult a katalogizálásra és az olvasószolgálatra. Az évekig tartó fűtésihiány miatt a téli hónapokban csökkentett munkaidőben, korlátozott mértékű szolgáltatásokat lehetett nyújtani. Könyvtári költségvetés egyáltalán nem volt; az egyetemi beiratkozási díjak töredék hányada jutott ellátmányul, ami nem tette lehetővé a beszerző munkát, még kisebb kiadásokra is kevésnek bizonyult. Az Egyetemi Könyvtár Bizottsága időről időre foglalkozott a könyvtár égető problémáival. Az ülések jegyzőkönyvei arról tanúskodnak, hogy megértéssel és nagy felelősséggel keresték a megoldást mind az anyagi gondok enyhítésére, mind a megfelelő igazgató személyére.

Különösen előtérbe került ez a probléma 1947 decemberében, amikor Kondor Imrét, a könyvtár akkori igazgatóját, az egyetem filozófia-professzorává nevezték ki. A Könyvtári Bizottság jól látta, hogy az intézmény élére befolyásos, ismert szakembert kellene állítani. Ekkor esett a választás, többek között, Módis Lászlóra, aki ekkor még minisztériumi osztálytanácsosként dolgozott. Mint tudjuk, Módis ezt a felkérést kereken visszautasította.⁹

Nem sokkal ezután azonban olyan dolgok történtek, amelyek arra készítettek, hogy még egyszer átgondolja döntését. A fordulat évét követően ugyanis, amikor sorra eltávolították a minisztériumok vezető állásaiból a polgári elemeket, Módist is menesztették. Az államtitkári beosztásból a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatói székébe került Kovács Máté minden bizonnyal közbenjárta abban, hogy Módis László az általa vezetett intézményhez kerülhessen.

Kovács Máténak sikerült a magyar könyvtárügy irányítóit meggyőzni arról, hogy a Tiszántúl területére kiterjedő tudományos és szakkönyvtári szolgáltatások eredményes megvalósításához megfelelő szakember gárdát kell kialakítani, ennek érdekében személyzeti politikájában fokozott szakmai igényességet érvényesített. Kovács Máté látta azokat a lehetőségeket, amelyek egy nagy és korszerű könyvtárban megvalósíthatók. Debrecenbe jöve telekora tulajdonképpen csak a könyvtár épülete adta a kereteket, és néhány lelkes, öntevékeny szakember segítségére számíthatott.

Közben a könyvtár feladatai folyamatosan szaporodtak, a rendszeresen kapott beszerzési keret átgondolt és jól szervezett gyarapító munkát igényelt. A nemzeti tulajdonba vett könyvek sorsa a nagykönyvtárak szakértelmén nyugodott. A főúri könyvgyűjtemények, az egyesületi és szerzetesrendi könyvtárak felbecsülhetetlen értékei valóságos mentőakciót kívántak, hiszen a gyermekotthonná, iparitanulói-intézeté átalakított kastélyok, rendházak kiürítése sürgős volt. A könyvtári alkalmazottak egy része gyakran úton volt, teherautó-számra hordták be a nemzeti tulajdonba vett könyveket. A szállítmányok kezelése nemcsak szakmai hozzáértést,

hanem kemény fizikai igénybevételt is jelentett, hiszen a teherautók fel- és lepakolása szintén a könyvtárosok feladata volt. Kovács Máté érvein és a Könyvtári Központ megbízottainak jóindulatán múlt, hogy az idekerült könyvállomány jelentős hányada az Egyetemi Könyvtár tulajdonába kerülhetett.

A gyűjtemény gyarapodása, a feladatok sokasodása növelte az Egyetemi Könyvtár tekintélyét. Az egyetemi oktatás könyvtári támogatásán túl vállalt könyvtári funkciók meggyőzték a magyar könyvtárügy irányítóit arról, hogy nagyobb mértékű támogatást kell adniuk a Debreceni Egyetemi Könyvtárnak. Ennek a támogatásnak az első, nagyobb jelentőségű megnyilvánulása a könyvtári dolgozók létszámának bővítése volt. Ekkor érkezett a könyvtárba Módis László is, akinek nemcsak szakmai tudása, hanem rendkívüli munkabírása is hamar megmutatkozott.¹⁰

A Debreceni Egyetemi Könyvtárnál töltött évek, 1950–1959

A szakozó csoport tagjaként

Könyvtári alkalmazását követően rövidesen kiderült, hogy Módis Lászlót nagyon is érdekli a könyvtárügy. Eredetileg a szakozó csoporthoz kapott beosztást, akkoriban ebben a munkakörben dolgozott Hankiss János, Péterffy László, Szabó István, a fiatalok közül a már említett Csűry István és Várady Szabó László. A könyvtárban akkor induló tudományos és bibliográfiai munkát is ezek a munkatársak végezték.

Az 1950-es években a könyvtárakkal szemben elvárás volt aktuális témákra vonatkozó ajánló bibliográfiák készítése. A Debreceni Egyetemi Könyvtárban folyó ilyen irányú munkát elsősorban Módis László végezte. Rövidesen sikerült a pályakezdő fiatal diplomások közül többeket bevonni a bibliográfiai adatgyűjtésbe, akik a témabibliográfiák összeállítása során megtanulták a szakmai fogásokat, kellő érdeklődést tanúsítottak a Módis László által kialakított bibliográfiai tervek megvalósítása iránt, és viszonylagos lelkesedéssel végezték a rájuk bízott munkát.

Módis pedig nemcsak magát, másokat sem nagyon kímélt, ha munkáról volt szó. Fiatal kollégái sokszor nehezményezték is ezt, mivel saját tudományos előrehaladásuk érdekében is sokat dolgoztak. Gyakran Módis modora is nyomasztóan hatott rájuk. Módis ugyanis nem volt egy kimondottan barátságos ember, legalábbis legtöbb munkatársa nem ilyennek ismerhette. „Komoly, szigorú embernek látszott, kemény egyéniségét már a megjelenése elárulta” – emlékszik vissza Korompai Gáborné, aki egyetemi hallgató volt abban az időszakban – „Őszülő hajjáról, kissé görnyedt tartásáról, súlyos lépteiről, sötétszínű, konzervatív öltözetéről, hűvösebb időkben hordott, bőre szabott lódenköpenyéről messziről meg lehetett ismerni.”

Módis László fiatal munkatársai közül érdemes megemlíteni Ludányi Valéria (utóbb Szénássy Barnáné) nevét, aki később könyvtári osztályvezetőként is folytatta a bibliográfiai munkát; Bata Imre nevét, aki irodalomtörténészként vált ismertté és részt vett az 1961-ben megjelent „Debreceni Bibliográfia” szerkesztésében, valamint Balla Lajosét, aki Módis mellett a Tiszántúli Katalógus adatgyűjtő munkáját

végezte, utóbb az Ókortörténeti Tanszék oktatója, ismert ókortörténész lett.¹¹
A Tudományos Bibliográfiai Osztály vezetőjeként

Módis munkába állását követően rövid időn belül megmutatkoztak a fejlődés, az előrehaladás első jelei. Az 1950-es évek eleje a Debreceni Egyetemi Könyvtárban a nagy tervezések kora volt és bármilyen különös: a nagy eredmények időszaka is. 1952-ben az intézmény a hazai köteles példányok második nemzeti gyűjtőhelye lett.¹² Ezzel összefüggésben nagyarányú létszámfejlesztést kapott a könyvtár – a dolgozók száma az év folyamán 19-ről 47-re, több mint kétszeresére nőtt – s ez lehetővé tette a könyvtári tevékenység átszervezését, önálló osztályok létrehozását.¹³ A kezdetben külön csoportként dolgozó bibliográfusok munkáját Módis László irányította, 1954-től a Tudományos Bibliográfiai Osztállyá alakult szervezeti egység osztályvezetője lett.¹⁴

Legfontosabb feladatként az Egyetem tudományos múltjának bibliográfiai feltárását helyezte előtérbe. Tervbe vette az egyetemi oktatók publikációinak összegyűjtését az alapítástól kezdődően. Az adatgyűjtés forrásául címjegyzéket készített az osztály munkatársaival közösen a teljes hazai tudományos folyóirat állományról, 1914-től folyamatosan. A periodikákban való kutatáshoz elkészült segédletként az Egyetem oktatóinak névlistája. A munkában résztvevők számára készített tájékoztatóban nemcsak a személynevek listáját adta meg, hanem felhívta a munkatársak figyelmét arra is, hogy az egyes személyek publikációinak adatgyűjtése mellett készítsenek leírást minden Tiszántúli vonatkozású cikkről, tanulmányról – így tulajdonképpen az Egyetemi Bibliográfia adatgyűjtésével párhuzamosan megkezdődött a Tiszántúli Bibliográfia adatgyűjtése is.¹⁵

Az Egyetemi bibliográfiai munkálatokhoz kiegészítésül a külföldön és önálló formában megjelent munkák összegyűjtésére külön akciót kezdeményezett Módis László: felkérte a szerzőket arra, hogy műveikből egy-egy különnyomatot, könyvpéldányt ajándékozzanak az Egyetemi Emlékkönyvtár számára – ezek alapján lehetett ugyanis a külföldön megjelent és önálló kiadványok leírását elkészíteni az Egyetemi Bibliográfia számára.

Az Emlékkönyvtár létrehozásának más célja is volt, e gyűjtemény vált alkalmas-sá arra, hogy a debreceni egyetemi oktatók tudományos munkásságát kézzelfoghatóan reprezentálja. Az Egyetemi Emlékkönyvtárban személyi fondokban gyűlik egy-egy szerző műveinek sora. A fél évszázada alapított gyűjtemény ma is fejlődik, jelenleg több mint 1200 fondban több ezer hazai és külföldi különnyomat és önálló mű tanúskodik a Debreceni Egyetem oktatóinak szellemi tevékenységéről.¹⁶

Módis László irányításával a Tudományos Bibliográfiai Osztály munkatársainak sikerült néhány év alatt az Egyetem természettudományos és orvostudományi oktatóinak publikációit regisztrálni, az előbbi 1956-ban megjelent, az orvostudományi bibliográfia kéziratban maradt.¹⁷ Nem csak az oktatók munkásságát bemutató bibliográfia, hanem az Egyetemen készült szakdolgozatok, disszertációk és pályamunkák jegyzéke is kiadásra került.¹⁸

A bibliográfiában közölt dolgozatok nagy része az Egyetemi Könyvtárba került, s ez Módis László érdeme, hiszen a II. világháború előtt beadott dolgozatok a szakintézetekben és dékáni hivatalokban könnyen elkallódhattak volna, ha összegyűjtésüket és könyvtári kezelésbe vételüket Módis László nem tekinti szívügyének.¹⁹

Kovács Máté könyvtárigazgató és helyettese Csúry István is támogatta Módis László kezdeményezéseit, terveit. A tudományos könyvtárosok munkakörébe hivatalosan beiktatták a bibliográfiai munkára, illetve tudományos kutatásokra fordítható időt. Ez lehetővé tette, hogy nem csak a Tudományos Bibliográfiai Osztály dolgozói, hanem mások is részt vehessenek a bibliográfiai adatgyűjtésben.²⁰

A munkavégzés során, főleg a tiszántúli vonatkozású adatok gyűjtése közben számtalan kérdés, megoldandó probléma felmerült, amelyeket munkaértekezleteken vitattak meg a résztvevők, de a döntő szót általában Módis Lászlótól várták. „Módis László nem csak rendkívüli munkabírású bibliográfus, hanem nagy formátumú elméleti szakember és szervező is volt. Átlátta, hogy minél nagyobb területre terjed ki a bibliográfiai adatok gyűjtése, annál gazdaságosabban lehet végezni. A regionális bibliográfiai munkának csekély hazai előzménye volt, a német példát diplomatikusan elhallgatva, új és korszerű javaslattal állhatott elő 1954-ben tájbibliográfiai koncepciójával” – olvasható a hazai honismereti bibliográfiáról szóló összefoglalásban.²¹

Módis a nemzeti bibliográfia részfeladataként fogta fel a tájbibliográfiai munkákat. A gyűjtést a nyomtatványok legszélesebben értelmezett körére kívánta kiterjeszteni, beleértve a napsajtó analitikus feltárását is, gyakorlatilag a sajtópublikációk minden műfajára vonatkozóan. A debreceni bibliográfusok és a könyvtár vezetése – hivatalosan – kiállt Módis tervezete mellett, erről tanúskodik az egykori könyvtári jelentés erre vonatkozó része: „Tisztában vagyunk azzal, hogy ilyen teljességre törekvő vállalkozást a magyar bibliográfia története nem ismer, és ráadásul tudjuk, érezzük saját erőink korlátozott voltát. Meggyőződésünk azonban, hogy e kezdeményezést egész sor hasonló vállalkozás fogja követni, és hogy ezen az úton haladva, nagyobb könyvtáraink együttműködése révén, közelebb jutunk régi állmunk, a teljes és korszerű magyar nemzeti bibliográfia megvalósításához is.”²²

A mindennapi munka végzéséhez azonban szükség volt Módis László példamutató teljesítménye mellett, erélyes irányító és ellenőrző munkájára is. Az évek során gyűjtött több ezer cédula „Tiszántúli Katalógusként” került be a köztudatba, a munkálatok iránt tapasztalható országos érdeklődést nagyrészt a kételkedés és az aggályoskodás motiválta. 1955-ben Módis László koncepcióját annak túlméretezettsége, gyakorlati megvalósíthatatlanságára hivatkozással a tájbibliográfia tervezetének megvitatásában résztvevők elutasították.²³

Az értekezletről és az ott felmerülő témákról, elsősorban Módis László „A Tiszántúli Bibliográfia s általában a tájbibliográfiai kérdései” című referátumáról, ami egyébként a tárgyalás alapját képezte, Bata Imre részletes ismertetést ad „A helyismereti bibliográfia gyakorlati kérdései” című, meglehetősen negatív hangvételű írásában. A cikkből egyértelműen kiderül, hogy Bata Imre egyike volt azoknak, akik

nem támogatták Módis elképzeléseit. Nagyon borúsán látja a helyismereti bibliográfia jövőjét, az a meglátása, hogy senki sem szorgalmazza a helyismeretet, a könyvtárak is lemondani készülnek a helyismereti bibliográfiai munkáról. Ennek okát részben abban látja, hogy az 1955-ben Módis László által felvetett helyismereti koncepció nem nyerte meg a szélesebb körök tetszését.

Módis igyekezett bizonyítani saját bibliográfiai elméletét, miszerint „a bibliográfia önálló tudomány, amely éppen abban leli önállóságát, hogy minden más tudománynál teljesebben tárja fel a dokumentumokat, ezáltal önmagában hordozza értelmét, s a valóságnak egyik legbizonyosabb tükré is.” Bata Imre Módis elméletével kapcsolatban a következőképpen vélekedik: „Az elmélet igazolásául olyan helyismereti – az ő terminológiájával – olyan tájbibliográfiai koncepciót vázolt fel, amely ugyan önmagában zárt és logikus rendszer volt, de a valósággal és a tudományok összefüggő rendjével összevetve ellentmondásokba és következetlenségekbe bonyolódott, nem is szólva a túlméretezettség miatti kivihetetlenségről.”²⁴

Mindemellett nem vitatja Módis szakértelmét. Elismeri, hogy Módisnak emlékezetes érdemei vannak a magyar helyismereti bibliográfiai kutatás terén, hogy hozzáértése, módszertani ismeretei vitathatatlanok. Megpróbálja valamiképpen igazolni Módist, próbál magyarázatot találni arra, miért lett sikertelen ez a vállalkozás. Egyetért vele abban, hogy egy olyan időszakban, amikor a tényeket elhanyagolják, nagy szükség van a tényszerűség hangoztatására. Érthető tehát ha valaki ilyen helyzetben túlzottan hangsúlyozza a tények elkerülhetetlenségét. Azonban, véleménye szerint, még egy bibliográfusnak is számolnia kell a tények szelekciójával.

Módis nem a szelekció híve. Értelmezése szerint a tájbibliográfia tartalmazná a tájra vonatkozó minden dokumentumot, és a tájon megjelent összes önálló és periodikus munkát, a periodikák és ezen belül a napi sajtó teljes analízisét, továbbá a tájról elszármazottak műveit, akár önálló, akár periodikákban megjelent munkákat. Ezért a tájbibliográfia törzsbibliográfia, azaz egyenértékű a nemzeti bibliográfiával, ilyenképpen az egyes tájak törzsbibliográfiái együtt magát a nemzeti bibliográfiát jelentik.

Ezzel szemben Bata Imre azon az állásponton van, hogy válogatni kell. Nem ért egyet Módis azon elképzelésével, amely szerint nemcsak a tájra vonatkozó dokumentáció, de a tájon megjelent dokumentumok is a szóban forgó bibliográfiába tartoznak.²⁵

Bata Imre ebben az igen elmarasztaló írásában igyekezett rámutatni a Módis által elképzelt tájbibliográfiai koncepció megvalósításának nehézségeire. Emellett hangot adott azon véleményének is miszerint Módis László abszolút teljességre törekvése nemcsak lehetetlen, de szükségtelen is.²⁶

Érvek és ellenérvek összecsapásából csak az utókor számára tisztázódott, hogy Módis László nem csak adatgyűjtő munkájával szolgálta a helyi vonatkozású bibliográfia ügyét, hanem azzal is, hogy ő volt az, aki az ország szakmai közvéleménye elé tárta e munka elméleti és módszertani megalapozásának első átfogó tervezetét. Az általa kezdeményezett tisztántúli bibliográfiai adatgyűjtés idő multával, sok mó-

dosítással folytatódott. A Tiszántúli Katalógus tájékoztató-eszközként ma is használható, az abban található Debrecen városára vonatkozó adatokból szerkesztették meg utódai az első „Debreceni Bibliográfiát”.²⁷

Jóllehet, a tiszántúli bibliográfiával kapcsolatos hírek a könyvtárosok körében általánossá tették Módis László nevét, szűkebb környezetében viszont elsősorban az egyetemi bibliográfiai munkálatok megindítása és eredményei voltak ismertek és elismertek. A retrospektív egyetemi bibliográfiai munka mellett megindult a kurrens egyetemi bibliográfia szerkesztése, amely évről évre regisztrálja az egyetemi oktatók tudományos publikációit. Ez a munka személyes adatszolgáltatásra alapozva indult el 1957-ben. Az első kötet az 1956-ban megjelent publikációk címeit tartalmazta, az egyetemi intézetek keretében az érdekelt szerzők neve alatt. Gyakorlatilag ugyanezt a struktúrát őrizte meg a kiadványsorozat évtizedeken keresztül.

Módis László nem csak a bibliográfiai tevékenység területén, hanem tudományos kutatásaival is maradandó értékeket hozott létre. *Ő volt az, aki elsőként foglalkozott a Debreceni Egyetemi Könyvtár történetével.* Az egyetemi és könyvtári irattár egykori dokumentumai felhasználásával megírta a Könyvtár történetének kezdeti időszakát.²⁸

A tanulmány bevezető részében azt hangsúlyozza, hogy az Egyetemi Könyvtár történetének megismerése művelődéstörténeti szempontból és a tervszerű továbbfejlesztés szempontjából egyaránt fontos. Az egykori dokumentumok alapján felvázolta azt a helyzetet, ami a debreceni könyvtárügyre az Egyetem alapítását követő években jellemző volt, s amiből az következett, hogy többen kétségbe vonták az önálló egyetemi könyvtár létesítésének szükségességét, illetve célszerűbbnek vélték a már évszázadok óta működő Kollégiumi Könyvtár modern egyetemi könyvtárrá fejlesztésének megvalósítását, s követve az eseményeket a két könyvtár egyesítésére vonatkozó elképzeléseket taglalta, különböző időszakokra osztva a kérdés eseménytörténetét. Az első korszakot a „kedvező kilátások koraként” említette, amely 1911–1915-ig tartott. Erre a periódusra vonatkozóan kiemelte azoknak a szerepét, akik a létesítendő egyetemi könyvtár és a Kollégiumi Könyvtár egyesítését szorgalmazták. Elsősorban Kenézy Gyula a későbbi orvoskari professzor, Kudora Károly, a Budapesti Egyetemi Könyvtár tisztségviselője, valamint Persian Kálmán, a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár őrének véleményét elemezte. Miután 1916-ban megkezdte működését az Egyetemi Könyvtár, ettől az évtől kezdődően az elkövetkező 10 esztendő „A kérdés napirenden tartásának koraként” írja le. Ez alatt az évtized alatt az egyesítés kérdése számos fórumon megbeszélés tárgya volt, az Egyetemi Tanácstól kezdve az Egyházkerület elnökségén keresztül a kormányzati szervekig, de végleges döntés nem született. A kérdés csak 1933-ban került le a napirendről, az 1927 utáni éveket a „nagy harcok éveinek” nevezi Módis.

Ezekben az években megerősödött az egyesítési törekvések ellenzőinek tábora. Ebben nagy szerepe volt az időközben kinevezett igazgatónak, Nyíreő Istvánnak, aki megfelelő könyvtárosi képzettséggel és tapasztalattal rendelkezett, s vezetése alatt egyre jobban kialakultak azok a körülmények és feltételek, amik egy modern

egyetemi könyvtár működéséhez elengedhetetlenek. Miután a könyvtár beköltözött az újonnan épült központi egyetemi palotába, az egyesítési tervek végleg lekerültek a napirendről. Módis tanulmánya sejteti, hogy számára nem volt idegen a két könyvtár együttműködésének valamilyen formában történő megvalósítása. Tanulmányának második részében a források hosszú sorának bemutatásával dokumentálja az Egyetemi Könyvtár működésére felügyelő Könyvtári Bizottság tevékenységét. 1914 és 1944 között a Könyvtári Bizottság feladata volt a könyvtár működésével szemben támasztott egyetemi igények megfogalmazása, a könyvtár működésének figyelemmel kísérése, az igazgatás munkájának támogatása, és operatív közreműködés a problémák megoldásában. A Könyvtári Bizottság iratai híven tükrözik az Egyetemi könyvtár első három évtizedének történéseit.

A tanulmányok megírása közben Módis Lászlóban megérlelődött az a szándék, amit később a könyvtár vezetői is magukévá tettek, hogy az alapításkor felmerült kérdés, a Kollégiumi Könyvtárral való együttműködés lehetőségét újra érdemes fontolóra venni. A két könyvtár helyzete is arra indította a helyi könyvtárügyben felelősen gondolkodó szakembereket, hogy a nagy múltú és rendkívül gazdag régikönyvtárral rendelkező Kollégiumi Könyvtár és a második nemzeti könyvtár rangra emelt, nagy ütemben fejlődő Debreceni Egyetemi Könyvtár együttműködésének kölcsönösen előnyös módjára megoldást keressenek. Az együttműködés egyik legelkötelezettebb híve Módis László volt. Meg volt győződve róla, hogy az Egyetemi Könyvtár csak úgy működhet sikeresen, ha az együttműködés megvalósul. A Református Kollégiumhoz, a Kollégiumban működő Teológiai Akadémiához, valamint a Nagykönyvtárhoz fűződő kapcsolatai révén igen nagy segítséget tudott nyújtani az Egyetemi Könyvtár vezetésének az ügy előmozdításában. Folyamatosan részt vett az előkészítő tárgyalásokon, ahol kidolgozták az együttműködés alapelveit, amelynek célja a két könyvtár gyűjtőtevékenységének összeegyeztetése, a katalógizáló munka összehangolása, a főlőspéldányok cseréje, a könyvtárak beiratkozott olvasóinak mindkét könyvtárban teljes jogú könyvtárhasználat biztosítása.²⁹

Az együttműködés 1956-ban lépett életbe, többszöri felújítás után folyamatosan működik.

Miután a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatói székéből 1956 őszén Kovács Máté távozott, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszékére, utódja, Csűry István, mivel igen nagyra értékelte Módis László munkáját, igazgató-helyettesé történő kinevezését kezdeményezte. Barta János rektorhoz írt felterjesztésében így jellemezte Módis Lászlót: „Dr. Módis László egyike könyvtárunk legképzettebb és legeredményesebben dolgozó vezető munkatársainak. Könyvtárosi pályafutását megelőzően a keleti nyelvtudomány területén fejtett ki elismerést érdemlő munkásságot. Könyvtárunkban a Bibliográfiai Osztály vezetőjeként működik. E tisztét igen eredményesen, fáradhatatlan munkabírással látja el és a tiszántúli területi bibliográfia megindításában országos viszonylatban is úttörő érdemeket szerzett. Eredményes munkásságot fejt ki a könyvtártudomány művelése terén: könyvtártörténeti és bibliográfiaelméleti dolgozatai kiemelkedő helyet

foglalnak el szakterületünkön az utóbbi években megjelent publikációk között.”³⁰ Előléptetése kedvező elbírálásban részesült, így Módis vezető-helyettesi pozícióba került, emellett az Országos Könyvtárügyi Tanács Bibliográfiai Szakbizottságának is tagja lett.³¹

Igazgatóhelyettesként

Módis igazgatóhelyettesi beosztásában lehetőséget látott arra, hogy újabb különgyűjtemény létrehozásával járuljon hozzá az Egyetemi Könyvtár fejlődéséhez. *1957-re sikerült elérnie, hogy a könyvtár önálló Kézirattárat alapítson.* A Kézirattár megalakításának és működésének terve a Bibliográfiai Osztály munkatársainak közreműködésével készült el, az akkori működési leírás kevés módosítással ma is érvényes.

1957 nyaratól önálló leltári naplózással és elkülönített költségvetési keret felhasználásával indult a Kézirattár önálló élete. Az első szervezések, a Kézirattár rendjének kialakítása, a feldolgozás módjának megtervezése és a munkafolyamatok megindítása mind-mind Módis László személyes érdeme. Az általa megalapozott módon folyik mind a mai napig a Kézirattár gondozása. A gyűjtemény alapját több, különféle forrásból származó kéziratos állomány képezte, és könyvtári kezelésbe kerültek a korábban tanszéki, illetve központi adminisztráció kezelésében volt tanári szakdolgozatok és doktori disszertációk. Egyes professzorok hagyatékából és az Egyetemi Emlékkönyvtár számára beküldött személyi anyagból több kéziratos dokumentum került leválasztásra. A múzeumok, levéltárak és könyvtárak gyűjtőkörének szabályozásával a profil-idegennek minősített kéziratokat a helyi levéltárból és múzeumból könyvtárunkba irányították. Így kerültek gyűjteményünkbe Oláh Gábor kéziratai, valamint a Csokonai Színház színműtárából a kéziratos kották, zenés és prózai művek szöveggönyvei, szerepkéirásai.

A Népkönyvtári Elosztó-központ debreceni raktárából, valamint más gyűjtőhelyekről a nemzeti tulajdonba vett könyvtári állományból az Országos Széchényi Könyvtár után a Debreceni Egyetemi Könyvtárnak is előválogatási joga volt. Elődeink élve ezzel a joggal, a régi értékes könyvek mellett kéziratokat is válogattak, olykor mentettek meg a megsemmisüléstől; talán elég utalni arra a megdöbbentő esetre, amikor a Tisza-család geszti kúriájának parkjában, a sárból szedegették össze az iratokat és leveleket egykori munkatársaink.

A kéziratok vásárlásában különösen nagy szerepe volt annak, hogy Módis László személyi ismeretségi körében számon tartotta az alkotó tudósokat, akik a kommunista rezsim alatt a nyilvános szereplésből kiszorultak, anyagi gondokkal küzdöttek. Az ő szellemi értékeiknek megmentésében megértő társra talált a könyvtár igazgatóiban, Kovács Mátéban és Csűry Istvánban, valamint a Gyarapító Osztály vezetőjében, Bertók Lajosban is. Az ő közös érdemük, hogy sok félreállított tudósszemélyiség kéziratát megvásárolta könyvtárunk.

Megfelelő helyiség híján az előszoba üveges szekrényeibe kerültek a Kézirattárba szánt munkák, raktárszintre a feldolgozott szakdolgozatok, pályamunkák, s Mó-

dis munkaszobájának szekrényeiben kaptak elhelyezést a vásárolt és feldolgozott kéziratok.³²

Igazgatóhelyettesként is főleg a könyvtár tudományos tevékenységének szervezésével, irányításával foglalkozott. Sokat tett annak érdekében, hogy a könyv ne csak azok javát, célját és érdekeit szolgálja, akik tudnak vele élni. Kidolgozta azt az országos tervet, aminek megvalósításával a könyv igazán közkinccsé válhat.³³ Tervét javaslatként az illetékesek és az ország elé terjesztette „Könyvtári szakképzésünk néhány kérdése” című tanulmányában, amely a könyvtár 1958-ban induló új évkönyvében, a „Könyv és könyvtár” I. kötetében jelent meg.³⁴

1958-ra már munkájának sok-sok eredménye látványosan mutatkozott: szaporodott a Tiszántúli Katalógus cédula-állománya, megindult az Egyetemi Bibliográfia kurrens köteteinek megjelentetése, gyarapodott az Egyetemi Emlékkönyvtár állománya, kialakult a Kézirattár rendje, új évkönyv megjelenése adott hírt a szakmának az Egyetemi Könyvtár eredményeiről, a könyvtárosok kutatómunkájáról. A következő év a bibliográfiai munka szempontjából rendkívül eredményes volt, melyben nem kis szerepe volt Módis Lászlónak. A szakbibliográfiai tevékenység erősödött, és a Tiszántúli Bibliográfia kísérleti menete során több mint 34.000 (!) címet dolgoztak fel.³⁵

Egyetemi Könyvtári tevékenységének kiteljesedését már nem élvezhette, mert 1959-ben a Debreceni Református Teológiai Akadémia meghívta az Ószövetségi Tanszékre tanárnak, s Módis László ennek a meghívásnak természetesen eléget kívánt tenni, hiszen a Debreceni Egyetemi Könyvtárban töltött egy évtized tulajdonképpen kitérő volt az eredeti hivatásához mérten. Annak ellenére, hogy korábban nem óhajtott könyvtári munkával foglalkozni, ez az évtized bizonyította, hogy mégis milyen odaadással és szakértelemmel vállalta a feladatokat és hozta az eredményeket. Az Egyetemi Könyvtár kötelékében töltött utolsó hetekben is kitarott eredeti munkafegyelme, munkanaplójának utolsó bejegyzése mindennél jobban igazolja e rendkívüli személyiség könyvtárosi elkötelezettségét: „Egész hónapban a kézirattár felállítását végeztem Lengyel Imrével, akit közben a kézirattár kezelésébe is igyekeztem bevezetni. Részletes leltárba foglaltam származási, jogi és egyéb tudnivalók feljegyzésével 230 egységet. Ugyancsak folytattam Lengyel Imre bevezetését a Tiszántúli Bibliográfiába, valamint az Emlékkönyvtár kezelésébe. Elvégeztem a kiadvány-szerkesztéssel kapcsolatos ügyek felgöngyölését és átadását. Általában az egész hónap a függő ügyek felszámolásával és átadásával telt el, amit bővebben az átadási feljegyzés tartalmaz. Ezzel az Egyetemi Könyvtárnál végzett munkálkodásomat befejeztem.”³⁶

Módis László nagyon sokat tett azért, hogy az Egyetemi Könyvtár a fejlődés útjára lépjen, és azon meg is maradjon. Munkájának eredményei jóval távozását követően is szemmel láthatóak voltak. 1972-ben bekövetkezett halála után különösen sokat beszéltek róla azok a kollégák, akik az Egyetemi Könyvtárban még együtt dolgoztak vele. A korábban szállingózó mendemondák kérlelhetetlen szigoráról, kemény,

bíráló megjegyzéseiről, összeütközéseiről lassan szelídebb formát kaptak. Ekkorára a korábban fegyelmet nehezen viselő fiatal kollégák érettebbé váltak, vagy el is távoztak az Egyetemi Könyvtárból; az emlékezésekben előtérbe került rendkívüli munkabírása, számtalan kezdeményezése, munkájának eredményei.³⁷

Befejezés

Módis László alakja összeforrta a két debreceni könyvtár történetével. Mindkét intézmény sokat köszönhet áldozatos, kitartó munkájának, amellyel mindig azon volt, hogy a fejlődést elősegítse, mind fizikai, mind szellemi értelemben. Lelkészként, könyvtárosként és vallástanítóként is munkáját mindig a pontosság, fegyelem, megbízhatóság, alaposág és a tökéletesre való törekvés jellemezte. Életét és munkálkodását talán azokkal a szavakkal lehetne legjobban jellemezni, melyeket ő maga használt tanítómestere, Csikesz Sándor életművének értékelésénél: „...életét annyira lefoglalta a közért való fáradozás, a másokért való munka, az önzetlen szolgálat számtalan vonatkozásban, hogy saját magára, saját dolgainak intézésére, saját irodalmi alkotásainak sajtó alá rendezésére és megjelentetésére nem maradt ideje.”³⁸

Felhasznált irodalom

- BATA Imre: *A Helyismereti Bibliográfia gyakorlati kérdései*. In: Könyv és könyvtár – Debrecen, 1963. 23–41.
- Bibliographia Universitatis Debrecensis*. Pars. I. Facultas Scientiarum Naturalium, 1914–1955. (szerk. Módis László, munkatárs: Ludányi Valéria) – Bp. 1956. 300
- BÖRZSÖNYI József: *A Debreceni Kollégium szellemi örökségének hő sávjára – Dr. Módis László emlékezete* (műveinek bibliográfiájával) = Református Egyház, XXIV. évf. 1972. 9. sz. 200–203.
- A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi karához benyújtott pályamunkák, tanári szakdolgozatok és doktori értekezések bibliográfiája, 1914–1950*. (Ember Ernő és Ludányi Valéria közreműködésével szerk. Módis László) – Debrecen, 1955. soksz.
- Debreceni Bibliográfia*. Alapvető irodalom a város történetéhez (összeáll. Bata Imre, Lengyel Imre, Varga Zoltánné) – Debrecen, 1961. 331
- FEKETE Csaba: *A könyvtár a XX. században*. In: A Debreceni Református Kollégium története. szerk.: Barcza József – Budapest, 1988. 445–467.
- KORMOS László: *A levéltár története*. In: A Debreceni Református Kollégium története. szerk.: Barcza József. – Budapest, 1988. 470–484.
- KOROMPAI Gáborné: *Kovács Máté, mint a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója*. In: Könyv és Könyvtár, XVIII. köt., 1997. 53–66.
- KOROMPAI Gáborné: *A helytörténeti, honismereti bibliográfia sorsa Magyarországon* = Könyvtári Figyelő, 1990. 5–6 sz. 535–549.
- KOROMPAI Gáborné: *A KLTE könyvtárának kéziratáráról*. In: Helytörténész könyvtárosok II. Országos Tanácskozása. Sopron, 1995. – Bp. 1996. 61–66.
- Magyar Életrajzi Lexikon*. III. Kiegészítő kötet A–Z. Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes. Akadémiai Kiadó – Budapest, 1981. 533.

A Debreceni Egyetemi Könyvtár története

- MÓDIS László: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár Történelmi adatai I–II rész.* In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, I. évf. 1953. – Debrecen, 1954. 257–373. II. évf. 1953. – Debrecen, 1954. 2. rész. 239–300.
- MÓDIS László: *A Tiszántúli Bibliográfia s általában a tájbibliográfiák kérdései.* Vitaanyagul szánt tervezet. In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, II. évf. 1954. 1. rész. 53–107.
- MÓDIS László: *A Magyarországi tájbibliográfiák ügye.* A tájbibliográfiai ankét tanulságai. In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, III. évf. 1955. 1. rész. 91–123.
- MÓDIS László: *Könyvtári szakképzésünk néhány kérdése.* In: Könyv és könyvtár, I. évf. 1958. – Bp., 1958. 21–48.
- Összefoglaló Jelentés a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának 1952. évi működéséről, fejlődéséről és állapotáról – [Debrecen, 1953] soksz.
- Összefoglaló Jelentés a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának 1953. évi működéséről, fejlődéséről és állapotáról – [Debrecen, 1954] soksz.
- Összefoglaló Jelentés a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának 1954. évi működéséről, fejlődéséről és állapotáról – [Debrecen, 1955] soksz.
- Összefoglaló Jelentés a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának 1955. évi működéséről, fejlődéséről és állapotáról – [Debrecen, 1956] soksz.
- Összefoglaló Jelentés a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának 1956. évi működéséről, fejlődéséről és állapotáról – [Debrecen, 1957] soksz.
- Összefoglaló Jelentés a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának 1957. évi működéséről, fejlődéséről és állapotáról – [Debrecen, 1958] soksz.
- Összefoglaló Jelentés a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának 1958. évi működéséről, fejlődéséről és állapotáról – [Debrecen, 1959] soksz..
- Összefoglaló Jelentés a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának 1959. évi működéséről, fejlődéséről és állapotáról – [Debrecen, 1960] soksz.

Egyéb források

- A Debreceni Egyetemi Könyvtár munkaterve, érvényes 1952. január 1-től. Kézirat. E. 70/8. Lelőhely: DEK Kézirattár.
- Módis László munkanaplója, 1959. Kézirat. Lelőhely: DEK Irattára.
- Módis László személyi lapja az Egyetemi Könyvtár Irattárának személyzeti dossziéjában.
- MÓDIS László: *Az Egyetemi Bibliográfia és az Egyetemi Emlékkönyvtár ügye.* 1953. Kézirat.
- Szempontok az Egyetemi Bibliográfiához. Kézirat. Lelőhely: A Tiszántúli Katalógus munkanaplójához csatoltan, DEK Kézirattár.

JEGYZETEK

1. Módis László távirata Erdős Károly professzorhoz, Bp. 1947. IV. 24. DEK Irattár, 126/1947. Ikt.sz.
2. *Magyar Életrajzi Lexikon.* III. Kiegészítő kötet A–Z. Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes. Akadémiai Kiadó – Budapest, 1981. 533.

3. BÖRZSÖNYI József: *A Debreceni Kollégium szellemi örökségének hő sáfára – Dr. Módis László emlékezete* (műveinek bibliográfiájával), Református Egyház, XXIV. évf. 1972. 9. sz. 200.
4. *Magyar Életrajzi Lexikon*. III. Kiegészítő kötet A–Z. Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes. Akadémiai Kiadó – Budapest, 1981. 533.
5. BÖRZSÖNYI József *i. m.* 201.
6. Fekete Csaba szóbeli közlése.
7. BÖRZSÖNYI József *i. m.* 201.
8. KOROMPAI Gáborné: *Kovács Máté, mint a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója*. In: *Könyv és Könyvtár*, XVIII. köt., 1997. 53.
9. KOROMPAI Gáborné *i. m.* 53–54.
10. KOROMPAI Gáborné *i. m.* 55–57.
11. Korompai Gáborné szóbeli közlése.
12. A Magyar Népköztársaság 213/1951. dec. 18-i törvényerejű rendelete értelmében a Debreceni Egyetemi Könyvtár kapta a kötelezpéldányok második teljes sorozatát 1952-től kezdődően.
13. *Összefoglaló jelentés a Kossuth Lajos Tudományegyetemi Könyvtárának 1952. évi működéséről, fejlődéséről és állapotáról* – Debrecen, 1954. 23.
14. Módis László személyi lapja az Egyetemi Könyvtár Irattárának személyi dossziéjában.
15. Szempontok az Egyetemi Bibliográfiához. Kézirat. Lelőhely: A Tiszántúli Katalógus munkanaplójához csatoltan, DEK Kézirattár.
16. MÓDIS László: *Az Egyetemi Bibliográfia és az Egyetemi Emlékkönyvtár ügye*. Kézirat. Valamint Korompai Gáborné személyes közlése.
17. *Bibliographia Universitatis Debrecensis*. Pars. I. Facultas Scientiarum Naturalium, 1914–1955. (szerk. Módis László, munkatárs: Ludányi Valéria) – Bp. 1956. 300.
18. *A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi karához benyújtott pályamunkák, tanári szakdolgozatok és doktori értekezések bibliográfiája, 1914–1950*. (Ember Ernő és Ludányi Valéria közreműködésével szerk. Módis László) – Debrecen, 1955. soksz. 168.
19. KOROMPAI Gáborné: *A KLTE Könyvtárának Kézirattáráról*. In: *Helytörténeti könyvtárosok II. Országos Tanácskozása*. Sopron, 1995. – Bp. 1996. 61.
20. *A Debreceni Egyetemi Könyvtár munkaterve, érvényes 1952. január 1-jétől*. Kézirat. E. 70/8. Lelőhely: DEK Kézirattár.
21. KOROMPAI Gáborné: *A helytörténeti, honismereti bibliográfia sorsa Magyarországon* = *Könyvtári Figyelő*, 1990. 5–6. sz. 542.
22. *Összefoglaló jelentés a Kossuth Lajos Tudományegyetemi Könyvtárának 1953. évi működéséről, fejlődéséről és állapotáról* – Debrecen, 1954. 7.
23. Módis László tanulmányai a témára vonatkozóan:
A Tiszántúli Bibliográfia s általában a tájbibliográfiák kérdései. Vitaanyagul szánt tervezet. In: *A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve*, II. évf. 1954. 1. rész. 53–107.
A magyarországi tájbibliográfiák ügye. A tájbibliográfiai ankét tanulságai. In: *A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve*, III. évf. 1955. 1. rész. 91–123.

A Debreceni Egyetemi Könyvtár története

24. BATA Imre: *A behy ismereti bibliográfia gyakorlati kérdései*. In: Könyv és Könyvtár. – Debrecen, 1963. 24.
25. BATA Imre *i. m.* 25–26.
26. BATA Imre *i. m.* 37.
27. *Debreceni Bibliográfia*. Alapvető irodalom a város történetéhez (összeáll. Bata Imre, Lengyel Imre, Varga Zoltánné) – Debrecen, 1961. 331.
28. MÓDIS László: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár történelmi adatai*. I–II. rész. In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve I. évf. 1953. – Debrecen, 1954. 257–373. II. évf. 1953. – Debrecen, 1954. 239–300.
29. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának és a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának együttműködéséről kötött szerződés, 1955. Kézirat.
30. Csúry István levele Barta János rektorhoz, 1957. 02. 05. DEK Irattár, 56/3/5/1957 Ikt.sz.
31. KOROMPAI Gáborné: *Kovács Máté, mint a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója*. In: Könyv és Könyvtár, XVIII. köt. 1997. 61. Valamint Korompai Gáborné személyes közlése.
32. KOROMPAI Gáborné: *A KLTE könyvtárának kéziratáról*. In: Helytörténész könyvtárosok II. Országos Tanácskozása. Sopron, 1995. – Bp. 1996. 61–66. Valamint Korompai Gáborné személyes közlése.
33. BÖRZSÖNYI József *i. m.* 201.
34. MÓDIS László: *Könyvtári Szakképzésünk néhány kérdése*. In: Könyv és Könyvtár, I. évf. 1958. – Bp., 1958. 21–48.
35. *Összefoglaló jelentés a Kossuth Lajos Tudományegyetemi Könyvtárának 1959. évi működéséről, fejlődéséről és állapotáról*. – Debrecen, 1960. 11.
36. Módis László munkanaplója, 1959. Kézirat. A DEK Irattára.
37. Korompai Gáborné szóbeli közlése.
38. BÖRZSÖNYI József *i. m.* 200.

JUHA ENIKŐ

CSÚRY ISTVÁN ÉLETÚTJA (1921–1980) ÉS KÖNYVTÁROSI PÁLYAKÉPE

Csúry István 1921. július 2-án született a Szatmár megyei Mikola községben. Apja dr. Csúry Bálint volt, abban az időben kolozsvári gimnáziumi tanár, 1932-től 1941-ig debreceni egyetemi tanár, magyar nyelvész, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Meghalt 1941-ben. Édesanyja háztartásbeli. Meghalt 1964-ben.

Az intellektuális családi légkör meghatározta az ifjú pályáját. Felesége Kató Klára okl. középiskolai tanár, tíz évig dolgozott könyvtárban. Két gyermeke Judit és István. Elemi iskolát Kolozsvárott, a gimnáziumot Debrecenben végezte. Egyetemi tanulmányait 1940-től négy évig Eötvös kollégistaként a Budapesti Egyetem bölcsészkarán folytatta magyar és német szakon. A háborús események miatt Debrecenben tette le utolsó vizsgáit és szerzett középiskolai tanári oklevelet 1945-ben, majd bölcsész-doktorátust 1946. február 23-án. Diplomája osztályzata: kitűnő, illetve summa cum laude.

A német és a francia nyelvet felsőfokon, az angol nyelvet középfokon ismerte, kisebb-nagyobb mértékben tudott oroszul, románul és olaszul. Latinul jól tudott.

Egyetemi hallgató kora óta érdeklődött az irodalmi jelenségek iránt. Első jelentős tudományos témája, Móricz Zsigmond tanulmányozása társadalmi szempontból, szociológiai érzékenységre vall. *Móricz Zsigmond társadalomszemlélete* című doktori disszertációja írásának ideje (1945–46) egybeesett könyvtárosi pályakezdésével, mivel első alkalmazása a Debreceni Egyetemi Könyvtárban 1945. április 20-án történt, amikor kinevezték díjtalan gyakornoknak. Ettől kezdve ennek az intézménynek volt dolgozója, betöltött könyvtári asszisztensi feladatokat, volt tudományos kutató, osztályvezető, igazgatóhelyettes, majd 1956. október 8-tól igazgatói kinevezést kapott. Bár nem hivatalosan, de ténylegesen már a Könyvtár 1947-ben bekövetkezett igazgató nélkül maradásától elődje, dr. Kovács Máté 1949-ben tör-

tént hivatalba lépéséig is ő látta el a vezetést. Később, Kovács Máté igazgatósága alatt is feladata maradt a voltaképpen vezetői teendők egy jelentős részének ellátása. A két elkötelezettség – az irodalmi, mint társadalmi jelenség tanulmányozása és a hivatásként vállalt gyakorlati könyvtárosi pálya – közül a könyvtárosi elhivatottság bizonyult erősebbnek. Az a felismerés, hogy könyvtárainknak a háború után ránk maradt gyűjteményi és működésbeli problémái nagy nehézségek elé állítják a tudományos kutatást, arra ösztönözte, hogy minden erejét a gyakorlati hivatására összpontosítsa. Úgy gondolta, csupán néhány évre kell felfüggesztenie eredeti terveit s majd egy jó könyvtár erőforrásaira támaszkodva, folytathatja az immár hatékonyan szolgált külső olvasókkal együtt saját tanulmányait is az irodalomszociológia körében. Kutatói hajlamát a Könyvtár javára kamatoztatta. A munka eredményességének és hatékonyságának fokozására törekedve, tanulmányozta a könyvtári munkafolyamatokat, azok szervezeti és technológiai feltételeit, s hamarosan nemcsak rendszeres felhasználója, a korszerű gyakorlatba átfordítója lett a könyvtári szakirodalomnak, hanem tevékeny művelője is. Azok soraiba lépett, akik tollal és kutatómunkával is elsőként járultak hozzá az 1945 utáni magyar könyvtári intézményrendszer felépüléséhez.

Pályájának első szakaszára rányomta bélyegét az a történelmi körülmény, hogy hazai könyvtáraink, a kor elhanyagolt intézményei, a működés elemi feltételeit tekintve, jóformán nincstelenül lépték át 1945 küszöbét. A háború okozta működési nehézségek kiküszöbölése az 1945 után munkába álló könyvtáros-nemzedékre várt, amelynek minden vonatkozásban az alapozás problémáival kellett megbirkóznia: az elemi munkafeltételek kialakításától, a katalógusok rendszerének megtervezésétől, a hatékonyan működő munkaszervezet kialakításán át, az olvasóvá nevelés módszereinek kikísérletezéséig, a gyűjtési elvek kidolgozásán át, a hiányzó könyvtári rend megteremtéséig. E szituáció kétféleképpen is meghatározta annak a fiatalembernek a fejlődését, akiben elegendő szenvedély élt a könyvtáralapítás akkor úgyszólván „Don Quijoteinak” tűnő feladata vállalására. Egyrészt úgy, hogy etikailag vonzóvá, értelmét és távlatát tekintve rendkívül fontossá tette számára a legigénytelenebb mozzanatát is a könyvtárosi gyakorlatnak, másrészt úgy, hogy elméleti érdeklődését is, a szó szűkebb értelmében vett könyvtárosi gyakorlatra, a gyakorlat éppen időszzerű problémáira irányította. Ez magyarázza, hogy az irodalomelméleti és szociológiai kutatás útján megtett kezdő lépések után, e szívéhez nőtt stúdiumokról önként lemondva, a kevés belső szenzációt és külső megbecsülést ígérő, de a gyakorlat szempontjából parancsolóan szükséges könyvtárelméleti és szervezéstudományi kutatás útjára lépett, s ezen az úton, a szakmai publicisztika eszközeivel is szolgálni igyekezett a születő hazai könyvtárügyet. Csúry István munkásságáról így, csak a gyakorlati eredmények számbavételével lehet képet alkotni.

Pályájának kb. 1965-ig terjedő első szakaszát az Egyetemi Könyvtár alapfunkcióinak („horizontális” szervezetének, szolgáltatásainak, gyűjteményeinek, katalógushálózatának stb.) kiépítése, s az ezekhez kapcsolódó elméleti tevékenység jellemzi. Nagyjából 1965 a mérőöldköve annak az időnek, amikor az eredmények már

megérlelték a nívóváltás szükségességét és minőségileg is új célok kitűzésének lehetőségét. A Könyvtár „horizontálisan” kiépült, bejáratott mechanizmusa elé az aktív gyűjteményépítés és az információ tartalmi irányú feladatait lehetett, kellett állítani, s az ehhez szükséges „vertikális” szervezeti elemek (szakreferensek, szakgyűjtemények) kiépítésével hozzálatni az eddig mellőzött, vagy gyengén ellátott egyetemi szükségletek kielégítéséhez. Az egyetemi könyvtár korszerű modelljének megvalósítása került napirendre, amely a tudományos kommunikatív tevékenységek előtérbe helyezését igényelte az érdemi kutatási és oktatási tevékenységek segítésére.

Csúry István az évek folyamán tizenhárom tanulmányában kutatta az egyetemi munka könyvtári alátámasztásának előre mutató megoldásait, elsősorban a szervezeti természetűeket, tizennyolc dolgozatában általános üzemszervezési problémákat vizsgál, három könyvtári gyűjtéssel, három az osztályozással foglalkozik. Harminc szakpublicisztikai írásával vett részt időszerű könyvtári törekvések propagálásában, a könyvtári közélet vitáiban. A könyvtári szakismeretek terjesztését két kézikönyv és néhány egyéb előadás, jegyzet jellegű munkája szolgálta. Számos belső használatra szánt tanulmányt és hivatalos kiadványt szerkesztett. Könyvtártani és szervezési tanulmányainak hasznát legjobban a gyakorlati munkásságának főbb eredményeiről adott áttekintés dokumentálja. *A szocialista könyvtári üzem szervezete és működése* című munkája hosszú időn át hézgapótló kézikönyvként forgott közkezen. Hazai könyvtárszervezési és metodikai gyakorlatunk számos, országosan is közkeletűvé vált megoldása Csúry István tanulmányai és publicisztikai írásai kezdeményezésére nyúlik vissza. Ilyenek, többek között, a könyvtári tervezés módszerei, a tároló-könyvtár létesítése, a kötet-katalógusok elterjedése, a kartotékszerű megoldások széles körű alkalmazása, a működési kézikönyvek bevezetése, a munkakörök megkonstruálása, tipizálása, valamint a szakreferenci rendszer hazai bevezetése.

Az a körülmény, hogy szolgálatának harmadik évétől, 1947-től kezdve munkakörileg is felelőssé vált egy sokra hivatott, majd valóban naggyá fejlődő könyvtár egész működéséért, egyre tovább odázta a visszatérést indulása tudományos terveihez. Gyakorlati munkája, vezetői és közéleti feladatainak objektív kényszere hosszú távra meghatározta tanulmányai és kutatásai tematikáját. Országos jelentőségű bibliográfia-elméleti kutató és publikációs tevékenységet folytatott. Módis László túlméretezett tájbibliográfiai koncepciójával szemben, Csúry István a szelektálás szükségességét állította. Több tanulmányában foglalkozott a válogatás és a teljesség kérdésével a könyvtári és bibliográfiai gyűjtés szempontjából. Szerinte a dokumentumok számának nagy mértékű növekedéséből törvényszerűen következik a szelektálás szükségessége. A válogatás szempontjainak tudományos megalapozására törekedett, s ezen elveket alkalmazta a könyvtár gyűjtőkörüli utasításának megalkotásakor, a helyismereti bibliográfiai gyűjtésre vonatkozó álláspontjának összegzésekor is. Szigorú revízió alá vette a gyűjteményépítés gyakorlatát, továbbá különös gondot fordított a Tiszántúli Katalógus anyagának gyűjtésére is. Nem hagyhatók említés nélkül a helytörténeti dokumentumok gyűjtésére és feltárására vonatkozó együttműködési törekvései: ebben az időszakban született megegyezés az Egyetemi és

Megyei Könyvtár helyismereti tevékenységének időhatáraitra vonatkozóan, melynek értelmében az Egyetemi Könyvtár a Tiszántúli és Debrecen életére vonatkozó régi dokumentumokban gazdag Református Kollégiumi Nagykönyvtárral együttműködve végzi a regionális irodalom retrospektív gyűjtését és feltárását 1945-ig, a Megyei Könyvtár az ezt követő évek vonatkozásában. Felismerte, hogy a könyvtáros kommunikatív tevékenységét lehetséges, sőt szükséges a kommunikatív folyamatok nagy összefüggésében, társadalomelméleti aspektusban vizsgálni. Ezt bibliográfiaelméleti tanulmányaiban is kifejtette. Sarkallva a törekvéstől, hogy a Debreceni Egyetemi Könyvtár bibliográfiai tevékenységét és a hazai bibliográfia ügyét általában kiemelje az esetlegesség szintjéről, monografikus igénnyel törekedett a bibliográfia minden lehetséges aspektusának megvizsgálására. Tanulmányai során a tudományos kutató gyakorlati szükségleteiből indult ki, magából a tudományos munkafolyamatból, amelynek szükséges fázisa az irodalmilag rögzített ismeretek számbavétele, s amely épp ebben a fázisban találkozik a bibliográfiát szerkesztő könyvtáros munkájával. *A bibliográfiák osztályozásának néhány kérdése* című tanulmányában elemzésnek vetette alá a bibliográfia fogalmi tartalmát, a bibliográfiát, mint közvetítő tevékenységet és a bibliográfiát, mint az irodalomról szóló tükrözés eszközt. *Válogatás és teljesség* című tanulmányában a kultúra egyetemes folyamatában mutatta be a könyvtári és a bibliográfiai gyűjtést, mint a társadalom emlékezetében tartásnak és az abból való kiszűrésnek, a felejtésnek a folyamatát. E tanulmány második része a nemzeti könyvtári gyűjtést és a nemzeti és regionális bibliográfiai regisztrálás szelekciós elveit taglalja. Az itt kifejtett alapgondolatokat fejlesztette tovább két további tanulmányában, (*A bibliográfia helye és szerepe az ismeretközlés rendszerében. 1967. Az ismeretközlési folyamat ellentmondásai és az információs tevékenység. 1971.*) megvizsgálva a bibliográfia helyét és szerepét a társadalom ismeretszerző és ismeretközlő tevékenységében, majd azt a hivatást, amelyet e történetileg változó tevékenységi ágazatban a könyvtáros betölt. E számos tanulmányból álló bibliográfiaelméleti ciklus a bibliográfiát tudománytörténeti összefüggésben vizsgálja s ezzel az elméleti tanulmányozásra érdemes jelenségek körébe emeli. A ciklus kellő szakmai visszhangra talált. Az 1961-es bibliográfiai konferencia plenáris ülésén Csúry István adta elő a magyarországi bibliográfiai tevékenység alapkérdéseit. Az 1972. évi moszkvai könyvtártudományi szemináriumon egyetértéssel találkoztak azok az alapelvek, amelyeket előadásban a nemzeti könyvtári gyűjtésre vonatkozólag a *Válogatás és teljesség* című dolgozatában kifejtett.

Csúry István mélyrehatóan tanulmányozta a tudományfejlődés összefüggését a társadalmi fejlődéssel s a materiális ismerethordozók, valamint az intézményi tényezők szerepét ebben a folyamatban. *A Huszadik század szociológiai pozitívizmusa* című nagyobb tanulmánya lett e vállalkozás első eredménye. Király István lektor megállapítása szerint e munka új és lényeges összefüggéseket tár fel a magyar századelő eszméletörténetében, Szabó Ervin találó fejlődésrajzával, kitekint átfogó társadalmi folyamatokra, a Huszadik század nemzedék ifjúkori meghatározó élményeit kutatva, visszapillant a századvég kultúrtörténetében. E visszapillantás további

két fejezetet eredményezett: *Számok a századvégi irodalom társadalomtörténetéhez és Századvégi nemzedék.*

Csúry István szakmai fejlődésének élményalapját adó másik összetevője az a sok társadalmi munka és történelmi tapasztalat, amelyben élete során része volt. 1945 előtt Budapesten részt vett az illegális antifasiszta munkában, az ellenállási jellegű diákszervezetek tevékenységében. 1945 után előbb, mint a Nemzeti Parasztpárt tagja, később, mint párton kívüli, végzett gyakorlati feladataihoz kapcsolódó politikai munkát. Közéleti szereplése nagyrészt a könyvtárügyhöz kapcsolódott. Tagja volt a Közalkalmazottak Szakszervezete mellett működő Könyvtáros Szakbizottságnak, az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanácsnak, az UNESCO Nemzeti Bizottság Könyvtári Albizottságának, az egyházi könyvtárak felügyelő bizottságának, a Könyvtár-gépesítési Munkabizottságnak, elnöke a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Bibliográfiai Bizottságának, 1972–75-ig a magyarországi egyetemi könyvtárak szakfelügyelőjeként elnöke volt az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának. E testületekben való részvétel során sok munkát vállalt, sok kezdeményezést indított útnak, tervek, tanulmányok, kongresszusi referátumok készítésével nem egyszer országos és nemzetközi könyvtári problémák megoldásában működött közre. Csúry István tervező munkát végzett egy korszerű könyvtári üzem alaptevékenységeinek kiépítésében. Országos viszonylatban is jelentős eredményeket ért el a Debreceni Egyetemi Könyvtár korszerű továbbfejlesztése terén, új könyvtári funkciók, szolgálati ágak bevezetésével. 1967-ben az Ő kezdeményezésére történt meg a Szakreferensi rendszer kiépítése.

Csúry István reformtervezete:

A Debreceni Egyetemi Könyvtár működésének korszerűsítése (1966)

Csúry István könyvtárosi pályájának legjelentősebb eredménye annak az 1966. évi reformtervezetnek a kidolgozása, amely átfogja a könyvtárosi munka minden területét és jelentős újításokat vezet be a Debreceni Egyetemi Könyvtár működésében. Ez a tervvázlat a Könyvtár működésének és szervezetének korszerűsítése céljából készült. A háború után csak épületének viszonylagos modernségével tűnt ki a Debreceni Egyetemi Könyvtár. Szellemét, működését tekintve kevésbé különbözött az ország akkori könyvtáraitól. Az a tény, hogy az intézmény személyzete, gyűjteménye és épülete is új volt, kedvező feltételeket biztosított a későbbiekben a korszerű működési elvek, módszerek alkalmazására, hiszen nem voltak visszahúzó hagyományok. Ezért néhány év alatt az élvonalbeli könyvtárak sorába emelkedett.

A háború után hamarosan sor került az olvasószolgálat megszervezésére, ezzel párhuzamosan fellendült az olvasóforgalom. A könyvtári munka alapfeltételeinek megteremtéséhez tartozott a katalógusrendszer kiépítése, a nagyságcsoporthoz tartozás, az ETO bevezetése, a kézikönyvtárak létrehozása. Mindez természetszerűleg a kornak megfelelő történelmileg meghatározott, behatárolt szocialista ideológiával áthatott módon mehetett végbe. Jellemző volt az újjátókedvű szubbotnyik szellemű

könyvtárosi kollektíva lelkes részvétele a munkaversenyekben, a „futószalagszerű” munkanormák, magas teljesítmények, nagy vállalkozások végrehajtása. Így az ötvenes években más könyvtárakhoz hasonlóan negatív mozzanatként jelentkezett a teljesítmények mennyiségi oldalának az egyoldalú túlhangsúlyozása a minőségi, tartalmi mozzanatok rovására.

A hatvanas évek elején a fejlődés főbb tendenciái illetve eredményei a következők voltak: a működés tartalmi oldalának előtérbe állítása, a gyűjtőkör pontos meghatározása, az értékelő válogatás fokozódó érvényesítése a gyűjtésben, a katalógusrendszer továbbfejlesztése, a távlati fejlesztési és működési terv, működési kézikönyv, korszerűsítési tervek kidolgozása, a „szolgáltató” könyvtár fokozatos megvalósítása, a hálózati központi teendők, bibliográfiai szolgálat, könyvtárközi kölcsönzés megerősítése. A személyzeti létszám alig emelkedett, s a gépesítés sem érte el a szükséges mértéket. Az egyéni munkateljesítmények továbbra is viszonylag magas mennyiségi szinten mozogtak, de az előző periódushoz képest csökkentek. A növekvő forgalmú olvasószolgálatban hatalmas feladattöbblet jelentkezett. A hatvanas évek közepétől a következő feladatok álltak a Debreceni Egyetemi Könyvtár előtt: az „információrobbanás” és az ismeretek rohamos halmozódása következtében a könyvtárat is elárasztják a dokumentumok, így egyre fontosabbá válik a szelektálás szükségessége, melyet csak szaktudományos felkészültséggel bíró könyvtáros tud ellátni, hiszen a tudományok nagyfokú differenciálódása miatt a nem szakember számára jóformán lehetetlenné válik egyes szaktudományok terminológiájának megértése. A fő feladat a könyvtári szolgáltatások továbbfejlesztése minőségi tekintetben is, a bibliográfiai szolgáltatásoknak az egyetemen folyó kutatások szükségleteihez mért kiépítése. Cél a nagyméretű szabadpolcos gyűjtemények létrehozása; tudományterületek és olvasói rétegek szerint specializált olvasószolgálat szervezése; az állományfeltárás és használat gépesítésének előkészítése; (A belső hírközlés, kölcsönzés gépesítése, lyukkártya, majd később az elektronikus eszközök alkalmazása az információ tárolására és visszakeresésére.) a gazdaságos üzemeltetés megvalósítása összhangban az egész magyar gazdasági életet átfogó irányelvekkel. Mindezek a hatvanas-hetvenes években perspektivikus célkitűzések voltak, amelyek nem csak a következő 10 évre, de sok tekintetben még jóval azután is meghatározták a könyvtár működését.

Csúry István kemény elhatározással kezdett hozzá a jó felkészültségű tudományos munkatársak foglalkoztatása érdekében a Szakreferensi Osztály megalakításához, de nagy hangsúlyt fektetett az általános könyvtárosi munkakörökben dolgozók, technikusok és adminisztratív dolgozók ugyancsak kitűnő képzettségű gárdájának kiépítésére is. A racionális munkamódszerek és az új munkastílus bevezetésével célja a világszínvonal elérése volt. E maximalista célok érdekében mélyreható elméleti munkákat is írt. A reformok általa elképzelt menetéről vitaanyagként közreadta munkatársainak saját elképzelései vázlatát, kikérve azok véleményét és hozzászólását.

A reformok közvetlen céljait a kor követelményeinek való megfelelésnek rendelte alá. Csűry István felismerte, hogy a könyvtár funkcióinak hatékonyabb betöltése sürgeti bizonyos működési feltételek biztosítását, köztük a munkavégzés módjának, szellemének korszerűsítését. A korszerűsítési program realizálásának összevontként a következőket jelölte meg:

- a) A munka hatékonyságának növelése, önköltségcsökkentés, az üzemelés gazdaságosabbá tétele, egyáltalán a gazdasági szempont érvényre juttatása a működés minden vonatkozásában.
- b) Az átfutási idő csökkentése valamennyi munkafolyamatban.
- c) Felkészülés a gépesítés, automatizálás széleskörű alkalmazására.
- d) A szakreferensek tehermentesítése a fárasztó, időrabló és terméketlen rutinmunka alól a tartalmi feladatok megoldása, az önképzés, a tudományos munka érdekében.
- e) A munkamegosztás racionalizálása: a megfelelő képzettségű embert a megfelelő munkakörbe.
- f) Modern munkastílus kialakítása, a könyvtári dolgozók alkotásvágyának, személyiségük fejlődésének elősegítése.

Csűry István általában nem volt megelégedve az Egyetemi Könyvtárban érvényesülő munkastílussal, a kollektíva munkavégzésének módjával. Ezért számított a munkatársak önkéntes együttműködésére az új munkamorál kialakításában. Az addig érvényesülő munkastílust szigorúan megbírálta, sok tekintetben túlhaladottnak minősítette. A fegyelmezettséget átlagosnak látta, amely azonban egyénenként és időnként ingadozóan bizonyult. A „Főnök” szerint a dolgozók átlaga nem fejt ki ereje és tudása javát a könyvtárban. Ezt megsínyli az intézmény, amelynek fejlődését csak a teljes odaadással végzett munka szolgálja. Nehezményezte, hogy a könyvtár céljaival való azonosulásra csak kevesen képesek. A dolgozók egy része nem végez képzettségének megfelelő munkát, s úgy érzi, hogy nincs a megfelelő helyen. Szubjektív tényezők, egyesek hibái befolyásolják a zömében értelmes, becsületesen és jól dolgozó kollektíva összteljesítményét. (notórikus beszélgetők, munkaidő-fecsérlők) Csűry Istvánt, a nyugati könyvtári szaksajtó rendszeres olvasóját inspirálták a fejlett európai könyvtárak szigorú követelményei arra, hogy a saját hatáskörébe tartozó intézményben is bevezesse a munkaidő pontos megtartására és munkával való kitöltésére vonatkozó intézkedéseit.

A tudományos könyvtári munka és az alkotó tudományos munka között nem látott átjárhatatlan különbséget. Meggyőződése szerint a könyvtár csak akkor bírkozhat meg a gyűjtés és feltárás tartalmi feladataival, ha szaktudományos specialistákat, lehetőleg alkotó tudományos kutatókat alkalmaz, hiszen az általános könyvtári teendőknél belül is számos tudományos igényű feladat jelentkezik. Megfelelő munkarend kialakításával elő kívánta mozdítani, hogy a könyvtárosok ténylegesen végezzenek tudományos igényű munkát. Fontosnak tartotta, hogy az új munkarend serkentőleg hasson az emberek alkotásvágyára, elősegítse a teljesítmények

honorálását. Mindezek alapján az új munkastílus jellemzőit a következőkben foglalhatjuk össze:

- a) A könyvtári célok, feladatok tudatos vállalása, a tartalmi, minőségi mozzanatok előtérbe helyezése és az a követelmény, hogy az érdemi célok a munka egész folyamatát áthassák.
- b) Az időtényező döntő szerephez juttatása, beleértve a munkavégzés gyorsaságát, a rövideget a szóbeli és írásbeli közlésekben, a munkaidő ésszerű kitöltését, minden szükségtelen munkamozzanat és időfelhasználás mellőzését.
- c) A polgári értelemben vett magánélet maximális kikapcsolása. Legyen a barátságok alapja a közös munka, a törekvések közössége.
- d) A formális elemek maximális kiküszöbölése a könyvtári közéletben, beleértve a pozíciók kultuszát, a presztízs és protokoll-szemponatok érvényesítését. Az embereket egyedül munkájuk alapján értékeljük.
- e) Mozgékonyság a munkavégzésben, igazodás a változó feltételekhez és szükségletekhez.
- f) A vezetés nem rang, hanem feladat. A vezető megbecsülése munkáján, szakértelmén alapszik. A jó munka és szakértelem méltánylása azonban nem realizálódik szükségképpen vezetői megbízásokban. A vezető és besztott viszonyát nem az alá-fölérendeltség, hanem a bizalom és megbecsülés kell, hogy meghatározza.

Csúry István jelentős kezdeményezése továbbá a regionális és helyi könyvtári együttműködés és a regionális érdekű információk kiépítése. Számos eredményt ért el az egyetem könyvtári rendszerének továbbfejlesztése, új gyűjteményi egységek létesítése tekintetében is. Ésszerű elképzelést dolgozott ki az egyetem integrált könyvtári rendszerére vonatkozólag. Jelentős munkássága a katalogizálás munkafolyamatának ésszerűsítése és technikai korszerűsítése tekintetében is. Kezdeményezte új bibliográfiai kiadvány-sorozatok megindítását. A debreceni Egyetemi Könyvtár keretében jól sikerült konferenciákat, előadás-sorozatokat szervezett. Felkérésére részt vett könyvtárak szakértői vizsgálatában. A könyvtáros szakmában országos jelentőségű bibliográfia-elméleti kutató és publikációs tevékenységet folytatott. Dr. Csúry István rendszeresen közreműködött hazai országos könyvtári konferenciákon és nemzetközi tanácsokon, ahol színvonalas előadásokat tartott. Tevékenyen részt vett a könyvtári közéletben, a könyvtárügy országos irányításában, több országos terv, jogszabály kidolgozásában. Közismert és megbecsült alakja volt a magyar könyvtári életnek. 1972-ben, országos viszonylatban az elsők között kapta meg munkájának elismeréseként a kulturális miniszter által létesített legmagasabb könyvtárosi kitüntetést, a „Szabó Ervin Emlékérmet”. Dr. Csúry István szakmai felkészültségével, igényességével, kimagasló vezetői és emberi magatartásával köve-
tésre méltó példaként él a magyar könyvtárosok emlékezetében.

1981-re a művelődési minisztertől egy év alkotói szabadságot kért. Ezt az időt a „Huszadik Század”-ra vonatkozó anyagának monografikus feldolgozására szeretne volna felhasználni, sajnos korai halála ebben megakadályozta. Dr. Csúry István, a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának főigazgatója 1980. december 3-án hunyt el, 59 éves korában. 1980. december 21-i temetésén, ravatalnál Dr. Kónya István rektor az Egyetemi Tanács nevében, a sírnál Dr. Gomba Szabolcsné főigazgató-helyettes az Egyetemi Könyvtár, Dr. Zsidai József a Magyar Könyvtáros Egyesület nevében mondott búcsúztató beszédet.

JEGYZETEK

Dr. Csúry István szakirodalmi munkásságából

Tanulmányok, cikkek

1. *Üres olvasóterem vagy demokratikus könyvtárpolitika?* = Tiszántúli Néplap, 1948. szeptember 9. 4.
2. *Hírek a Debreceni Egyetemi Könyvtárból* = Könyvtárügyi Szemle, 1950. 5. sz. 97–100.
3. *Kritika a Könyvtárügyi Szemlééről* = Könyvtárügyi Szemle, 1950. 5. sz. 146–148.
4. *Nagyüzemi feladatok megoldása a kisüzem keretei között* = Könyvtárügyi Szemle, 1951. 2. sz. 98–107.
5. *A könyvleltározás korszerűsítése* = A Könyvtárügyi Szemle, 1951. 3–4. sz. 39–44.
6. *A könyvtári munka tervezése* = A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1953. 1. rész 137–158.
7. *Hozzászólás a tudományos könyvtárak olvasói katalógusainak kérdéséhez* – Budapest, 1954. OSZK. 6.
8. *Kutatói szükségletek és a bibliográfia* (Szempontok a tudományos bibliográfiaszerkesztés néhány kérdéséhez.) = A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1954. 1. rész 35–52.
9. *Tárgyi katalógusok és a szakbibliográfia* (Vizsgálódások a tudományos könyvtári tájékoztatás módszerei köréből.) = A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1955. 1. rész 125–154.
10. *Nagy könyvtáraink raktározási problémái* = Magyar Könyvszemle, 1956. 1. sz. 15–27.
11. *Könyvtárközi együttműködés Debrecenben* = Magyar Könyvszemle, 1956. 1. sz. 153.
12. *Feladataink a nyári hónapokban* = Könyvtáros, 1956. 6. szám. 413–414.
13. *Széljegyzetek a „Könyvtáros Kézikönyvé”-hez* = Könyvtáros, 1956. 731–733.
14. *A könyvtár, mint a bibliográfiaszerkesztés műhely.* – A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1956. 25–76.
15. *A hazai könyvtárvizsgálatok időszzerű kérdései* = Magyar Könyvszemle, 1957. 1. sz. 1–13.
16. *A szabadpolc a különböző feladatú és nagyságú könyvtárakban* = Könyvtáros, 1957. 332–334.
17. *A bibliográfiák osztályozásának néhány kérdése* = Könyv és Könyvtár, I. 1958. 7–19.
18. *A nyomtatott katalógusok hasznosságáról* = Könyvtáros, 1958. 893–896.
19. *A Debreceni Egyetemi Könyvtár néhány problémája* = Felsőoktatási Szemle, 1958. 2. sz. 75–81.
20. *A bibliográfia általános kérdései* – Budapest, 1960. OSZK. 14. (Soksz.)
21. *Egyetemi Könyvtáraink néhány időszzerű problémája* = Felsőoktatási Szemle, 1960. 545–549.

A Debreceni Egyetemi Könyvtár története

22. *Az egyetemi könyvtárbálózati szervezetének elvi alapjai* = Könyv és Könyvtár, II. 1961. 5–53.
23. *A bibliográfia néhány időszerű kérdése Magyarországon*. Az országos bibliográfiai munkaértekezleten tartandó bevezető referátum tézisei. – Budapest, 1961. OSZK. 5. (Soksz.)
24. *A vidék szakkönyvtári ellátásának néhány kérdéséről* = Könyv és Könyvtár, III. 1963. 5–21.
25. *Válogatás és teljesség* [1. Közl.] A könyvtári és bibliográfiai gyűjtés kettős arculata = Könyv és Könyvtár, IV. 1964. 5–41.
26. *Állománypaszttás: a könyvtári gyűjtőtevékenység szervező része* = Könyvtári Figyelő, 1965. 35–41.
27. *Vita a tudományos könyvtárak statisztikájáról* = Könyvtáros, 1965. 67–69.
28. *A könyvtár működésének és szervezetének korszerűsítése* Tervvázlat. – [Debrecen], 1966. KLTE. 28. (Soksz.)
29. *Látogatás az NDK egyetemi könyvtáraiban* = Könyvtáros, 1966. 184–186.
30. *A bibliográfia helye és szerepe az ismeretközlés rendszerében* = Könyv és Könyvtár, VI. 1967. 5–85.
31. *A könyvtáriügy szerepe és fejlődési tendenciái az új gazdasági mechanizmusban* = Könyvtári Figyelő, 1967. 83–104.
32. *A tudományos könyvtáriügy (könyvtári információs rendszer) szerepe és fejlődési tendenciái az új gazdasági mechanizmusban* – Debrecen, 1967. KLTE Könyvtára. 5. (Soksz.)
33. *A tudományos tájékoztatás fejlődése hazánkban, 1945–1965*. Kóhalmy Béla új könyvéről. = Könyvtáros, 1968. 108–111.
34. *A tudományos kutatás könyvtári-informatív feltételei egyetemünkön*. = Felsőoktatási Szemle, 1970. 445–451.
35. *Könyvtárosi szelvényzetek tudománypolitikánk néhány kérdéséhez* = Magyar Tudomány, 1970. 581–587.
36. *Egyetemi modell – könyvtárosi modell. Elkészett gondolatok a magyarországi egyetemek könyvtári információs rendszerének korszerűsítéséről* = Könyv és Könyvtár, VIII. 2. 1971. 27–32.
37. *Nélkülözhetetlen a szakfelügyelet fejlesztése* = Könyvtáros, 1971. 149–151.
38. *A szaktudományos kutatómunka helye és szerepe a könyvtárak működésében* – Budapest, 1973. KMK. 20.
39. *A munkaszervezés helyzete és problémái a hazai tudományos könyvtárakban*. – Budapest, 1974. Népművelési Propaganda Iroda. 66.
40. *Egy tanácskozás és résztvevői*. Az egyetemi és főiskolai könyvtárak II. országos konferenciája mérlegéhez = Könyvtáros, 1975. 638–641.
41. *A könyvtári kutatások debreceni műhelye* = Könyvtári Figyelő, 1976. 9–24.
42. *Könyvtári kutatások Debrecenben, 1950–1975*. = Könyv és Könyvtár, XI. 1977. 37–68.
43. *Kötelességtudomány-gyűjtés a jelen és a jövő számára. A „szükséges” információt hordozó kiadványok típusairól* = Könyvtári Figyelő, 1978. 375–389.
44. *Merre tart a könyvtáriügy?* = Könyvtáros, 1978. 221–227.
45. *Az új kötelezőpéldányrend, mint a könyvtári gyűjtemények alapja* = Könyvtáros, 1979. 195–201.
46. *Az információs szolgálat megerősítése a Szakreferenci Osztályon*. (A szervezeti fejlesztés és az új műveletek leírása.) Tervezet az 1980. évi kísérleti alkalmazáshoz. – Debrecen, 1980. 22. (Publikálatlan kézirat)
47. *Levél a szakreferensekhez* = Könyvtári Figyelő, 1981. 37–46.

Megemlékezések, nekrológok Csúry Istvánról

48. A Szabó Ervin-emlékérem első kitüntetettjei. Dr. Csúry István = Könyvtáros, 1972. 10. sz. 602.
49. BÉNYEI Miklós: *Csúry István, 1921–1980.* = Könyvtáros, 1981. 6. sz. 363–366.
50. FUTALA Tibor: *[Megemlékezés Csúry István baláláról]* = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1981. 1. sz. 22.
51. GOMBA Szabolcsné: *Meghalt Dr. Csúry István* = Hajdú-Bihari Napló, 1980. december 6.
52. GOMBA Szabolcsné: *Dr. Csúry István* = Egyetemi Élet, 1981. febr. 12. [8.]
53. GOMBA Szabolcsné: *Csúry István pályaképe* = Könyv és Könyvtár, XIII. 1982. I–X.
54. HAVASI Zoltán: *Csúry István, 1921–1980.* = Könyvtári Figyelő, 1981. 1. sz. 47–48.
55. HAVASI Zoltán: *Csúry István (1921–1980)* = Magyar Könyvszemle, 1981. 1–2. sz. 161–162.

A KÖTET SZERZŐI

CZEGLÉDI László: Eszterházy Károly Főiskola Központi Könyvtár főigazgatója
laszlo.czegledi@ektf.hu

JUHA Enikő: DEENK^{*} munkatársa
ejuha@lib.unideb.hu

KALLA Ildikó: (jelenleg Angliában tartózkodik)
kildi2@yahoo.com

KOROMPAI Gáborné: DEENK ny. osztályvezetője

MAKÓ Marianna: DEENK munkatársa
mmako@freemail.hu

PAPP Józsefné: DEENK munkatársa
jpapp@lib.unideb.hu

SZÉKELY Katalin: DEENK munkatársa
szekelyk@lib.unideb.hu

TAKÁCS Ibolya: DE Szláv Filológiai Intézet könyvtárosa
nagyerdei6@hotmail.com

VARRÓ Tiborné: DEENK munkatársa
tvarro@lib.unideb.hu

^{*} Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár